

ISSN:2548-088X

**Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi**

*Journal of
Social Sciences Institute*

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

(Bilecik Seyh Edebali University Journal of Social Sciences Institute)

ISSN: 2548-088X

Cilt / Volume 2

Sayı / Issue 1

Haziran / June 2017

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına

Sahibi

Doç. Dr. Oktay Selim KARACA
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Editör

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Editör Yardımcıları

Arş. Gör. Ertuğrul ÇAM
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arş. Gör. Serdar ŞİMŞEK
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet AK	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü
Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
Prof. Dr. Mustafa KOÇ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Prof. Dr. Mevlüdiye ŞİMŞEK	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
Prof. Dr. Harun TUNÇEL	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
Doç. Dr. Murat ERCAN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Serap KAMIŞLI	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Deniz SARI	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

İngilizce Redaktörler

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih CİĞERCİ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SYO Çocuk Gelişimi
Okt. Eylem Oruç	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

(Bilecik Şeyh Edebali University Journal of Social Sciences Institute)

[Cilt / Volume 2, Sayı / Issue 1, Haziran / June 2017]

BU SAYININ HAKEMLERİ / Refrees of this issue

Prof. Dr.	Abdullah OKUMUŞ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	Ali Murat YEL	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr.	Atabey KILIÇ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	Dilek TAKIMCI	Ege Üniversitesi
Prof. Dr.	Ertan EFEGİL	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr.	Faruk ATAAY	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr.	Fazlı POLAT	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr.	Gönen DÜNDAR	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr.	Hakan TAŞ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr.	Hüsnü Ezber BODUR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr.	İbrahim ORGAN	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr.	İsmail Hakkı AKSOYAK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet Ali ÇAKMAK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Metin BOZAN	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr.	Muhlise Coşgun ÖGEYİK	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr.	Nurhan Zeynep TOSUN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr.	Selim ÖZARSLAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Serpil AYTAÇ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr.	Talip YILDIRIM	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr.	Yaşar SEMİZ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr.	Yusuf ALPER	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr.	Zeki BAYRAMOĞLU	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali AYATA	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr.	Aslı Beyhan ACAR	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr.	Ayşe YILDIZ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Barış METİN	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr.	Bülent AKBABA	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Kasım BAYNAL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr.	Nuray Taştan AKDEMİR	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr.	Özlem Karahan UYSAL	Ege Üniversitesi
Doç. Dr.	Selva Ersöz KARAKULAKOĞLU	İstanbul Şehir Üniversitesi
Doç. Dr.	Serap ÖZEN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr.	Serkan YAZICI	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr.	Zehra BOZBAY	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr.	Zeynel KILINÇ	Sakarya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Cantürk CANER	Dumlupınar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ceyhun HAYDAROĞLU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Cüneyt AKAR	Uşak Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Edip Asaf BEKAROĞLU	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Fatih Mehmet CİĞERCİ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Fulya TÜRK	Gaziantep Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Gülçiçek AKÇAY	Trakya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Habibe ÖNGÖREN	İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Hacı İbrahim DEMİRKAZIK	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr.	Hafız BEK	Uşak Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	İzzettin TEMİZ	Mersin Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Mehmet ÖZDEMİR	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Muzaffer DEMİRBAŞ	İnönü Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Pınar ÖZGÖKBEL BİLİS	Ege Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Serpil TÜRKYILMAZ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Yasemin KILINÇARSLAN	Uşak Üniversitesi

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ **SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

(Bilecik Seyh Edebali University Journal of Social Sciences Institute)

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2016 yılında yayın hayatına başlayan ve yılda iki defa (Haziran-Aralık) yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergimizde tarih, din, dil, edebiyat, sosyoloji, felsefe, coğrafya, arkeoloji, sanat tarihi, hukuk, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, güzel sanatlar, eğitim bilimleri vb. alanlarda yazılan Türkçe, İngilizce ve Rusça makalelere, kitap tanıtımı ve eleştirilerine yer verilir.

Bilecik Şeyh Edebali University Journal of Social Sciences Institute is a refereed journal that published biannually (June - December) since 2016. Our journal includes the articles and book reviews about history, religion, language, literature, sociology, philosophy, geography, archeology, history of art, law, politics, international relations, economics, business, arts, science of educations etc. in Turkish, English and Russian.

Dergimizin tarandığı indeksler / *INDICES*:

YAZAR REHBERİ

1. Yayın İlkeleri

- **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** yılda iki defa (Haziran - Aralık) sosyal bilimler alanında yayımlanan hakemli akademik bir dergidir.
- **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'**ne sosyal bilimler alanına dair Türkçe, İngilizce ve Rusça dillerinde her türlü makale, kitap tanıtım/inceleme ve çevirileri kabul edilmektedir.
- Dergimizde kör hakemlik uygulanmaktadır.
- Yazıların bilimsel ve etik sorumlulukları yazarlara aittir. Yazıların içeriğinden ve kaynakların doğruluğundan yazarları sorumludur.
- Dergimize gönderilmiş olan makalelerin daha önce yayımlanmamış veya başka bir yerde yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması esastır.
- Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumu'nun güncel Türkçe Sözlüğü ve Yazım Kılavuzu temel alınmalıdır.
- Dergimizde yayınlanan yazılar için yazarlarına telif ödenmez.

2. Değerlendirme Süreci

- Makaleler yazım kurallarımıza uygun bir şekilde hazırlanarak kaynakçalar dahil eksiksiz olarak [Dergi Park](#) üzerinden gönderilmelidir. *Dergimizde kör hakemlik uygulanmasından dolayı gönderi dosyalarında yazar isimleri yazılmamalıdır.*
- Dergimize gönderilen makaleler Yayın İlkeleri gereği **Google, PubMed, Doaj** ve **Crossref** internet kaynaklı veri tabanları ve **URKUND** intihal programı yardımıyla denetlenir. **URKUND** intihal programında %30 üzeri bir benzerlik veya söz konusu makalenin başka bir yerde daha önce yayımlandığı / yayıma kabul edildiği tespiti durumunda, gönderilen makale değerlendirmeye kabul edilmeden **REDEDİLİR.**
- Editör tarafından kabul edilen yazılar yazım kurallarının açısından ön kontrole tabi tutulur. Uygun bulunan yazılar konunun uzmanı en az iki hakeme değerlendirilmek üzere gönderilir. Bu süreçte hakem ve yazar kimlikleri gizli tutulur.
- Hakemlere yazıların değerlendirilmesi için tanınan azami süre 15 gündür.
- İki hakemden de olumlu rapor alan yazılar yayın kurulunun son onayı ile yayımlanır. Raporlardan biri olumlu, biri olumsuz olursa, çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemin raporuna göre yazının yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verilir.

- Hakem raporları ilgili yazılarla ilgili olarak önerilerde bulunuyor ise durum yazarlara iletilerek gerekli düzeltmeleri yapmaları talep edilir, gerekli düzeltmeler ve öneriler yerine getirildiğinde yayın kurulu onayı ile ilgili yazılar yayıma kabul edilir. Hakemlerin düzeltme istediği makaleler için azami düzeltme süresi 10 gündür ve azami süresi içinde düzeltmeleri yapılmayan makaleler yayından düşürülür.
- Hakem raporları olumlu sonuçlanıp yayın kurulunun yayımlanmasını onayladığı yazılar ilk yazarlarının soyadlarına göre sıralanarak ilgili sayıda yayımlanırlar. Hakem raporları ilgili sayıya yetişmeyen makaleler hakem raporlarının olumlu gelmesi durumunda izleyen sayıda yayımlanmak üzere değerlendirilir ve bu süreçte yazarlar makalelerini geri çekmekte özgürdürler.
- Yayına kabul edilen yazıları için yazarlar, metinde temel değişiklik yapmamak kaydı ile editör, editör yardımcıları ve İngilizce dil uzmanının düzeltme yapma haklarını kabul etmiş sayılır.
- Yukarıdaki esaslardan herhangi birinin eksik olması halinde yapılan müracaat dikkate alınmayacaktır.

3. Yazım Kuralları ve Sayfa Düzeni

- Metin içi kaynak göstermede ve kaynakça kısmında APA yöntemi esas alınmalıdır.
- Gönderilen yazılar **A4 Dikey** sayfa düzenine göre Microsoft Office veya uyumlu programlarla yazılmalıdır. Tablolarda ihtiyaç halinde **A4 Yatay** sayfa düzeni kullanılabilir.
- Yazı karakteri olarak tüm bölümlerde **Times New Roman** kullanılmalıdır.
- Kenar boşlukları; **Üst: 3cm Alt: 2,5cm, Sol: 3cm, Sağ: 2,5cm**
- Başlıklar; **Ana Başlık (Türkçe-İngilizce): 14 Punto(Bold), Alt Başlık: 12 Punto(Bold)**
- Metin: **11 Punto**, Dipnotlar ve Alıntılar **9 Punto** olmalıdır.
- Satır Aralığı: **Öz-Abstract-Alıntılar: 1 satır aralığı, Metin: 1,5 satır aralığı.**
- Öz ve Abstract kısımları 150-200 sözcük içermelidir.
- Anahtar kelime/Keywords: 3-5
- Girinti; Öz-Abstract: 0 – Paragraflar: 6nk
- Hizalama: İki yana yasla
- Alıntılar: Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 2.5 satırdan az alıntılar satır arasında; 2.5 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1.5 satır aralığıyla 9 punto ile yazılmalıdır.

- Dipnotlar: Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı, kaynaklar kesinlikle dipnotta gösterilmemeli yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.
- Tablolar/Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmelidir. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.
- Resim: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır. Şekil, çizelge ve resimler yazının üçte birini aşmamalıdır. Şekil, çizelge ve resimler estetik olmak şartı ile metin içinde uygun yerlere yerleştirebilir.

4. **Kaynak Gösterme**

A. Metin İçi Gönderme

1. Gönderme ve doğrudan alıntılar metin içinde aşağıdaki şekilde gösterilecek, konuyla ilgili kaynaklar **Kaynakça** kısmında verilecektir. Kaynak gösterme için kesinlikle dipnot kullanılmayacaktır.

☐ (Selçuk 2015: 15), (Kesik vd. 2002: 16), (Şenöndeyici 1944: 15; Canım 2000: 85)

2. Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı verildiğinde sadece yayın tarihi ve sayfa numarası yazılacaktır: Kaplan (1976: 35) eserinde....

3. İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda asıl kaynak da belirtilecektir:

- Köprülü (1926, Çelik 1998'den) veya (Atay 1936'dan akt. Çetin 1982: 76)

B. Kaynakça

1. Telif kitaplar:

- Yazarın Soyadı, Adı (Tarih). Eser Adı. Yayın Yeri: Yayınevi.
- İsen, Mustafa (2012). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yay.

2. Divan, tezkire, mesnevi vb. eserlerin yayımları da aynı şekilde gösterilecektir:

- Canım, Rıdvan (hzl.) (2000). *Latifi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nüzemâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM Yay.
- Akyüz, Kenan, S. Beken, S. Yüksel, M. Cunbur (1958). *Fuzulî Türkçe Dîvân*. Ankara: İş Bankası Yay.
- Kılıç, Filiz (hzl.) (2010). *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.

3. Hazırlanan ve çevrilen kitaplar: Yazarın Soyadı, Adı (Tarih). Eser Adı. hzl./çev. Yayın Yeri: Yayınevi.

- Wellek, R ve A. Warren (2009). *Yazın Kuramı*. çev. Y. Salman ve S. Karatay. İstanbul: Çağlayan Yay.

4. Yayına hazırlayan, hazırlayan veya editörü olan bir kitapta yayımlanmış makaleler: Yazarın Soyadı, Adı (Tarih). “Makalenin Başlığı”. Eser Adı. yay. hzl./ hzl./ed. Yayın Yeri: Yayınevi. Sayfa aralığı.

- Togan, İsenbike (2012). “Bugünü Anlamak İçin Orta Asya Tarihine Bir Bakış”. *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar – Türkiye İle İlişkiler I. Kitap*. ed. Ayşegül Aydıngün ve Çiğdem Balım. Ankara: AKM Yay. 19-50.
- *Türk Edebiyatı Tarihi* (2006). 4 C. ed. Talât S. Halman vd. Ankara: KTB Yay.

5. Ansiklopedi maddeleri: Yazarın Soyadı, Adı (Tarih). “Maddenin Başlığı”. *Ansiklopedinin Adı*. Cilt no. Yayın Yeri: Yayınevi. Sayfa aralığı.

- İpekten, Haluk (1991). “Azmi-zâde Mustafa Hâletî”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 348-349.

6. Dergide yayımlanmış makaleler: Yazarın Soyadı, Adı (Tarih). “Makalenin Başlığı”. *Derginin Adı* Cilt no (sayı no): Sayfa aralığı.

- Ersoy, Ersen (2012). "XVI. Asır Şairi Azîzî'nin (ö. 1585) Bazı Gazelleri". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (1): 140-161.

7. Tezler: Yazarın Soyadı, Adı (Tarih). *Tez Başlığı*. Tez Tipi. Üniversitenin bulunduğu şehir: Üniversite adı.

- Karakaya, Burcu (2012). *Garîbî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı: İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.

8. Yazmalar: Yazar. Eser Adı. Kütüphane. Koleksiyon. Katalog numarası. yaprağı.

- Âsım. *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi. A. Emirî Efendi. No. 1326. vr. 45a.

9. Web ortamında yayımlanmış dergiden ve web sitesinden yapılan alıntılar:

- Budak, Ali (2009). "XVI. Yüzyıldan Sıradışı Bir Şair Portresi: Gedizli Hasbî". *Turkish Studies= Türkoloji Araştırmaları: Prof. Dr. Meserret Diriöz Hatırasına* 4 (2): 152-164. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1513093045_7budakali.pdf [Erişim tarihi: 30.11.2010]
- Keser, Aşkın. “Meslek Seçimi ve Seçimi Etkileyen Faktörler”. www.yazimkilavuzu/isguc_org-is_yasami_portali.htm [erişim tarihi: 18.01.2007].

EDİTÖRÜN NOTU

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından sosyal bilimler alanında yılda iki kez (Haziran – Aralık) e-dergi formatında online olarak yayımlanan Uluslararası alan indekslerine giren hakemli dergimiz, ikinci sayısıyla birlikte yayın hayatına devam etmektedir.

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nde tarih, din, dil, edebiyat, sosyoloji, felsefe, coğrafya, arkeoloji, sanat tarihi, hukuk, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, güzel sanatlar, eğitim bilimleri gibi sosyal bilimler alanında yazılan Türkçe, İngilizce ve Rusça makale ve kitap tanıtımı / eleştirilerine yer verilmektedir. Dergimizin ikinci sayısında 16 makale ve 4 kitap tanıtımı / eleştirisi yer almaktadır.

Bu vesileyle dergimizin ikinci sayısında yazılarıyla yer alan değerli yazarlarımıza, makale değerlendirme aşamasında katkı sunan hakem ve yayın kurulu üyelerimize teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Editör

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER

<u>Yazar / Author</u>	<u>MAKALELER / ARTICLES</u>	<u>SS. / PP.</u>
Cem AÇIKGÖZ	Hayâlî Bey Dîvânı'nın Harfî'l-Yâ' Bölümündeki 95 ve 96. Gazeller Kime Ait? <i>Whom Do The 95th And 96th Ghazels In The Harf'ul-ya' Part Of The Hayali Bey's Diwan Belong To?</i>	1-8
Esra SİPAHİ & Erkin ARTANTAŞ	Sosyal Medya ile Kurumsal İtibar Oluşturma <i>Creating Corporate Reputation with Social Media</i>	9-35
Muhammed YILDIZ	Akran Arabuluculuğu Programının Ergenlerin Sosyal Becerilerine Etkisi <i>Impact of Peer Mediation Program on Social Skills of the Adolescents</i>	36-49
Ekrem Yaşar AKÇAY	AB Entegrasyon Sürecinde Potansiyel Aday Olarak Bosna-Hersek <i>Bosnia-Herzegovina As Potential Candidate In The Process Of European Integration</i>	50-64
Feyza Nur ALPARSLAN ÖZKAN	Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Kuran Kursları <i>Qoran Courses As An Agents of Socialization</i>	65-82
Necati ÇİFTÇİ & Merve EŞMEN	Türkiye'de Cari Açığı Belirleyen Faktörler ve Cari Açığı Azaltmada Alternatif Enerji Kaynaklarının Rolü: VAR Modeli <i>Determinants of Turkish Current Account Deficit and The Role Of Alternative Energy Sources in Reducing The Current Account Deficit: VAR Model</i>	83-110
İmran DEMİR	Hegemonic Intervention: A Solution To The Problem of Collective Interventions In Intrastate Conflicts In Light Of An Analysis Of The Kosovo Crisis	111-145
Alican EKREN	1979-1995 İran- ABD İlişkileri <i>1979-1995 Iran-US Relations</i>	146-155
Hasan GÖNDER	Presidential System and Its Applicability to Turkey <i>Başkanlık Sistemi ve Türkiye'ye Uygulanabilirliği</i>	156-171
Cansu KAYMAL	Şia'da İmamet Meselesi ve Egemenlik <i>The Imamate Issue in Shia and Sovereignty</i>	172-195
Mustafa KILIÇ	İlm-i Belagat-la Rhetorique ve Mebani'l-İnşa Adlı Eserlerin Karşılaştırılması <i>Comparison Of Works Named 'İlm-i Belagat-la Rhetorique And Mebani'l-İnşa</i>	196-213
Kamil Arif KIRKIÇ	İngilizce Öğreniminde İnovatif Bir Teknik Uygulaması: Boray Tekniği'nin Ortaokul Beşinci ve Yedinci Sınıf Öğrencilerinin İngilizce Öğrenme Düzeylerine Etkisi <i>Application Of An Innovative Technique In Learning English: The Effect Of Boray Technique On The Learning Levels Of Secondary School Fifth And Seventh Grade Students</i>	214-239
Nursel MANAV	II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüd Sandıkları <i>Liquidation Of Abdulhamid Period Staff And Pension Funds In II. Constitutional Monarchy</i>	240-260
Burcu ÖZCAN & Sibel SEVER	Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından Alkol Kullanımı ve Çeşitli Kriterlere Göre Analizi <i>Alcohol Use in Terms of Socio- Demographic Variables and Analysis According to Various Criteria</i>	261-276
Serhat SÜRAL	Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Dersindeki Uygulama Öğretmenleri Hakkındaki Düşüncelerinin İncelenmesi <i>The Investigation Of Their Thoughts About Mentors In Teaching Practice Course Of Primary Teacher Candidates</i>	277-299
Hüseyin Serdar YALÇINKAYA	Kop Bölgesi Hayvansal Üretimi Üzerindeki Finansal ve Pazarlama Risklerinin Tespiti <i>Determination Of Financial And Marketing Risks On Animal Production In KOP Area</i>	300-328
KİTAP TANITIMLARI / BOOK REVIEWS		
Nihal DEMİR	ZÜLFE, Ömer (Hazırlayan): Hecrî Kara Çelebî Muhyî'd-dîn Mehmed Dîvân (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin): Ankara 2016. Türk Dil Kurumu Yayınları.	329-332
Tamer YILDIRIM	Frankfurt Okulu ve Eleştirisi, (The Frankfurt School and Its Critics), Thomas Burton Bottomore, Say Yayınları, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, 2016, 2. Baskı, 128 sayfa.	333-336
Aynur YUMURTACI	TUNA, Prof. Dr. Orhan & Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ (2011) Sosyal Siyaset, İstanbul: Filiz Kitabevi.	337-347
Gülfidan ÇİÇEKLİ	TEKİN, Talat (2016). Orhon Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.	348-349

HAYÂLÎ BEY DÎVÂNÎ'NİN HARFÜ'L-YÂ' BÖLÜMÜNDEKİ 95 VE 96. GAZELLER KİME AİT?

Dr. Cenk AÇIKGÖZ¹

Özet

Mecmua derleyicilerinin ve dîvân müstensihlerinin ortaya koydukları metinler, klasik Türk edebiyatı araştırmalarında kullanılan temel kaynaklardır. Buna rağmen aynı gazelin birden fazla şaire isnat edildiği durumlarda, gazelin gerçek sahibini ortaya çıkarmak için mecmua ve dîvânlara da ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Hayâlî Bey Dîvânı'nın Harfû'l-Yâ' bölümünde yer alan 95. gazel, birkaç mısra ve kelime farkıyla, kaynaklarda Rahîkî'nin en meşhur şiiirlerinden biri olarak gösterilmiştir. Aynı bölümde yer alan 96. gazel ise Figânî Dîvânçesi'ndeki XCII. gazelle, aralarındaki birkaç kelime farkı dışında, neredeyse aynıdır. Bu çalışmada, yukarıda bahsedilen gazellerin hangi şaire/şairlere ait olduğu hakkında tahminlerde bulunmak ve bu konuyu ilim âleminin dikkatine sunmak amaçlanmıştır. Çalışmada, gazellerin kime ait olduğunu tespit etmek için gazeller arasındaki nüsha farkları ve gazellerin bulunduğu kaynaklar karşılaştırılmıştır. Ayrıca gazellerin kime ait olduğu hakkındaki düşünce ve tahminlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hayâlî Bey, Rahîkî, Figânî, klasik Türk şiiiri, gazel.

WHOM DO THE 95TH AND 96TH GHAZELS IN THE HARFU'L-YA' PART OF THE HAYALÎ BEY'S DÎWAN BELONG TO?

Abstract

The texts which written by mecmua compilers and diwan copyists are basic sources for Turkish classical literature researchers. However, some ghazels refer to multiple poets in mecmuas and diwans. For this reason, if we want to find the real owner of a ghazel, we must approach to these sources carefully. The ghazel, which numbered 95th in the Harfu'l-Ya part of the Hayali Bey's Diwan was introduced to Rahiki's famous ghazel in some sources. The 96th ghazel, which stands in the same part with 95th gazel is also XCII numbered ghazel in Diwan of Figani. There are only small word differences between this ghazels. In this work, we expressed our opinions about who is the real owner/owners of this ghazels could be. Thus, we aim to bring this matter to the attention of scientists. Sources of ghazels and transcript differences have been compared to find out whose ghazels these are. Also, ideas and predictions about poets of this ghazels have been indicated.

Keywords: Hayâlî Bey, Rahîkî, Figânî, Turkish classical poetry, ghazel.

¹ Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, cenkacikgoz@ibu.edu.tr

Giriş

Mecmualar ve dîvânlarda aynı şiirin birden fazla şaire ait gösterilmesi, klasik Türk edebiyatı araştırmalarında karşılaşılan önemli sorunlardan biridir. Bugüne kadar, dîvânların mecmualara göre daha güvenilir kaynaklar olduğu düşünülmüş, şairlerin dîvânlarında bulunmayan ve mecmualardan hareketle tespit edilen şiirlerine ihtiyatla yaklaşmıştır. Mecmua derleyenlerin, şairlerin şiirlerini birbirine karıştırmaları mümkündür; peki dîvân tertip edenler de şairlerin şiirlerini birbirine karıştıramazlar mı? Son dönemdeki araştırmalar dîvânlara da ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ortaya koymuştur. Mesela, *Fuzûlî Dîvânı*'nda Selikî'ye ait olduğu düşünülen bir gazel bulunmaktadır (Zülfe 228: 2006).

Hayâlî Bey Dîvânı'ndaki bazı gazellerin, Hayâlî Çelebi'ye ait olduğu ve bu dîvâna yanlışlıkla alındığı da bilinmektedir. Hayâlî Çelebi, Hayâlî Bey'den daha eski bir şairdir. Latîfi, tezkiresinde bu iki şairin şiirlerinin karıştırıldığını ve bu karışan şiirleri birbirinden bizzat ayırdığını belirtmiştir. Latîfi, Hayâlî Çelebi'ye ait bazı gazellerin matla beyitlerini de vermiştir (Canım 2000: 253). Bu gazellerin ikisi yanlışlıkla *Hayâlî Bey Dîvânı*'na alınmıştır. Bahsi geçen iki gazelin matla beyitleri şöyledir:

*Harâb olupdur ol âbâd gördüğün gönlüm
Ğamuñla dopdoludur şâd gördüğün gönlüm
(Tarlan 1945: 295)*

*Hayret alur 'aqlumu baqsam gözine kaçına
Şad-hezârân âferîn ol şüretün naqqâşına
(Tarlan 1945: 389)*

Hayâlî Bey Dîvânı'na göz gezdirirken Harfû'l-Yâ' bölümünde yer alan 95. gazelin de bize hiç yabancı gelmediğini fark ettik. Bu gazel; Nazmî'nin *Mecma'u'n-Nezâ'ir*, Latîfi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ* ve Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ* adlı eserlerinde Rahîkî'ye ait gösterilen bir gazelin neredeyse aynıydı. Bu gazelle aynı sayfada bulunan 96. gazelin de *Figânî Dîvânçesi*'ndeki XCII. gazel olduğunu gördük.

Hayâlî Bey ile aynı mahlası taşımadıkları hâlde, Rahîkî ve Figânî gibi şairlerin gazelleri de *Hayâlî Bey Dîvânı*'na karışmış olabilir. Bu karışıklığa dikkat çekmek, araştırmalarında *Hayâlî Bey Dîvânı* ile *Figânî Dîvânçesi*'nden yararlananları uyarmak ve gazellerin gerçek sahipleri hakkında fikir yürütmek amacıyla bu makaleyi yazmaya karar verdik.

Bazı nüsha farkları dışında, aynı olan ama kaynaklarda farklı şairlere ait gösterilen bu iki gazel, aşağıda incelenmiştir. Çalışmamızda ele alınan gazellerde, araştırmacılar tarafından kaynaklanan farklı imla

tercihleri göze çarpmaktadır. Elden geldiğinde bu imla tercihlerine müdahaleden kaçınılmıştır. Gazellerin dipnotlarındaki nüsha adları ve nüsha farkları da çalışmamızda aynen aktarılmıştır.

1.1. Hayâlî Bey Dîvânı'nın Harfî'l-Yâ' Bölümündeki 95. Gazel ve Rahîkî'nin 20. Şiiri

Hayâlî Bey Dîvânı'nın tenkitli metnini hazırlayan Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, dîvânın Harfî'l-Yâ' bölümündeki 95. gazeli, *Hayâlî Bey Dîvânı*'nın üç nüshasından almıştır (Tarlan 1945: 438). Bu nüshalar ve kısaltmaları şunlardır: Ün - İstanbul Üniversite Kütüphanesi (Edebiyat): 755; Üv - İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi: 2923; M - Murad Molla Kütüphanesi: 442 (Tarlan 1945: XX-XXI). Bahsi geçen gazel aşağıya alınmıştır.

95.

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

1. *Küh-kenlikler ki Ferhâd etdi çekdi miñneti*
‘Aşk-bâzîlik degülmüş bildüm anuñ niyyeti

2. *Levh-i dilde nakş olmuşken hayâl-i şekl-i yâr*
Taşlara yazmak düşer mi_idi o şîrîn şüreti

3. *Ṭâlib oldur şala kendin nâr-ı ‘aşka nûr ola*
‘Aşık oldur ‘aşk ile olmaya anuñ şöhreti

4. *‘Aşk ‘âşıklar işidür ey gönül Mecnûn dağı*
Şağ ola_idi öğrenürdi şimdi benden şan‘ati

5. *Ey Hayâlî da‘vî-i ‘aşk eylemek hâcet degül*
Añladur ‘âşıklığın lâbüd kişinüñ hâleti

95. Ün Üv M

¹ bildüm : bildük Ün.

⁴ dağı: deli Üv M.

Mecmualar ve tezkirelerden yararlanarak Rahîkî'nin şiirlerini bir araya getiren Prof. Dr. Ömer Zülfe, Rahîkî'nin gazel nazım şekliyle yazılmış 20. şiirini; biri nazire mecmuası, diğer ikisi şairler tezkiresi olan üç kaynağa dayandırmaktadır (Zülfe 2009: 197). Bahsi geçen gazel, Nazmî'nin *Mecma‘u'n-Nezâ‘ir*'ine 4807. şiir olarak kaydedilmiştir (Köksal 2012: 2583). Ayrıca Latîfî'nin *Tezkiretü‘ş-Şu‘arâ*'sı (Canım 2000: 271) ile Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü‘ş-Şu‘arâ*'sında (Kutluk 1989: 406) bu gazelin ilk iki beyti yer almaktadır. Rahîkî'nin bahsi geçen gazeli aşağıya alınmıştır.

20.

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

1. *Küh-kenlikler ki Ferhâd etdi çekdi zağmeti*
‘İşkdan ma‘nâ degül şüretmiş ancak niyyeti

2. *Levh-i dilde nakş olunmuşken hayâl-i rüy-ı yâr*
Taşlara yazmak düşer miydi o şîrîn şüreti

3. *Bir meh-i nâ-mihr için nâm u nişânından geçe*
‘Aşık oldur olmaya ‘ışk ile anuñ şöhreti

4. *‘İşk ‘âkıllar işidür ey gönül Mecnûn dağı*
Şağ olaydı öğrenürdi şimdi benden şan‘eti

5. *Ey Rahîkî da‘vî-i ‘aşk eylemek hâcet degül*
Añladur ‘âşıklığın lâ-büd kişinüñ hâleti

20 NM: 4807; LAṬİFÎ, *Tezkiretü‘ş-Şu‘arâ*, s. 271; KINALI-ZÂDE Hasan Çelebi, *Tezkiretü‘ş-Şu‘arâ*, s. 406.

¹ 1b ‘ışk-bâzîlik degülmüş bildüm anuñ niyyeti NM.

² 2a olunmuşken: olmuşken; rüy-ı: şekl-i NM // 2b düşer miydi: revâ midur LAṬİFÎ, *Tezkiretü‘ş-Şu‘arâ*, s. 271.

1.2. Değerlendirme ve Tahminler

İlk bakışta, gazellerin 1. beyitleri arasında büyük bir fark olduğu düşünülebilir; çünkü *Hayâlî Bey Dîvânî*'ndaki gazelde 1. beytin 2. mısrası “Aşk-bâzîlik degülmiş bildüm anuñ niyyeti” şeklindedir. Rahîkî'nin gazelinde 1. beytin 2. mısrası ise “Işğdan ma' nâ degül şüretmiş ancak niyyeti” şeklindedir. Oysa Rahîkî'nin gazelinde dipnotta verilen nüsha farkı dikkate alınırsa *Mecma' u'n-Nezâ'ir*'de, 1. beytin 2. mısrasının “Işğ-bâzîlik degülmiş bildüm anuñ niyyeti” olduğu ve iki gazel arasında, 1. beyitlerin 2. mısraları yönünden hiçbir fark olmadığı görülür. Böylece iki gazelin 1. beyitleri arasında şu tek kelime fark kalır: *Hayâlî Bey Dîvânî*'ndaki gazelde 1. beyitte “mihneti” kelimesi kullanılırken Rahîkî'nin gazelinin 1. beytinde, bu kelime yerine “zahmeti” kelimesi kullanılmıştır.

Hayâlî Bey Dîvânî'ndaki gazelde 2. beytin 1. mısrası “Levh-i dilde naşş olmuşken hayâl-i şekl-i yâr” şeklindedir. Rahîkî'nin gazelinde 2. beytin 1. mısrası “Levh-i dilde naşş olunmuşken hayâl-i rûy-ı yâr” şeklindedir. Bunun bir fark olduğu düşünülse de Rahîkî'nin gazelinde dipnotta verilen nüsha farkları dikkate alındığında, *Mecma' u'n-Nezâ'ir*'de, 2. beytin 1. mısrasının “Levh-i dilde naşş olmuşken hayâl-i şekl-i yâr” olduğu ve iki gazelin ikinci beyitleri arasında bir fark bulunmadığı anlaşılır.

İki gazel arasındaki en önemli fark, gazellerin 3. beyitlerinin ilk mısralarıdır. *Hayâlî Bey Dîvânî*'ndaki gazelde 3. beytin 1. mısrası “Tâlib oldur şala kendin nâr-ı 'aşğa nür ola”

şeklindedir. Rahîkî'nin gazelinde 3. beytin 1. mısrası ise “Bir meh-i nâ-mihr için nâm u nişânından geçe” şeklindedir. Bu iki mısra ortak veya benzer bir kelime bile yoktur. İkinci mısralarda ise “ışğ ile” ve “olmaya” ifadelerinin yer değiştirmesi dışında bir fark bulunmamaktadır. *Hayâlî Bey Dîvânî*'ndaki gazelde geçen “aşğ ile olmaya” ifadesi, Rahîkî'nin gazelinde “olmaya 'ışğ ile” şeklindedir.

Hayâlî Bey Dîvânî'ndaki gazelde 4. beyitte geçen “âşıklar” kelimesi, Rahîkî'nin gazelinin 4. beytinde “âķiller” olmuştur. Bu fark şeklen küçük olsa da beyitlerin manasını epey değiştirecek niteliktedir. Buna rağmen, beyitler arasında şekil yönünden sadece tek kelime bir fark bulunmaktadır.

Gazellerin 5. beyitlerinde, yer değiştiren “Ĥayâlî” ve “Raĥîkî” mahlasları dışında tüm kelimeler aynıdır. Öyleyse iki gazel arasında; 1. beyitlerdeki birer kelime, 3. beyitlerdeki birer mısra, 3. beyitlerdeki yer değiştirmiş üç kelime, 4. beyitlerdeki birer kelime ve son beyitteki mahlaslar dışında bir fark yoktur.

Bu gazelleri neşreden iki araştırmacı da gazellerin tenkitli metnini ortaya koyarken üçer kaynaktan yararlanmışlardır. Bu bakımdan yukarıdaki gazelin Hayâlî'ye mi, Rahîkî'ye mi ait olduğunu tespit etmek oldukça zordur.

Şairlerden birinin bu gazeli alıp, biraz değiştirerek kendine mâl ettiği akla gelebilir. Hayâlî Bey gibi engin gönüllü, büyük bir şairin buna tenezzül edebildiğini düşünmek zordur. Rahîkî gibi orta seviyedeki bir şairin, Hayâlî Bey gibi büyük bir şaire özenerek

onun şiirini sahiplendiği düşünülebilir; ama bu iddiayı kanıtlamak mümkün olmadığından bu iddia, Rahîkî hakkında suizanna kapılmak anlamına gelir.

Latîfi ile Kınalızâde Hasan Çelebi gibi iki önemli tezkire yazarının ve Edirneli Nazmî gibi, şiir bilgisi geniş bir mecmua derleyicisinin hata yapma ihtimali, müstensihlere göre daha azdır. Bu bakımdan, öncelikle bahsi geçen tezkire yazarlarını ve mecmua derleyicisini dikkate almak yerinde olabilir.

Rahîkî'nin gazelinin, Latîfi ve Kınalızâde Hasan Çelebi'den alınan şekilleri birbirine çok benzemektedir. Gazelin *Mecma' u'n-Nezâ'ir*'den alınan şekli ise Latîfi ve Kınalızâde Hasan Çelebi'den alınan şekillerinden birçok nüsha farkıyla ayrılmaktadır. Buna göre Nazmî ve Latîfi, Rahîkî'nin gazelinin birbirinden farklı iki kaynaktan almış olmalıdır. Bu durumda Kınalızâde Hasan Çelebi'nin, bu gazeli, kendinden önce tezkire yazan Latîfi'den almış olma ihtimali kuvvetlidir; çünkü bu iki tezkirecinin ortaya koyduğu beyitler arasında neredeyse nüsha farkı yoktur.

Hayâlî Bey Dîvânı'ndaki gazeli, Rahîkî'nin gazelinin *Mecma' u'n-Nezâ'ir*'den alınan şekline daha çok benzemektedir. Bu durumda Rahîkî'nin gazeli, Nazmî'nin *Mecma' u'n-Nezâ'ir*'inden alınıp *Hayâlî Bey Dîvânı* nüshalarına yanlışlıkla kaydedilmiş olabilir.

Eleştirel bir gözle binlerce şiiri taramış; Latîfi, Kınalızâde ve Nazmî gibi önemli edebî otoritelere, sadece dîvân çoğaltmakla

görevli müstensihlerden daha fazla güveniyoruz. Kesin bir hükme varmaktan kaçınmakla birlikte, yukarıdaki şiirin Rahîkî'ye ait olma ihtimalinin daha güçlü olduğunu düşünüyoruz.

2.1. Hayâlî Bey Dîvânı'nın Harfî'l-Yâ' Bölümündeki 96. Gazel ve Figânî Dîvânçesi'ndeki XCII. Gazel

Hayâlî Bey Dîvânı'nın tenkitli metnini hazırlayan Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, dîvânın Harfî'l-Yâ' bölümüne aldığı 96. gazeli, *Hayâlî Bey Dîvânı*'nın sadece bir nüshasına dayandırmaktadır (Tarlan 1945: 438). Bu dîvân nüshası ve kısaltması şudur: Ün - İstanbul Üniversite Kütüphanesi (Edebiyat): 755 (Tarlan 1945: XX). Bahsi geçen 96. gazel aşağıya alınmıştır.

96.

*Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün
Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . - -*

1. *Sevdi gönlüm bâğ-ı hüsnuñ bir gül-ü handânını
İñledür hâr-ı belâda bülbül-ü nâlânını*
2. *Çârsü-yu 'aşk içinde gam metâ'ın almağa
Merdüm-ü çeşmüm pür etdi sîm ile dâmânını*
3. *Lâle-zâr etdi gözüm yaşı ile bâğ-ı 'âlemi
Ey ciger pergâlesi aqıtma bağrum yağını*
4. *Yıldızı düşdü meh-i bedrûñ işi oldu temâm
Rüşen edelden yüzüñ mihri sipihr evvânını*
5. *Hayl-ı gam buldu zafer âhen hisârûndur dile
Şakla sîneñde **Hayâlî** yâruñuñ peykânını*

Figânî Dîvânçesi'nin tenkitli metnini hazırlayan Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, XCII. gazele üç ayrı mecmuada rastlamıştır (Karahan 1966: 122). Bu mecmualar ve kısaltmaları şunlardır: F - Abdülkadir Karahan Özel Kitaplığı, Fahri Bilge Yazması; K - Abdülkadir Karahan Özel Kitaplığı, Karahan Yazması (Şiir Mecmuasında Değişik Sayfalar); Ü - İstanbul Üniversite Kitaplığı TY 1532 (Yk 22^b-27^a) (Karahan 1966: V-VIII). Bahsi geçen gazel aşağıya alınmıştır.

XCII.

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

Remel - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

1. *Sevdi gönülüm bâğ-i hüsnüñ bir gül-i handânını
İñledür hâr-i belâda bülbül-i nâlânını*

2. *Çârsü-yi 'ışık içinde dil metâ'ın almağa
Merdüm-i çeşmüm pür itdi sîm ile dâmânını*

3. *Lâle-zâr itdüm gözüm yaşıyla bâğ-i 'âlemi
Ey ciger pergâlesi aqıtma bağrum şanını*

4. *Yılduzı düşdi meh-i bedrûñ işi oldı tamâm
Rüşen idelden yüzi mihri sipihr eyvânını*

5. *Hayl-i gam bulmaz zafer âhen hişâruñdur dile
Şakla sineñde Figânî yâruññ peykânını*

2.2. Değerlendirme ve Tahminler

Hayâlî Bey Dîvânî'ndaki gazel ile *Figânî Dîvânçesi*'ndeki gazelin ilk beyitleri arasında hiçbir fark yoktur. Sadece, bahsi geçen dîvânların tenkitli metinlerini hazırlayan araştırmacılar, bu beyitlerdeki Farsça tamlamaların yazımında farklı tercihlerde bulunmuşlardır.

Hayâlî Bey Dîvânî'ndaki gazelde 2. beyitte geçen “gam” kelimesi, *Figânî Dîvânçesi*'ndeki gazelin 2. beytinde “dil” olmuştur. İki beyit arasında, birer kelime dışında fark yoktur.

Hayâlî Bey Dîvânî'ndaki gazelde 3. beyitte geçen “etdi” kelimesi, *Figânî Dîvânçesi*'ndeki gazelin 3. beytinde “itdüm” olmuştur. *Hayâlî Bey Dîvânî*'ndaki gazelde 3. beyitte geçen “yağım” kelimesi ise *Figânî Dîvânçesi*'ndeki gazelin 3. beytinde “şanı” olmuştur. Dolayısıyla gazellerin 3. beyitleri arasında iki kelimelik fark vardır.

Hayâlî Bey Dîvânî'ndaki gazelde 4. beyitte geçen “yüzüñ” kelimesi, *Figânî Dîvânçesi*'ndeki gazelin 4. beytinde “yüzi” olmuştur. İki gazelin 4. beyitleri arasında başka bir fark yoktur.

Hayâlî Bey Dîvânî'ndaki gazelde 5. beyitte geçen “buldu” kelimesi, *Figânî Dîvânçesi*'ndeki gazelin 5. beytinde “bulmaz” olmuştur. Bunun bir fark olduğu düşünülse de *Figânî Dîvânçesi*'ndeki gazelin dipnotta belirtilen nüsha farkları dikkate alındığında, “K” kısaltmasıyla verilen mecmuada, “bulmaz” kelimesinin yerine “buldı” kelimesinin kullanıldığı görülür. Öyleyse gazellerin 5. beyitlerinde, “Hayâlî” ve “Figânî” mahlaslarının birbirinin yerine kullanılması dışında fark yoktur.

Araştırmacıların imla tercihleri bir kenara bırakılırsa bahsi geçen iki gazel arasında, şairlerin mahlasları dâhil, sadece 5 kelimelik fark olduğu görülür. “Etdi/itdüm” ve “yüzüñ/yüzi” kelimeleri arasında sadece ek

XCII. F, K, Ü.

² dil: cân F, K/ sîm: eşk K.

⁵ bulmaz: buldı K.

ve çekim bakımından fark bulunmaktadır. Aynı şaire ait bir gazelin, muhtelif nüshalardaki şekilleri arasında 5 kelimelik nüsha farkı görülmesi gayet doğaldır. Dolayısıyla bu gazeller, bir gazelin iki ayrı kopyasından ibarettir ve aynı şaire aittir. Aslında, ortada nüsha farklarına sahip olan tek bir gazel vardır. Öyleyse bu gazel Hayâlî'ye mi, yoksa Figânî'ye mi aittir?

Hayâlî Bey ve Figânî gibi büyük şairlerin, şiir hırsızlığına tenezzül ettiklerine ihtimal vermiyoruz. Muhtemelen, bu gazeldeki mahlas, müstensih dalgınlığından kaynaklanan bir hata sonucunda başka bir şairin mahlasıyla karıştırılmıştır.

Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, bu gazeli üç şiir mecmuasında tespit etmiştir. Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan ise bu gazeli sadece bir *Hayâlî Bey Dîvânı* nüshasına dayandırmaktadır. Bu nüsha, “Ün” şeklinde kısaltılmış olan “İstanbul Üniversite Kütüphanesi (Edebiyat): 755.” adlı nüshadır. *Hayâlî Bey Dîvânı*'nın Harfû'l-Yâ' bölümüne alınan ama kuvvetli bir ihtimalle Rahîkî'ye ait olan 95. gazelin dayandırıldığı nüshalardan biri de bu nüshadır. Ayrıca *Hayâlî Bey Dîvânı*'nın Harfû'l-Mîm bölümünde bulunan 51. gazel de Hayâlî Çelebi'ye ait olduğu hâlde bu nüshadan hareketle Hayâlî Bey'e ait gösterilmiştir (Tarlan 1945: 295). Bu durum, adı geçen nüshanın güvenilirliğini azaltmakta ve Hayâlî Bey'e mâl edilen 96. gazelin de başka bir şaire ait olabileceğini düşündürmektedir. Kısacası, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın kullandığı üç

kaynağa karşılık, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın sadece bir kaynağa dayanması ve bu kaynağın da güvenilirliğinin şüpheli olması, bu gazelin Figânî'ye ait olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Yukarıdaki tespitlerden hareketle, *Hayâlî Bey Dîvânı*'nın Harfû'l-Yâ' bölümünde yer alan 96. gazelin, kuvvetli bir ihtimalle Figânî'ye ait olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Hayâlî Bey ve Figânî, XVI. yüzyıl klasik Türk edebiyatının en büyük şairleri arasında yer alır. Rahîkî, bu şairlere göre ikinci planda kalsa da bazı şiirleri XVI. yüzyılda şairler ve edebî otoriteler tarafından dikkate değer bulunmuştur. Çalışmamızda bu önemli şairlerin bazı gazellerinin birbirine karıştırıldığı ortaya çıkarılmıştır.

Hayâlî Bey Dîvânı'nda yer alan ama kuvvetli bir ihtimalle biri Rahîkî'ye, diğeri de Figânî'ye ait olan iki gazel; araştırmacıların dikkatine sunulmuş ve bu gazellerin bilimsel araştırmalarda kullanılmasıyla ortaya çıkabilecek hataların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Mahlasları birbirine karıştırılan şairlerin, mahlaslarına dikkatle bakıldığında bu mahlasların aruza göre aynı hece değerinde olduğu fark edilir. Hayâlî, Figânî ve Rahîkî kelimeleri aruzda bir açık, iki kapalı (. - -) hece değerindedir. Karıştırılan mahlasların, vezni bozmaması da müstensihlerin hatalı

mahlaslardan şüphelenmesini engellemiş olabilir.

Hayâlî Bey Dîvânı 1945'te, *Figânî Dîvânçesi* 1966'da yayımlanmıştır. Aradan bunca yıl geçmesine rağmen, okuyucuların bugüne kadar aynı gazelin iki ayrı eserde de bulunduğunu fark edememiş olması dikkat çekicidir.

Hayâlî Bey'in, dîvânında bulunmayan ama mecmualarda yer alan gazelleri hakkında bugüne kadar çeşitli çalışmalar yapılmıştır. *Hayâlî Bey Dîvânı*'na yanlışlıkla alınmış Hayâlî Çelebi gazellerine de dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada, *Hayâlî Bey Dîvânı* ile ilgili başka bir sorunun da bu dîvâna karışmış Figânî ve Rahîkî gazelleri olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmanın, klasik Türk şiiri araştırmalarındaki karışıklıkların giderilmesine katkı sağlamasını dileriz.

Kaynakça

Canım, Rıdvan (hızl.) (2000). *Latîfî Tezkiretü'ş- Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Karahan, Abdülkadir (1966). *Kanuni Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Köksal, M. Fatih (2012). *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir (İnceleme-Tenkitletli Metin)*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78454/edirneli-nazmi-mecmaun-nezair.html> [Erişim tarihi: 19.03.2017].

Kutluk, İbrahim (hızl.) (1989). *Kınalı-zade Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şuarâ* (2. Baskı, 1. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tarlan, Ali Nihat (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Zülfe, Ömer (2006). "Türkçe Dîvân'daki LXVI. Gazel Fuzulî'nin mi?". *Turkish Studies/Türkoloji Dergisi* 2: 227-236.

Zülfe, Ömer (2009). "Rahîkî [Ö. 953/1546] ve Şiirleri". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi/The Journal of Turkish Cultural Studies* 21: 171-198.

Sosyal Medya ile Kurumsal İtibar Oluşturma

Esra SİPAHİ¹

Erkin ARTANTAŞ²

Öz

21. yüzyılda teknolojik gelişmelerin etkisi ile koşullar değişmiş ve her geçen gün değişmeye devam etmektedir. İşletmeler küresel rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve varlıklarını sürdürebilmeye çalışmaktadırlar. Bunu sağlamanın en önemli araçlarından birisi de örgütlerin stratejik halkla ilişkiler fonksiyonu ve bu fonksiyonun en önemli işlevlerinden olan kurumsal itibar yönetimidir. Son yıllarda sosyal medya da her alanda kullanılmaya başlanmıştır. Kurumlar da birer birer sosyal medyaya yönelmiş bu ortamlarda da kurumsal itibarlarını geliştirecek çalışmalar yapmaktadırlar. Bu noktada sosyal medyanın kurumlar tarafından etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı, itibar açısından son derece önemli olmaktadır. Bu makalede kurumsal itibar oluşturma ve sosyal medya ilişkisi araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Yeni Medya, İtibar, Kurumsal İtibar, Facebook.

Creating Corporate Reputation with Social Media

Abstract

With the effect of technological developments in the 21st century, conditions have changed and they continue to change day by day. Businesses are working to be able to survive in the global competition and maintain their existence. One of the most important means of achieving this is the strategic public relations function of the organizations and the corporate reputation management which is one of the most important functions of this function. In recent years, social media has started to be used in all areas. Institutions are also directed to social media and work to improve their corporate reputation in these environments. At this point, whether or not the fact that social media is used effectively by institutions is of utmost importance in terms of reputation. In this article, corporate reputation formation and social media relations were studied.

Keywords: Social media, New Media, Corporate, Corporate Reputation, Facebook

¹ İstanbul Gelisim Üniversitesi / İşletme Doktora Öğrencisi, sipahiesra@hotmail.com

² İstanbul Gelisim Üniversitesi / İşletme Doktora Öğrencisi, erkins71@hotmail.com

GİRİŞ

Kurumların artan rekabet ortamında var olabilmeleri ve varlıklarını devam ettirebilmeleri için güçlü bir itibar oluşturması gerekmektedir.

İnternetin gelişimiyle birlikte kurumlar da değişmiştir. Sosyal medyanın gelişmesi ve beraberinde internetin gündelik hayatımızda her an bağlantılı olmasıyla birlikte ortaya çıkan bu yeni medya akımı, kuruluşların itibarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileme noktasında önemli bir unsur olmaktadır.

Küresel rekabet ortamında bu gelişime ayak uyduran kurumların diğer kurumlara göre daha ön sıralarda yer almaları kuşkusuzdur. Kurumlar, rekabetçi bir pazar ortamında başarılı olabilmek için, tüketicileri memnun etmek amacıyla sürekli yeni stratejiler geliştirmektedir. İnternetin yaygınlık kazanmasıyla birlikte tüketicilerle çevrimiçi iletişim kurmak kritik önem taşımaktadır. Kurumlar sosyal medya ortamında kurumsal itibarı oluşturma, büyütme ve koruma amacıyla adımlar içeren stratejiler üretmelidir.

Kurumsal itibar konusuyla ilgili literatür incelendiğinde kurum itibarı ve

sosyal medya arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalara Türkiye'de çok az yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı gündelik hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelen sosyal medyanın, kurumsal itibar açısından taşıdığı stratejik önemi ortaya koymaktır.

Bu kapsamda bu makalenin hem Türkiye'de ilgili konudaki boşluğu dolduracağı hem de konuyla ilgili ileride yapılması planlanan araştırmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

1. TÜRKİYE VE SOSYAL MEDYA

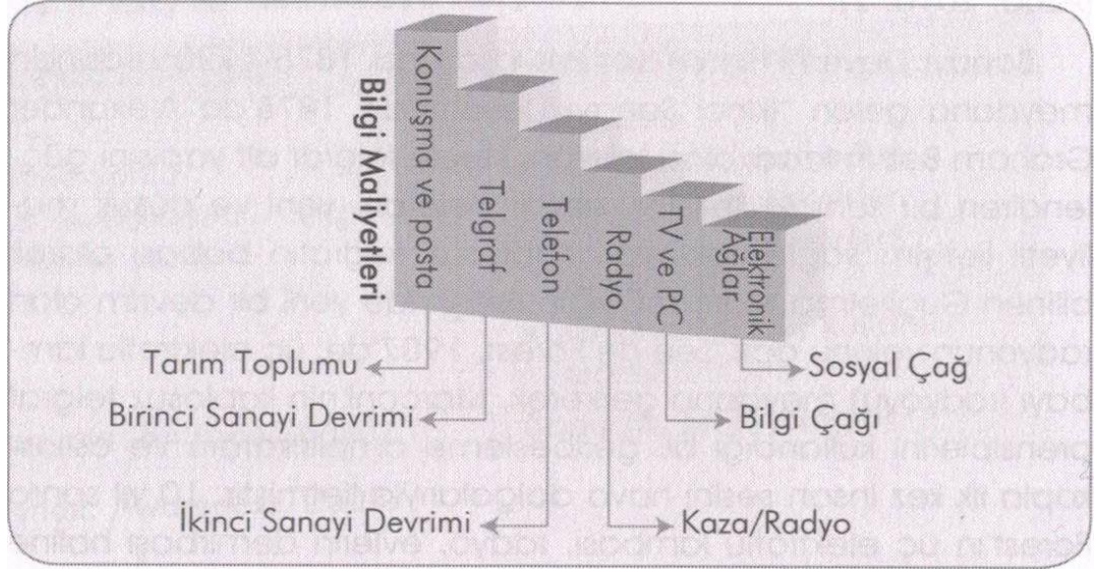
Televizyonun icadı bilgi devrinin başlangıç dönemi olarak kabul edilmesine karşın, bilgisayarın keşfi ve kişisel bilgisayarların geliştirilmesi söz konusu devrin ilerleyiş sürecini hızlandırarak sosyal devrin oluşumuna zemin hazırlamıştır¹. 21.asrın başlangıcıyla beraber bilgi devri yerini sosyal devre bırakmış olup, akıllı elektronik cihazlar hızlı bir popülerite kazanmıştır. Şekil 1'de tarihsel dönemler, söz konusu dönemlere ait araçlar ve azalış gösteren iletişim maliyetleri verilmektedir².

¹ Erkan Akar, **Sosyal Medya Pazarlaması**, Ankara: Efil yayınevi, 2010, s.43.

² Maria Azua, **The Social factor-Immovate, Ignite and Win through Mass**

Collaboration and Social Networking, IBM Press: NJ, 2010, s.64.

Şekil 1: Modern tarihsel çağlar, araçları ve iletişim maliyetleri

Kaynak: Maria Azua, (2010). *The Social factor-Immovate, Ignite and Win through Mass Collaboration and Social Networking*, IBM Press: NJ, s.64.

1990'lı yılların bitimine doğru ortaya çıkan çevrimiçi sosyal ağlar, ölçümlü internet uygulamaları olarak hayatımızda yer ediniyor, bireysel iletişim ve etkileşimin basit hale gelmesine büyük katkı sağlamıştır. Kullanımı sağlayan bireyler şahsi çevrimiçi sosyal ağlarını oluşturup, ağ üstünde kayıtlı olan arkadaşlarının yanı sıra tanımadığı kişilerle de çevrimiçi ağlar sayesinde iletişim kurma imkanına sahip olmuşlardır. Söz konusu çevrimiçi uygulamaların ilklerinden bir tanesi olan

Classmates.com bireylere üniversite veya lise yıllarından eski sınıf arkadaşları ile yeniden iletişim kurma olanağı tanımıştır¹. Classmates.com, çevrimiçi sosyal ağ oluşturması ile ünlenmiştir².

2002' de, Friendster.com'un yapılmasıyla çevrimiçi ağların gelişim temelleri atılmış olup bahsi geçen ağ Classmates.com tasarımını, kullanıcılara yalnızca şahsi çevrim dışı ağının emsalini çevrimiçi gerçekleştirme imkanının yanı sıra yeni ağları da çevrimiçi yaratma olanağını vererek sosyal ağ anlayışını bir üst kademeye taşımıştır. Kendi

¹ A.C. Newman and J.G. Thomas, **Enterprise 2.0 Implementation**, Mc-Graw Hill: New York, 2009, s.54

² Micheal Dulworth, **The Connect effect**, Publishers, Inc.:CA, 2008, s.102.

bünyesinde de gelişim göstererek kullanıcı profillerinin yanı sıra, bireyin yaşamı hakkında güncel bilgiler elde edilmesini sağlayarak, genel bilgi kaynağı haline gelmiştir. Friendster'in temeli, bloglar aracılığı ile sosyal iletişim olanağını arttırmak ve fotoğraf, bilgi paylaşımını sağlamaktır³. Friendster, üyelerine uygulamaya arkadaşlarını da davet etme imkanı sağlayarak çok fazla kullanıcı kitlesine ulaşmayı başarmıştır⁴. Geliştirilen 3G teknolojisi, tabletler ve akıllı telefonlar iletişim kurma hızını arttırırken, klasik medyanın temel fonksiyonlarına eklenen işbirliği algısı ve yenilikçi anlayış sayesinde dünya sosyal medya ile tanışma imkanını bulmuştur⁵. İki yönlü yapısı, kişilerin şahsi görüşlerine uygun ve istedikleri verileri diğer insanlarla paylaşma imkanı bulması, zaman ve mekan kavramının yarattığı sınırlandırmanın iletişim üzerinden kaldırılmış olması yeni, yani sosyal medyayı klasik medyadan ayıran en önemli özellikler olup. yeni medya

harici iletişim kanalları için de yarar sağlayıcı bir araçtır⁶.

Sosyal medya, işbirliğine dayanmakta olan, kullanıcının kendisinin oluşturduğu online içeriği belirtmektedir⁷. Sosyal medya ile ilgili Blossom, her insanın başka insanları ya da grupları kolaylıkla etkilemesini sağlayan ciddi derecede ölçeklenebilir ve erişilebilir iletişim teknolojileri veya teknikleri olarak görüşlerini belirtmektedir, demiştir⁸.

Gelişen ve giderek yaygınlaşan sosyal medya; insanları hem etkileyip hem de kurumlar ve markalar için de değeri gün geçtikçe artan bir yıldız durumuna gelmiştir. 2005'in başı itibariyle sosyal medya; kurumsallaşmış firmalar ve markalar için markalarını ve kurumlarını tanıtacağı, bu yolla daha az maliyetle milyonlara ulaşabileceği vazgeçilmez bir iletişim aracı olmuş ve sosyal medyada bulunmak artık bir zorunluluk haline gelmiştir⁹.

Sosyal medyanın ve geleneksel medyanın ortak taşıdığı bir karakteristik

³ Newman and Thomas, a.g.e., s.56.

⁴ Carla Mooney, **Online Social Networking**, Gale, Cengage Learning: Detroit, 2009, s.201.

⁵ Filiz B. Peltekoğlu, **Sosyal Medya Akademi**, "Sosyal Medya Sosyal Değişim". 2012, İstanbul: Beta Yayıncılık, s.50.

⁶ Tolga Kara ve Ebru Özgen, **Sosyal Medya Akademi**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2012, s.102.

⁷ Axel Bruns and Mark Bahnisch, "Social Media: Tools for User Generated Content Social Drivers Behind Growinf Consumer Participation in User-Led Content Generation", **State of the Art**, Volume 1, March, 2009, s.68

⁸ John Blossom, **Content Nation Surviving and Thriving as Social Media Changes Our Work, Our Lives and Our Future**, Wiley Publishing, Inc.: Indiana, 2009, s.23.

⁹ Kara ve Özgen, a.g.e., s.103.

nitelik, büyük ya da küçük kitlelere hızlıca ulaşabilmeleridir; örnek gösterecek olursak, bir blog yazısı ve bir televizyon programı kimseye ulaşamayabilir ya da milyonlarca kişiye ulaşabilir. Sosyal medya ve geleneksel medya arasındaki farklardan birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz¹⁰;

1. Erişim:

Geleneksel medya ve sosyal medya teknolojileri her bireyin genel bir kitleye erişmesine yardım eder.

2. Erişilebilirlik:

Geleneksel medya için üretim yapmak hükümetlerin ve özel şirketlerin sahiplenmesiyle oluşur; sosyal medya herkesçe az ya da sıfır maliyet ile oluşturulabilir.

3. Kullanılabilirlik:

Geleneksel medya üretimi uzmanlık gerektirir. Çoğu sosyal medya için bu uzmanlaşma geçerli değildir ya da birkaç durumda yetenekler tamamiyle değişmiş ve yenidir, yani herkes üretimde bulunabilir.

4. Yenilik:

Geleneksel medya iletişimlerinde zaman farkları oluşabilmesinden dolayı (günler, haftalar, hatta aylar) anında etki ve

tepkisi olmamaktadır. Sosyal medyadaysa durum tam aksidir. Geleneksel medyada artık sosyal medya uygulamalarına adapte olmakta ve yakın bir tarihte bu farklılığın yok olacağı öngörülmektedir.

5. Kalıcılık:

Geleneksel medya oluşturulduktan sonra değiştirilememesinden kaynaklı olarak (bir dergi makalesinin basılması ve dağıtılmasının ardından aynı makale üzerinde değişiklik yapılamaz) problem yaratabilir, sosyal medyada yorumlar, yazılar anında değiştirilebilir.

Başka bir bakış açısıyla olaya bakacak olursak; Geleneksel medyayla sosyal medya 2 noktada ayrılmaktadır. 1.si Sosyal medyada içerik öznel olup bireyler veya kurumlar tarafından oluşturuluyor, geleneksel medyadaysa belli bir yönetimi ve işleyişi olan kurumlar söz konusu; 2. noktaysa; sosyal medya, geleneksel medyaya göre daha özgür bir ortam sağlarken bir o kadar da kontrolsüz bir ortam sunmaktadır¹¹.

¹⁰ Hacer Özgen, "Sağlık Hizmetlerinde Kalite Nedir? Hasta Tatmini Boyutuyla İlgili Bir Değerlendirme", **Toplum ve Hekim Dergisi**

"Hastaneler" Özel sayısı, C.10, Ankara, 2012, s.104.

¹¹ Özgen, a.g.m., s.105.

1.1. Sosyal Medyanın Toplumsal Etkileri

Yetişkinlerden ziyade, internet ve sosyal medyayı gençler kullanmaktadır. Önemli bir kısım yetişkin ise ya maddi imkanının olmasına rağmen (bilgi eksikliği nedeniyle) bu araçları kullanamamakta ya da ekonomik imkansızlıklardan dolayı bu dünyadan uzak kalmaktadırlar¹².

Kullanıcının sosyal medyada bulunan içerikleri oluşturması sebebiyle yaratıcılığın, aykırılığın ve farklılığın önem kazanmasıyla katılım çağı oluştu. Başka bir deyişle bir büyük sanayi kuruluşu niteliğinde üretim tesisi bulunan büyük medya kuruluşlarının hegemonyası kırılarak artık medyanın içeriğini üreten ve medyayı izleyen arasında bulunan katı ayırım ortadan kalktı. Bunun yanında değişim hızı da arttı. İnnovatif olarak yeniliklere öncü olmak insanlar açısından öneme sahip oldu. Derinlemesine bakıldığında gerçeğe değil fikirlere önem verildi, objektif olmanın yerine içten olmak önem kazandı. Yani aslolan ilgi çekerek karşıdakini direkt şekilde etkileme haline geldi. Bundan dolayı insanın fikri veya kendisi bir ticari mal gibi reklama muhtaç bir kisveye

bürünmüştür. Bunun sebebiyse reklam yapma amacının temelinde ne olursa ve ne şekilde olursa olsun ilgi çekme ve tercih edilmeyi sağlamanın yatıyor olmasıdır. Sanal ortamın getirmiş olduğu realiteden uzaklığın esasında insanların birebir veya maddi şekilde karşı karşıya gelememesinden kaynaklandığı bu noktada belirtilmesi gereken en önemli husustur. Yani yüz yüze görüşmeyen anlatımda bulunurken birbirlerinin gözlerine bakmayan insanlar birbirlerine karşı her konuda daha acımasız ve pervasız olmaktadır. Sosyal medya tarafından yeni bir ilişkiler ağı ve iletişim jargonunun oluşturulması da bunun bir göstergesidir. Bir müstear (veya diğer bir ifade ile nickname) ismin arkasına saklanmanın vermiş olduğu özgüvenle bireyler muazzam bir ifade özgürlüğüne kavuşmuştur. Dolayısı ile bundan sonra insanlar bilinçaltılarında sıkışmış duygu ve düşünceleri rahat rahat toplumun ya da karşıdakinin değer yargılarını göz önünde bulundurmadan ifade edebilir bir hal almıştır¹³.

Esasında sosyal medya kullanımı sırasında içerik şeklinde nitelendirilmekte olan bilgi, fikir ve haber

¹² Cihad Çıldan ve Mustafa Ertemiz, "Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü", **Akademik Bilişim**, 2012, s.21.

¹³ Veysel Eren ve Abdullah Aydın, "Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü ve

Muhtemel Riskler". **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 16 (Özel Sayı I), 2014, s. 202.

benzeri şeylerin etkilendiği her bireyin bunu yapma konusunda özgür olduğunu bilmesiyle diğer insanlar ile eşit olduğu düşüncesinde olması söz konusudur (en azından her içerik paylaşan insanla). İnsanlarda demokrasi fikrinin oluşabilmesi açısından bu his uygun ortam sağlar. Bu durum, kişiler tarafından internette öne sürülen düşüncelere, paylaşımlara, tanıyor oldukları kişiler olsun veya olmasın, diğer paylaşımcılar tarafından yapılan yorumlar ve geribildirimler ile bir sosyal etkileşim alanı ve git gide sanal cemiyetler oluşturur. Batı dünyası tarafından sürekli şekilde demokrasinin yaygınlaştırılabilmesi amacıyla teknolojik gelişmelerin pazarlanması, baskıcı rejimlerin internet üzerindeki faaliyetlerinin yalnızca internet sitelerinin kapatılması ya da internet sitelerine erişiminin yasaklanmasından çıkararak, sosyal paylaşım sitelerinin protestocuların takip edilmesinden, kendi propaganda sitelerinin kurulmasına dek olan bir yelpazede pozisyon alınmasına yöneltebilmektedir¹⁴.

¹⁴ Çıldan ve Ertemiz, a.g.m., s.21.

1.2. Türkiye’de Sosyal Medya Kullanımı

TUİK (2016)¹⁵ raporuna göre; bilgisayar ve internet kullanım oranları 2016 yılı Nisan ayında 16-74 yaş grubundaki bireylerde sırasıyla %54,9 ve %61,2 oldu. Bu oranlar erkeklerde %64,1 ve %70,5 iken, kadınlarda %45,9 ve %51,9’dur. Bilgisayar ve internet kullanım oranları, 2015 yılında sırasıyla %54,8 ve %55,9’dur. Türkiye genelinde internet erişim imkanına sahip hanelerin oranı 2016 yılı Nisan ayında %76,3 olup, evden internet erişimi olmayan hanelerin %59’u bağlanmama nedeni olarak internet kullanımına ihtiyaç duymadıklarını, %29,4’ü interneti, iş, okul, internet kafe gibi başka yerlerde kullandıklarını söyledi. Genişbant internet erişim imkanına sahip hanelerin oranı %73,1 oldu. Buna göre hanelerin %39,5’i sabit genişbant bağlantı (ADSL, kablolu internet, fiber vb.) ile internete erişim sağlarken, %65,2’si mobil genişbant bağlantı ile internete erişim sağladı. İnternet kullanım amaçları dikkate alındığında, 2016 yılının ilk üç ayında internet kullanan bireylerin %82,4’ü sosyal medya üzerinde profil oluşturma, mesaj gönderme veya fotoğraf vb. içerik

¹⁵ TUİK, 20 Kasım 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779>

paylaşırken, bunu %74,5 ile paylaşım sitelerinden video izleme, %69,5 ile online haber, gazete ya da dergi okuma, %65,9 ile sağlıklı ilgili bilgi arama, %65,5 ile mal ve hizmetler hakkında bilgi arama ve %63,7 ile İnternet üzerinden müzik dinleme (web radyo) takip etmiştir.

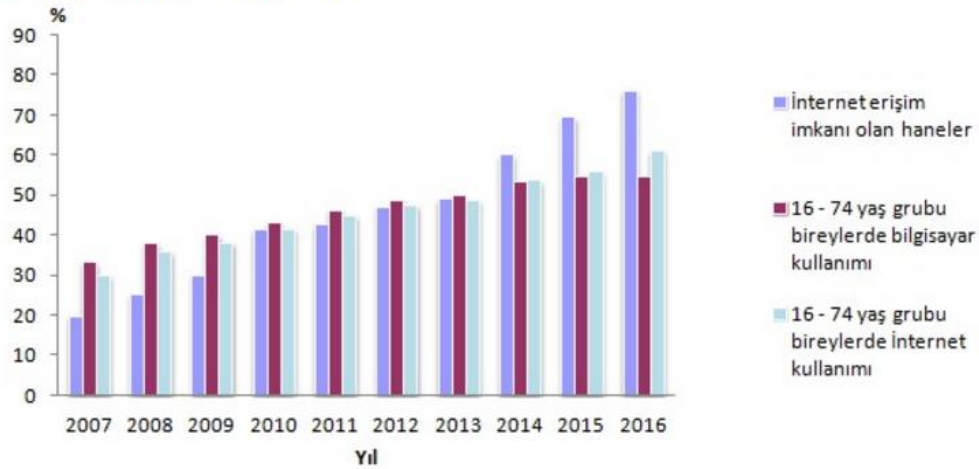
İnternetin birçok farklı kullanım alanı olduğunu düşünüldüğünde her yaş grubundan bireyin internetten yararlandığını söylemek mümkündür. Türkiye’de 2007’den 2014’e kadar geçen sürede internet erişimi olan hanelerde %40’a yakın bir artış meydana gelmiştir. Ek olarak 2007-2014 seneleri arasında 16-74 yaş grubu kişilerde bilgisayar ve internet kullanımı oranlarında düzenli bir yükseliş saptanmıştır. Ülke çapında internete evden ulaşım imkanına sahip hanelerin oranı, 2016 senesi Nisan ayı

itibariyle %76’ya ulaşmıştır. Bu imkana sahip olmayan hanelerin %59’u bağlanmama sebebi olarak internet kullanımına ihtiyaç duymadıklarını, %29,4’ü interneti hane dışı yerlerde kullandıklarını belirtmişlerdir. Yapılan araştırmada 2016 senesi Nisan ayı itibariyle hanelerin %96,9’unda akıllı telefon ya da cep telefonu mevcut iken, sabit telefona sahip olan ailelerin oranı %25,6 olarak saptanmıştır. Yine 2016 senesinin Nisan ayında hanelerin %36,4’ünde taşınabilir bilgisayar, %22,9’unda ise masaüstü bilgisayar bulunurken tablet bilgisayar bulunma oranı %29,6 olarak saptanmıştır.

2015 yılında %20,9 olarak ölçülmüş olan internete bağlantısı bulunan televizyona sahip olma oranının, 2016 yılında %24,6’a ulaştığı saptanmıştır.

Tablo 1: İnternet Kullanımlarının Yaşa Göre Oranları 2016

Temel göstergeler, 2007-2016

Kaynak: TÜİK 20 Kasım 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779>

We Are Social (2016)'ın sosyal ve dijital trendlerini ve istatistikleri raporuna göre; Ülkemizde internet kullananların bütün nüfusa oranı %53'tür. Sahte hesaplar da dâhil olmakla birlikte sosyal medya kullanıcılarında %17lik bir artış meydana gelmiştir. Sosyal medyayı aktif bir

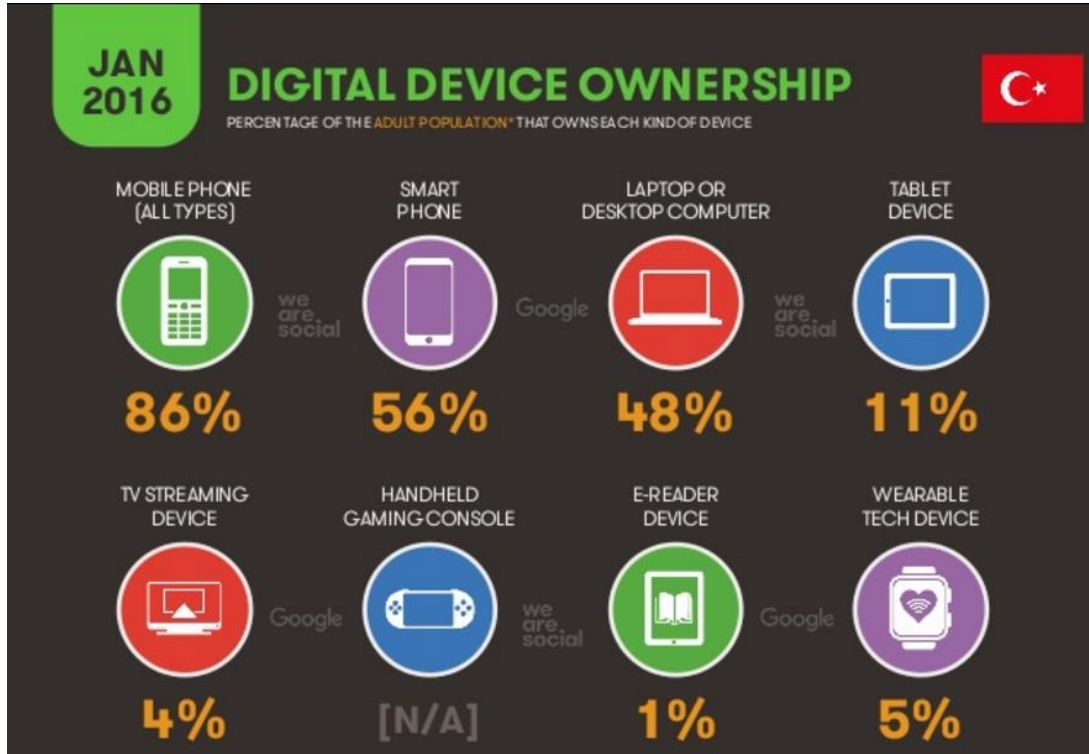
biçimde kullananların oranında %10 artış gözlenirken, ülke genelinde günlük ortalama internette geçirilen süre; kişisel bilgisayarlardan yaklaşık olarak beş saat, saat mobil cihazlardan ise yaklaşık olarak iki saat olarak tespit edilmiştir.

Şekil 2: Türkiye'den sosyal medya bağlantıları

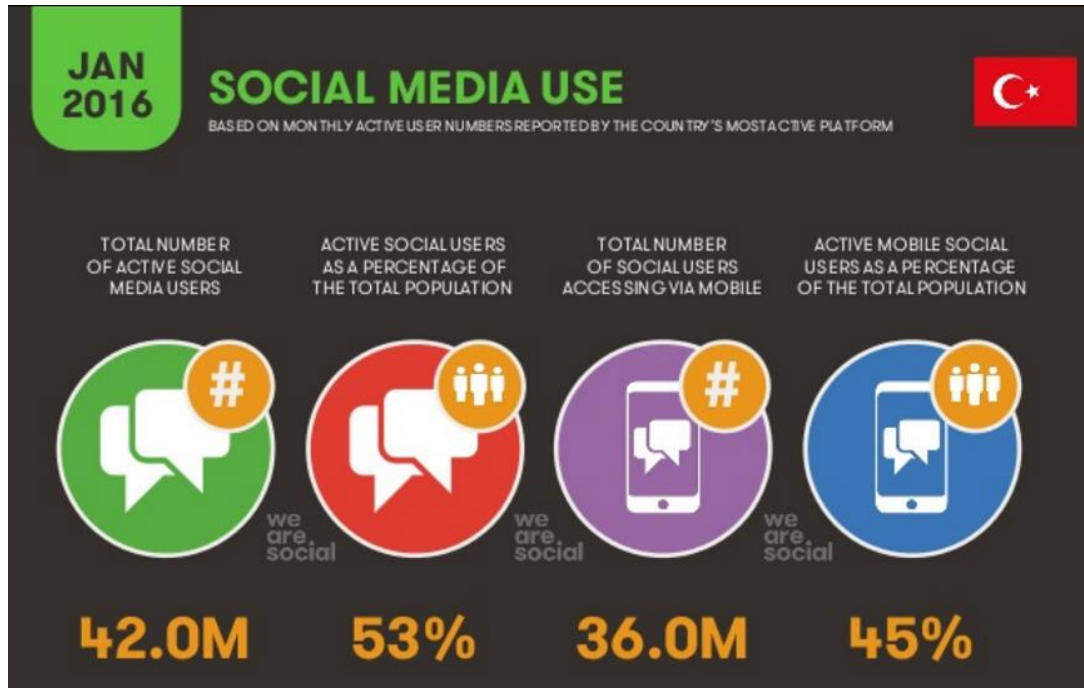
Kaynak: We are social, 20 Kasım 2014, January, <http://wearesocial.net/>

Şekil 3: Türkiye'de Farklı Cihazlarla İnternete Bağlanma

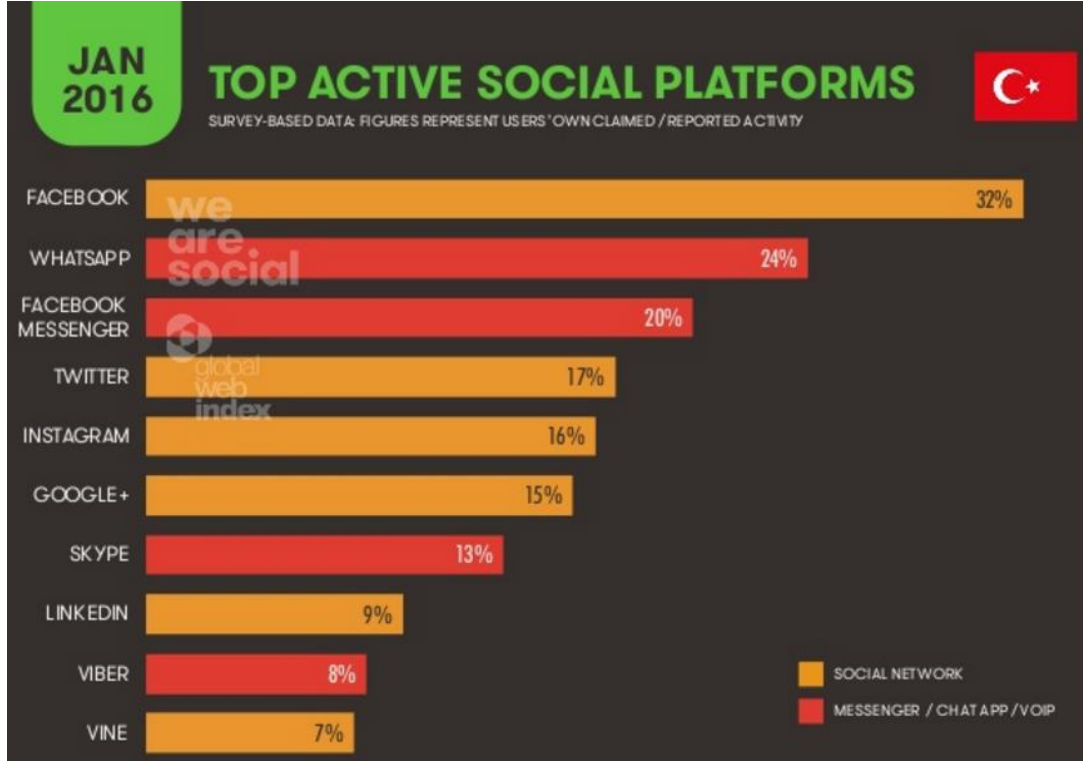
Kaynak: We are social, 20 Kasım 2014, January, <http://wearesocial.net/>

Şekil 4: Türkiye'de sosyal medya kullanımı

Kaynak: We are social, 20 Kasım 2014, January, <http://wearesocial.net/>

Şekil 5. Türkiye'de En Fazla Kullanılan Sosyal Medya

Kaynak: We are social, 20 Kasım 2014, January, <http://wearesocial.net/>

İnternetin haber/gazete okuma amacıyla erkekler tarafından %85 oranında kullanılırken kadınlar tarafındansa sosyal medya üzerinde vakit geçirme %81 oranında ve film/ dizi izleme amacı ile %63 oranında kullanıldığı belirtilmektedir. Erkeklerin daha aktif olduğu diğer iki alanı %84 ile banka işlemleri ve %51 ile emlak/otomobil siteleri oluştur-maktayken %69 ile online alışverişte eşittirler. 2014'te bir araştırma şirketinin yaptığı araştırmaya göre alışveriş siteleri %65 oranında erkek %70 oranında kadın olmak üzere takip edilmektedir. Sosyal medya hesaplarının dağılımı %57

oranında erkek %60 oranında kadın, %36 oranında erkek %38 oranında kadın olmak üzere iş/okulla ilişkili siteler, %30 oranında erkek %32 oranında kadın şeklinde hava durumu sayfaları ve %31 oranında erkek %27 oranında kadın şeklinde sinema siteleri sayfalarında birbirine yakın oranlardadır. %75 oranında haber ve %43 oranında teknoloji erkeklerin kadınlardan önde bulunduğu sayfalarıdır. %52 oranında yemek tarifleri ve %34 oranında müzik ile de kadınların önde olduğu sayfalar belirtilebilir. Bunun yanında kadınların internet alışverişleri içinde giyimde %71 oranıyla ayakkabıda

%57 oranıyla açık ara ile önde olduklarını göstermektedir. Elektronik eşya konusunda %68 oranıyla, maç/gösteri/konserde %32 oranıyla (Kadın: %19) ve çiçek gönderiminde %41 oranıyla (Kadın: %28) erkeklerin üstün oldukları görülmektedir. Kadınların ve erkeklerinse kitap/dergi, hediyelik eşya, ev eşyası, yemek siparişi ve telefon kontör yükleme kategorilerinde eşit oldukları saptanmaktadır¹.

2014'te Türkiye'de Adecco'nun yaptığı araştırmalar, sosyal medyanın iş arama amacıyla iş arayanlar tarafından %64 oranında kullanıldığı göstermektedir. Sosyal ağ sitelerinden en fazla (%53) LinkedIn sitesi profesyonel amaçlı iş arayanlar tarafından kullanılmaktadır. Türkiye'de kadınların ve erkeklerin sosyal medya kullanım oranlarının genel kullanım ya da iş arama oranlarına bakıldığı zaman kadınların az bir farkla olsa dahi sosyal medya kullanımında erkeklerden etkin olduklarını görmek mümkündür (%99 vs %97 ve %74 vs 70). 1965 ve 1980 (%99) döneminde doğmuş olanlar bu araçları en fazla kullanan grubu oluşturmaktadır. Bu oranlara nispet ile genç iş arayanlardan (33 yaş

altı) %97 kadarının en azından sosyal ağlardan birini iş bulma amacı ile düzenli olarak kullandıkları görülür. İnterneti bu amaç ile kullanırken eğitim seviyesi de önem kazanmaktadır. Zira iş bulma amacıyla sosyal medya kullanımı orta dereceli okul mezunu olanların arasında yüksek eğitim seviyelerine ulaşma ile önemli derecede artmaktadır. Kullanım bakımından mezuniyet seviyelerinin ötesindeki eğitim seviyeleri genellikle önemsizdir².

2. KURUMSAL İTİBAR OLUŞTURMA

Saygınlık ya da diğer adıyla itibar; insanların bir birey ya da bir konu ile ilgili besledikleri görüşleri, söz konusu bireyin ya da konunun geçmiş dönem tutumlarına veya kişiliğine bakarak diğerlerinin takdirini ne ölçüde kazandığı ve ne kadar kabul gördüğüyle alakalı olan bir kavramdır. 1990'lı senelerden sonra araştırmacılar ve akademisyenler tarafından yapılan saygınlık kavramına yönelik çalışmalar kurumsal çalışmalar, pazarlama, iletişim, stratejik yönetim ve

¹ Fikrimühim Araştırma Şirketi, 15 Kasım 2016, https://www.fikrimuhim.com/Binary/Images/Upload/internet-arastirmasi/FM_DAtu%CC%88mu%CC%88.pdf.

² Adecco, **Rapor-2014, Türkiye**. 15 Kasım 2016, http://www.adecco.com.tr/tr-TR/Documents/Sosyal%20medya%20anketi%20T%C3%BCrkiye%20raporu_.pdf

pazarlama benzeri sektörlerde hızlı bir ilerleme kat etmiştir³.

Belirli bir fabrikaya duyulan inanç, söz konusu fabrikayla kurulan iletişim ve fabrikanın sunduğu hizmet ve ürünler ile fabrikanın nitelik ve yeteneği ile ilgili veri ve bilgilerden meydana gelir. Bu noktada inanç sahibinin bilgi ve tecrübeleri saygınlığın yeniden kazanılmasını sağlayacak biçimde, diğer insanların söz konusu fabrikayla ilgili fikirlerini meydana getirir⁴. Birey, fabrikanın sunmuş olduğu hizmet ve mallarından memnun kaldığı ölçüde fabrika ile mevcut iletişimini doğru orantılı olarak arttırır⁵. Kuruluşlar yarıştığı, kendine rakip gördüğü firmaların nazarında düşük seviyeli bir saygınlık edindiğinde rekabetçi tutumların etkisi altında riski, saygınlığı yüksek olan kuruluşların aynı durumda karşı karşıya kalacağı riskten daha fazladır⁶.

Kuruluşun saygınlığı, geçmiş dönemlerde sergilediği tutumları ve farklı hissedarlar

üstünde değer sağlayan etkiler bırakma kabiliyeti neticelerinin kolektif olarak tanımlanmasıdır. Söz konusu durumların, harici ve dahili hissedarların değişiklik gösterebilen tavırlarını derecelendirmekte; kurumsal çevreleri içermesinin yanı sıra rekabete dayalı bir tutum sergilemektedir⁷. Kuruluş saygınlığını; genellikle hissedarların kurumun türü, sorumluluk ve görevlerini yerine getiriş biçimi, hissedar beklentilerinin sağlanış şekli ve çevreye sağladığı uyuma dair incelemelerinin uzun süreli kombinasyonudur⁸.

İtibar sağlama ve elde edilen itibarı sürdürme elde etmesi oldukça zor, kaybetmesi ise bir o kadar kolay bir durumdur. Benzer olarak itibarın bir rekabet üstünlüğü olarak algılanması uzun sürede, itibarı kaybetmenin etkileri ise orta ve kısa dönemde

³ Greeme Martin ve Susan Hetrick, **Corporate Reputations, Branding and People Management: A Strategic Approach to HR**. Burlington: ButterworthHeinemann Publications, 2006, s.21.

⁴ Grahame Dowling, "Measuring Corporate Images: A Review of Alternative Approaches", **Journal of Business Research**, 17(1), 1988, s.284.

⁵ Mehmet E. Okur, "Kurumsal Saygınlık Yönetimi", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi**, 7(26), 2006, s.145.

⁶ Gary Davies, Rosa Chun, Rui V. Silvave Stuart P. Poper, **Corporate Reputation and Competitiveness**. New York: Routledge, 2003, s.66.

⁷ Charles Fombrun, "Indices Of Corporate Reputation: An Analysis of Media Rankings and Social Monitors Ratings", **Corporate Reputation Review**, 1(4), 1997, s.330.

⁸ Cretu E. Anca ve Brodie Roderick, "The Influence of Brand Image and Company Reputation Where Manufacturers Market to Small Firms: A Customer Value Perspective", **Industrial Marketing Journal**, 36, 2007, s.136.

gözlenmektedir⁹. Cravens ve Oliver saygınlık terimini, ekonomik krizin baş gösterdiği dönemlerde kurumun etkilenmesini önleye, kurumun hissedarları ya da toplum üzerinde bıraktığı etki olarak tanımlamışlardır. Meydana gelen Tylenol krizinden sonra Johnson ve Johnson üst yönetim kadrosu üyelerinden James Burke “Biz 90 senelik itibarımızdan nakit sağladık” ifadesini kullanmıştır¹⁰.

Belirtildiği şekliyle ele alındığında kuruluş saygınlığı ve kriz yönetimi arasında bağlantılı bir ilişki olup Lacznia ve arkadaşlarının (2006)¹¹ yürüttükleri çalışmada işletme mallarında ortaya çıkan hatalardan kaynaklı söz konusu işletmenin suçlu bulunması arasında bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Yapılan araştırmada örnek olarak iki grup seçilmiş olup, gruplardan ilki, tanınan ve yüksek marka değerine sahip bir işletme olan Compaq bilgisayarında meydana gelen sorunlar hususunda bilgilendirilirken; ikincisi tanınırlığı daha az olan Everex bilgisayarlara yönelik

sorunlar hakkında bilgilendirilmiştir. Compaq bilgisayar hakkında bilgi edinen bireyler sorunların sebebi olarak kullanıcı hatalarını gösterirken, daha az bilinen Everex bilgisayarın problemleri hakkında yorum yapan kişiler hatalı olarak markayı bulmuşlardır¹².

Sağlam bir şekilde oluşturulmuş kuruluş saygınlığı rekabet ortamında önemli bir avantaj sağlarken, sağlam olmayan saygınlık işletmenin rakipleri karşısında başarı elde etmesini engelleyen bir faktör olabilir. Bowd (2006)¹³’a göre, negatif yönlü bir saygınlığın kurumlar üzerindeki etkileri şunlardır¹³:

- Personellerin yeni öneriler getirememesi,
- Sürekli personel değişimi,
- Satıcı güvenilirliğinin düşük olması,
- Önemli müşterilerin kaybedilmesi,
- Hisse senetleri değerlerinin hızlı bir şekilde düşüşe geçmesi,

⁹ Okur, a.g.m., s.144.

¹⁰ Kares S. Cravens ve Elizabeth G. Oliver, "Employees: The Key Link to Corporate Reputation Management", **Business Horizons**, 49(4), 2006, s.295.

¹¹ R.N. Lacznia, T.E. Decarlo, ve S.N. Ramaswami, "Consumers' Response to Negative Word-Of-Mouth Communication: An Attribution Theory Perspective", **Journal of Consumer Psychology**, 11(1), 2006, s.62.

¹² Daniel Laufer ve Timothy Coombs, "How Should a Company Respond to a Product Harm Crisis? The Role of Corporate Reputation and Consumer Based Cues", **Business Horizons**, 49(5), 2006, s.381.

¹³ Ryan Bowd ve L. Bowd, Assessing A Financial Value For A Corporate Entity's Reputation; A Proposed Formula", **Research Institute for Business and Management**, 2006.

- Devlet ilişkilerinin zayıf olması,
- Kurum görüşlerinin gazeteciler tarafından oldukça nadir alınması,
- Söz konusu kurumun sektör çapında referans olarak gösterilmemesidir.

Güçlü bir kurumsal saygınlık, başarıyla gerçekleştirilmiş kurumsal saygınlık yönetimine dayanmaktadır¹⁴. Saygınlık yönetimi; işletmenin en önemli değeri olan kurumsal saygınlık kavramının varlığını sürdürmeyi ve ilerletmeyi hedefleyen öğelerin yönetimidir¹⁵.

Davies ve ark. (2003)' na göre saygınlık yönetimi şartları şunlardır¹⁶:

- Saygınlık açık bir şekilde yansıtılmalıdır,
- Kilit hissedarlar, söz konusu hissedarların beklentileri ve hassas oldukları noktalar net bir şekilde bilinmelidir,
- İşletme tutumlarına dair verilecek kararlarda bilgi, gerçeğe uygun bir biçimde kullanılmalı ve söz konusu

kararlarda işletmenin var oluş sebepleri, amaçları ve marka değerleri düşünülmelidir,

- Söz konusu kararların hayata geçirilmesinde titiz davranılmalıdır,
- İşletme bünyesinde gelişimi sağlanmış ya da yeni olarak düzenlenmiş konular hakkında ortaya atılabilecek iddialara karşı hazırlıklı olunmalı ve profesyonel bir şekilde geri dönüş sağlanmalıdır,
- Medya soruları ve saldırgan ya da baskıcı tavırlara geri dönüş hızlı bir biçimde yapılmalı, bu konuda hassas olunmalıdır.

Bilinen dergilerden olan PRWeek tarafından gerçekleştirilen bir ankette üst düzey şirket CEO'larının %75'i şahsi işletmelerinin saygınlığına yönelik tehditlere maruz kaldıklarını düşündüklerini dile getirmişlerdir. Kurumsal itibarın etkili oluşunun nedenleri ve bu etkinin nasıl ölçülebileceği yapılan araştırmalarca işletme saygınlığının mevcut piyasada bir işletmeye birçok konuda çeşitli avantajlar sağladığı ortaya konulmuştur^{17, 18}.

¹⁴ Gary H. Jones, Beth H. Jones ve Philip Little, **Reputation as Reservoir: The Value of Corporate Goodwill as a Buffer Against Loss in Times of Economic Crisis**. Wester California University, 2007, s.26.

¹⁵ Korn Campiranon. *Managing Reputation in Event Planning Companies*, 2007, 15

Kasım 2016, <http://eprint.uq.edu.au/archive/00004619/01/>.

¹⁶ Davies vd., a.g.e., s.104.

¹⁷ Ingemar Dierickx ve Karel Cool, "Asset Stock Accumulation and Sustainability of Competitive Advantage", **Management Science**, 35, 1989, s.1506.

¹⁸ Louis Capozzi, "Corporate Reputation: Our Role in Sustaining and Building A Valuable

İşletme saygınlığının etkisini ölçmek için dünya çapında değişik çalışmalar ve deneyler yapılmıştır. Örnek olarak, Çin’de işletmeler arası hizmet sunan üç firmanın üç yüz elli bir müşterisiyle yürütülen deneysel çalışmada işletme saygınlığı bağımsız; müşteri güveni, müşteri özdeşleşmesi, müşteri bağlılığı, satın alma niyeti ve prestij fiyatlandırma bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Yapılan çalışmanın neticesinde pozitif saygınlığı bulunan işletmelerin müşteriler bünyesindeki özdeşleşme ve güven sağlama hususunda kazanç elde ettikleri ve bunun müşteri bağlılığını pozitif yönde etkilediği ortaya konulmuştur. Söz konusu kavramlarla prestij ve satın alma isteğiyle fiyat belirleme arasında aracı görevi görmektedir¹⁹.

İşletme saygınlığıyla alakalı gerçekleştirilen diğer bir deneysel araştırma Hansen ve ark. (2008) tarafından yapılmış olup alıcıların finansal değer algısını meydana getiren öğeleri belirlemek hedefiyle, Avrupa’daki bir telefon şirketinin 264 müşterisiyle bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Asset", **Journal of Advertising Research**, 45(3), 2005, s.290.

¹⁹ Hean T. Keh ve Yi Xie, "Corporate Reputation and Customer Behavioral Intentions: The Roles of Trust, Identification and Commitment", **Industrial Marketing Management**, 38(7), 2009, s.736.

²⁰ Havard Hansen, Bendik M. Samuelsen ve Pal R. Silseth, "Customer Perceived Value in

Değişkenlerin tümünün kaynağı harici olarak kabul edilen, doğrulayıcı faktör analizi ölçüm modelinden yararlanılan çalışma neticesinde işletme saygınlığı, veri paylaşımı ve esnekliğin alıcı değer algısı üzerinde etkili olan etmenler; ağızdan ağza pazarlamayla seçenekleri arttırmanın ise alıcı değer algısından etkilenen etmenler olduğu belirlenmiştir²⁰.

Bir işletmenin hissedarları tarafından nasıl algılandığı önemli bir husus olup, işletme saygınlığını kavramak için üzerinde durulması gereken bir diğer konu da hissedarlardır. Bu sebepten dolayı işletmelerin mevcut saygınlıklarını devam ettirebilmeleri ve mevcut saygınlığı geliştirebilmeleri için, hissedarları olan kişiler ya da kurumlar ve söz konusu kişi ya da kurumların gözünde işletmenin bulunduğu konum büyük önem taşımaktadır. İşletmenin saygın bir konumda bulunması ve sağlanan saygınlığın muhafazasının yapılması için aşağıda verilen soruların cevaplandırılması gerekmektedir²¹:

B-T-B Service Relationships: Investigating The Importance of Corporate Reputation", **Industrial Marketing Management**, 37, 2008, s.209.

²¹ Halil Sayılı ve Özlem Y. Uğurlu, "Kurumsal İtibar ve Yönetmelik Etik İlişkisinin Analizine Yönelik Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniv. İİBF Dergisi**, Cilt 12, Sayı 3, 2007, s.80.

- Nasıl Bir Saygınlık; işletmeler, değişik nitelikler, tutumlar ve neticeler meydana getirerek saygın bir konuma ulaşabilirler.

- Kim İçin Saygınlık; işletme saygınlığı konusunda toplum algısı büyük önem taşımaktadır. Fakat söz konusu algı belirlenmesinde önem taşıyan kitle kurum tarafından belirlenmelidir. Bazı işletmeler için personelleri önem taşıırken başka bir kurum için bu konumda bulunan kesim müşteriler olabilmektedir. Önem taşıyan grubun belirlenmesi saygınlık amacını da belirlemektedir.

- Hangi Amaç İçin Saygınlık; müşteri bağlılığı, yetenekli personellere sahip olma, uzun süreli ekonomik performans ve hissedar değeri söz konusu hedeflerdendir.

3. SOSYAL MEDYA ARACILIĞI İLE KURUMSAL İTİBAR OLUŞTURMA

Yeni medya olarak tanımlayabileceğimiz sosyal medya araçlarının en yenilikçi yanlarından biri, kullanıcıların arzu, beğeni ve beklentilerini ortaya koyan ve önemseyen bir anlayışa sahip olması olup yeni medyayı diğerlerinden farklı kılan bu yenilikçi nitelik, kullanıcıların görüşlerini aktarmasına, deneyimlerini paylaş-

malarına imkan sağlamış, etkileşim sayesinde de bu yorumlar artış göstererek kitlesel bir beğeni meydana getirilmiştir²². Bu bağlamda işletmeler daha önce belirtilen Facebook, Twitter, Instagram, Pinterest benzeri yeni medya ağlarını kullanarak alıcılarıyla direkt olarak etkileşimde bulunma imkanına sahip olmaktadır. Örnek olarak, Facebook üzerinden işletme sayfası açılarak şahsi sayfasını beğenen tüketicilere hizmet ve ürünleriyle ilgili bilgi sunmaktadırlar. Benzer şekilde diğer popüler sosyal medya ağları ile de farklı kitlelere ulaşmak ve ürün, hizmet tanıtımı yapmak hatta tüketici şikayet ve isteklerine yanıt vermek mümkün olmaktadır²³.

İnsanlar kullandıkları ürünleri, yaşadıkları durumları beklentisiz olarak diğer bireylere tavsiye ederler. “Kesinlikle denenmeli” tarzında yapılan olumlu yorum; "asla denemeyin", "asla yapmayın" tarzı olumsuz bir hale de gelebilmekte olup, yeni medyanın etkisini arttırmaya devam ettiği süreçte işletmelerin bu platformdan olumlu görüş alabilmeleri için çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Hizmet alanında başarı sağlamanın sırrı olarak değerlendirilen

²² Tolga Kara, “Sosyal Medya Üzerinde Yeni Nesil Pazarlama ve Türkiye Bilgi & İletişim Hizmetleri Endüstrisinde Sosyal Ağların Kullanımına Yönelik Bir Araştırma”, **Global**

Media Journal Turkish Edition, Cilt 2, Sayı 4, 2012, s.106.

²³ Salim Kadıbeşgil, **İtibar Yönetimi**, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2012, s.58.

bir birey tarafından başkalarına aktarımı sağlanan reklamın dünya çapında zaman ve mekan sınırlandırmalarına takılmadan yayılan bir ortamda sağlayacağı başarının oldukça yüksek olabileceği açıkça görülmektedir²⁴. Söz konusu etkinliklerin ekonomik değerlerinin oldukça düşük hatta herhangi bir maliyet gerektirmemesi, yeni medya kavramı işletme saygınlığı sağlama ve arttırmaya yönelik stratejilerinin bir numaralı gündem maddesi haline getirmektedir²⁵. Yeni medyayla beraber saygınlık sağlama sürecinde kontrol büyük ölçüde müşteride olup içerik tüm kullanıcılara aittir ve sıradan kullanıcılar, etkisiz gözlemciler olmaktan çıkarak yorum ve tavsiyelerde bulunan, ürün ya da hizmetleri destekleme ya da desteklememe yoluna giderek kamuoyu oluşumuna katkıda bulunun insanlar haline gelmektedirler²⁶. Buna bağlı olarak işletmelerin saygınlığı, sosyal medyada belirtilen bir düşüncenin olumlu itibarı olumsuz yapabilme gücü ile sürekli bir risk altında olmaktadır. Saygınlıkla alakalı riskler, evrensel medyayla alakalı bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişimini

sağlamaktadır. İşletmelerin yeni medya ile bilgi aktarımı hususunda zaman ve mekan sınırları ortadan kalkmaktadır. Yeni medya, işletme saygınlığını olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek güce sahip olup bu durumun nedenleri şu şekilde sıralanabilmektedir²⁷:

- Kurumla hissedarlar arasında zaman ve mekan sınırlarının ortadan kalkması,
- Yeni medyada işletmenin şasi bilgilerini içermesi ve bu bilgilere ulaşılabilirliğin oldukça basit olması,
- Yeni medyada olumsuz görüşlerin hızlı bir biçimde yayılması ve kolay bulunabilmesi,
- Yeni medyada kişilerin kullanıcı adlarıyla var olabilmeleri ya da yasal yaptırımların farkında olmamaları sebebiyle değişik etkinliklere girişebilmeleri,
- İşletmeden memnun olanların yeni medyada işletmeyi bir karşılık beklemeden savunmaları,
- Bireylerin klasik medyadan daha çok ortak özellik barındırdıkları diğer insanlara güven duymaları,

²⁴ Kadıbeşgil, a.g.e., s.59.

²⁵ Ali F. Aydın, "Kurumsal İtibar Açısından Sosyal Medyaya İlişkin Bir Değerlendirme", **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, sayı:9, 2014, s.10.

²⁶ Akar, a.g.e., s.26.

²⁷ Gamze Er, **Sanal Ortamda İtibar Yönetimi**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2008, ss.78-79.

- Yeni medyanın işletme saygısını arttırıcı çalışmalar yapması için ortam sunması.

Sosyal medyanın işletme saygınlığı yaratma konusunda Zenelaj (2014) tarafından gerçekleştirilen araştırmada saygınlık yönetiminin önemi üzerinde de durulmuştur. Yapılan etken analizi neticesinde yirmi sorudan meydana gelen kurumsal saygınlık ölçeğinin ankete katılan kullanıcılar tarafından 3 alt boyutta algılandığı ortaya konmuştur. Gerçekleştirilen regresyon analizi neticesinde yeni medya kullanımı kurumsal saygınlık algısı değişkenini açıklama oranı yaklaşık olarak % 42 olarak bulunmuş olup, bu oranın yeni medya ağlarının kurumsal saygınlık yönetiminde etkili olduğunu ortaya koymaktadır²⁸.

Zenelaj'ın yapmış olduğu araştırması sonucunda elde edilen verilere göre aşağıdaki öneriler verilmektedir²⁹:

- Kurumlar, genel stratejisini meydana getirirken yeni medya ağlarını göz ardı etmemelidir. Büyük işletmeler "Kurumsal İtibar Müdürü" olarak bir pozisyona sahip olmalıdır. Küçük ve orta çaplı kurumlardaysa işletme saygınlığı müdürü pozisyonu oluşturma olanağı

olmayabilir. Bu sebepten dolayı işletme saygınlık yönetimi üst düzey yöneticilerin üzerinde durması gereken kilit bir konu olarak algılanmalıdır.

- Kurumlar, yeni medya ağlarından sorumlu olacak personellerine eğitim sağlamalıdır. Yeni medya araçlarında yapılan cevaplar kurum misyon ve değerlerine aykırı olmamalıdır. En önemli konuda yanıltıcı bilgiler barındırılmamalıdır.

- Kurumlar müşteri hizmetlerinde yeni medya ağlarından daha fazla faydalanmalıdır.

- GSM operatörleri kampanyaları yaymak için SMS yöntemini oldukça sık kullanmaktadırlar. Akıllı cep telefonların yaygın bir hal almasıyla beraber söz konusu strateji daha ileri seviyeye ulaştırılabilir. GSM operatörleri akıllı cep telefonu uygulamaları sunarak kullanımını teşvik edebilirler. Söz konusu uygulamaların kullanıcılara ekstra MB internet ya da paralı bazı diğer uygulamaları hediye edebilir.

İşletme saygınlığını geliştirmeye ve saygınlık risklerini ortadan kaldırmaya veya minimum düzeye indirmeye yönelik yeni medya stratejilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Söz konusu noktada yeni

²⁸ Besjon Zenelaj, "Pazarlama Stratejisi Olarak Sosyal Medya İletişimi İle Kurumsal İtibarı Oluşturmak: İletişim Sektöründe Bir Araştırma", (Yüksek Lisans Tezi) T.C. Selçuk

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014, s.170.

²⁹ Zenelaj,a.g.t., ss.170-171.

medya etkinliklerinin bir plana bağlanarak yeni bireylere ulaşma ve kurum saygınlığını çevrimiçi ortamlarda artırmak oldukça önemlidir. Yeni medyanın avantaj ve dezavantajlarını göz önünde bulundurmak yoluyla söz konusu ortamın sunduğu fırsatları incelemek ve buna göre gerçekleştirilecek etkinlikleri belirlemek gerekmektedir. Başarılı bir biçimde olumlu itibar sağlandığında, söz konusu işletmeyi destekleyen insanların bu tarz tehditler durumunda devreye girmesi kuvvetle muhtemel olup bazı durumlarda işletme yöneticilerini kendilerini savunmaları yerine bu işi savunucu topluluğa bırakması daha iyi olmaktadır³⁰.

İşletmenin güvenilirliğini sağlam bir hale getirmek için devamının sağlanmasına imkan tanıyacak iki kavram "takip" ve "ölçüm" dür. Yeni medya takibi; çevrimiçi ağlarda bir marka, birey ya da kurum hakkında söylenenlerin takip edilmesidir³¹. İşletmeler, bu tür ortamları takip etmenin yanı sıra platformlara katılarak etkinliklerini arttırmaktadır. Çevrimiçi ortamda saygınlığın izlenmesi ve korunmasını gerçekleştirmek için yapılması gereken arama motorlarında ve yeni paylaşım ağlarında işletme veya

markayla alakalı bütün kilit kelimelerin düzenli takibinin sağlanması, işletme internet sayfası ve yeni medya araçları benzeri platformlarda hedef topluluklara sistematik ve doğru bilgi alışverişinin sağlanmasıdır³² (Güçdemir, 2012: 103-104).

İşletme saygınlığı ve itibarı bakımından yeni medya üzerindeki bu takip ve ölçüm ile beraber yeni medyanın da etkin bir biçimde yönetilmesi gerekmektedir. Söz konusu kapsamda ERA Research & Consultancy ve Bersay İletişim Danışmanlığı işbirliğiyle yapılan Türkiye'nin ilk yeni medya trendleri çalışması, pazarlama ve iletişim yöneticilerinin yeni medya kavramını ön plana çıkarması bakımından önem taşımaktadır. Ülkemizde etkinliklerine devam eden 65 firmanın 75 yöneticisinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışma, çevrimiçi olarak 2010 yılının Mart ayında yapılmıştır. Yöneticilerin %95'inin iyi bir yeni medya yönetimi sağlanmadığı sürece işletme saygınlığının kaybedileceğini düşündüğü belirlenmiştir. Diğer analiz sonuçlarıysa aşağıda verilmektedir³³;

- Yöneticilerin %80' i Facebook'a üye, %48'i ise aktif olarak Facebook kullanıyor. Facebook'tan sonra

³⁰ Er, a.g.m., s.80.

³¹ Aydın, a.g.m., s.12.

³² Yeşim Güçdemir, **Sanal Ortamda İletişim-Bir Halkla İlişkiler Perspektifi**, Derin Yayınları, İstanbul, 2012, ss.103-104.

³³ <http://www.kigem.com>, 10 Kasım 2016.

kullanımın en yüksek olduğu ağlar Linked-in ve Twitter. Linked-in'e üye olanların oranı %60; Twitter'a üye olanların sayısı ise % 54.

- Pazarlama ve iletişim yöneticilerinin çoğunluğu sosyal medyanın kurumların dış ilişkilerini olumlu yönde etkilediğini düşünüyor. Olumlu bulma oranı kurum içi ilişkiler için ise % 52. Öte yandan, bireylerin kişisel ilişkileri açısından da çoğunluğun sosyal medyayı olumlu bulduğu görülüyor. Bununla birlikte beşte birlik bir kesim sosyal medyanın kişisel ilişkileri olumsuz etkilediği görüşündedir.

- Katılımcıların %94' ü sosyal medyanın ürün ve hizmetlere ilişkin tüketici görüşleri üzerinde etkili olduğu fikrine katılıyor. Sosyal medyanın her şirket için uygun ve kullanılabilir bir alan olduğu fikrine katılım ise %52 olarak belirlenmiştir.

- Sosyal medya yöntemlerinin pazarlama ve iletişimde kullanım oranı & 47 olup çalışmaya katılan yöneticilerin yarısı halen faaliyetlerinde sosyal medya yöntemlerini kullanırken kısa vadede kullanmayı düşünenlerin oranı %26' dır.

- Sosyal medyayı kullananlar arasında bu aktivitelerin etkinliğini ölçmediğini belirtenler ise % 66 oranındadır.

- Bu yıl en yüksek bütçe artışı sosyal medya ile çevrimiçi reklam ve iletişim için öngörülüyor. Araştırmada hem sosyal medya hem de firmalarının çevrimiçi reklam ve iletişim bütçelerinin 2010 senesinde artacağını belirten yöneticiler % 37 ile en yüksek orana sahiptir. Çalışmaya katılan pazarlama ve iletişim yöneticilerinin çoğunluğu sosyal medya üzerinden yapılan iletişimin, marka tavsiye düzeyi, marka farkındalığı yaratma ve ürün ya da hizmet hakkında bilgilendirme gibi iş sonuçları üzerinde etkili olduğunu düşünüyor. Pazar payını artırma üzerinde etkili olduğunu düşünenlerin oranının ise daha düşük olduğu görülmektedir.

Yapılan araştırma neticelerinde de görüldüğü üzere, yeni medya üzerinde durulması gereken etkili bir güç haline gelmiştir. Bu bağlamda işletme idarecilerinin bu konuda gereken önem ve çabayı sarf etmeleri gerekmektedir. Yeniçağda kriz sürecini iyi yönetebilmek ve meydana gelebilecek negatif saygınlığın oluşumunu engellemek üzere yalnızca basın toplantısı düzenlemek veya kurumsal reklam yayınlamak yeterli olmamaktadır³⁴. Bunun yanı sıra yeni medya ağlarında da etkili bir biçimde boy göstermek, bu ortam üzerinde krizi etkin

³⁴ Kadıbeşegil, a.g.e., s.62.

bir şekilde yönetmek ve saygınlığı muhafaza etmek için birtakım önlemlerin alınması gerekmektedir.

SONUÇ

Bu makalede sosyal medya ve kurumsal itibar ilişkisi incelenmiştir. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle kurumlarda şekillenmekte ve bu gelişmeye ayak uydurmaya çalışmaktadırlar. İnternetin gelişimi ile birlikte artık tüm kurumların kendilerine ait internet siteleri vardır. Bazı kurumlar markalarına özet internet siteleri de açmaktadırlar. Son yıllarda sosyal medyanın gelişmesiyle birlikte kurumlar bu yeni medyaya da giriş yapmışlardır.

Kurumların artan rekabet ortamında var olabilmeleri ve varlıklarını devam ettirebilmeleri ancak güçlü bir kurumsal itibar oluşturmasıyla mümkündür.

Bu bağlamda kurumsal itibarlarını çevrimiçi ortamlarda da geliştirmek isteyen kurumlar şirketlerine veya alt markalarına ait sosyal medya sayfaları açmakta ve tüketicileriyle direkt bağlantı kurmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı, itibar açısından önemli olmaktadır. Bu doğrultuda, özellikle popüler bazı sosyal medya

araçlarının doğru ve aktif bir şekilde kullanılmasının altı çizilmelidir. Bu bağlamda işletmeler Facebook, Twitter, Instagram, Pinterest benzeri yeni medya ağlarını kullanarak alıcılarıyla direkt olarak etkileşimde bulunma imkanına sahip olmaktadır. Örneğin birçok kurum “Facebook” hesabı açarak kendine özgü sayfa oluşturmaktadır. Bu sayfa üzerinden ürün ve hizmetleri ile ilgili tanıtıcı bilgiler vermekte ve çeşitli kampanyalar düzenleyerek yeni tüketicileri sayfalarına çekmeye çalışmaktadırlar.

Sosyal medya üzerinde durulması gereken etkili bir güç haline gelmiştir. Bu bağlamda kurum yöneticilerinin bu konuda gereken önem ve çabayı sarf etmeleri gerekmektedir. Bunun yanı sıra yeni medya ağlarında da etkili bir biçimde boy göstermek, yönetmek ve saygınlığı muhafaza etmek için birtakım önlemlerin alınması gerekmektedir. Sosyal medyada olumsuz bir bilgi olumlu bir bilgiye göre daha hızlı yayılmaktadır. Bu nedenle sosyal medya çalışmaları yapılırken bir sosyal medya uzmanı ile çalışmak kurumların yararına olabilir. Sosyal medyada gözde olan bir kurumun kurumsal itibarı da artacaktır.

KAYNAKÇA

ADECCO, **Rapor-2014, Türkiye**. 15 Kasım 2016,

http://www.adecco.com.tr/tr-TR/Documents/Sosyal%20medya%20anketi%20T%C3%BCrkiye%20raporu_.pdf

AKAR, Erkan, **Sosyal Medya Pazarlaması**, Ankara: Efil yayınevi, 2010.

ANCA, E. Cretu ve RODERİCK, Brodie, "The Influence of Brand Image and Company Reputation Where Manufacturers Market to Small Firms: A Customer Value Perspective", **Industrial Marketing Journal**, 36, 2007, 135-137.

AYDIN, F. Ali, "Kurumsal İtibar Açısından Sosyal Medyaya İlişkin Bir Değerlendirme", **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, sayı:9, 2014.

AZUA, Maria, **The Social factor-Immovate, Ignite and Win through Mass Collaboration and Social Networking**, IBM Press: NJ, 2010.

BLOSSOM, John, **Content Nation Surviving and Thriving as Social Media Changes Our Work, Our Lives and Our Future**, Wiley Publishing, Inc.: Indiana, 2009.

BOWD, Ryan, ve BOWD, L. Assessing A Financial Value For A Corporate Entity's Reputation; A Proposed Formula", **Research Institute for Business and Management**, 2006

BRUNS, Axel and BAHNİSCH, Mark. "Social Media: Tools for User Generated Content Social Drivers Behind Growinf Consumer Participation in User-Led Content Generation", **State of the Art**, Volume 1, March, 2009.

CAMPİRANON, Korn, **Managing Reputation in Event Planning Companies**, 2007. 15 Kasım 2016, <http://eprint.uq.edu.auarchive/0004619/01/>

CAPOZZİ, Louis, "Corporate Reputation: Our Role in Sustaining and Building A Valuable Asset", **Journal of Advertising Research**, 45(3), 2005, 290-293.

- CRAVENS, S. Karen and OLİVER, G. Elizabeth, "Employees: The Key Link to Corporate Reputation Management", **Business Horizons**. 49(4), 2006, 293-302.
- ÇİLDAN, Cihad ve ERTEMİZ, Mustafa, "Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü", **Akademik Bilişim**, 2012.
- DAVIES, Gary, CHUN, Rosa, SİLVA, Rui V., ve POPER, P. Stuart, **Corporate Reputation and Competitiveness**. New York: Routledge, 2003.
- DIERICKX, I., ve COOL, K. "Asset Stock Accumulation and Sustainability of Competitive Advantage", **Management Science**, 35, 1989, 1504-1511.
- DOWLING, Grahame, "Measuring Corporate Images: A Review of Alternative Approaches", **Journal of Business Research**, 17(1), 1988.
- DULWORTH, Michael, **The Connect effect**, Publishers, Inc.:CA, 2008.
- ER, Gamze, **Sanal Ortamda İtibar Yönetimi**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2008.
- EREN, Veysel ve AYDIN, Abdullah, "Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü ve Muhtemel Riskler". **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 16 (Özel Sayı I), 2014, 197-205.
- FİKRİMÜHİM ARAŞTIRMA ŞİRKETİ, 15 Kasım 2016, https://www.fikrimuhim.com/Binary/Images/Upload/internetarastirmasi/FM_DAtu%CC%88mu%CC%88.pdf.
- FOMBRUN, C. (1997). "Indices Of Corporate Reputation: An Analysis of Media Rankings and Social Monitors Ratings, **Corporate Reputation Review**, 1(4), 1997, 327-340.
- GÜÇDEMİR, Yeşim, **Sanal Ortamda İletişim-Bir Halkla İlişkiler Perspektifi**, Derin Yayınları, İstanbul, 2012.

HANSEN, Havard, SAMUELSEN, Bendik M., ve SILSETH, Pal R, "Customer Perceived Value in B-T-B Service Relationships: Investigating The Importance of Corporate Reputation", **Industrial Marketing Management**, 37, 2008, 206-217.

<http://www.kigem.com>, 10 Kasım 2016.

JONES, Gary H., JONES, Beth H., ve LITTLE, Philip. L, **Reputation as Reservoir: The Value of Corporate Goodwill as a Buffer Against Loss in Times of Economic Crisis**. Wester California University, 2007.

KADIBEŞEGİL, Salim, **İtibar Yönetimi**, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2012.

KARA Tolga ve ÖZGEN, Ebru, **Sosyal Medya Akademi**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2012.

KARA, Tolga, "Sosyal Medya Üzerinde Yeni Nesil Pazarlama ve Türkiye Bilgi & İletişim Hizmetleri Endüstrisinde Sosyal Ağların Kullanımına Yönelik Bir Araştırma", **Global Media Journal Turkish Edition**, Cilt 2, Sayı 4, 2012, ss.102-117.

KEH, Heah T. and XIE, Yi, "Corporate Reputation and Customer Behavioral Intentions: The Roles of Trust, Identification and Commitment", **Industrial Marketing Management**, 38(7), 2009, 732-742.

LACZNIAK, R. N., DECARLO, T. E., ve RAMASWAMI, S. N. "Consumers' Response to Negative Word-Of-Mouth Communication: An Attribution Theory Perspective", **Journal of Consumer Psychology**, 11(1), 2006, 57-73.

LAUFER, Daniel and COOMBS, Timothy, "How Should a Company Respond to a Product Harm Crisis? The Role of Corporate Reputation and Consumer Based Cues", **Business Horizons**, 49(5), 2006, 379-385.

- MARTIN, Greeme and HETRİCK, Susan, **Corporate Reputations, Branding and People Management: A Strategic Approach to HR.** Burlington: ButterworthHeineman Publications, 2006.
- MOONEY, C. **Online Social Networking,** Gale, Cengage Learning: Detroit, 2009.
- NEWMAN, A.C. and THOMAS, J.G. **Enterprise 2.0 Implementation,** Mc-Graw Hill: New York, 2009.
- OKUR, Mehmet E, "Kurumsal Saygınlık Yönetimi", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi**, 7(26), 2006.
- ÖZGEN, Hacer, "Sağlık Hizmetlerinde Kalite Nedir? Hasta Tatmini Boyutuyla İlgili Bir Değerlendirme", **Toplum ve Hekim Dergisi** "Hastaneler" Özel sayısı, C.10, Ankara, 2012.
- PELTEKOĞLU, Filiz, **Sosyal Medya Akademi**, "Sosyal Medya Sosyal Değişim". 2012, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- SAYLI, Halil ve UÇURLU, Y. Özlem, Kurumsal İtibar ve Yönetmelik Etik İlişkisinin Analizine Yönelik Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniv. İİBF Dergisi**, Cilt 12, Sayı 3, 2007, ss.75-96.
- TUİK, 20 Kasım 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779>
- WE ARE SOCIAL, 20 Kasım 2014, January, <http://wearesocial.net/>
- ZENELAJ, Besjon, "Pazarlama Stratejisi Olarak Sosyal Medya İletişimi İle Kurumsal İtibarı Oluşturmak: İletişim Sektöründe Bir Araştırma", (Yüksek Lisans Tezi) T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014.

Summary

With the effect of technological developments in the 21st century, conditions have changed and they continue to change day by day. Businesses are working to be able to survive in the global competition and maintain their existence. It is only possible for institutions to survive in an intensely competitive environment and to maintain their assets by establishing a strong corporate reputation. Corporate reputation refers to the net emotional response of employees, customers, managers, suppliers, investors, and overall society and other stakeholders as good or bad, weak or strong. Corporate reputation is shaped by the expectations of stakeholders. For example, while employees evaluate businesses based on expectations such as improving working conditions or finding fair and transparent performance criteria, investors' expectations will be more about financial success.

With the development of the internet, institutions have also changed. This new media trend that emerged with the development of social media and the connection of internet with everyday life is an important element in influencing reputation of institutions in a positive or negative direction.

It is indubitable that, those institutions that keep pace with these developments in the global competitive environment will be in the front row with respect to other institutions. Institutions are continuously developing new strategies for customer satisfaction in order to be successful in an competitive market environment. With the popularity of the internet it is critical to establish online communication with consumers. Institutions should produce strategies containing steps to create, improve and preserve corporate reputation.

Inovations and features that came with social media brought new possibilities in terms of institutions. Now Institutions started to follow their stakeholders, learning their expectations, complaints, contentment and developing strategies in accordance with these informations. Therefore, whether or not the social media is used effectively by institutions is of utmost importance in terms of reputation. At this point, especially some popular social media tools should be used correctly and actively. For example, many institutions create their own "Facebook " page. Through this page, they are giving product and service informations and creating campaings. Use of social media in the most effective way in order to create and sustain a positive reputation to survive in an intense competitive environment is a necessity or even an obligation for institutions. Because not only individuals or societies but also institutions have to act in accordance with the "spirit of time".

Akran Arabuluculuğu Programının Ergenlerin Sosyal Becerilerine Etkisinin İncelenmesi

Muhammed YILDIZ¹

Öz

Araştırma akran arabuluculuğunun lise öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerine etkisini incelemek amacıyla lisede öğrenim gören 72 öğrenciyle yapılmıştır. Öğrencilere Sosyal Beceri Envanteri uygulanmıştır. Gönüllü olan 35 öğrenci daha önce yetiştirilen akran arabulucu öğrencilerin düzenlediği çatışma çözme programlarına katılmışlardır. Programların sonunda deney grubundaki 35 öğrenci ve kontrol grubundaki 37 öğrenciye tekrar Sosyal Beceri Envanteri uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçları akran arabuluculuğu programına katılan öğrencilerin sosyal beceri seviyelerinin anlamlı bir biçimde arttığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akran Arabuluculuğu, Ergenler, Sosyal Beceri

Investigating the Impact of Peer Mediation Program on Social Skills of the Adolescents

Abstract

The study was conducted with 72 students studying in high school to investigate the effect of peer mediation on the level of social skills of high school students. Social Skills Inventory was applied to students. 35 volunteers participated in conflict resolution programs organized by peer mediation students who were raised before. At the end of the programs, 35 students in the experimental group and 37 students in the control group were applied again to the Social Skill Inventory. The results of the study show that the social skills levels of the students participating in the peer mediation program increased significantly.

Key Words: Peer Mediation, Adolescents, Social Skills

¹ Uzm. Psk. Dan, İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, İstanbul/ Türkiye, muhammed.yildiz@ogr.iu.edu.tr

Giriş

Okullarda eğitim öğretim faaliyetlerini aksatan, okulun atmosferini zedeleyen davranışların başında şiddet gelmektedir. Öğrenciler okul içinde ve okul dışında birbirlerine şiddet uygulayabilmekte, bu da bireylerin okulda kendilerini güven içinde, neşeli ve huzurlu hissetmelerine engel olabilmektedir. Bu durum sadece öğrencilerin değil aynı zamanda öğretmenlerin de okula karşı olumlu tutum sergilemelerine engel olabilmekte, aynı zamanda uzun vadede okuldaki bireylerin akademik başarılarını düşürebilmektedir (Türk ve Türnüklü, 2013). Çok fazla şiddet ve kavganın olduğu okulların bütün enerjileri öğrenci disiplin problemlerine gitmekte okulun olumlu atmosferi zedelenmekte ve akademik etkinliklere yeteri kadar zaman ayrılmamaktadır. Okullarda öğrencilerin diğerleriyle aralarında gerçekleşen problemlerin ve anlaşmazlıkların demokratik ve işlevsel bir biçimde çözülebilmesi için bireylere anlaşmazlıkların çözümü, ortak noktalarda anlaşabilme ve akran arabuluculuğu becerilerinin kazandırılması gerekmektedir. Çatışma çözümü için verilen eğitimlerde bireyler çatışmalarına işlevsel çözümler getirebilmek için müzakere yapmayı öğrenirler (Kaçmaz, Türnüklü ve Türk, 2011). Dolayısıyla sorunlar işlevsel ve

sağlıklı bir biçimde dile getirilip çözüme kavuşturduğu için saldırgan davranışlar önlenmiş olmaktadır.

Müzakere, hem kişilerin mutabık kaldıkları hem de anlaşamadıkları noktalarda anlaşmak isteyen kişilerin bir ortak çözüm üzerinde beraberce çalıştıkları bir faaliyettir (Stevahn ve Johnson, 1997). Dolayısıyla müzakere olumlu bir süreçtir ve sorunların saldırgan bir biçimde çözülmeye çalışılmasının önüne geçmektedir. Günümüzde ergenler arasında saldırgan davranışların artması, okullarda meydana gelen şiddetin nedenlerinin incelenmesini ve yaşanan bu olayların ortadan kalkması için yapılacakların araştırılmasının zorunluluğunu ortaya koymuştur. Araştırmalar müzakerenin olmadığı okullarda herhangi bir problem durumunda bireylerin öfkelerini kontrol edemediklerini, arkadaşlarına sözel ya da fiziksel anlamda saldırı gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktadır (Gentry, 2000). Akran arabuluculuk, arabulucu olarak tanımlanan tarafsız konumda bulunan bir bireyin, kişilerin problemlerini, çatışmalarını müzakere etmede kendilerine yardım ettiği bir süreçtir. Tüm bu süreçler başından sonuna kadar yapılandırılmıştır (Johnson ve Johnson, 1995). Akran arabulucu, anlaşmazlığa düşen ve çatışma yasayan bireylerin ötekini anlaması

için bir diğeri dinlemesine ve anlamasına katkıda bulunur (Johnson ve Johnson, 1995). Böylece bencilce ve anlaşılmaz tutumlar yerini empatik ve diğeri saygın gören bir bakış açısına bırakır. Akran arabuluculuk süreci, anlaşmazlığa düşen tarafların kendilerine olan güveninin artmasına yol açar. Bireylerin sorunları anlama ve çatışma çözme kabiliyetlerinin gelişmesine de destek olur (Haynes, 1993). Bireylerin karşılanmayan psikolojik ihtiyaçları, sınırlı kaynaklar, birbirlerinden farklı inanç ve değer sistemlerine sahip olmaları nedeniyle çatışmalar yaşanabilir (Taştan, 2004). Ancak bu farklılıklar bireylerin birbirlerine düşmanca ve anlaşmaz tutumlar yoluyla karşı koymalarını gerektirmez. Akran arabulucu, bireylerin sahip olduğu farklılıkları birbirlerine gösterir ve ortak noktalar bulmaları ve birbirlerinin haklarına saygı göstermeleri için bilgi ve becerilerini kullanır. Kişiler, fikirlerinin birbirine uymaması, ortak bir kavram konusunda uzlaşamamaları, herhangi bir konuda çıkar çatışması yaşamaları, farklı gelişim özelliklerine sahip olmaları nedeniyle çatışma yaşayabilirler (Taştan, 2004). Burada tüm çatışma türlerinde dikkat çeken ortak özellik ötekinin fikirlerine yabancı olma ve onun varoluşunu hissedememe olarak ifade edilebilir. Bireyler çatışma durumunda bir takım eylemlerde bulunabilirler. Bu

eylemlerden ilki zorlamadır. Bireyler kendi istek ve beklentilerini zorla diğeri kabul ettirme yoluna gidebilirler. Böyle bir tutum sağlıklı olmasının yanı sıra, şiddetle sonuçlanması muhtemel bir davranıştır. Özellikle fiziksel olarak diğeri daha güçlü bir birey kaba kuvvet kullanarak diğeri hakkını çiğneyebilir. Öğrencilerin büyük bir kısmında görülen zorbalık davranışının nedeni, kendi istek ve amaçlarını diğeri kaba kuvvet ve güç göstererek kabul ettirme düşüncesidir (Womack, 1990) ve (Boardman ve Horowitz, 1994). Bir diğeri davranış biçimi uyma davranışdır. Bu davranış biçiminde taraflardan biri kendi hakkından vazgeçerek karşısındakinin isteklerini yerine getirir. Hiç kuşkusuz böyle bir tutumun da sağlıklı olmadığı ifade edilebilir. Çünkü istenen sağlıklı tutum her iki tarafında duygularını ve isteklerini demokratik bir biçimde ifade etmesini sağlamaktır (Womack, 1990) ve (Boardman ve Horowitz, 1994). Diğeri bir davranış ise kaçınma davranışdır. Bu davranış biçiminde her iki taraf da herhangi bir olumlu tutum içine girmekten kaçınır, taraflar kendini iletişime kapatır ve sorun ile ilgili konuşulmaz. Sorun çözülmediği gibi aynı zamanda yeni ve daha büyük sorunların gelişimi için bir potansiyel olmaktadır (Womack, 1990) ve (Boardman ve Horowitz, 1994). Diğeri bir biçimse uzlaşmadır, her iki

tarafında kendi haklarının bir bölümünden vazgeçerek orta bir yol bulurlar. Taraflar kendi ısrarla üzerinde durdukları haklarından vazgeçebilirler (Womack, 1990) ve (Boardman ve Horowitz, 1994). En son davranış biçimi ise en sağlıklı yaklaşım olan işbirliği yöntemidir. Bu davranış biçiminde her iki taraf da sorunun çözümü için demokratik haklarından vazgeçmez, sorundan kaçmazlar ve ortak makul noktalarda birleşirler (Womack, 1990) ve (Boardman ve Horowitz, 1994). Ancak bu her zaman kolay olmayabilir. Kaçmaz ve Türnüklü'nün (2011) yaptığı çalışmada, çatışma yaşayan bireylerin kendilerini ifade etmeleri esnasında duygusal direnç sergiledikleri ortaya konmuştur.

Akran arabuluculuğunun bireylere birçok yararı bulunmaktadır. Öğrencilerin daha barışçıl yöntemler öğrenmeleri, öğrencilerin saldırgan ve barışçıl olmayan yöntemler yerine karşdakine saygı, iletişim ve empati kurma gibi temel insani becerileri öğrenmeleri, çatışmaların bir sorun değil de ileride karşılaşacakları problemlerin çözümü için bir prova niteliği taşıdığı ve kendilerini hayata hazırlayan bir süreç gibi algılanması, bu eğitimler marifetiyle bireylerin kendilerine güvenlerini artıracak daha fazla saygı daha fazla özgüven yaşayacakları ve sorunlarının çözümü için daha fazla inisiyatif alacakları

yaşantılar sağlaması gibi faydalar sayılabilir (Türnüklü, Kaçmaz, Gürler, Yaka, Türk, Kalender, Zengin, 2009). Öğrenciler sorunların çözümü için birçok beceriyi edinecek, böylece liderlik özellikleri gelişecektir. Öğrenciler sorunlarını etkin bir biçimde çözdükleri takdirde kalan zamanlarını akademik faaliyetleri için kullanabileceklerdir. Öğrenciler birçok problemin ve anlaşmazlığın çözümünü henüz çocukluk yıllarında kazandıkları için, ilerleyen yaşamlarında daha olgun bireyler haline alabileceklerdir (Türnüklü vd, 2009). Çatışmalarının çözümünde başarılı olmaları ruh sağlıklarını olumlu bir biçimde etkileyecektir. Sorunlar büyümeden önleendiği için saldırganlık ve şiddet gibi istenmeyen davranışlar daha oluşmadan engellenmiş olacaktır. Aynı zamanda okulda şiddet ve saldırganlıkla ilgili yapılacak programların yerini akademik çalışmalar alacağı için ekonomik açıdan da gayet makul sonuçlar vermektedir (Türnüklü vd, 2009).

Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında, akran arabuluculuğunun etkililiğiyle ilgili olarak Johnson ve arkadaşlarının (1996) 323 öğrenciyle yaptığı araştırmasında, öğrenciler yaşadıkları çatışmaları akran arabuluculuk yöntemiyle çözmüştür. Lupton-Smith ve Carruthers (1996) okullarda akran

arabuluculuğu çalışmalarının etkililiğini araştırmış ve bu programların çatışmaların çözümünde etkin olduğunu ortaya koymuştur. Türnüklü ve arkadaşları (2009) araştırmasında çatışma çözme ve akran arabuluculuğu çalışmalarının etkililiğini değerlendirmişler ve öğrencilerin akranlarıyla yaşadıkları çatışmaları bu yöntemlerle çözdüklerini ve %98 oranında çatışmaların anlaşmayla sonuçlandığını ortaya koymuşlardır. Özgüt (1991)'in çalışmasında üniversite öğrencilerinde çatışma çözme becerilerini kazanan gruba, kontrol grubundaki bireyler karşılaştırılmış ve program uygulanan üniversite öğrencilerinin çatışma eğilimlerinin, diğer gruba oranla anlamlı bir biçimde azaldığını ortaya koymuştur. Kavalcı (2001), araştırmasında, çatışma çözme eğitimi alan öğrencilerin yaşadıkları çatışmaları daha etkin bir biçimde çözdükleri ve bu becerilerin çatışma çözümü üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Koruklu'nun (2008) araştırmasında okulda arabuluculuk modeli uygulandıktan sonra öğrencilerin öğretmenlere daha az şikâyet yansıttığı ve öğrencilerin, bir problem ortaya çıktığı zaman öğretmene değil akran arabulucuya danıştıkları ortaya çıkmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak da okulda

bulunan idareci ve öğretmenler disiplin problemleriyle daha az uğraşacaklardır. Arabuluculuk eğitimi, her eğitim kademesinde bulunan bireylerde olumlu sonuçlar vermektedir. Koruklu ve Yılmaz'ın (2010) araştırması, çatışma çözme ve arabuluculuk eğitiminin, altı yaş grubu bireylerin problem çözme becerilerinde olumlu bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Etkililiğiyle ilgili birçok yayın bulunmasına rağmen maalesef akran arabuluculuğunun okul rehberlik servislerinde yeterince kullanıldığını söylemek oldukça güçtür. Uzbaş'ın (2010) yaptığı çalışmada okul psikolojik danışmanlarının akran arabuluculuğuyla ilgili yaptıkları çalışmaların toplam çalışmalar arasındaki oranının %2.5 olduğu ortaya çıkmıştır.

Sosyal beceri kavramı, bireyin sosyal çevresine uyum sağlaması, sağlıklı iletişim biçimleri edinerek, ileride ortaya çıkabilecek problemlerle baş etme becerileri olarak ifade edilebilir (Matson, Matson ve Rivet, 2007). Birey için diğerlerinin olumlu geribildirimler vermesine neden olabilecek ve olumsuz tepkileri engelleyebilecek bir takım beceriler edinmek önemlidir. İnsanlar, diğerleriyle etkileşimi olanaklı hale getirecek ve sosyal açıdan onaylanabilir olan davranışları edinmek ister. Bu davranış biçimleri sosyal

beceri olarak ifade edilebilir (Yüksel, 1998). Bir diğer tanımda sosyal beceriler diğerleriyle toplumsal açıdan onaylanabilir, kişi açısından yararlı ve bununla beraber başkalarına da faydalı olan sosyal açıdan diğerleriyle etkileşim kurma yeteneği olarak ifade edilebilir (Combs ve Slaby, 1977). Sosyal beceri kavramı insanların toplumca kendine biçilen rolleri gerçekleştirdiğini ortaya koymak için lazım olan birtakım davranış biçimleridir (McFall, 1982).

Araştırmanın soruları

Araştırmada aşağıdaki probleme yanıt aranmıştır.

1.Yaşadıkları çatışmaları, akran arabulucu öğrencilerle işbirliği içinde çözmeye çalışan ergenlerde, yapılan çalışmalar, sosyal becerilerine etki etmekte midir?

Yöntem

Araştırma deneysel bir çalışmadır. Deney grubu, yaşadıkları çatışmaları, araştırmacı tarafından eğitilen akran arabulucu öğrencilerle işbirliği içinde çözmeye çalışmışlardır. Kontrol grubuna ise herhangi bir işlem yapılmamıştır. Çalışmada ön test son

test kontrol gruplu deneysel desen kullanılmıştır.

İşlem

Araştırma tamamı aynı okulda öğrenim gören 72 lise öğrencisiyle yapılmıştır. Öğrencilerin 32'si kız (%44.4), 40'ı erkektir (%55.6). Öğrencilerin 14'ü 15 yaşında (%19.4), 18'i 16 yaşında (%25), 10'u 17 yaşında (%13.9), 16'sı 18 yaşında (%22.2), 14'ü 19 yaşında (%19.4), 24'ü 9.sınıf (%33.3), 24'ü 10.sınıf (%33.3), 10'u 11.sınıf (%13.9), 14'ü 12.sınıf (%19.4) öğrencisidir. Çalışmadan önce tüm öğrencilere Sosyal Beceri Envanteri uygulanmıştır. Deney ve kontrol grupları oluşturulurken Sosyal Beceri Envanteri Ölçeği puanlarına göre aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları birbirine yakın iki grup oluşturulmuştur. Böylece öğrencilerin 35'i deney grubu, 37'si kontrol grubuna atanmıştır. Araştırmacı tarafından daha önce altı hafta ve her bir oturumu 60 dk. süren eğitimlerle akran arabulucu öğrenciler yetiştirilmiştir. Bu oturumlarda akran arabulucu öğrencilere çatışma çözmeye görüşme yapma, çatışma nedenleri, iletişim becerileri ve empati eğitimleri verilmiştir. Eğitimlerin bitiminde, akran arabulucu öğrenciler, deney grubundaki öğrencilere, bir eğitim öğretim dönemi boyunca okulda, akran arabuluculuğuna ihtiyaç duyulan

olaylarda, programda edindikleri becerileri uygulamışlardır. Dolayısıyla deney grubuna dâhil edilen 35 öğrenci, bir eğitim öğretim dönemi boyunca yaşadıkları çatışmaları akran arabulucularla çözmeye çalışmışlardır. Çalışmaların bitiminde deney ve kontrol grubundaki öğrencilere Sosyal Beceri Envanteri tekrar uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Sosyal Beceri Envanteri: Bireylerde sosyal becerileri ölçmek için 1986 yılında Riggio tarafından geliştirilmiştir. Sosyal Beceri Envanterinde 6 alt ölçek ve toplam 90 madde bulunmaktadır (Gülay, 2008). Ölçeğin ülkemize uyarlanması, Yüksel (1998) tarafından gerçekleştirilmiştir. Cevaplama sistemi olarak beşli likert tipi bir ölçek olan Sosyal Beceri Envanterinden alınabilecek olan en düşük puan 90, ölçekten alınabilecek en yüksek puansa 450'dir (Yüksel, 2004). Ölçeğin uyarlama çalışmaları üniversite öğrencileriyle yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları kapsamında yapılan test tekrar testi sonucunda ölçeğin tamamına ilişkin güvenilirlik katsayısı 0.92 bulunmuştur. Ölçeğin tamamına ilişkin cronbach alpha

güvenirlik katsayısı 0.85 bulunmuştur. Geçerlik çalışmaları kapsamında benzer ölçekler geçerliği çalışması yapılmış ve $r=0.63$ bulunmuştur (Yüksel, 1997).

Bulgular

Veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Kolmogrov Smirnov testi yapılmıştır. Testin sonucunda anlamlılık değeri $p<0.05$ çıkması üzerine non-parametric istatistiksel yöntemlerden Mann-Whitney U Testi ve Wilcoxon Eşleştirilmiş İki Örneklem Testi kullanılmıştır. Çalışmada anlamlılık değeri olarak $p<0.05$ alınmıştır. Tablo 1'de deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test puanlarının değerleri verilmiştir. Burada önemli olan nokta, deney ve kontrol gruplarının aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri açısından birbirine yakın olmalarıdır. Grupların son test ortalamalarının sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesi için iki grubunda deney öncesi neredeyse aynı gruplar olması şartı aranmıştır.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarının Ön test ve Son Testten Aldıkları Puanların Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Deney			Kontrol		
	N	\bar{X}	Ss	N	\bar{X}	Ss
Ön test	35	305.48	79.89	37	308.81	73.81
Son test	35	341.62	72.47	37	306.40	67.72

Tablo 1 incelendiğinde deney grubunun ön test ortalaması 305.48, standart sapması 79.89; kontrol grubunun ön test ortalaması 308.81, standart sapması 73.81'dir. Akran arabuluculuğu çalışmalarından faydalanan deney grubunun son test ortalaması 341.62, standart sapması 72.47 olmuştur. Herhangi bir işlem yapılmayan kontrol grubunun son test ortalaması 306.40, standart sapması 67.72 olmuştur.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Grubu Ön Test Sonuçları için Yapılan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Grup	\bar{X}	Sıra Ortalaması	Sıralar Toplamı	U	Z	p
Ön Test	Deney	35	35.86	1255	625	-0.254	0.800
	Kontrol	37	37.11	1373			

(*p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001)

Tablo 2 incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerle (Sıra Ort.=35.86), kontrol grubundaki öğrenciler arasında (Sıra Ort.=37.11) anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. (U=625, p=0.800>0.05). Bu durum deney ve kontrol gruplarının ön test skorlarına göre benzer gruplar olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubu Son Test Sonuçları için Yapılan Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Grup	\bar{X}	Sıra Ortalaması	Sıralar Toplamı	U	Z	p
Son Test	Deney	35	42.13	1474	450.50	-2.220	0.026*
	Kontrol	37	31.18	1153			

(*p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001)

Tablo 3 incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerle (Sıra Ort.=42.13), kontrol grubundaki öğrenciler arasında (Sıra Ort.=31.18) Sosyal Beceri Envanterinden aldıkları son test puanları bakımından anlamlı bir fark ortaya konmuştur (U=450.50, p=0.026<0.05).

Tablo 4. Deney Grubu Ön Test ve Son Test Sonuçları için Yapılan Wilcoxon Eşleştirilmiş İki Örneklem Testi Sonuçları

Sosyal		N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Beceri	Negatif Sıra	11	11.05	121.50		
Envanteri	Pozitif Sıra	24	21.19	508.50	-3.170	0.002 **
Ön test-	Esit	0				
Son test	Toplam	35				

(*p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001)

Tablo 4 incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin ön test ve son test puanları anlamlı bir biçimde farklıdır (Z:-3.170, p=0.002<0.05). Dolayısıyla yaşadıkları çatışmaları akran arabulucu öğrencilerin yardımıyla çözmeye çalışan öğrencilerin sosyal beceri düzeyleri anlamlı bir biçimde artmıştır.

Tartışma

Araştırmanın sonuçları, çatışma durumlarında akran arabulucu öğrencilerden destek alan ergenlerin sosyal beceri düzeylerinin arttığını ortaya koymaktadır. Johnson ve arkadaşlarının (1996), Lupton-Smith ve Carruthers (1996)'ın, Türnüklü ve arkadaşlarının (2009), Özgüt (1991)'in, Kavalcı (2001)'nin ve Koruklu ve Yılmaz'ın (2010) yaptığı çalışmalarda akran arabuluculuğunun

çatışma çözümede etkili bir yol olduğu ortaya konarken, bu çalışmada, akran arabuluculuğunun bireylerin sosyal becerilerinin gelişmesine katkıda bulunduğu ortaya konmuştur. İlgili literatür incelendiğinde akran arabuluculuğuyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda daha çok akran arabuluculuğunun çatışma çözüme üzerindeki etkisi incelenmiş olup bu çalışmada ise akran arabuluculuğunun sosyal beceri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yaşadıkları çatışmaları akran arabulucu öğrencilerin yardımıyla çözmeye çalışan bireyler akran ilişkilerinde ortaya çıkan çatışma durumlarında uygun çatışma çözüme yöntemlerini kullanarak sosyal beceri düzeylerini artırmışlardır. Akran arabuluculuğu çalışmaları birçok açıdan faydalı olabilir. Akran arabulucu öğrencilerin yetiştirilmesi psikolojik danışmanların üzerindeki iş yükünü azaltabilir. Birçok

problemin çözümünde etkili bir yol olarak kullanılabilir. Erken müdahale, önleme çalışmaları kapsamında faydalı sonuçlar verebilir. Üstelik okul psikolojik danışmanına gitmeye çekinen ya da bu tür problemlerin çözümü için, yardım almayı düşünmeyen bireyler için, bu tür çalışmalar etkili bir yol olabilir. Ayrıca akran arabuluculuğu etkinlikleriyle okul psikolojik danışma ve rehberlik çalışmalarında yer alan iletişim, öfke kontrolü, çatışma çözme, sosyal beceri eğitimi gibi birçok faaliyet daha hızlı, daha ulaşılabilir bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bunların yanı sıra ergenlik dönemindeki bireyler sorunlarının çözümü için akranlarıyla daha rahat iletişim kurabilirler. Ergenlik döneminde bulunan ve arkadaş ilişkilerine çok önem veren lise öğrencilerinin yaşadıkları problemlerin çözümünde, akran arabuluculuğu çalışmaları daha etkili olabilir. Avrupa ve Amerika eğitim sisteminde çok yaygın olarak kullanılan akran arabuluculuğu ile ilgili olarak ülkemizde bu tür çalışmaların yaygınlığının artırılması gerekmektedir. Her eğitim kademesinde akran arabulucular yetiştirilerek öğrencilerin bu tür çalışmalara daha kolay ulaşması sağlanmalıdır. Akran arabuluculuğu etkinliklerinin sayısının artırılması, okuldaki tüm öğrenciler olmasa da belirli sayıda öğrenci yetiştirilerek bu

faaliyetlerin kapsamının artırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Boardman, S. K. & Horowitz, S. V. (1994). Constructive conflict management and social problems: An introduction. *Journal of Social Issues*, 50(1), 1-12.
- Combs, M.L., & Slaby, D.A. (1977). Social skills training with children advances in clinical child psychology. *New York: Plenum 1*, 161-201.
- Gentry, W. D. (2000). *Anger free. Ten basic steps to managing your anger*. New York: Harper Collins Publishers Inc.
- Gülay, O. (2008). *Ortaöğretim 9. sınıf beden eğitimi dersinde işbirlikli oyunların öğrencilerin sosyal beceri düzeylerine ve beden eğitimi dersine yönelik tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Haynes, J. (1993). *Alternative dispute resolution. The fundamentals of family mediation*. London: Old Bailey Press.
- Johnson, W.D., Johnson, T.R. (1995). *Teaching students to be peacemakers*. Edina, MN: Interaction Book Co.
- Johnson, D. W., Johnson, R. T., Mithcell, J., Cotten, B., Harris, D., & Louison, S. (1996). Effectiveness of conflict managers in an inner-city elementary school. *Journal of Educational Research*. 89(5), 280-286.
- Kaçmaz, T., ve Türnüklü, A. (2011). Akran arabulucuların perspektifinden çatışan öğrencilerin arabuluculuk sürecinde yaşadığı zorluklar. *İlköğretim Online*, 10(3).
- Kaçmaz, T., Türnüklü, A., ve Türk, F. (2011). Akran arabulucuların gözünden ilköğretim öğrencilerinin arabuluculuk sürecinde yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), 555-579.
- Kavalcı, Z. (2001). *Çatışma çözme eğitimi programının üniversite öğrencilerinin çatışma çözme biçimleri üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koruklu, N. (2008). Okullarda yaşanan şiddet olaylarını azaltmaya yönelik tüm okulu kapsayan arabuluculuk modelinin uygulanmasına ilişkin bir çalışma. *Communication in Peace/Conflict in Communication*. 171.
- Koruklu, N., ve Yılmaz, N. (2010). Çatışma çözme ve arabuluculuk eğitimi programının okulöncesi kurumlara devam eden çocukların problem çözme becerisine etkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 1(1).
- Lupton-Smith, H.S., & Carruthers, W.L. (1996). Conflict resolution as peer mediation programs: experiences in three middle schools. *Intervention in School and Clinic*, 36(2), 94-100.

- Matson, J.L., Matson, M.L., & Rivet, T.T. (2007). Social skills treatments with children with autism spectrum disorders. *Behavior Modification*, 31, 682-707.
- McFall, R.M. (1982). A review and reformulation of the concept of social skills. *Behavioral Assessment*, 4, 1-33.
- Özgit, Ş. (1991). *İletişim becerileri konusunda verilen eğitimin iletişim çatışmalarına girme eğilimi üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Stevahn, L., & Johnson, D. W. (1997). Effects on high school students of conflict resolution training integrated into English literature. *Journal of Social Psychology*, 137(3), 302-315.
- Taştan, N.(2004). *Çatışma çözme ve akran arabuluculuğu eğitimi programlarının ilköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin çatışma çözme ve akran arabuluculuğu becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Türk, F., ve Türnüklü, A. (2013). Akran arabuluculuk eğitiminin lise öğrencilerinin çatışmaları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 55-68.
- Türnüklü, A., Kaçmaz, T., Gürler, S., Yaka, A., Türk, U.F., Kalender, U.A., ve Zengin, U.F. *Anlaşmazlık çözümü, müzakere ve akran arabuluculuk*. TÜBİTAK.
- Türnüklü, A., Kaçmaz, T., İkiz, E., ve Balcı, F. (2009). *Liselerde öğrenci şiddetinin önlenmesi anlaşmazlık çözümü, müzakere ve akran-arabuluculuk eğitim programı*. Maya Akademi. Ankara.
- Uzbaş, A. (2010). Okul psikolojik danışmanlarının okulda saldırganlık ve şiddete yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (18), 90-110.

Womack, D.F. (1990). *Theory and research in conflict management*. In M. A. Rahim (Ed.), *applied communications research in negotiation: Implications for practitioners* (p. 32-53). New York: Library of Congress, Publication Data.

Yüksel, G. (1997). *Sosyal beceri eğitiminin üniversite öğrencilerinin sosyal beceri düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yüksel, G. (1998). Sosyal beceri envanterinin Türkçe'ye uyarlanması geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(9), 39-48.

Yüksel, G. (1998). Öğretmen adayı öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin bazı değişkenler açısından yordanması. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 97-109.

Yüksel, G. (2004). *Sosyal beceri envanteri el kitabı*. Ankara: Asıl Yayınevi.

AB ENTEGRASYON SÜRECİNDE POTANSİYEL ADAY OLARAK BOSNA-HERSEK

Yrd. Doç. Dr. Ekrem Yaşar AKÇAY¹

Öz

Bosna-Hersek, tarihte pek çok kültür ve medeniyetin geçiş yeri olmuştur. Bu nedenle Bosna-Hersek, Yugoslav Cumhuriyetlerinde etnik karışıma en fazla sahip olan ülkedir. Bosna-Hersek'teki bu çeşitlilik, zaman zaman çatışmalara istilalara neden olmuştur. Büyük yıkımlara sahne olmasına rağmen Bosna-Hersek ayakta durmaya çalışmaktadır. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Bosna-Hersek, 1995 yılında sona eren yıkıcı bir savaşa sahne olmuştur. 1995 yılında yapılan Dayton Antlaşması ile savaş sona erse de, ülke hala kaynayan bir kazan durumundadır. Günümüzde AB'nin potansiyel aday ülkesi olan Bosna-Hersek, tam üyelik için gerekli kriterleri yerine getiremediği için AB ile müzakerelere başlayamamaktadır. Bu nedenle Bosna-Hersek Balkanların kara lekesi olarak nitelendirilmektedir. Bosna-Hersek'in uyum kriterlerini tam olarak yerine getirmemesinin yanında günümüzde bazı gruplar tarafından Bosna –Hersek nüfusunun Müslüman çoğunluğa sahip olmasından dolayı AB'ye tam üye olamadığına dair değerlendirmeler yapılmaktadır. Ancak AB'nin genel politikalarına bakıldığında AB'nin din unsurundan ziyade tam üyelik için gerekli kriterleri önemseydiği anlaşılmaktadır. Bu durum Bosna-Hersek için hazırlanan İlerleme Raporu gibi raporlarda ve Genişleme Strateji Belgesi gibi belgelerde yer almaktadır. Dolayısıyla bu çalışma Bosna-Hersek'in AB ile ilişkilerini neden geliştirmedeği üzerine yoğunlaşmaktadır. Aynı zamanda din unsurunun AB ile ilişkilerde ne kadar önemli olduğu konusu da değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: AB, Bosna-Hersek, Dayton Antlaşması, Balkanlar, AB Kriterleri.

BOSNIA-HERZEGOVINA AS POTENTIAL CANDIDATE IN THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION

Abstract

Bosnia-Herzegovina has been passage of many cultures and civilisationsin history. Therefore It is country's most ethically Yugoslav Republic mixture. This diversty in Bosnia-Herzegovina has led to invision from time to time work. Although the scene of devastation Bosnia and Herzegovina is trying to stand up. After the breakup of Yugoslavia Bosnia and Herzegovina gained its independence in 1995, it has been the scene of a devastating war ended. Even though in 1995, made the Dayton Agreement ended the war to the country is still simmering in the event of an accident.. Nowadays, with the potential EU candidate countries, Bosnia and Herzegovina, could not fulfill the criteria for full membership can not start negotiations with the EU. Therefore, Bosnia-Herzegovina is characterized as smutch of Balkans. Besides the failure to fully meet Bosnia and Herzegovina's compliance criteria, some groups by Bosnia and Herzegovina with a majority Muslim population due to the EU could not be a full member of that assessments are carried out. But when we look at the EU's general policy is understood that the EU cares about the criteria for full membership rather than the religious element. This is in reports such as the Progress Report prepared for Bosnia and Herzegovina and in documents such as the Enlargement

¹ Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
ekremyasarakcay@hakkari.edu.tr

Strategy Document. Therefore, this study focuses on why Bosnia and Herzegovina has not developed relations with the EU. At the same time, the importance of Religion in relation to the EU will also be assessed.

KeyWords: EU, Bosnia-Herzegovina, DaytonTreaty, Balkans, EU Criterias.

Giriş

Yaklaşık 5 milyon nüfusa sahip olan Bosna-Hersek, Balkanların önemli ülkelerinden biridir. Boşnakların, Hırvatların ve Sırpaların oluşturduğu Bosna-Hersek'te, çoğunluğu Bosnalı Müslümanlar temsil etmektedir. Siyasi olarak iki devletten oluşan Bosna-Hersek'in %51'i Hırvat ve Boşnaklardan oluşan Bosna-Hersek Federasyonu ve toprakların %49'una sahip Sırp Cumhuriyeti'nden oluşmaktadır. Yugoslavya'nın federe cumhuriyetlerinden biri olan Bosna-Hersek, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra 1992 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.

Ancak Sırp, bu bağımsızlığı tanımamış ve Boşnaklarla Hırvatlarla savaşa açmıştır. 1995 yılına kadar süren savaş, Dayton Antlaşması ile sona ermiştir (Soykut, 2007: 16-18). Dayton Antlaşması sonrasında Bosna-Hersek'in devlet sistemi ve anayasası oluşturulmuş ve Bosna-Hersek, bu antlaşmayla uluslararası tanınmış sınırları ve toprak bütünlüğü olan bağımsız bir devlet olarak kalabilmiştir (Pekin, <http://akademikperspektif.com/>, 2015).

AB ile ilişkilerine resmi olarak 1992 yılında başlayan Bosna-Hersek, insani yardım, iletişim gibi pek çok alanda AB'den

yardımlar almış ve söz konusu bu gelişmeler neticesinde sağlanan ilerleme ile Haziran 2003'te yapılan Selanik Zirvesi'nde AB'nin potansiyel aday ülkesi olmuştur (European Commission, <http://ec.europa.eu/>, 2016; European Commission, 2003: 19-20). Ancak AB ile ilişkilerini geliştirmek için gerekli olan kriterleri yerine getiremediği için Bosna-Hersek, günümüzde AB'ye aday ülke olarak başvuramayan tek Güneydoğu Avrupa ülkesi olarak kalmıştır.

Çalışmamız, Bosna-Hersek'in neden AB'ye adaylık başvurusu yapamadığı ve ilişkilerin neden gelişmediğini ele almaya çalışacaktır. Bu sayede AB'nin bir devleti tam üye olarak almadan önce yerine getirilmesini şart koştuğu ilkeler üzerinden Bosna-Hersek'in neler yapması gerektiği bulunarak çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılacaktır.

Diğer yandan çalışmamız AB ile ilişkilerin gelişiminde din unsurunun etkin olup olmadığını da ele alınacaktır. Çünkü bir grup için din unsuru, Avrupa kimliğinin ve AB'nin oluşumundaki en önemli faktörlerden biridir. Müslümanlığı da sekizinci yüzyıldan beri öteki olarak kabul eden din faktörüyle AB'nin geliştiğinin ileri sürmektedir (Samur, 2010: 156). Bu açıdan bakıldığında Müslüman nüfusu fazla olan Bosna-Hersek'in de AB'ye

tam üyelik sürecindeki en büyük engellerin Müslüman kimliği olduğuna dair değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu anlamda çalışmamız söz konusu düşüncenin doğru olup olmadığı konusunda değerlendirmeler yapmaya çalışacaktır.

Bosna-Hersek-AB İlişkileri: Potansiyel Aday Ülke Olmaktan Öteye Gidememek

1995 yılında imzalanan Dayton Antlaşması ile barışın sağlanıp bölgede durumun normale dönmesinden sonra Bosna-Hersek'te dönüşüm başlamıştır. 1996 yılından itibaren Bosna-Hersek, özelleştirme, demokratikleştirme, sivil toplumu inşa etme ve uluslararası ilişkileri canlandırma girişimlerinin yanında yollarını köprülerini, elektrik şebekelerini düzenlemeye başlamıştır. Aynı zamanda IMF ve diğer bazı uluslararası kurumlar da Bosna-Hersek'in ekonomik dönüşümüyle yakından ilgilenmiştir. Öyle ki uluslararası kurumlar sayesinde özel sektörün gelişimini özendirilen iktisadi dönüşüm için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Örneğin AB, Bosna Hersek'i OBNOVA ve PHARE programları kapsamına alarak ülkenin gelişimine katkı sağlamaya başlamıştır.

Bunların yanında Bosna-Hersek'in 1997 yılında "*Bölgesel Yaklaşım Politikasına*" alınmasıyla birlikte AB ile ikili ilişkiler bu program kapsamında yapılmıştır. 1998 yılında AB, yayınladığı bir deklarasyon ile yönetim alanında teknik ve uzman

tavsiyeleri için bir araç olan düzenleyici çerçeve ve politikaları oluşturan "Geçici Danışma Kurulu" oluşturulmuştur (Dağdemir, 2004: 107).

Bununla birlikte Bosna-Hersek 2003 yılında gerçekleştirilen Selanik Zirvesi'nde AB'nin potansiyel aday ülkesi olarak kabul edilmiştir (European Commission, 2003: 2). Ancak 2008 yılında AB ile Geçici Anlaşmayı imzalamasına rağmen Bosna-Hersek gerekli kriterleri yeterli ölçüde sağlayamadığı için AB'ye adaylık statüsü için başvuruda bulunamamıştır. Söz konusu kriterler 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterler olarak belirtilmiştir.

Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye uyum sağlaması için hazırlanan bu kriterler zaman içinde AB'ye üye olmak isteyen tüm devletler için yerine getirmeleri gereken kriterler olmuştur. Siyasi, ekonomik, AB müktesebata uyum ve hazmetme kapasitesi olmak üzere dört kriterden oluşan Kopenhag Kriterleri'nin siyasi kısmını yerine getiren devletlerle AB katılım müzakerelerine başlamaktadır. Müzakere sürecinde kriterleri yerine getiren ve müzakere başlıklarını kapatan devletlerin AB'ye tam üye olabileceği öngörülmektedir.

Müzakere sürecinde devletin söz konusu siyasi kriterleri ihlal etmesi durumunda ise müzakerelerin askıya alınabileceği öngörülmüştür. 2003 yılında AB'nin potansiyel adayı olan Bosna-Hersek İlerleme Raporları ve Genişleme Strateji Belgeleri doğrultusunda bakıldığında Kopenhag Kriterlerinin siyasi kısmını tam olarak sağlayamadığı için aday ülke statüsüne alınamamakta ve müzakerelere başlanamamaktadır. Bu kriterlerin yerine getirilmemesi ise bazı sebeplere dayandırılmaktadır.

Bir kere 1995 yılında yapılan Dayton Antlaşması sonrasında ülkedeki idari yapının karmaşıklığı ve siyasi istikrarsızlıklardan dolayı AB'nin yerine getirilmesini istediği kriterler sağlanamamıştır. Örneğin ülkede siyasi anlamda bir bütünleşmenin sağlanamamasıdır (Ağca, 2010: 53). Bu durum ülkede büyük bir siyasi boşluk yaratmaktadır. Öyle ki Bosna-Hersek'te bu nedenden ötürü nüfus sayımı bile gerçekleştirilememektedir. Diğer yandan azınlıkların devletin üst kademelerinde göreve gelememiştir. Bu kapsamda Bosna yönetiminin yasalarına azınlık haklarını da içerecek şekilde yeniden düzenleyip geliştirmesi gerekmektedir.

İlişkileri geliştirmek için 18 Eylül 2007'de "Vize Kolaylaştırma ve Geri Kabul Anlaşması" imzalanmış ve bu anlaşma 2008'de yürürlüğe girmiştir. 15 Aralık 2010'da da biyometrik pasaporta sahip olan

vatandaşların vizesiz seyahat etme hakkı sağlanmıştır. Avrupa Komisyonu, Bosna-Hersek ile 27 Haziran 2012 tarihinde "Bosna-Hersek ile Katılım Sürecine İlişkin Yüksek Düzey Diyalogu" başlatmış ve AB'ye üyelik başvurusunda bulunabilmesi için İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın yürürlüğe girmesine ilişkin gerekli koşulları sağlaması adına bir yol haritası belirlenmiştir (Karluk, <http://avekon.org/>, 2015).

Belirlenen yol haritasına göre, Bosna-Hersek Anayasası'nın, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2009 yılında aldığı "Sejdi-Finci kararı" doğrultusunda üç kurucu halk olan Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırp lar dışındaki etnik grupların da üst düzey kamu görevlerine seçilebilmesine imkan sağlayacak değişimlerin yapılması gerekmektedir. Ancak 2016 İlerleme Raporuna göre, Bosna-Hersek bu konuda herhangi bir girişimde bulunmamıştır (European Commission, <http://europa.eu>, 2016). Bunun üzerine AB baskılarını artırarak Bosna-Hersek'e sağladığı katılım öncesi mali yardımların bir kısmını 2013 yılında dondurma kararı almıştır (Ekinci, 2015: 42). Avrupa Komisyonu da 2014 yılında Bosna-Hersek Anayasası'nın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) kararı doğrultusunda değiştirilmediği sürece Kopenhag Kriterlerinin siyasi kısmını tamamlayamayacağı için üyelik başvurusunun mümkün olmadığını

açıklamıştır (European Commission, 2014: 3-5.; Karluk, 2014: 1-4).

Diğer yandan AB'nin Bosna Hersek'e İstikrar ve Ortaklık süreci içinde destek vereceği alanlar da belirlenmiştir. Bunların başında barış anlaşmasının uygulanıp sağlanması gelmektedir. Çünkü Balkanlarda oldukça kanlı bir savaşın yaşanmış ve bu nedenle ülkede barışın sağlanması kaçınılmaz olmuştur. Bunun için savaşın yıkıcı etkisinin telafi edilmesi, mültecilerin evlerine geri dönmesi, ekonomik açıdan kalkınmanın sağlanması ve AB yapısına uyum sağlanarak AB ile yakın ilişkiler kurulması amaçlanmaktadır (Ekinci, 2015: 48).

2016 yılında hazırlanan İlerleme Raporunda da Bosna-Hersek Kopenhag Kriterlerinin siyasi kriterleri kapsamında seçim yasası konusu ve belediye seçimleri konusunda gelişmeler yaşanmış olsa da Mostar meselesi konusunda hala bir gelişme sağlanamaması ve Bosna-Hersek'in AB müktesebatına uyum için yapması gereken bir Stratejik Programın olmaması siyasi kriterlerin tamamlanması engellemektedir (European Commission, 2016: 4).

İlişkilerin Gelişmemesinin Altında Yatan Unsurlar

AB, Dayton Anlaşması sonrası oluşan Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında yaşanan sorunlar ve iki başlılık

nedeniyle de Bosna-Hersek'in üyelik sürecinin uzadığını belirtilmektedir (Triantaphyllou, 2002: 69). Savaş sonrasında ülke, Bosnalı Sırp ve Bosnalı Hırvatların ve Boşnakların arasında bölgelere ayrılmıştır. İki yapının kendine has siyasi kurumlarının olması, polisleriyle, yargı mekanizmasıyla ve diğer kurumlarıyla ülkede bağımsız iki devlet gibi bir yapılanma olmuştur (Rosenbaum, 2004: 41-59). Yani savaş sonrasında idari yapı etnik çizgilere göre şekillenmiştir (European Commission, 2010: 3). Böylece Bosna-Hersek'teki etnik bölünmüşlük yasallaşmıştır. Bu gelişmelere rağmen etnik yapı nedeniyle sorunlar devam etmektedir (UNDP, 2004: 36). 2014 İlerleme raporuna göre bu konuda halen önemli bir adım atılamamıştır (European Commission, 2014: 2).

Savaş sonrasında Bosna-Hersek'e demokrasinin gelişmesini ve yerleşmesini dayatan uluslararası topluluğun Yüksek Temsilciliği sayesinde Bosna-Hersek'in ortak bir ordusu, istihbaratı ve gümrüğü gibi ortak kurumlarının oluşturulması sağlanmıştır. Ancak buna rağmen Bosna-Hersek hala tam olarak bir devlet fonksiyonuna ve egemenliğine sahip durumda değildir. Bu durum da devleti bölünmüşlükten kurtaramamaktadır (Türbedar, 2010: 69-88; Vatanserver, 2011: 8). Bosna-Hersek Anayasası'nın bazı maddeleri devlet bazındaki bazı kurumları işlevsiz hale getirmiştir. Örneğin Anayasanın dördüncü

maddesinin üçüncü fıkrasına göre Parlamentoda bir karar alınabilmesi için her iki etnik gruptan gelen milletvekillerinin belli bir yüzdesinin o karara onay vermesi gerekmektedir. Bu sebepten dolayı Parlamentoda alınacak bazı kararlarda tıkanmalar olmaktadır. Bu yüzden de Bosna-Hersek'in AB'ye üyelik sürecinde AB kendisine muhatap bulamamaktadır (Türbedar, 2010: 2). Bosna-Hersek olmadan AB'nin Balkanlar politikasının tam anlamıyla oluşturulamayacağını düşünen Avrupa Parlamentosu Başkanı, bu nedenle Bosna-Hersek'in tek sesli oluncaya kadar destekleneceğini söylemiştir (Turhan, 2015: 1-5). Bosna'nın desteklenmemesi ve bunun sonucunda çıkacak yeni bir çatışma ortamının Balkanlarda istikrarı bozacak ciddi bir unsur olacaktır (Jay, <http://www.politico.eu>, 2017). Çünkü Bosna-Hersek, Balkanların minyatürü durumunda olup burada yaşanacak bir çatışmanın bütün bölge ülkelerine yayılacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda AB, Soğuk Savaş sonrasında Balkan ülkelerine yönelik olarak etnik çatışmaların tekrar başlamaması için tedbirler almayı, demokrasiyi ve Pazar ekonomisini yerleştirip Balkan ülkelerinde refahı sağlamayı ve Batı Avrupa'ya göçü azaltmayı amaçlamıştır (AB'nin Batı Balkanlar Bölgesine Yönelik Politikası ve Batı Balkan Ülkelerinin AB Üyelik Süreçleri, <http://www.mgk.gov.tr/>, 2015).

Bütün bunlara ilave olarak, ülkede ekonomik olarak da bir düzen oturtulamamıştır. Çünkü siyasi yapı gibi ekonomik yapı da etnik yapıya göre üçe ayrılmıştır (Türkeş, Rüma, Akşit, Açar, 2012: 21). Savaş yıllarında Bosna-Hersek ekonomisinin yükü çok ağır olmuştur. Örneğin savaş yıllarının Bosna ekonomisine verdiği zarar yaklaşık 115 milyar dolar civarında olmuştur (Türbedar, 2010: 71; Foco, 2002: 12). 2003-2008 yılları arasında ekonomik büyümenin iyileşmesi görülmekle birlikte cari açık, işsizlik, gelir düzeyinin düşüklüğü de önemli ekonomik sorunlar olarak göze çarpmaktadır (Saraybosna Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2012: 11).

Ülkede Eski Yugoslavya döneminde kurulan fabrikaların kapatılması ya da özelleştirilmesi, ülkedeki işsizliği artırmıştır. Bununla birlikte 2008 yılında başlayan ekonomik kriz ve 2014 yılında yaşanan sel felaketi de ekonomik olarak ülkenin bütçesine ciddi zararlar vermiştir. 2014 Genişleme Strateji Belgesine göre sel felaketinin Bosna-Hersek'e verdiği zarar yaklaşık 2.04 milyar Euro'dur. Bu oran ülkenin GSYİH'nın %15'ine denk gelmektedir (European Commission, 2014: 12). Bu durum da ülkenin AB'ye üyelik başvurusu önündeki önemli engeller olarak görülmektedir (Demirtaş, <http://www.aljazeera.com.tr/>, 2015).

Ayrıca Bosna-Hersek ekonomik olarak da AB standartlarını yakalamaktan uzaktır. Finans

ve iş ortamlarının iyileştirilmesi gibi alanlarda gelişmeler yaşan da reformlar kısıtlı kalmıştır. Bosna-Hersek içinde serbest Pazar ekonomisinin yerleşmesini, uygulanmasını ve geliştirilmesini zorlaştırmaktadır (Cihangir, 2011: 6). Ülkede işsizlik oldukça yüksektir. 2015 Genişleme Strateji Belgesi'ne göre işsizlik oranı %22'dir. Ülkedeki alt yapı eksiklikleri ve eğitim sisteminin yetersizliği işsizliği artıran unsurlar olarak belirtilmiştir (European Commission, 2015: 5-7). Diğer yandan düşük gelir düzeyi, rekabet gücünün azlığı ve istikrarlı politikaların olmaması nedeniyle işgücü piyasalarının ihtiyacı ve uygulanan politikalar arasında uyum da bulunmamaktadır. Bu da ülkede ciddi anlamda sosyo-ekonomik zorluklara yol açmıştır.

Avrupa Birliği'nin Bosna-Hersek'in AB'ye tam üye olmadığı için gerekli reformları yapmak için belirlediği ilk hedef çok etnikli bir polis teşkilatının oluşturulması olmuştur. Kurulduğundan beri iki farklı etnik yapının iki farklı polis teşkilatının bulunduğu Bosna-Hersek'te AB, söz konusu polis teşkilatlarının birleştirilmesini istemiştir (Mujezinovic, 2007: 67-84). Üstelik bu durumu İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması için bir şart olarak koymuştur (European Commission, <http://europa.eu>, 2017). Bunun üzerine 24 Ekim 2007'de Parlamento'da yer alan siyasi partiler bu konuda Mostar Deklarasyonu'nu

imzalamışlardır (Özcan ve Yardımcı, 2006: 242). Bunun üzerine AB ile Bosna-Hersek arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır (Sancaktar, 2007: 1-3). Şubat 2016'da AB'ye tam üyelik başvurusu yapan Bosna-Hersek'in başvurusu kısıtlı gelişmeler göstermesine rağmen kabul edilmiştir (European Council, <http://www.consilium.europa.eu/>, 2016).

Bosna-Hersek için Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusu, sorunların çözümüyle birlikte gerçekleşebilecektir (Deniz, 2013: 1-2). Ancak sorunların çözümü kısa vadede oldukça zor görünmektedir. Bosna-Hersek, ekonomik, siyasi, yapısal ve kurumsal olmak üzere pek çok sorun yaşamaktadır. Bu sorunlar nedeniyle AB standartlarına ulaşmak ve tam üyelik için yerine getirmesi gereken kriterleri sağlayacak reformları yapmaktan hayli uzak görünmektedir.

Avrupa Birliği Bosna-Hersek'in AB standartlarını yakalama konusundaki başarısızlığı sonucunda ülkenin AB doğrultusunda ilerlemesi ve zorlukların giderilmesi için yeni bir plan ortaya atmıştır. Böylece İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın uygulamaya geçirilmesi kararı ise 2015'te alınmıştır. 16 Mart 2015'te AB Bakanlar Konseyi ve AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği Bosna-Hersek'in İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın uygulanabilmesi için gerekli kriterleri yerine getirdiğini belirtmiştir

(European Council, <http://www.consilium.europa.eu>, 2017). Uzun zamandan beri beklenen bu karar Bosna-Hersek'te olumlu karşılanmıştır (Rahimic, <http://www.futurelabeurope.eu/>, 2015). Bu gelişmeye rağmen iki taraf arasındaki ilişkiler söz konusu eksiklerden ve aksaklıklardan ötürü durgunluğunu korumuştur. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Temmuz 2015'te ülkedeki sorunları çözmek için bir reform planı ortaya atılmıştır. Buna göre yargı, kamu yönetimi gibi konularda reform yapılması amaçlanmıştır. Çünkü 2014 İlerleme Raporuna göre ülkenin kamu yönetimi, insan hakları, azınlık hakları, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, organize suçlarla mücadele ve yargı konularında reformların yetersiz kaldığı ve yavaş ilerlediği belirtilmiştir (European Commission, 2014: 2).

Din Unsuru İlişkilerin Gelişmemesinde Temel Bir Parametre Mi?

Bununla birlikte Bosna-Hersek'te Müslüman çoğunluğun olması nedeniyle AB ile ilişkilerinin yeterince gelişmediği tartışmaları bulunmaktadır. Din unsuru Avrupa kimliğinin oluşumunda önemli bir unsur olarak görülmektedir. Hıristiyan Demokratlarca ortaya atılan ve Avrupa kimliğini kültür ve dinsel olarak ortak bir

paydaya oturtan bu düşünceye göre Müslümanlığı sekizinci yüzyılda İspanya'nın ve Sicilya'nın Araplar tarafından fethedilmesinden beri "öteki" olarak kabul etmiştir (Samur, 2010, 156). Bu ötekilik, 15. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı döneminde perçinlenmiş ve Osmanlı Türkleri ve İslam'ı Hıristiyanlığın ortak düşmanı kabul edilmiştir. Bu durum hala devam etmektedir. Öyle ki Avusturya ve Almanya'daki bazı şehirlerin adları bile Türklere karşı kazanılmış savaşları anımsatan isimlerle doludur (Polenz, 2010: 9). 11 Eylül olaylarından sonra İslam'a olan karşıtlık tekrar artmıştır. Bu durum Avrupa kamuoyunda İslam'a karşı negatif bir tavra neden olmuştur. Bosna-Hersek ve Türkiye de Müslüman nüfusu fazla olan bir ülke olarak bundan nasibini almış ve Türkiye'nin ve Bosna-Hersek'in AB'ye tam üyeliğine bu unsurun büyük bir engel olduğu düşünülmüştür (Akdemir, 2009:1-26). Öyle ki Meltem Müftüler-Baç da benzer şekilde, Avrupa'nın kültür ve kimlik tanımının Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasının önündeki en büyük engellerden biri olduğunu ifade etmektedir (Baç, 2007: 31-50). Hıristiyanlık unsuruna göre, Türkiye ve Bosna-Hersek gibi Müslüman çoğunlukta olan ülkelerin Avrupalı olmadığı, fakir, coğrafi olarak büyük ve Müslüman bir ülkenin Birliğe tam üye olması durumunda Avrupalı kimliğinin, ortak miras ve

değerlerinin zarar göreceği ileri sürülmektedir (Dürkop, Kişisel Görüşme, 2014). Bunların aksine Heinz Kramer ve Colin Dürkop ise Avrupa bütünleşmesinde asıl önemli olan unsurun kimlik olmadığı ortak ticaret politikası, ortak dış politika, ortak para birimi gibi somut unsurların sağlanıp bu somut alanlarda başarının sağlanması olduğunu ileri sürmekte ve bütünleşme sürecinde kimlik unsurunun konuşulmasının bir maddenin ötesine gitmediğini söylemektedir. Eski Avrupa Parlamentosu Üyesi Jan Joost Langendijk ve Oliver Ernst de Türkiye ve Bosna-Hersek gibi Müslüman çoğunlukta olan ülkelerin AB'ye ekonomi, enerji ve jeopolitik açıdan sağlayacağı faydalardan bahsetmiş ve Kramer'in düşüncesine benzer şekilde Türkiye gibi Müslüman çoğunlukta olan ülkelerin AB tam üyeliğinin dini nedenlerden çok kurumsal yapılar, demokrasi kadın hakları, temel hak ve özgürlükler gibi konulardan dolayı problem yarattığını ifade etmiştir. Ayrıca Ernst AB'nin bir Hıristiyan Kulübü olmadığını ve söz konusu değerlerin Avrupa bütünleşmesinde daha önemli bir yer teşkil ettiğini söylemiştir (Ernst, Kişisel Görüşme, 2014). Başak Kale de din ve kültür unsurunu önemli bulmakla birlikte asıl önemli unsurun kurumsal yapıyla alakalı olduğunu söylemektedir (Kale, Kişisel Görüşme, 2015). Bosna-Hersek bazında düşünüldüğünde AB ile ilişkilerin gelişmemesi Bosna-Hersek'in Müslüman çoğunlukta olan bir ülke olmasından değil

AB değerlerine ve üyelik için gerekli kriterleri yerine getirmemesinden kaynaklandığı görülmektedir. Bosna-Hersek halkı ve AB yetkilileri Bosna-Hersek'in din unsuru yüzünden değil, işsizlik, tek sesliliğin olmaması, siyasi istikrarsızlık gibi sorunlardan kaynaklandığını belirtmişlerdir (Diplomatik Gözlem, <http://diplomatikgozlem.com>, 2017). Bu nedenle Kopenhag Kriterlerini yerine getirip AB'ye tam üye olma konusunda potansiyel bir aday olan Bosna-Hersek'i zorlu bir süreç izlemektedir.

Sonuç

1992 yılında bağımsızlığına kavuşan Bosna-Hersek, 1995 yılına kadar süren bir savaş görmüştür. 1995 yılında yapılan Dayton Antlaşması ile savaş sona ermiş ve Bosna-Hersek'in yeniden yapılanması için girişimler başlatılmıştır. Ancak ilişkilerde istenen düzeye henüz ulaşamamıştır. Bu durumun nedeni Bosna-Hersek'in Müslüman nüfusunun fazla olmasından ya da başka bir deyişle din unsurundan kaynaklanmamaktadır. Çünkü sorunlar daha çok Bosna-Hersek içinde yapısal, ekonomik ve kurumsal problemlerden kaynaklanmaktadır. Yani Avrupa Bütünleşmesinde din unsurundan ziyade daha çok ortak ticaret politikası, ortak dış politika, ortak para birimi gibi somut unsurların sağlanıp bu somut alanlarda başarının sağlanması olduğunu görülmektedir.

Bu kapsamda bir inceleme yapıldığında Bosna-Hersek'in etnik gruplar bazında siyasi ve ekonomik olarak bölünmesi nedeniyle Bosna-Hersek'te tam olarak bir düzen sağlanamamıştır. Ekonomik ve siyasi olarak önemli gelişmeler de yaşanmakla birlikte ülkede tek başlı bir yapının oluşturulamaması ülkede kararların alınmasından reformların uygulanmasına kadar pek çok şeyi geciktirmiştir.

Ülkede tam anlamıyla düzenin ve tek merkezli bir yapının oluşturulamaması ekonomik yapının da gelişmesini engellemekte ve ülkede işsizlik, göç gibi diğer sorunlar da artarak devam etmektedir. AB ile 1992 yılından itibaren ilişki kurmaya başlamasına rağmen diğer Batı Balkan ülkeleriyle karşılaştırıldığında Bosna-Hersek'in oldukça geride kaldığı görülmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Bosna-Hersek'in istikrardan hayli uzak olduğu görülmektedir. Bu durum Bosna-Hersek'in Kopenhag Kriterlerini sağlama konusunda da yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu anlamda Bosna-Hersek'in Batı Balkanlardaki ülkeler arasında AB ile bütünleşmeyi tamamlayacak en son ülke olacağına dair değerlendirmeler yapılmaktadır.

Var olan sorunları düzeltmek için öncelikli olarak ülkede siyasi açıdan tek merkezli bir yapının oluşturulması gerekmektedir. Bu yapının oluşturulması için de yerel yöneticilerin politikalarında değişikliğe

gitmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle yerel politikacıların Sırp, Hırvat ve Boşnak kimlikleri arasındaki çekişmeleri körüklemeleri ve halk arasında korku ve güvensizliği pekiştirmeleri yerine AB'ye tam üyelik üzerine odaklı politika ve reformları gerçekleştirmeye öncelik vermeleri gerekmektedir. Bu sayede Bosna-Hersek, ekonomik olarak da tek merkezli bir yapıya kavuşacak ve sorunların çözümüne katkı sağlanabilecektir.

Tek merkezli bir yapı sayesinde diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlar da Bosna-Hersek'te kendilerine muhatap bulacaktır. Üstelik tek merkezli bir oluşum sayesinde Bosna-Hersek'in AB'ye tam üyelik için gerekli koşulları yerine getirmesi de kolay olacaktır. Çünkü etnik çatışma temelli siyasi kurumların faaliyetleri yerini gelişmeye yönelik politikalara bırakabilecektir.

Bosna-Hersek- AB ilişkileri, din temelli değildir. Yani ülkenin Müslüman çoğunlukta olması nedeniyle AB'ye üye olamadığı iddiası gerçekçi değildir. Bosna-Hersek AB'nin değerlerine tam olarak uymamaktadır. Diğer yandan Bosna-Hersek Kopenhag Kriterlerini de tam olarak uygulayamamaktadır. Örneğin ülke AB müktesebatına hala tam olarak uyum sağlayamamıştır. Siyasi olarak pek çok sorun yaşanmaktadır. Ekonomik olarak da Bosna-Hersek AB standartlarının oldukça altındadır.

Görüldüğü üzere AB, bir devletin kendisine tam üye olması için belirli kriterler koymuş ve bu kriterlere uyum sağlanması durumunda Birliğe üye olunabileceğini belirtmiştir. Kopenhag Kriterleri olarak bilinen bu ilkelerin yerine getirilmesi durumunda söz konusu devletin AB değerlerine, AB ekonomik ve siyasi yapısına, AB müktesebatına daha kolay ve hızlı bir şekilde uyum sağlayacağını düşünen AB, söz konusu bu kriterleri yerine getirmeyen ülkelere karşı net ve kararlı bir yaklaşım sergilemektedir. Bu durum kriterlere uyum konusunda henüz net bir ilerleme kat edemediğine inanılan Bosna-Hersek için de geçerli olmuştur.

Bütün bu nedenlerden ötürü AB, Bosna-Hersek'i potansiyel aday ülke olarak tutmaya devam etmekte ve adaylık statüsünü vermemektedir. İlerleme Raporları, Genişleme Strateji Belgelerine bakıldığında Bosna-Hersek AB değerlerine ve Kopenhag Kriterlerine uyum sağlama da oldukça yetersiz durumdadır. Bu nedenle ülkenin adaylık statüsü kazanması ve AB'ye üye olması hayli zaman alacaktır. Bütün bunlara rağmen Avrupa Birliği yakın zamanda Bosna-Hersek'in üyelik başvurusunu kabul etmiştir. Bu durum da iki taraf arasındaki ilişkilerin din temeli üzerinden yürümediği, AB'nin değerleri ve üyelik için gerekli kriterlerin yerine getirilmesiyle alakalı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Bosna-Hersek,

kendi içinde yaşadığı sorunları çözmeli, tek sesliliği sağlamalı ve ardından Kopenhag Kriterlerini yerine getirmeye çalışarak tam üyelik için yapması gereken her şeyi yapmalıdır. Bütün bunları yapamaması durumunda Bosna-Hersek'in AB ile ilişkilerini geliştirip güçlendirmesi mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

“AB'nin Batı Balkanlar Bölgesine Yönelik Politikası ve Batı Balkan Ülkelerinin AB Üyelik Süreçleri”.

http://www.mgk.gov.tr/calismalar/calismalar/010_bati_balkan_ulkelerinin_ab_uyelik_sureci.pdf (Erişim Tarihi: 13.11.2015).

“Geleceğini Arayan Ülke: Bosna Hersek”.

http://www.bbc.co.uk/turkish/specials/1755_bih_future/index.shtml (Erişim Tarihi: 17.11.2015).

AĞCA, F. (2010). “Batı Balkanların Geleceğinde Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Rolü”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 5 (1): 45-65.

AKDEMİR, E. (2009). “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 8 (1): 1-26.

AŞIK, M. (2014).” Bosna-Hersek: Bölgede Yeni Bir Senaryo Hazırlığı Mı Var?”

<http://www.evsam.org/asik/33-bosna-hersek-bolgede-yeni-oyun-mu-var.html>

(Erişim Tarihi: 19.11.2015).

CİHANGİR, D. (2011). “Diğer Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerinin 2011 İlerleme Raporları Hakkında İlerleme”. İKV Değerlendirme Notu Ankara, 1-4.

DAĞDEMİR, E. U. (2004). “Batı Balkan Ülkeleriyle Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Olasılıkları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi* 59 (1): 89-117.

DEMİRTAŞ, B. (2013) “Srebrenitsa Aynasında Balkanların Bugünü ve Yarını”.

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/srebrenitsa-aynasindabalkanlarin-bugunu-ve-yarini>

(Erişim Tarihi: 16.11.2015).

DENİZ, E. (2013). “Bosna-Hersek’in AB Yolundaki Engelleri”.

<http://www.tuicakademi.org/bosna-hersek-in-ab-yolundaki-engelleri/> (Erişim Tarihi:

18.11.2015).

DİPLOMATİK GÖZLEM, (2017). “Bosna-Hersek Yanlış Yolda”.

http://diplomatikgozlem.com/_haber/bosna-hersek-yanlis-yolda (Erişim Tarihi:

31.01.2017).

DOĞAN, M. (2014). “AB ve Bosna Hersek İlişkileri”.

<https://prezi.com/g6lj1wlhnioc/ab-ve-bosna-hersek-iliskileri/> (Erişim Tarihi: 19.11.2015).

DÜRKOP, C. (2015). *Kişisel Görüşme*.

EKİNCİ, M. U. (2015). “Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu”. *SETA Raporu* Ankara, 1-12.

ERNST, O. (2014). *Kişisel Görüşme*.

EUROPEAN COMMISSION. (2003).

Bosnia and Herzegovina Country Strategy Paper 2002-2006. Brussels.

_____. (2003). *The Thessaloniki Summit: a milestone in the European Union’s relations with the Western Balkans*. Brussels.

_____. (2010). *Communication From The Commission To The European Parliament And The Council Enlargement Strategy And Main Challenges 2010-2011*. Brussels.

_____. (2014). *Bosnia and Herzegovina Progress Report*. Brussels.

_____. (2014). *Commission Implementing Decision of 10.12.2014 adopting a Cross-border cooperation Programme Serbia – Bosnia and Herzegovina for the years 2014-2020 and a Cross-border cooperation Action Programme Serbia – Bosnia and Herzegovina for the year 2014*. Brussels.

_____. (2014). *Enlargement Strategy Paper*. Brussels.

_____. (2015).
Enlargement Strategy Paper. Brussels.

_____. (2016).
“Bosnia-Herzegovina”.

http://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/bosnia-herzegovina_en (Erişim Tarihi: 08.12.2016).

_____. (2016).
Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2016 Report. Brussels.

_____. (2016). “Key findings of the 2016 Report on Bosnia and Herzegovina”.

http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-3637_en.htm (Erişim Tarihi: 08.12.2016).

_____. (2017).
“European Commission - Enlargement - Stabilisation and Association Agreement”.
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/saa_en (Erişim Tarihi: 06.06.2017).

EUROPEAN COUNCIL. (2016). “Council conclusions on the application of Bosnia and Herzegovina for membership of the EU”.
<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/09/20-conclusions-bosnia/> (Erişim Tarihi: 09.12.2016).

_____. (2017). “Joint Press release - First meeting of Stabilisation and

Association Council between Bosnia and Herzegovina and the EU”,
<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/12/11-joint-press-release-1st-sac-meeting-bih-eu/> (Erişim Tarihi: 07.06.2017).

FOCO, S. (2002). “The Political-Economic And Social Status Of Bosnia-Herzegovina”.
UCM. 3: 1-23.

İZZETBEGOVIÇ, B. (2014). “Bosna-Hersek’in Zor Seçimi”.

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bosna-hersekin-zor-secimi> (Erişim Tarihi: 17.11.2015).

JAY, T. (2017). “The race for EU membership Enlargement is not high on the EU’s agenda, but that isn’t stopping its would-be members”.

<http://www.politico.eu/article/the-race-for-eu-membership-neighborhood-turkey-uk-european-commission/> (Erişim Tarihi: 07.06.2017).

KALE, B. (2015). *Kişisel Görüşme*.

KARLUK, R. (2014). “Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlara Genişleme Süreci”.

<http://akademikperspektif.com/2014/11/24/avrupa-birliginin-bati-balkanlara-genisleme-sureci-2/> (Erişim Tarihi: 17.11.2015).

_____. (2015). “Avrupa Birliği’nin Balkanlara Genişlemesi: Balkan Ülkelerine Üyelik Perspektifi”.

<http://avekon.org/papers/1163.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2015).

MUZEJİNOVIĆ, M. (2007). “Avrupa Birliği’nin Batı Balkan Politikası Çerçevesinde Bosna-Hersek İle İlişkileri”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 3 (12): 67-84.

MÜFTÜLER-BAÇ, M. (2007). “Turkey’s Accession To The European Union: Does Culture and Identity Play A Role?”. *Ankara Review of European Studies*. 6 (2): 31-50.

ÖZCAN, M., Yardımcı, S., (2006). “Avrupa Birliği ve Küresel Terörizmle Mücadele”. İhsan Bal (der.). *Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörizmle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*. Ankara: USAK Yayınları.

PEKİN, O. (2015). “Srebrenitsa Katliamı ve Dayton Antlaşması Analizi”.

<http://akademikperspektif.com/2014/07/27/srebrenitsa-katliami-ve-dayton-anlasmasi-analizi/>. (Erişim Tarihi: 19.11.2015).

RAHİMİC, A. (2015). “Back on the EU track- Bosnia and Herzegovina on the path towards becoming a candidate country”. <http://www.futurelabeurope.eu/blog/back-on-the-eu-track-bosnia-and-herzegovina-on-the-path-towards-becoming-a-candidate-country/> (Erişim Tarihi: 18.11.2015).

ROSENBAUM, A. (2004). “Building One Local Government from Three: A Progress Report from Brcko”. Nenad Dimitrijevic and Petra Kovacs (der.) *Managing Hatred and*

Distrust: The Prognosis for Post-Conflict Settlement in Multi ethnic Communities in the Former Yugoslavia. Budapest: Open SocietyInstitute.

POLENZ, R. (2010). “Better for Both of Them: Turkey Ought to be in the EU”. *Körber Policy Paper*. 12: 9-24.

SAMUR, H. (2010). “Avrupa’da Birliğin Yolu Türkiye’den Geçer”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 9 (2): 145-167.

SANCAKTAR, C. (2007). “Avrupa Birliği Yolunda Bosna-Hersek”

http://tasam.org/tr-TR/Icerik/747/avrupa_birligi_yolunda_bosna-hersek (Erişim Tarihi: 17.11.2015).

SARAYBOSNA BÜYÜKELÇİLİĞİ TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ. (2012). *2011 Yılında Bosna-Hersek’in Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri*. Saraybosna.

SOYKUT, M. (2007). *Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa Birliği ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ŞAFAK, Y. (2010). *Bosna Savaşı ve Yugoslavya’nın Parçalanması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.

TRANTAPHYLLOU, D. (2002). “The Balkans Today: The EU and the Region”. *Marmara Journal of European Studies* 10 (2): 65-82.

TURHAN, F. S. (2011). “Batı Balkanlar Avrupalı Olacak Mı?”,

<http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=67761&q=batı-balkanlar-%93avrupali%94-olacak-mi> (Erişim Tarihi: 18.11.2015).s

TÜRBEDAR, E. (2010). “Bosna-Hersek Açılımının Geleceği”, *TEPAV Değerlendirme Notu*, Ankara.

_____. (2010). “Bosna-Hersek Ekonomisi: Yokluğun Gölgesinde Kalan Bir Makroekonomik İstikrar”, *Ekonomik İstikrar* 20 (73): 69-88.

TÜRKEŞ, M., RÜMA, Ş. İ., AKŞİT, S., AÇAR, A. (2012). “Kriz Sarmalında Bosna-Hersek: Devlet Krizi”, *Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu*. İstanbul.

UNDP. (2004). *Human Development Report 2004 Cultural Liberty In Today's Diverse World*. Carfax Publishing, Cammeray.

VATANSEVER, M. (2011). “Zamanın Unutturamadığı Dram: Srebrenitsa”, *USAK Analiz*. 10, Ankara.

Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Kuran Kursları

Feyza Nur ALPARSLAN ÖZKAN¹

Öz

Kadın toplumsal hayat içerisinde toplumsal cinsiyet bağlamında çeşitli rol ve görevler üstlenmiştir. Toplumun başat kurullarından biri olan din kurumunun kadın üzerindeki etkisi erkek üzerindeki etkisinden daha farklıdır. Biyolojik cinsiyet ötesinde toplumsal cinsiyet bağlamında kadının dini ritüelleri öğrenme isteği kadını çeşitli kurum ve araçlara yöneltmiştir. Kurslara ve araçlara yönelen kadın dini eğitim öğretimini gidermenin yanı sıra toplumsal hayat içerisinde sosyalleşme ihtiyacını da sağlamaktadır. Bu çalışma kuran kursu öğrencilerini toplumsal cinsiyet bağlamında dini eğitim kurumu olan kuran kursunda sosyalleşmelerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Sosyalleşme, Din, Kuran Kursları.

Qoran Courses As An Agents of Socialization

Abstract

The woman has undertaken various roles and duties in the context of gender within the social life. The influence of the religious institution, which is one of the chief boards of society, on the woman is different than the influence on the male. Beyond sex, the desire to learn the religious rituals of women in the context of gender has led the woman to various courses and institutions. The woman, who goes to these courses and institutions, not only provides religious education but also socialize in society. This study examines the socialization of Quran students in the Quran course, which is a religious education institution, in the context of gender.

Key Words: Women, Socialization, Religion, Quran Courses.

1.Giriş ve Kuramsal Çerçeve

1.1. Araştırmanın Amacı

Ülkemizde dini değerlerin öğrenilmesi ve öğretilmesine önem verilmektedir. Gerek okul çağındaki çocuklar gerekse yetişkinlere yönelik olarak resmi ve resmi olmayan çok sayıda kurs mevcuttur. Kurs öğreticisi "hoca" olarak adlandırılan kişiler çoğunlukla dini eğitim almış kişilerdir. Bu dini eğitim

resmi veya resmi olmayan kanallarla sağlanabilir. İmam hatip ortaokulları, imam hatip liseleri, ilahiyat fakülteleri, (din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği bölümü) eğitim fakültesi gibi kurumlar aracılığıyla "hoca" olduğu gibi topluluk oluşturarak bir araya gelen kişiler tarafından eğitim alınarak "hoca" olunabilir. Resmi ve gayri resmi şekilde gerçekleşen din eğitimi okullar, kurslar, televizyon kanalları gibi yollarla

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, feyzanurparslan@gmail.com

insanlara ulaşmaktadır. Ülkemizde eğitim olgusu gerek manevi gerekse maddi anlamda geçmişten gelen birtakım sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır. Okul sayısının az olması, çocuk işçilerin olması, maddi yetersizlik, cehalet yani kız çocukları okumaz anlayışı vb. nedenler günümüzde kadınları öğrenmeye itici rol oynamaktadır. Dini değerlerin önemsendiği Türk toplumunda kadınlar öğrenme ihtiyaçlarını informal ve formal yollarla sağlamaya çalışmaktadır. Yapılan bu araştırmada Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı resmi kuran kursu olan Ozanlar Valide Kız Kuran Kursu öğrencilerinin dini değerleri öğretici role sahip olan kuran kursu ile dini değerlerini öğrenme düzeylerinin ötesinde gizil olarak sosyalleşme işlevi gören kursların etkisi incelenmiştir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Kadınların kuran kurslarına olan katılımları ile bir sosyalleşme aracı olarak farkında olmaksızın kuran kurslarından faydalanmaktadırlar. Kadınlar örgün eğitimdeki gibi belirli resmi prosedürler ile kurslara kaydolmakta ve haftanın belirli gün ve saatlerinde kuran kurslarına öğrenci olarak katılmaktadırlar. Bunun yanı sıra kuran kursu sayısı ve kuran kursu öğretmenlerinin sayısının giderek artması kuran kursu öğrenciliğine olan talebin de arttığını göstermektedir (Bu bilgiye Diyanet İşleri Başkanlığı, Eğitim Hizmetleri Yönetim

Sistemi,

<https://ehys.diyamet.gov.tr/default.aspx>

üzerinden ulaşılmıştır). Artan kadın öğrenci sayısı sosyalleşen kadın sayısını da paralel olarak arttırmakta ve sosyal hayat içerisinde bir takım değişimleri de beraberinde getirmektedir. Sosyal değişim ise toplumu direkt olarak etkileyecektir. Araştırma kadın sosyalleşmesini dini eğitim başlığı ile incelese de aslında kadının giderek toplum hayatına katıldığını göstermeye çalışmaktadır. Kadın sosyalleşmesi ile ilgili olan bu çalışma ileride yapılacak olan çalışmalara yeni fikirler verebilir.

1.3. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırma tarama araştırmasıdır. Öncelikle sorular belirlenmiş ardından literatür taraması yapılarak tezler, makaleler ve kitaplar incelenmiştir. Daha sonra araştırma soruları oluşturulmuş ve bu sorulara bağlı kalınarak anket oluşturulmuş ve yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Anket sorularının 8 tanesi kişilerin profillerini belirlemeye yönelik olup diğer sorular kursa katılım amacı, kurs memnuniyeti gibi araştırma amacına yönelik olmak üzere toplamda 29 sorudan oluşmaktadır. Anket soruları SPSS programı üzerinde işlenerek yüzdelik oluşturulmuş ve elde edilen veriler yorumlanmıştır.

1.4. Kuramsal Çerçeve

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsan hayatta kalmak için topluma ihtiyaç duyar. Toplum

insanı madden ve manen etkiler. İnsan nasıl bir toplumda doğup büyürse o şekilde etkilenir. İnsan gelişimini sağlarken topluma uygun hareket etmelidir. İnsan hayatının ilk yıllarında ben merkezciyken daha sonra gelişerek diğer insanları da benimser. İnsanın hep kendi çıkarlarını gözetmemesi başkalarını da önemsemesi sosyalleşmenin özelliklerindedir (Altıkardeş,2003: 62). Sosyalleşme kadın ve erkekler için aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Sosyalleşme yaşanırken bireyler toplumsal cinsiyet rollerine göre şekillendirilir. Toplumsal cinsiyet kadın ve erkeği biyolojik cinsiyetlerinden ziyade toplumun onlardan beklentilerini ifade eder (Uluocak ve Aslan, 2011: 24). Sosyalleşme toplumun norm ve değerlerini içselleştirme, rolleri yerine getirmeyi öğrenme toplumda birey olabilme sürecidir. İnsanın doğduğu andan itibaren ölümüne kadar sosyalleşme devam eder. İnsanlar sadece toplum içerisinde birey olmayı öğrenmez aynı zamanda toplum içerisinde de toplumsal görevlerini yeniden şekillendirebilir (Marshall, 2009: 760). Sosyalleşme kavramını sosyolojide literatüre kazandıran Emile Durkheim'dir. Durkheim, sosyalleşmenin içten gelen güçlü bir farklılaşmayı içinde barındırdığını söyler. Bu farklılaşma ile insan hayvan ve bitkilerden ayrılarak sosyal bir varlık haline gelir (Tunç,2011:8).

Sosyalleşme ile ilgili üç kuram şu şekildedir. Birincisi S. Freud tarafından öne atılmıştır. Çocuğu temel alır. İd, ego ve süper ego olarak adlandırdığı kavramlar ile sosyalleşmeyi açıklar. İnsan doğuştan bazı genetik özellikler taşır. Doğduktan sonra çevresinin etkisiyle şekillenir. Bir diğer kuram kültürleşme kuramıdır. Bu kuramı antropologlar geliştirmiştir. Birey içinde bulunduğu topluma göre kültür öğrenir ve hayatını bu öğrendiği şeylere göre şekillendirir. Genetik ile birlikte çevre de önemlidir. Burada Kroeber, Malinowski ve Edward Sapir gibi isimleri görebiliriz. Üçüncü kuram olarak öğrenme kuramından bahsetmek gerekirse bireyin davranışları çevreden edindiği bilgilerin etkisiyle meydana gelen öğrenmeye dayanır. Bu kuram hayvan ve insanlarla yapılan basit çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Watson tarafından geliştirilmiştir (Tunç, 2011: 11-12).

Sosyalleşme bir kişinin herhangi bir topluluğa katılırken kendinden beklenen davranışlara uygun roller yapması ve sosyal kurallardan haberdar olması olarak düşünülebileceği gibi bir kişinin doğduğu andan itibaren bir topluma ait bir birey olma çabasını verirken geçirdiği safhalar olarak da düşünülebilir. Kesin olarak her toplumun birebir aynı kuralı yoktur dolayısıyla her toplum kendi normlarını üretmiştir. Her toplum kendi normunu üretirken bireylerini de buna göre şekillendirir (Altıkardeş, 2003:

63). Bu şekillendirmeyi bireyleri eğiterek bireylere öğretmek yapar. Eğitim, yeni neslin yetişmesi ve sosyalleşmesine etki eder ancak eğitim dediğimiz şey insan doğduğu andan itibaren ölümüne kadar devam eder. İslam dininde eğitime önem verilmiştir. Günümüze ulaşan pek çok fıkhi konunun Hz. Ayşe tarafından nakledildiği söylenmektedir. İlim Çin’de de olsa gidiniz diyen bir peygamberin tebliğ ettiği İslam dini sosyalleşme ve eğitime oldukça önem vermiştir. Örneğin, peygamber döneminde yaşamış olan sahabeler evlerinden dışarıya çıkıp toplumsal hayata katılmaları için pek çok teşvikte bulunulmuştur. Bir Hadis-i Şerif’te böyle buyrulmaktadır: “Bir kimse evinde güzelce temizlenir sonra Allah’ın farzlarından bir farzı yerine getirmek için Allah’ın evlerinden birine giderse attığı adımlardan her biri bir günahı silip yok eder, diğer adımı da onu bir derece yükseltir” (Durmuş ve diğerleri, 2014: 140). İslam’da cemaat ile yapılan ibadet sürekli vurgulanmaktadır. Louis Schneider’a göre Müslümanların toplu icra edilen ibadetlere yoğun katılımının Müslümanlara dışarıdan bakan bir yabancı tarafından İslam’da imandan çok uygulamalara önem verdiği yanlış anlaşılmasına yol açmıştır (Kurt, 2009: 73).

Din insan var olduğundan beri vardır. Din insanlara bencil olmayı değil insanların karşılıklı saygı, anlayış hoşgörü ile yoğrulmuş

ilişkiler kurması gerektiğini söyler. Birlikte ibadet etmeyi teşvik eden İslam dini ile kişi cemaat ile namaz kıldığında ruhsal anlamda dinlenme, zihnin sakinleşmesi, herkes eşit olarak görüldüğü için düzleşen sosyal statü ve rollerin insana moral ve güç katması gibi şeyler yaşamaktadır. Kuranı Kerim’de sosyal hayatın düzenlenmesi ile ilgili ayetler yer almaktadır. Adil olmak, insanlara sevgi saygı göstermek, insan haklarına riayet etmek, anlayışlı olmak gibi (Tunç, 2011: 23-25).

Toplum kadın ve erkekte farklı davranışlar beklemektedir. Kadınlar çoğunlukla ev içi roller üstlenirken erkekler ev dışı roller üstlenmektedir. Din, kalıplaşan rolleri pekiştirici bir etki oluşturur. Aile, kadınlar ve erkeklerin sosyal hayat içerisinde edineceği roller, toplumsal düzenin kurulması için “fitne” nin kontrol altında tutulması gibi konular Müslüman toplumların en temel konuları olmuştur. Kuran’da Nur, Nisa, Bakara, Ahzap, Saffat, Vakıa, Mümtehine, Talak ve Tahrim gibi surelerde kadınlardan bahsedilmiştir (Akyol, 2004: 27-28).

Toplum içerisinde eğitim, aile, din gibi kurumlar insanların içinde yaşadığı toplumla ilişkisini düzenlemek için vardır. Toplumsal bir kurum olarak din toplumun her kesiminde vardır ve bu sosyalleşme ile sağlanmıştır. Dini sosyalleşme bireyin yaşadığı toplumun inanç sistemine katılma sürecidir. Bireyler farklı inançlara sahip olsalar da büyük çoğunluğun kabul gördüğü

inanç ve o inanca ait öğretiler bireylere dayatılır bununla birlikte bireyin toplumsal değerlere uyum sağlaması beklenir (Çelik, 2010: 15).

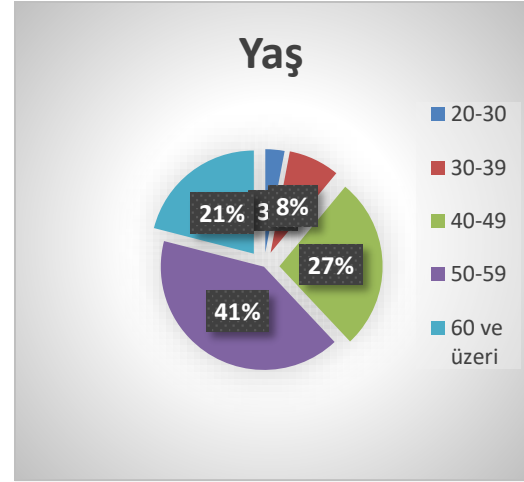
Dindarlık inanç bağlamında ele alındığında cinsiyet ayrımcılığı ile karşılaşmaz. Dindarlık cinsiyetten ziyade kişinin fitratı ile ilgili bir konudur. Görünüş olarak örtünme, pratikler (namaz, oruç vs) den öteye gitmemektedir. Dinde kadının sosyal hayattaki yerini sınırlandıran kesin kurallar yoktur. Yapılan sınırlandırmalar fitri özellikler, gelenek vb den dolayı yapılmıştır. Kadın erkeklere göre daha farklı bir dindarlık gösterir. Kadının farklı dindarlık sunması onun kimliğiyle doğrudan ilişkilidir. Kadının kim olduğu, kadının rolleri kadının davranışını etkiler. Kadının dindarlığı sosyal statüsü ile ilişkilidir. Toplumun kadına verdiği sosyal konum kadının dindarlığını şekillendirir. Ülkemizde kadın dindarlığı kadının sosyal hayatın neredeyse her alanında bulunmasıyla orantılı olarak kadının sadece kapalı ev ortamında kalmadığı sosyal etkisinin gün geçtikçe arttığını görüyoruz (Uzuner, 2009: 62).

Din, toplumlar için önemli bir kurumdur. Toplumun büyük çoğunluğunun kendini anlatırken inancını belirtmesi bunun göstergesidir. İnancın önemli bir konumda olması kişileri dini ritüellere göre şekillendirmiştir. İslam dini sosyalleşmeye önem vermiştir. Örneğin namaz ibadeti için

cemaatle kılınan namaz için tek başına kılınan namaza göre daha çok sevap verildiği önemle belirtilir. Sosyalleşmeye ve eğitime önem veren İslam dini ve Müslümanlar İslam'ın ilk yıllarından itibaren dini bilgileri öğrenme çabası vermektedir. Günümüzde de görüldüğü gibi dini bilgiler camiler, kurslar, okullar vb. yollarla yapılabilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı yaygın eğitim ile camilerde ve kuran kurslarında din eğitimi verir. Müftü, imam, kuran kursu öğretmeni, vaiz gibi görevliler diyanet işleri başkanlığına bağlıdır ve maaşlarını devletten alırlar (Yıldız,2010: 65).

2.Bulgular

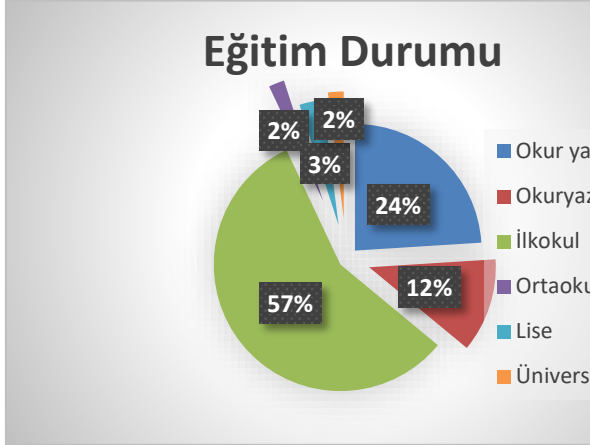
2.1. Yaş

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 3 lük kısmı 20- 30; yüzde 8'i 30-39; yüzde 27'si 40-49; yüzde 41'i 50-59 yaş aralığındadır. Yüzde 21'i ise 60 yaş ve üzerindedir.

Kurs öğrencilerinin çoğunluğunun 50-59 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir.

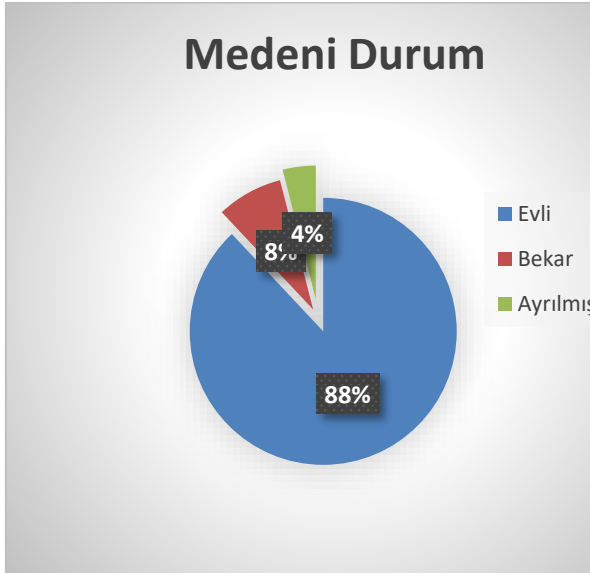
2.2. Eğitim Durumu

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 24'ü okur yazar değil; yüzde 12'si okur yazar, yüzde 57'si ilkokul mezunu, yüzde 2'si ortaokul mezunu, yüzde 3'ü lise mezunu ve yüzde 2'si üniversite mezunudur.

Kurs öğrencilerinin büyük çoğunluğunun ilkokul mezunu olduğu görülmüştür.

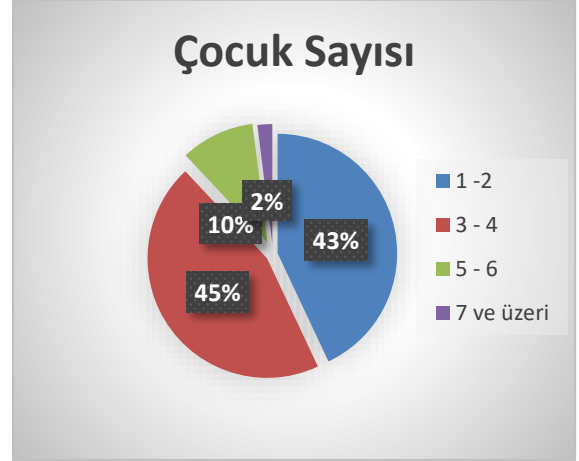
2.3. Medeni Durum

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 88'i evli, yüzde 8'i bekar ve yüzde 4'ü ayrılmış durumdadır.

Kurs öğrencilerinin büyük çoğunluğunun evli olduğu görülmüştür.

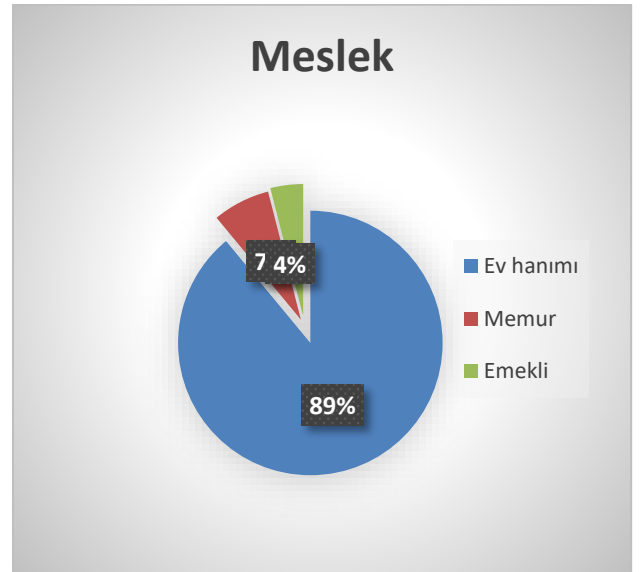
2.4. Çocuk Sayısı

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 43'ünün 1-2; yüzde 45'inin 3-4; yüzde 10'unun 5-6 ve yüzde 2'sinin yedi ve üzeri çocuğa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kurs öğrencilerinin çoğunluğunun sahip oldukları çocuk sayısının 1-2 veya 3-4 olduğu görülmüştür.

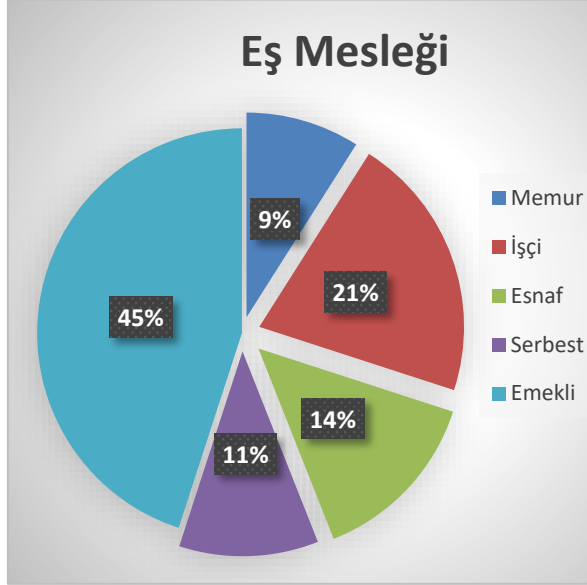
2.5. Meslek

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 89'u ev hanımı, yüzde 7'si memur, yüzde 4' ü emekli olarak tespit edilmiştir.

Kurs öğrencilerinin çoğunluğunun ev hanımı olduğu tespit edilmiştir.

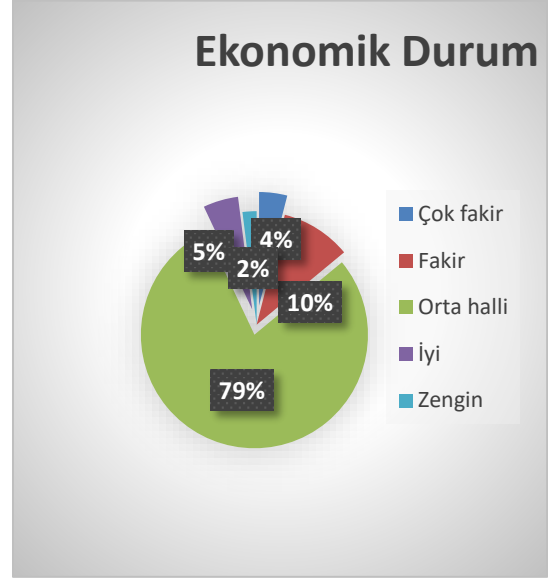
2.6. Eş Mesleği

Araştırmaya katılan kişilerin eşlerinin yüzde 9'unun memur, yüzde 21'inin işçi, yüzde 14'ünün esnaf, yüzde 11'inin serbest meslek, yüzde 42'sinin emekli ve yüzde 7'sinin belirtilmeyen meslek gruplarından birini yaptığı tespit edilmiştir.

Kurs öğrencilerinin çoğunluğunun eşinin emekli olduğu görülmüştür.

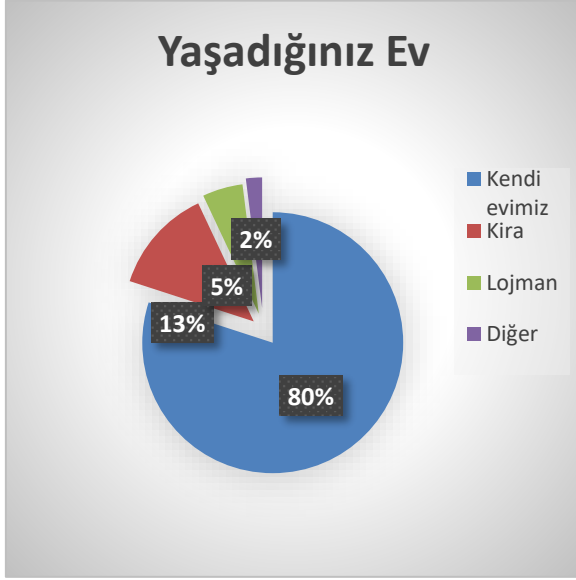
2.7. Ekonomik Durum

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 4'ü çok fakir (aylık geliri 500 TL'nin altında), yüzde 10'u fakir (aylık geliri 500 TL'nin altında) yüzde 79'u orta halli (aylık geliri 1001 – 1500 TL arası), yüzde 5'i iyi (aylık geliri 1501 -2500 TL arası) ve yüzde 2'si zengin (aylık geliri 2500 TL'den fazla) olarak tespit edilmiştir.

Kurs öğrencilerinin yarısından fazlasının ekonomik durumunun orta halli olduğu tespit edilmiştir.

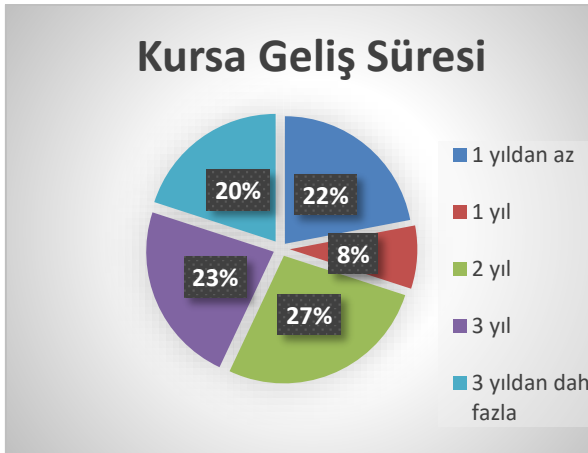
2.8. Yaşanılan Ev

Araştırmaya katılanların yüzde 80'i kendi evinde, yüzde 13'ü kirada, yüzde 5'i lojmanda yaşamaktadır. Belirtilen konutların dışında yaşayanlar yüzde 2'dir.

Kurs öğrencilerinin büyük çoğunluğunun kendisine ait evde yaşadığı tespit edilmiştir.

2.9. Kurs Geliş Süresi

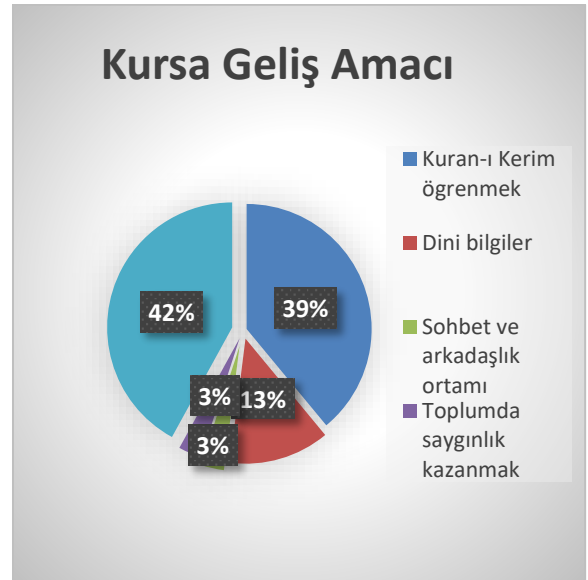

Araştırmaya katılanların yüzde 22'si 1 yıldan daha az süredir, yüzde 8'i 1 yıldır, yüzde 27'si 2 yıldır, yüzde 23'ü 3 yıldır, yüzde 20'si 4 yıldır

ve yüzde 20'si 3 yıldan daha fazla süredir kursa devam etmektedir.

Katılımcıların yaklaşık dörtte üçünün 2 yıl ve daha fazla süredir kursa devam ettiği tespit edilmiştir. Buna göre kursa devam ediş süresinin uzun olduğu ve buna ilişkin olarak kursiyerlerin kurstan memnun oldukları çıkarılabilir.

2.10. Kurs Geliş Amacı

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 39'u kuran-ı kerim öğrenmek, yüzde 13'ü dini bilgiler öğrenmek, yüzde 3'ü sohbet ve arkadaşlık ortamına katılmak, yüzde 3'ü toplumda saygınlık kazanmak amacıyla kursa gelmektedir. Bütün bu amaçların hepsini güderek gelenler yüzde 42 olarak tespit edilmiştir.

Kursiyerler kursa hem bilgi edinmek hem de sosyalleşmek amaçları ön planda olmak üzere saygınlık kazanmak ve arkadaşlık

ortamlarından dolayı kursa geldikleri anlaşılmaktadır.

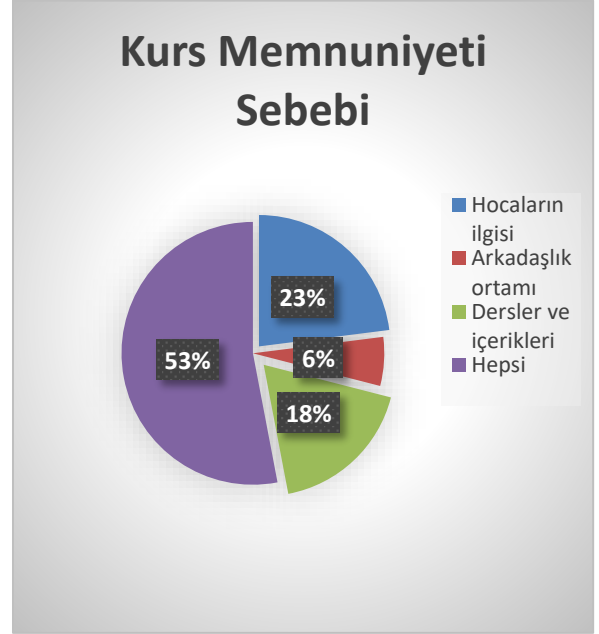
2.11. Kursta Bulunuş Memnuniyeti

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 80'i çok memnun, yüzde 18'i memnun ve yüzde 2'si kararsız olarak tespit edilmiştir.

Kursiyerlerin kursa katılmaktan dolayı çok memnun olması sonucu çıkarılmıştır. Buna göre bu veriyi daha önce belirtilen kursa geliş süresi ile birlikte değerlendirildiğinde bu bulguyu destekleyen bir sonuca ulaşılmaktadır.

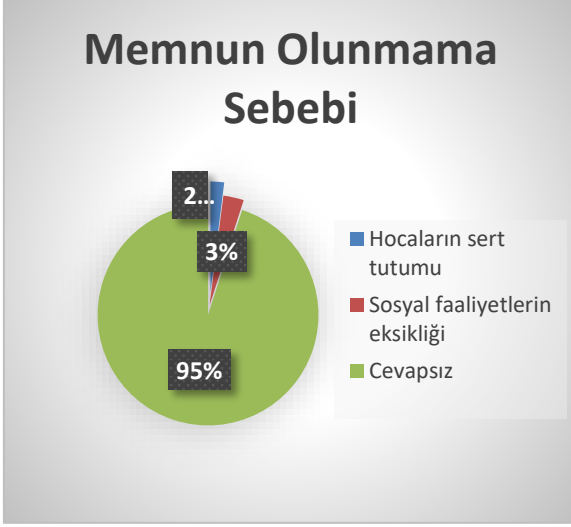
2.12. Kurs Memnuniyeti Sebebi

Araştırmaya katılan kişiler memnun olma durumlarını yüzde 23'ü hocaların ilgisi, yüzde 4'ü arkadaşlık ortamı, yüzde 18'i dersler ve içerikleri yüzde 55'i sosyal faaliyetler olarak tanımlamıştır.

Kursiyerlerin kurslarından çok memnun olduğu ve kursa devam etme süreci açısından iki yıl ve daha fazla süredir devam eden kursiyer sayısının fazla oluşu kurs memnuniyetinin öğretmen, ders ve arkadaşlık ortamı durumlarının hepsine ilişkilendirildiği tespit edilmiştir.

2.13. Memnun Olunmama Sebebi

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 2'si hocaların sert tutumu, yüzde 3 ü sosyal faaliyetlerin eksikliğinden dolayı kurstan memnun olmadığını söylemiştir. Yüzde 95'i ise memnun olmadığı bir durum olmadığını söylemiştir.

Kursiyerlerin büyük çoğunluğunun çok memnun ve memnun olduklarını belirttiklerinden dolayı bu soru yüksek oranda cevapsız bırakıldığı görülmüştür.

2.14. Kurs İçi Arkadaşlık İlişkileri

Araştırmaya katılanların yüzde 97'si kurs içi arkadaşlık ilişkilerinin samimi olduğunu belirtirken yüzde 3'ü soruya cevap vermemiştir.

Kursiyerlerin arkadaşlık ilişkilerinin samimi olduğu anlaşılmış, bu samimiyet ile kursa katılım süresi ve kursa katılım memnuniyetinin etkilendiği düşünülmektedir.

2.15. Kuran Kursunun Kurs Dışı Etkinliklere Olumlu Katkısı Var mıdır?

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 66'sı kuran kursunun kesinlikle kurs dışı etkinliklere olumlu katkıda bulunduğunu belirtirken yüzde 28'i olumlu katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Kesinlikle olumlu katkıda bulunmuyor diyenler yüzde 2 iken olumlu katkıda bulunmuyor diyenler yüzde 2'dir. Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 2'si de bu soruya cevap vermemiştir.

Kursiyerlerin kurs dışı etkinliklerinin motive edici olduğu düşünülmüştür. Kursiyerler anket uygulandığı esnada bu soruya ek olarak dini merkezlere düzenlenen geziler, kurs haricindeki zamanlarda yapılan Kuranı Kerim okuma saatleri gibi etkinlikler yapıldığını belirtmiştir.

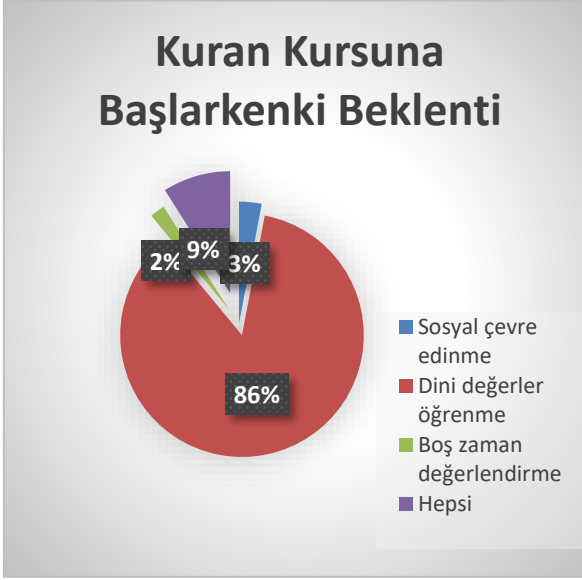
2.16. Kuran Kursunun Kurs Dışı Etkinliklere Olumsuz Katkı Sağlamakta mıdır?

Araştırmaya katılanların yüzde 5'i kesinlikle olumsuz katkıda bulunduğunu söylerken yüzde 4'ü olumsuz katkıda bulunduğunu söylemiştir. Yüzde 5'i kararsız, yüzde 29'u olumsuz katkıda sağlamadığını yüzde 57'si ise kesinlikle olumsuz katkı sağlamadığını söylemiştir.

Kursiyerlerin dini değerlere dair bilgi edinme beklentisi ile kursa başladıkları görülmüştür.

2.17. Kuran Kursuna Başlarkenki Beklenti

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 3'ü sosyal çevre edinme, yüzde 86'sı dini değerleri öğrenme, yüzde 2'si boş zaman değerlendirme olarak beklentilerini belirtirken yüzde 9'u seçeneklerin hepsini belirtmiştir.

Kursiyerlerin büyük çoğunluğunun beklentilerinin karşılandığı görülmüştür.

2.18. Beklentilerin Karşılık Bulması

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 2'si beklentilerine karşılık bulamadığını, yüzde 19'u biraz karşılık bulduğunu yüzde 79'u ise tam anlamıyla karşılık bulduğunu belirtmiştir.

Kursiyerlerin büyük çoğunluğunun beklentilerini karşıladıkları görülmüştür.

2.19. Sürekli Gelir Getirici Bir İşte Çalışma

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 20'si sürekli gelir getirici bir işte çalışırken yüzde 80'i sürekli gelir getiren bir işte çalışmamaktadır.

Kursiyerlerin meslekleri hakkında sorulan sorunun cevabının büyük çoğunluğunun ev hanımı şeklinde olması, süreci gelir getirici bir işte çalışıyor musunuz sorusuna verilen yanıtı destekleyici bir nitelikte olduğu görülmüştür.

2.20. Kursa Gelinmeyen Zaman Diliminde Yapılanlar

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 12'si kadın günü düzenleme, yüzde 3'ü haftalık toplantı yapma, yüzde 5'i kurs arkadaşlarıyla okumalar yapma, yüzde 6'sı bir işte çalışma, yüzde 57'si aile bakımı cevaplarını verirken yüzde 17'si bütün seçenekleri işaretlemiştir.

Kursiyerlerin kurs haricinde geçirdikleri sürede aileleri ile ilgilendikleri tespit edilmiştir.

2.21. Kursa Gelmeniz Arkadaş Sayısını Arttırdı mı?

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 78'i kursa gelmelerinin arkadaş sayılarını arttırdığını, yüzde 10'u arttırmadığını, yüzde 12'si arkadaşlarının kurs içerisinde zaten birlikte olduklarını belirtmiştir.

Kursiyerlerin kursa gelmeleri ile sahip oldukları arkadaş sayısının arttığı görülmüştür.

2.22. Yeni Arkadaş Edindiyseniz Onlarla Ne Tür Faaliyet Yaparsınız?

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 13'ü kurs dışında toplantı yaptıklarını, yüzde 78'i kurs içinde sosyal faaliyetlerde bulduklarını, yüzde 4'ü kültürel etkinlikler yaptıklarını belirtirken yüzde 5'i etkinlik yapmadığını belirtmiştir.

Kursiyerlerin kurs içerisinde sosyal faaliyetler gerçekleştirerek sosyalleşmelerine katkıda buldukları görülmüştür.

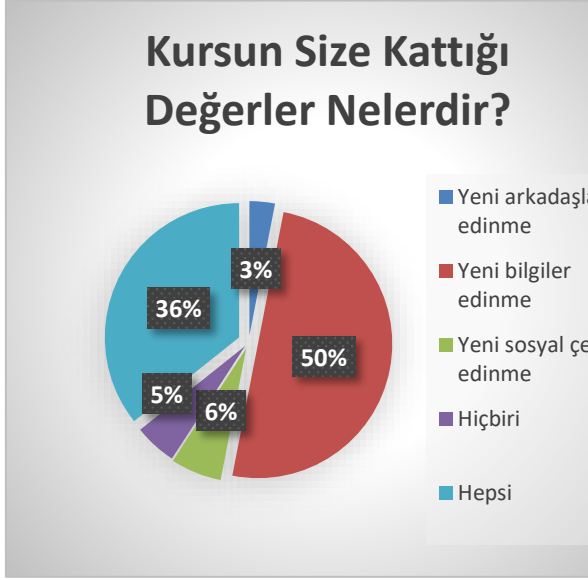
2.23. Kursa Geldiğiniz Süre İçerisinde Kurs Dışındaki İşlerinizde Aksama Oldu Mu?

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 7'si temizliğe zaman kalmadığını, yüzde 2'si yemeğin yetişmediğini belirtirken yüzde 93'ü işlerinin aksamadığını belirtmiştir.

Kursiyerlerin kursa katıldıkları süreçte kurs dışı etkinliklerinin aksamadığı görülmüştür.

2.24. Kursun Size Kattığı Değerler Nelerdir?

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 3'ü yeni arkadaşlar edindiğini, yüzde 49'u yeni bilgiler edindiğini, yüzde 6'sı ise yeni sosyal çevre edindiğini belirtmiştir. Yüzde 5'i herhangi bir değer katılmadığını belirtirken yüzde 2'si ise soruya cevap vermemiştir.

Kursun katılımcılara en çok yeni bilgi edinme konusunda ve bununla birlikte yeni arkadaşlıklara sosyal çevre edinmede katkıda bulunduğu görülmüştür.

2.25. Katıldığınız Başka Kurslar Var mıdır?

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 5'i katıldığı başka kurs olarak dikiş nakış kursunu belirtirken yüzde 3'ü bilgisayar kursuna gittiğini belirtmiştir. Yüzde 86'sı kuran kursundan başka herhangi bir kursa gitmediğini belirtirken yüzde 6'sı diğer seçeneğini işaretleyerek dil, ahşap boyama vb. kurslara gittiklerini belirtmiştir.

Kursiyerlerin çoğunluğunun sadece Kuran Kursuna katıldığı görülmüştür.

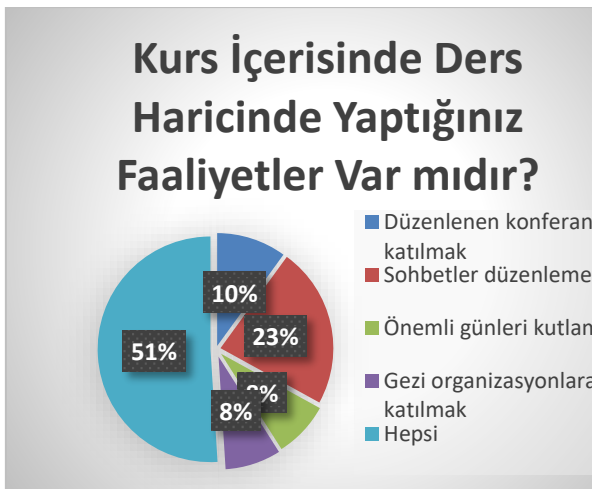
2.26. Kursa Başlama Nedeniniz Nedir?

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 90'ı bilgi edinme, yüzde 8'i meşgul olma yüzde 2'si ise evden uzaklaşma amacıyla başlama nedenlerini açıklamıştır.

Kursiyerler bilgi edinmek için kursa geldiğini belirtmişlerdir bu durumu kursa geliş amacı doğrultusunda ele aldığımızda sosyalleşme amacının güdüldüğü tespit edilmiştir.

2.27. Kurs İçinde Ders Haricinde Yaptığınız Etkinlikler Var mı?

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 10'u düzenlenen konferanslara katıldığını, yüzde 23'ü sohbetler düzenlediğini, yüzde 8'i önemli günlerin kutlandığını (Kutlu Doğum vb.) yüzde 8'i gezi organizasyonlara katıldığını belirtirken bütün hepsine katıldığını belirtenler yüzde 51'dir.

Kursiyerlerin ders haricinde yaptığı faaliyetlere katılım durumunun kursun sadece ders odaklı olmadığı, konferanslar sohbetler, geziler gibi organizasyonların yapıldığı ve bu organizasyonlara yüksek katılım sağlandığı görülmüştür.

2.28. Sizi Kursa Çeken Nedir?

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 7'si arkadaşlarının kursta olması, yüzde 35'i öğrenme isteği, yüzde 18'i zamanı verimli geçirmek için faaliyet ortamı sunması, yüzde 22'si kurs ortamının mutlu etmesi

cevaplarını verirken yüzde 18'i ise sayılan etmenlerin tamamının kursu çekici kıldığını belirtmiştir.

Kursu çekici kılan etmenin tek bir seçenek olmadığı, diğer seçeneğini cevap olarak işaretleyenlerin verilen seçeneklerin ayın anda farklı seçenekler ile işaretlenerek belirtildiği görülmüştür.

2.29. Kursa Katıldıktan Sonra Arkadaş Çevrenizde Artış Var mıdır?

Araştırmaya katılan kişilerin yüzde 84'ü arkadaş çevresinde artış olduğunu belirtirken yüzde 8'i kısmen cevabını vermiştir. Yüzde 8'i de tamamen artış olduğunu belirtmiştir.

Burada tespit edilmek istenen sadece kurs ortamında edinilen arkadaşlıkların olmadığıdır. Kurs dışarısında düzenlenen

etkinliklere yoğun katılımın kişinin arkadaş sayısını arttırdığı düşünülmektedir.

Sonuç

Kadınlar sosyalleşme ihtiyaçları için çeşitli yollar bulmuşlardır. Düzenli bir işte çalışıyor olmak kadınları ev dışarısına çıkararak sosyalleşmesine katkı sağlar. Çalışan kadınların arkadaş ağı genişler. Kadın sosyalleşmesi sadece çalışma ile ilgili değildir. Kadınlar çeşitli zamanlarda programlar düzenleyerek bir araya gelip sosyalleşirler. Sosyalleşmenin bir şekli çeşitli eğitimlere, kurslara katılmaktır. Araştırma anketini uyguladığım esnada kadınlardan biri "Sizi kursa çeken nedir" sorusuna "Evde durup ne yapacağım" şeklinde cevap vermiştir. Buradan şunu söylemek mümkündür, kadınlar sosyalleşmek için kuran kurslarını tercih etmektedirler. Gündelik yaşam pratiklerini kursa geldikleri zamana göre uyarlayan kadınlar kursa gelmeyi kendi tabirleriyle "evde oturmaya" tercih etmektedirler. Kursa gelerek yeni arkadaşlar edinen kadınlar kursta olmadıkları süre içerisinde bir araya gelerek kuran okuma, sohbet, kadın günleri düzenlemektedirler. Kurs programı dahilinde yapılan geziler, dışarıda yenen yemekler, konferans ve panellere katılma, sağlık taramaları gibi etkinlikler de yapılmaktadır. Kuran kursları kadınları "evde oturmaktan kurtarma" rolünün yanı

sıra çeşitli alanlarda faaliyet yapabileme imkânı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Akyol Sümeyya, **Din ve Kadın İlişkisinin Din Sosyolojisi Açısından Analizi**, Tc Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2004.

Altıkardeş İsmet, **Din, Sosyalleşme ve Hoşgörü**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003.

Çelik Fatih, **Dini Sosyalleşme Sürecinde Aile Kurumunun Önemi Yetiştirme Yurtlarında Kalan Gençler ile Aile Ortamında Kalan Gençlerin Din Algısı, Dini Tutum ve Davranışları ve Sosyal İlişkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Eğitim Hizmetleri Yönetim Sistemi, <https://ehys.diyanet.gov.tr/default.aspx> 15.11.2014 20:48

Durmuş Alpaslan, Hatice Işılak Durmuş, Dudu İkinci Demir, İlyas Aslan, Adem Kandemir, Neriman Karatekin, Veli Karataş, **Dinim İslam Temel Bilgiler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Giddens Anthony, **Sosyoloji**, Çeviren: Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008.

Kurt Abdurrahman, **İmanın Toplumsal Yansıması**, Emin Yayınları, Bursa 2009

Marshall Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev Osman Akınhay Derya Kömürcü Bilim Ve Sanat Yay Ankara 2009.

Tunç Ayşe, İlahiyat **Fakültesi Öğrencilerinde Din ve Sosyalleşme**, T.C. Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2011.

Uluocak Şeref, Cumhur Aslan, **Kadın Bakış Açısından Toplumsal Cinsiyet Rollerini**, Çanakkale Kitaplığı Akademi, Çanakkale, 2011.

Uzuner Tuğba Aybala, **Kız Kur'an Kursları Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım Zeynel Abidin Kız Kur'an Kursu Örneği**, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Din Sosyolojisi Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009.

Yıldız Halil, **Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Müfredatının Dini Sosyalleşme Açısından Değerlendirilmesi**, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

Türkiye’de Cari Açığı Belirleyen Faktörler ve Cari Açığı Azaltmada Alternatif Enerji Kaynaklarının Rolü: VAR Modeli

Doç. Dr. Necati ÇİFTÇİ¹

Merve EŞMEN²

Öz

Cari açığın nedenlerini analiz etmek ve cari açığı azaltma politikaları, iktisat literatürünü meşgul eden bir konu durumundadır. Cari açığı belirleyen pek çok faktör olmakla birlikte, bu faktörler arasında enerjide dışa bağımlılığın payı oldukça büyüktür. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de artan enerji ihtiyacını karşılamak için yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim söz konusudur. Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu olan cari açığın belirleyicileri incelenmiştir. 1980-2015 dönemini kapsayan cari açık, gayri safi yurt içi hasıla, reel efektif kur, petrol fiyatları ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminin toplam elektrik üretimi içindeki payı değişkenlerine ilişkin yıllık veriler kullanılarak VAR modeli oluşturulmuştur. Alternatif enerji kaynaklarına yenilenebilir enerji kaynakları ile beraber nükleer enerji de dahil olmasına rağmen ülkemiz için geçmiş dönemlere ait nükleer enerji verisi bulunmadığı için kurulan VAR modeline nükleer enerji dahil edilmemiştir. Kurulan modelde Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda gayri safi yurtiçi hasıla ve reel efektif döviz kurunun cari açığın Granger nedeni olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cari Açık, Enerji, VAR Modeli, Eşbütünleşme.

Determinants of Turkish Current Account Deficit and The Role Of Alternative Energy Sources in Reducing The Current Account Deficit: VAR Model

Abstract

Analyses about the reasons of the current account deficit and the policies to reduce it have been hot topics in economics literature. Even though there are a lot of factors affecting current account deficit, being dependant on outer energy resources is one of the most significant factors. As it is in the whole world, in Turkey there is a tendency towards renewable energy sources in order to meet the increasing energy demand. In this research, the determiners of the current account deficit which is the most important problem of developing countries are examined. VAR Model is constructed using the annual data between 1980 and 2015 including the current account deficit, the gross domestic product, real effective exchange rate, petroleum prices and the rate of electricity production from the renewable energy resources to the total electricity production. Although nuclear energy can be an alternative energy resource similar to the renewable energy resources, it is not included in the constructed VAR model because there is no historical data for our country. Johansen Cointegration Test and Granger Causality Test are applied in the constructed model. As a result of the carried analysis, it is concluded that the gross domestic product and real effective exchange rate constitute the current account deficit's granger reason.

KeyWords: Current Account Deficit, Energy, VAR Model, Cointegration.

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
necati.ciftci@bilecik.edu.tr

² Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi, merve_esmen@hotmail.com

GİRİŞ

Son dönemlerde sıklıkla gündeme gelen cari açık kavramı ödemeler bilançosundaki cari işlemler hesabının açık vermesidir. Cari işlemler hesabı; mal ve hizmetler hesabı, gelirler hesabı ve cari transferler hesabından oluşmaktadır.

Cari açığı belirleyen pek çok faktör vardır. Bunlar; tasarruf yetersizliği, bütçe açıkları, dış ticaret açıkları, reel kur, ekonomik büyüme, genişletici para ve maliye politikaları, dış borç stokunun yüksekliği, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarının kâr transferleri, enerjide dışa bağımlılık ve artan enerji fiyatları olarak sıralanabilir.

Yaklaşık 7,5 milyar insanın yaşadığı Dünya genelinde, artan nüfus ve teknolojik gelişmeler neticesinde enerji talebinde hızla artış yaşanmaktadır. Dünya’daki fosil yakıt rezervlerinin her geçen gün azalması ve bununun yaklaşması enerji alanındaki çalışmaların önem kazanmasına yol açmıştır. Fosil yakıtların tükenme sürelerinin petrol için 40 yıl, doğal gaz için 65 yıl ve kömür için 150 yıl olduğu tahmin edilmektedir.

Yapılan çalışmada, cari açığı azaltmada alternatif enerji kaynaklarının rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye için 1980-2015 dönemi cari denge, GSYİH, reel efektif kur, ham petrol fiyatları ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminin toplam elektrik üretimi içindeki payı değişkenleri kullanılarak VAR modeli

oluşturulmuştur. Çalışma üç aşamadan oluşmuştur. İlk olarak cari açığı belirleyen faktörler ve enerji politikaları ele alınmıştır. İkinci olarak konuya ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Son kısımda ise metodoloji ve ampirik bulgulara yer verilmiştir.

1. CARI AÇIĞIN BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1.1. Tasarruf Yetersizliği

Bir ülkede tasarruflar yatırımlara eşitse tasarruf-yatırım dengesinden söz edilebilir. Ancak tasarruflar yatırımlardan azsa tasarruf-yatırım dengesi açık veriyor demektir. Bu durumda tasarruf açığı iki şekilde kapatılabilir:

-Yabancı sermayeyi çekerek,

- Dış borçlanma yoluyla.

Türkiye’de de tasarruf-yatırım dengesinin sağlanamaması önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle, ülkemiz birinci seçenek olan yabancı sermayeyi yeterince çekemediği için çözüm olarak dış borçlanma yoluna gitmektedir (Eğilmez, 2013). Tasarruf yatırım dengesindeki açıktan dolayı ülkemiz dışarıdan tasarruf ithal etmektedir.

Türkiye için kalıcı gibi görünen cari açıkların arkasında yetersiz tasarrufların olduğunu söylemek mümkündür. 2004 yılı sonrası kamu tasarruflarındaki iyileşme ile beraber, özel tasarruflardaki düşüş Türkiye’deki cari açığın nedeni olarak görülmeye başlanmıştır. Cari açık sorunuyla baş etmede tasarrufları

etkileyen sebeplerin belirlenmesi önemlidir. Hem iç tasarruflar hem de dış tasarruflar sabit sermaye yatırımları ve dolayısıyla büyüme için kaynak oluşturuyor. Bu sebeple tasarrufların arttırılması cari açığı azaltmada son derece önemli bir faktördür (Uygur,2012).

1.2. Bütçe Açıkları.

Bütçe açıkları; devletin belli bir dönemde (genelde 1 yıl) bütçe giderleri ile gelirleri arasındaki giderler lehine oluşan fark olarak ifade edilmektedir. Bütçe açıklarının cari açıkları etkilediği aşağıdaki eşitlikler sayesinde daha iyi anlaşılabilir.

Dışa açık bir ekonomide milli gelir aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Y = C + S + T = C + I + G + X - M$$

Y: Yurt içi üretim

C: Tüketim Harcamaları

S: Tasarruflar

I: Yatırım Harcamaları

T: Kamu Gelirleri

G: Kamu Harcamaları

X: İhracat

M: İthalat

Yukarıdaki eşitliği aşağıdaki gibi de düzenleyebiliriz.

$$(X - M) = (S - I) + (T - G)$$

Eşitliğin sol tarafında dış ticaret dengesi, sağ tarafında ise yatırım tasarruf farkı ile vergiler ve kamu harcamaları farkı yer almaktadır. Yukarıdaki eşitliğe göre eğer ülkede yatırımlar tasarruflardan fazla ise yani tasarruf-yatırım açığı varsa ve kamu harcamaları vergi gelirlerinden fazla ise yani bütçe açığı varsa ülkenin cari açığı artar (Barışık ve Kesikoğlu, 2010).

Burada karşımıza ikiz açık ve üçüz açık kavramları gelmektedir. Bütçe açıklarının cari açığı etkilediği görüşü ikiz açık kavramını oluşturur. Cari açıkla bütçe açığının karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği savunulmaktadır. İkiz açık hipotezine göre bütçe açığı cari açığı etkilemekte cari açık da bütçe açığını etkilemektedir, dolayısıyla karşılıklı bir etki söz konusudur. Bir ekonomide bütçe açığı ile birlikte cari açık da varsa ikiz açıktan söz edilebilir. Bütçe açığı ve cari açıkla beraber tasarruf açığı da varsa bu durumda da üçüz açık var demektir.

$$(Tasarruf Açığı) + (Bütçe Açığı) = (Cari Açık)$$

$$(S - I) + (T - G) = (X - M)$$

Görüldüğü gibi üç temel makro dengenin de açık vermesi üçüz açığı oluşturmaktadır (Karanfil ve Kılıç, 2015:3).

1.3. Dış Ticaret Açıkları

Cari açığın içerisinde ihracat ve ithalatın yanı sıra turizm gelirleri, transferler, kâr payları ve faizler de yer alırken dış ticaret açığında ise

sadece ihracat ve ithalat yer alır. Yani dış ticaret hesabı cari işlemler hesabının içerisinde yer alan ve cari açığı önemli ölçüde etkileyen bir kalemdir.

Dış ticaret açığı cari açığın temel nedeni sayılmaktadır. 1980 öncesi ihtiyaç duyulan malların büyük kısmı yurt içinde üretilmekteydi. 1980 sonrası dışa açılmayla birlikte ihracata dayalı ekonomik büyüme

modeli uygulanmaya başlanmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan serbest ticaret sonucu ihraç edilenden daha fazlası ithal edilmiş, gerekli yasal düzenlemelerin de eksik kalması neticesinde dış ticaret açığı söz konusu olmuştur (Göçer, 2013:215). Ülkemizin 2015 yılı için toplam ihracatı 143.9 milyar dolar, toplam ithalatımız ise 207.2 milyar dolar olup, dış ticaret açığımız 63.2 milyar dolardır.

Tablo1:Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)

	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracat/ İthalat (%)
2010	113.8	185.5	-71.6	61.4
2011	134.9	240.8	-105.9	56
2012	152.4	236.5	-84.1	64.5
2013	151.8	251.6	-99.8	60.3
2014	157.6	242.1	-84.5	65.1
2015	143.9	207.2	-63.2	69.5

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2015.

1.4. Reel Kur

Dış ticaret açığı cari açığı etkileyen en önemli faktörlerden biridir. İhracat ve ithalat arasındaki farktan oluşan dış ticaret dengesi kurdaki bir değişmeden direkt etkilenir. Dolar/TL kurundaki artış sonucu dolar ulusal paraya göre daha değerli hale geldiği için ithal edilen mallar pahalılaşırken ihraç edilen mallar ise ucuzlar. Kurdaki artış ihracatı arttırırken ithalatı azaltır. İhracatın artması için yurt dışından da talep olması gerekmektedir. Ancak evrensel boyutta bir durgunluk ve kriz var ise böyle bir talep oluşmaz. Talebin yetersiz oluşu dolayısıyla

ihracattaki artış beklenenin altında kalabilir. Döviz kuru artışı sadece ithalatı düşürebilir. Böyle bir durumda ulusal ekonomi için durgunluk ve ekonomik büyümede azalış söz konusudur (Öztürk, 2011:32-39).

1.5. Ekonomik Büyüme

Gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunda cari açık sorunu vardır. Bunun nedeni ise ekonomik büyümenin beraberinde cari açığı da getirmesidir. Yatırımların artmasıyla tasarrufların azalması sonucu ortaya çıkan cari açıklar ekonomik büyümeyle bağlantılıdır. Büyüme oranlarındaki artışlarla

birlikte beklenen kâr düzeyinin yükselmesiyle doğru orantılı olarak yatırım kapasitesi artar. Kâr oranlarının gelecekte artacağı düşüncesi tasarrufları azaltır. Tasarruf-yatırım dengesizliğine yol açan bu durum cari açığı arttırıcı etki yapar. İktisadi faaliyetlerin azaldığı durumda ise tasarruflar artıp yatırımlar azalır, bu da cari açığı azaltıcı etki yapar (Yılmaz ve Akıncı, 2011:363-377).

1.6. Genişletici Para ve Maliye Politikaları

Genişletici para ve maliye politikalarının yüksek ekonomik büyüme hedefi gözetilen ülkelerin başvurduğu yöntemdir. Bu dönemde, genişletici para ve maliye politikaları kamu borçlanmasını arttıracığı için faiz oranları da artar. Faiz oranlarındaki artış yabancı sermayenin finansal piyasalara ilgisini artırır. Ulusal paraya olan talep artacağı için yerli para aşırı değerlenir. Yerli paranın aşırı değerlenmesiyle ithalat ucuzladığı ihracat pahalılaştığı için dış ticaret dengesi açık verir. Dış ticaret dengesi cari işlemler hesabının çok büyük bir kısmını oluşturduğundan cari açık artacaktır. Mali genişlemeyle birlikte ortaya çıkan bütçe açığı, milli tasarruflar ve tüketimi etkileyerek, ithalat eğilimi çerçevesinde cari açığı arttırır (YaghoubiNia, 2015:17).

1.7. Dış Borç Stokunun Yüksekliği

Cari işlemler dengesi açığı beraberinde dış borçlanmayı getirmektedir. Bu nedenle cari işlemler açığında meydana gelen sürekli artış, dış borç stokunun büyümesine neden olmaktadır.

Toplam yurt içi tasarrufların yurt içi yatırımları karşılamadığı kısma eşit olan cari işlemler hesabı açığını finanse etmek için iki seçenek vardır. Birincisi doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ikincisi ise borçlanmadır. Gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasalar yeterince gelişmemiştir. Bu sebeple cari işlemler açığı daha çok dış borçlanma yoluyla finanse edilmektedir (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011:1-28).

Dış borçlanma ülkeye sermaye girişi sağlar ve bu da cari açık veren bir ekonomide ödemeler bilançosunun denkleştirilmesine yardımcı olur. Finansman ihtiyacını dış borçlanmayla karşılayan bir ekonomi daha sonra borcunu faiziyle birlikte ödemek zorundadır. Bu sefer yurt dışına kaynak transferi gerçekleşir ve ödemeler bilançosu dengesi tekrar bozulur. Dengenin bozulmasıyla tekrar borçlanmaya gidilir ve yine cari açık sorunu ortaya çıkar. Dış borçlanmada vadenin süresi ve faiz oranları cari açık döngüsüne neden olan faktörlerdir (Karatay, 2008).

1.8. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımlarının Kâr Transferleri

Tasarruf-yatırım dengesizliği sonucu oluşan cari işlemler açığı uluslar arası sermaye akımlarıyla finanse edilmeye çalışılabilir. Ancak uluslar arası sermaye akımları tasarruflar sabitken kullanılırsa cari işlemler açığını arttırıcı etki yapar.

Doğrudan yabancı yatırımlar sonucunda elde edilen kârların yatırımcı ülkeye transfer edilmesi, yatırımın yapıldığı ülkeden sermaye çıkışına yol açar, bu da cari açıkları arttırıcı etki yapar. Düzenli olmayan doğrudan yabancı yatırımlar çokuluslu sermaye ile ilişkili yüksek ithalatın varlığı ve kâr transferleri nedeniyle ödemeler dengesini bozabilirler (Değer ve Ay, 2013:11).

1.9. Enerji Fiyatları

Enerji ihtiyacının yaklaşık % 75’ini ithal eden ülkemiz için enerji fiyatları önemli bir konudur. Gelişmekte olan ülkeler sınıfındaki Türkiye’deki ekonomik büyüme enerji

ihtiyacını arttırmaktadır. Bu durum cari açığı önemli ölçüde arttıran unsurlardandır. Alternatif enerji kaynaklarına yönelim son 20 yıldır olan bir durumdur ve yeni sayılmaktadır. Türkiye enerji konusunda dışarıya bağımlı ülkelerin başında gelmektedir, Türkiye’nin enerji tüketiminde dünyada ilk 20 ülkeden bir tanesi olması bu durumu destekler niteliktedir. Ülkemiz yenilenebilir enerji kaynakları bakımından zengin olmasına rağmen bu enerji kaynaklarından yeterince yararlanamamaktadır. Dolayısıyla bu alanlarda yeni yatırımların yapılması gerekmektedir (Uysal, Yılmaz ve Taş, 2015:64).

2. ENERJİ POLİTİKALARI

Enerji ithalatı toplam ithalatımız arasında önemli bir yer tutmaktadır. 2015 yılında toplam ithalatımız 207 milyar 203 milyon 370 bin dolardır. Bunun 37 milyar 842 milyon 886 bin dolarlık kısmını ise enerji ithalatı oluşturmaktadır. Enerji ithalatının toplam ithalat içindeki payı yaklaşık % 18’dir.

Tablo2:Yıllara göre enerji ithalatı

Yıllar	İthalat (Milyar \$)
2015	37,8
2014	54,9
2013	55,9
2012	60,1
2011	54,1
2010	38,5
2009	29,9
2008	48,3
2007	33,9
2006	28,8
2005	21,2
Toplam	463,4

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK-31.08.2016)

Hükümetin 2023 enerji sektörüne ilişkin hedefleri şu şekildedir:

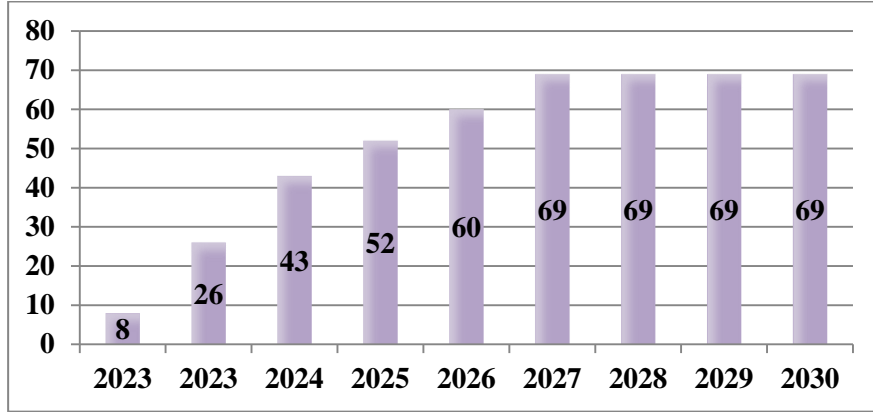
Toplam kurulu güç kapasitesinin 120 GW'a çıkarılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının payının % 30'a yükselmesi, su enerjisi (hidrolik enerji) kullanımının en üst düzeye çıkarılması, rüzgar enerjisine dayalı kurulu güç kapasitesinin 20000 MW'a ulaştırılması, en az 1000 MW jeotermal enerji santrali kurulması, en az 5000 MW güneş enerjisi kapasitesine ulaşılması, taşıma hattı uzunluğunun 60717 km'ye çıkarılması, enerji dağıtım birim kapasitesinin 158460 MVA düzeyine çıkarılması, biyokütle kurulu gücünün 1 000 MWe olması, akıllı şebeke kullanımının artırılması, doğal gaz depolama kapasitesinin 5 milyar m³'ün üzerine çıkarılması, enerji borsası oluşturulması, nükleer enerji santrallerinin işletmeye alınması (iki nükleer santralin işletmeye alınması, üçüncüsünün ise inşasına devam

edilmesi), kömür enerjisine dayalı kurulu güç kapasitesinin 15,9 GW'tan 30 GW'a yükseltilmesi (Usta, 2015:23; www.invest.gov.tr, [09.10.2016]).

Ülkemizin enerji ihtiyacını karşılayacak ve dışa bağımlılığını ciddi anlamda azaltacak pek çok enerji projesi bulunmaktadır. Enerjide dışa bağımlılık maddi külfetin yanı sıra ulusal güvenlik açısından da tehlike oluşturmaktadır. Bu durumu farkında olan ülkemiz de enerji merkezi haline gelmeyi hedefleyen pek çok projeyi hayata geçirmekte ve hayata geçirmeyi planlamaktadır.

Rusya ile işbirliği sağlanan Akkuyu Nükleer Santrali'nin Türkiye'nin enerji ihtiyacının %10'unu karşılaması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra Sinop Nükleer Santrali için Japonya ile işbirliği sağlanmıştır. Son olarak ta üçüncü nükleer santral için Çin ile işbirliği anlaşması TBMM'de kabul edilmiştir.

Tablo3: Akkuyu ve Sinop Nükleer Güç Santrallerinin Planlanan Yıllık Elektrik Üretim Miktarları
(milyar kWh)

Kaynak: enerji.gov.tr (2015 Faaliyet Raporu: 68)

Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik elde edilmesi amacıyla yararlanma teşvikler sayesinde her geçen gün artarak devam etmektedir. 2015 yılında rüzgar kurulu gücündeki %24'lük artışla, 873 MW'lık yeni kapasitenin sisteme dahil edilerek toplam rüzgar kurulu gücü 4.503 MW'a ulaşmıştır. Hidroelektrik santrallerin kurulu gücündeki artış ise % 9,4 olarak gerçekleşmiş ve 2.225 MW'tan toplam 25.868 MW kurulu güce ulaşmıştır. Jeotermal enerji kurulu gücünde 2015 yılı sonu itibarı ile 624 MW kurulu güce ulaşılmış ve % 54 artış gerçekleşmiştir. Güneş enerjisinde ise 209 MW'lık yeni üretim kapasitesi ile toplam 249 MW kurulu güce ulaşılmıştır (www.kalkinma.gov.tr, Onuncu Kalkınma Planı, 2016 Programı: 262).

Küresel anlamda da enerji alanında yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim söz konusudur. Bu yönelimin nedenleri arasında fosil kaynakların bir gün tükeneceği ve fosil

yakıtların küresel ısınmaya neden oluşu yer almaktadır. Hem fosil kaynakların kıt kaynaklar oluşu hem de fosil kaynakların yanmasının küresel ısınmaya (iklim değişikliğine) yol açması sebebiyle yenilenebilir enerji kaynakları kullanımını arttıracak anlaşmalar imzalanmaktadır.

22 Nisan 2016'da Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 175 ülke tarafından imzalanan Paris İklim Anlaşması ile yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artması hedeflenmektedir. Paris Enerji Güvenliği İklim Anlaşması'na göre 2030 yılında yenilenebilir enerji kullanımı iki katına çıkacaktır. Bu sayede sıcaklık artışının 2 derecenin altında 1,5 derece civarında olması öngörülmektedir. Anlaşmada, gelişmekte olan ülkelerin yenilenebilir enerji projelerine yatırımlarını desteklemek amacıyla her yıl 100 milyar dolar yardım yapılacağı kararlaştırılmıştır.

Uluslararası Enerji Ajansı IRENA'nın Yenilenebilir Enerji Geleceği Yol Haritası Raporu'na göre, yenilenebilir enerjinin şu an küresel enerji kaynakları arasındaki %18'lik payının iki katına çıkmasıyla %36 olması halinde, fosil yakıtlardan kaynaklanan iklim değişikliği ve hava kirliliğiyle mücadele harcamalarının azalmasıyla yenilenebilir enerji 2030'a kadar küresel ekonomiye yıllık 4,2 trilyon dolar tasarruf sağlayacaktır. Buna ilaveten 2030 yılına kadar toplam 24,4 milyon insana yenilenebilir enerji sektöründe istihdam sağlanması ve sera gazı emisyonunun 12 milyar ton azaltılması amaçlanmaktadır (enerjienstitusu.com, [14.08.2016]).

3. LİTERATÜR

Demirbaş, Türkay ve Türkoğlu (2009), çalışmalarında 1984-2008 yılları arasındaki Türkiye'nin cari açığı ile ham petrol fiyatları yıllık verilerini kullanarak, eşbütünleşme testleri ile cari açık ve ham petrol fiyatları arasında bir ilişki bulmuşlardır. Bu ilişkiye göre petrol fiyatlarındaki artış, cari açığı arttırıcı etki yapmaktadır.

Yanar ve Kerimoğlu (2011), Türkiye'de enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisini 1975-2009 yılları için eşbütünleşme testi doğrultusunda analiz etmişlerdir. Johansen eşbütünleşme testi ile enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve cari açık arasında uzun dönemli bir ilişki

belirlemişlerdir. Vektör hata düzeltme modeli ile büyüme arttıkça enerji tüketiminin artacağını, bu durumun da cari açığı arttırıcı bir etki yaratacağını belirtmişlerdir. Analiz sonucunda, nedenselliğin yönü enerji tüketiminden büyümeye doğru etkili, büyüme ile cari açık arasında ise çift yönlü ancak zayıf bir ilişki olarak gerçekleşmiştir.

Demir (2013), çalışmada cari açık, enerji ithalatı ve sanayi üretim endeksi değişkenleri kullanılarak 1987 yılından 2012 yılına kadar olan yıllık verilerle VAR analizi yapılmıştır. Analiz kapsamında eş bütünleşme, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye'de nedenselliğin yönü kuramsal çerçeveye uygun bir biçimde sanayi üretim endeksi ve enerji ithalatından cari açığa doğru tek yönlü nedensellik biçiminde gerçekleşmiştir.

Uysal, Yılmaz ve Taş (2015), çalışmada 1980-2012 yıllarına ait yıllık GSYİH, enerji tüketimi ve cari açık verileri kullanılarak kurulan VAR modelinden hareketle Johansen eşbütünleşme analizi uygulanmıştır. Eşbütünleşme analizi dışında değişkenlere etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması yapılmıştır. Analiz sonucunda değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Demirci ve Er (2007), ham petrol fiyatlarındaki değişmelerin Türkiye'deki cari açığa etkilerini AR-MA, VECM ve VAR analizi ile incelemişlerdir. Analizlerinde 1991:12-

2006:12 dönemi aylık verilerini kullanarak petrol fiyatları ile cari açık arasında uzun dönemli ilişki olduğu ve petrol fiyatlarının cari açık üzerinde olumsuz etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Özlale ve Pekkurnaz (2010), petrol fiyat şoklarına Türkiye’nin cari işlemler hesabının ne şekilde tepki vereceğine ulaşmak üzere yapısal VAR yaklaşımıyla yaptıkları analizde ilk üç ay kademeli olarak artan bir tepki verdiği ardından ise düştüğü belirlenmiştir. Dolayısıyla petrol fiyatlarının Türkiye’nin cari işlemler hesabı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konmuştur.

Lebe ve Akbaş (2015), 1991:12-2012:11 dönemi aylık verileri kullanılan bu çalışmada, ithal ham petrol fiyatları ile döviz kurunda meydana gelen değişimlerin Türkiye’nin cari açığı üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Analiz için VAR Modeli ile Dolado ve Lutkepohl (1996) nedensellik testleri kullanılmıştır. Vektör Otoregresif Model sonucuna göre, reel ham petrol fiyatları ile döviz kurunun cari açık üzerinde önemli etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Dolado ve Lutkepohl nedensellik testinin sonuçları da Vektör Otoregresif Modeli sonuçları ile aynı doğrultudadır.

Erbaykal (2007), 1987- 2006 yılları arasında çeyrek dönemlik GSYİH, reel efektif döviz kuru ve cari işlemler dengesi verilerini kullanarak Toda- Yomamoto nedensellik analizi yapan araştırmacı cari açığın nedensellik boyutunu incelemiştir. Analizin

sonucunda ekonomik büyümenin ve döviz kurunun cari açığın nedeni olduğu sonucuna ulaşmış ancak cari açıktan ekonomik büyüme ve döviz kuruna doğru bir nedensellik bulamamıştır.

Yılmaz ve Akıncı (2012), cari açığın belirleyicilerini incelediği çalışmasında 1980-2010 dönemi yıllık verileri kullanılarak Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi uygulamışlardır. Yapılan testler sonucunda milli gelir düzeyi ile ithalat hacmi ve dolayısıyla cari açık arasında nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Analiz sonucunda cari açık ile reel faiz oranı, döviz kuru ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Bayraktutan ve Demirtaş (2011), gelişmekte olan 19 ülkenin verilerini kullandıkları çalışmalarında cari açığın belirleyicilerini 1980 - 2006 dönemine ait yıllık verilerle panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışmadaki ülkelerde büyüme oranı, yatırımlar ve kamu harcamalarındaki artışın cari işlemler açığını arttırdığı bununla birlikte dış ticaret hadlerindeki iyileşme, dışa açıklık oranı, dünya büyüme oranı ve dünya faiz oranlarındaki artışın ise cari işlemler açığını azaltıcı etkisinin olduğu bulunmuştur.

Karabulut ve Çelikel Danişoğlu (2006), hata düzeltme modelini (VECM) kullandıkları çalışmalarında Türkiye’nin 1991-2004 dönemine ait üçer aylık verilerini kullanmışlardır. Sonuç olarak petrol fiyatlarındaki artışın cari açık üzerinde

olumsuz etkisinin olduğu ve cari işlemler dengesini etkileyen en önemli değişkenleri sırasıyla döviz kurları, büyüme ve artan petrol fiyatları olarak tespit etmişlerdir. Petrol fiyatları ile cari açık arasında pozitif, büyüme oranı ile negatif ilişki mevcuttur sonucunu elde etmişlerdir.

Peker ve Hatunoğlu (2009), Türkiye’de cari işlemler açığının nedenlerini VAR yöntemi ile analiz ettikleri çalışmalarında 1992:01- 2007:12 arası dönem için aylık veriler kullanarak değişkenler olarak; cari işlemler açığı, ithal ham petrol fiyatları, reel efektif döviz kuru endeksi, İMKB endeksi (1986=100), reel ulusal gelir (1997=100), bankalar arası gecelik reel faiz oranı ve toptan eşya fiyat endeksi yer almaktadır. Analiz sonucunda Türkiye’de cari açığın belirleyicisi olan en önemli değişkenler olarak reel döviz kuru, reel faiz oranı ve İMKB endeksi olduğuna ulaşmışlardır.

Debelle ve Faruquee (1996), cari açığın nedenlerini yirmibir sanayileşmiş ülke için panel hata düzeltme modeli (PVEC) ile 1971-1993 dönemi yıllık verilerini kullanarak incelemiştir. Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, ekonomilerin bulunduğu konjonktür devresi, dış ticaret haddi ve reel efektif döviz kuru cari açığın nedenleri olarak bulunmuştur.

Erkılıç (2006), 1980-2004 dönemi verileriyle yaptığı çalışmada VAR yöntemi kullanılmıştır. Modelden çıkarılan sonuçlara göre önceki dönemin cari açığı, yurt içi büyüme oranı ve

reel döviz kuru cari açığın önemli açıklayıcılarıdır.

Sadorsky (2009), çalışmasında gelişmekte olan 18 ülkenin 1994-2003 yıllarını kapsayan yenilenebilir enerji tüketimi ile gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelemiştir. Seriler arasında eşbütünleşme tespit edilmiş ve uzun dönemde reel gelirdeki %1 artışın yenilenebilir enerji tüketimini %3.5 arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Apergis ve Payne (2009), panel veri yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarında 1985-2005 yılları için 20 OECD ülkesinde reel GSYİH, yenilenebilir enerji tüketimi, reel sabit sermaye yatırımı ve emek gücü arasında uzun dönemli ilişki tespit etmiş ve granger nedensellik testi sonucu yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönemli çift yönlü bir nedensellik bulmuşlardır.

Uçak (2010), OECD ülkelerinde yenilenebilir elektrik üretimi ve ekonomik büyüme ilişkisi, 1980-2007 dönemi için panel-veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Nedensellik testi sonuçlarına göre yenilenebilir elektrik üretiminden ekonomik büyümeye ve büyümeden elektrik üretimine doğru çift yönlü bir nedensellik saptanmıştır.

Bitzis vd.(2008), Yunanistan’da cari açığın belirleyicilerini 1995-2006 dönemi için üçer aylık verilerle eşbütünleşme ve hata düzeltme modelini kullanarak incelemiştirler.Yaptıkları analize göre, uzun

dönemde cari açığı arttıran en önemli faktörler finansal serbestleşme (liberalleşme) ve düşük faiz oranlarına bağlı olarak kredi artışı, kısa dönemde ise petrol ve navlun fiyatları olduğunu tespit etmişlerdir. Reel efektif döviz kuru ile reel faiz oranındaki değişiklikler, navlun ve petrol fiyatlarındaki gelişmeler cari açığın en önemli faktörlerdir.

Erdoğan ve Bozkurt (2009), 1990-2008 dönemine ilişkin aylık verilerin kullanıldığı çalışmalarında Türkiye’de cari açığın temel belirleyicilerini araştırmışlardır. MGARCH modellerinden yararlandıkları çalışmada petrol fiyatları, M2 (para arzı), ihracatın ithalatı karşılama oranı, enflasyon, enflasyon belirsizliği, döviz kuru, döviz kuru belirsizliği, doğrudan yabancı yatırımların GSYİH içindeki payı serileri kullanılmıştır. Sonuç olarak koşullu korelasyonlara göre, en yüksek korelasyon değeri ihracatın ithalatı karşılama oranına, ikinci yüksek değer ise, petrol fiyatlarına ait olduğunu tespit etmişlerdir.

Çakır ve Sözen (2016), bu çalışmada VAR modeli kullanılarak Türkiye’de cari işlemler dengesini etkileyen finansal değişkenleri belirlemeye ve en önemli değişkeni ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Granger nedensellik testi, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması yapılmıştır. Çalışmada, 1980-2014 dönemi yıllık verilerle ekonomik büyüme, reel efektif döviz kuru, reel faiz oranı, dış borç oranı, para arzı ve enflasyon oranı

değişkenleri kullanılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre cari açık ile dış borç arasında ve cari açık ile döviz kuru arasında tek yönlü bir nedensellik olduğunu bulmuşlardır. VAR modeli sonuçları ise dış borç, enflasyon ve reel döviz kuru arttığında ülkedeki cari açığın da arttığını göstermektedir. Cari açık ve diğer tüm değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki ortaya konulmuştur. Varyans ayrıştırmasına göre cari açık kendisi ve dış borç oranından en büyük oranda etkilenmektedir.

4. EKONOMETRİK YÖNTEM ve VERİ SETİ

Yapılan çalışmada cari açığa neden olan faktörleri ve alternatif enerji kaynaklarının cari açığı azaltmadaki rolünü ortaya koymak amacıyla Türkiye’ye ait 1980-2015 yıllık veriler kullanılmıştır. Gayri safi yurt içi hasıla (sabit fiyatlarla) ve cari denge verileri WB’den (World Bank), ham petrol fiyatları EIA’dan (Energy Information Administration), reel efektif döviz kuru (ÜFE bazlı) TCMB’den (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası), yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimi ve toplam elektrik üretimi verileri TEİAŞ’dan (Türkiye Elektrik İletim A.Ş.) elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan verilerin analizinde Eviews 7 programı kullanılmıştır. Daha sonra cari denge dışındaki diğer serilerin doğal logaritmaları alınmıştır. Çünkü bu değişkenler logaritmik değerlerinde doğrusal olabilmektedir.

Tablo4: Serilerin Tanımlanması

Simgesi	Değişkenlerin Açıklaması
CAD	Cari Denge-Ş
LGDP	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla-TL (Sbt Fiyatlarla)
LPF	U.S. Ham Petrol İlk Alış Fiyatı-Ş
LRER	Reel Efektif Döviz Kuru (ÜFE Bazlı)
LPYEN	Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elektrik Üretiminin Toplam Elektrik Üretimi İçindeki Payı

5. UYGULAMA BULGULARI

Değişkenlerin modelde kullanılabilmesi için öncelikle serilerin durağanlıklarının test edilmesi gerekir. Serilerin durağanlıkları sağlandıktan sonra modelin diğer aşamaları sırasıyla gerçekleştirilir.

5.1. Birim Kök Testleri

Seriler birim kök içeriyorsa durağan değil anlamına gelmektedir. Durağan olmayan serilerin analiz edilmesi ise sahte regresyon sorununa yol açar, yani normalde değişkenler arasında olmayan ilişkiyi varmış gibi görmemize neden olur. Bu nedenle durağan olmayan serilerin durağanlaştırılması için farklarının alınması gerekir. Modelimizde kullanacağımız serilerin durağanlıklarını test etmek amacıyla ADF (Augmented Dickey-Fuller), PP (Phillips Perron) ve KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) birim kök testleri kullanılmıştır.

Augmented Dickey Fuller (ADF) Testi

Y_t serilerinin birim kök özelliğini test etmek için aşağıdaki regresyon denklemi kullanılır.

$$\Delta Y_t = a_0 + a_1 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Burada Δ birinci fark işlemcisini, ε_t hata terimini, Y_t kullanılan serileri ve p ise hata terimlerinin ardışık bağımlılığını gidermek için bilgi kriteri tarafından belirlenen bağımlı değişkenin gecikme sayısını ifade etmektedir. Bu tip birim kök testleri ADF testleri olarak belirtilir. Serilerin durağan olmaması boş hipotezi (H_0), serilerin durağan olması ise alternatif hipotezi (H_1) oluşturmaktadır. ADF testi, δ parametresinin tahminine ve onun t istatistiğine dayanmaktadır. T istatistiğinin kritik değerlerden daha küçük olması, birim kökün boş hipotezinin reddine neden olmaktadır. Bu durumda alternatif hipotez kabul edilir (Mucuk ve Alptekin, 2008:164).

Phillips Perron (PP) Testi

Birim kök sınamasında kullanılan bir diğer test yöntemi ise Phillips Perron birim kök testidir. PP Testi, ADF süreci içerisinde Perron (1989) tarafından önerilen düzeltme faktörünün eklenmesine dayanmaktadır.

PP testinde hipotezler şu şekilde oluşturulmaktadır;

H_0 : Seri durağan değildir, seride birim kök vardır.

H_1 : Seri durağandır, seride birim kök yoktur.

Test istatistiğinin asimtotik dağılımı ADF testi ile aynıdır. Bu nedenle test istatistiği MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılır (Güvenek, Alptekin ve Çetinkaya, 2010:7).

Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin (KPSS, 1992) Testi

ADF ve PP testlerinin gecikme uzunluğuna karşı duyarlı olması nedeniyle Kwiatkowski vd. tarafından geliştirilen KPSS testi ile de birim kök incelenmektedir. ADF ve PP

testlerinin sıfır hipotezleri ile KPSS testinin sıfır hipotezi birbirinin tersidir. ADF ve PP testlerinde birim kökün varlığı (durağan olmama) sıfır hipotezini oluştururken, KPSS testinde durağanlık durumunun varlığı sıfır hipotezini oluşturur. KPSS test istatistiği aşağıdaki şekildedir:

$$n_{\mu} = T^2 - \sum_{t=1}^T S_T^2 / s^2(l)$$

Burada S_T kalıntılarının kısmi süreç toplamını göstermektedir. Hesaplanan değer kritik değer ile karşılaştırılarak hipotezler sınanmaktadır. (Tunçsiper ve Sürekçi, 2011:110)

KPSS testinde diğer birim kök testlerinden farklı olarak temel hipotez birim kök yok şeklindedir.

H_0 : Birim kök yoktur, seri durağandır.

H_1 : Birim kök vardır, seri durağan değildir.

LM test istatistiği KPSS kritik değerleri ile karşılaştırılır (Çağlayan ve Saçaklı, 2006:124).

Tablo 5: ADF, PP ve KPSS Birim Kök Testi Sonuçları (Orjinal Düzey)

	ADF Birim Kök Testi Sonuçları		PP Birim Kök Testi Sonuçları		KPSS Birim Kök Testi Sonuçları
	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık	LM İstatistiği
CAD	-1.674681	0.4349	-1.508072	0.5179	0.525417
LGDP	-0.739567	0.8235	-0.991578	0.7455	0.715130
LPF	-1.170900	0.6759	-1.135124	0.6907	0.468982
LRER	-1.838822	0.3563	-1.846554	0.3527	0.333158*
LYEN	-2.280968	0.1834	-2.172943	0.2192	0.682879

Tablo 6: ADF, PP ve KPSS Birim Kök Testi Sonuçları (1. Fark)

	ADF Birim Kök Testi Sonuçları		PP Birim Kök Testi Sonuçları		KPSS Birim Kök Testi Sonuçları
	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık	LM İstatistiği
CAD	-5.861161	0.0000	-7.782206	0.0000	0.048781
LGDP	-6.510100	0.0000	-7.153646	0.0000	0.123657
LPF	-5.674992	0.0000	-5.675759	0.0000	0.110729
LRER	-6.276091	0.0000	-6.276091	0.0000	0.282177*
LYEN	-7.283895	0.0000	-8.592125	0.0000	0.194467

*KPSS birim kök testinde LRER değişkeni orjinal düzeyde de durağandır.

Uygun gecikme uzunluklarının belirlenmesinde kullanılan otomatik seçim ölçümleri şunlardır:

-ADF (AugmentedDickey-Fuller) testinde SIC kriteri

-PP (PhillipsPerron) testinde Newey-West Bandwidthkriteri

-KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) testinde de Newey-West Bandwidth kriteri kullanılmıştır.

Serilerin durağanlıklarını belirlemek için kullanılan durağanlık testleri sonucunda düzey değerlerinde birim köke sahip olan seriler birinci farkları alındıktan sonra

durağanlaşmışlardır. ADF ve PP durağanlık testleri için H_0 reddedilip H alternatif kabul edilirken, KPSS testi için tam tersi H_0 kabul edilir.

5.2. VAR Modeli (Vektör Otoregresif Model)

VAR modeli modele dahil olan değişkenler arasındaki etkileşimi ortaya koymak amacıyla kullanılır. Modelde içsel değişkenlerin yanı sıra dışsal değişkenlerde kullanılabilir. Bu modelde içsel-dışsal değişken ayrımı gözetilmemektedir.

$$Y_{1t} = \delta_{1t} + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} Y_{1t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} Y_{2t-i} + \varepsilon_{1t}$$

$$Y_{2t} = \delta_{2t} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} Y_{1t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} Y_{2t-i} + \varepsilon_{2t}$$

İki değişkenli p’inci dereceden vektör otoregresif modeli (VAR) yukarıdaki gibidir. Burada Y_{1t} ve Y_{2t} durağan değişkenler, ε_{1t} ve ε_{2t} hata terimleridir (Sevüktekin ve Çınar, 2014:495-496).

5.3. VAR Modeli Uygun Gecikme Uzunluğunun Bulunması

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere LR (sequential modified LR test statistic), FPE (Final Prediction Error), SC (Schwarz) ve HQ (Hannan Quinn) bilgi kriterlerine göre en uygun gecikme uzunluğu 1 olarak bulunmuştur.

Tablo 7: VAR Modeli Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-755.9121	NA	3.10e+14	47.55701	47.78603	47.63292
1	-643.4451	182.7589*	1.34e+12*	42.09032	43.46444*	42.54580*
2	-620.2962	30.38289	1.70e+12	42.20601	44.72525	43.04107
3	-594.3625	25.93370	2.27e+12	42.14766	45.81200	43.36228
4	-550.3035	30.29057	1.55e+12	40.95647*	45.76591	42.55066

5.4. VAR Analizi

Bilgi kriterlerinin önerdiği 1. gecikme dikkate alınarak tahmin edilen VAR modeli aşağıdadır.

Tablo8: VAR Analizi Test Sonuçları

	CAD	LGDP	LPYEN	LRER	LPF
CAD(-1)	0.171878 (0.23615) [0.72783]	8.79E-13 (9.8E-13) [0.89239]	-2.24E-12 (4.6E-12) [-0.49121]	4.34E-12 (1.8E-12) [2.44786]	-1.55E-12 (6.2E-12) [-0.25013]
LGDP(-1)	-2.90E+10 (1.0E+10) [-2.89761]	0.988683 (0.04180) [23.6512]	-0.395075 (0.19333) [-2.04355]	0.128164 (0.07530) [1.70195]	0.459294 (0.26272) [1.74825]
LPYEN(-1)	-1.19E+10 (1.0E+10) [-1.18435]	-0.014842 (0.04201) [-0.35328]	0.376776 (0.19429) [1.93922]	0.110897 (0.07568) [1.46534]	-0.031629 (0.26403) [-0.11979]
LRER(-1)	-4.47E+10 (2.3E+10) [-1.90400]	0.002717 (0.09799) [0.02773]	-0.351457 (0.45319) [-0.77552]	0.510256 (0.17652) [2.89057]	1.652593 (0.61585) [2.68346]
LPF(-1)	-2.67E+09 (9.5E+09) [-0.28109]	0.019435 (0.03965) [0.49015]	0.012058 (0.18337) [0.06576]	0.188607 (0.07143) [2.64054]	0.342430 (0.24919) [1.37417]
C	9.22E+11 (3.0E+11) [3.12085]	0.240171 (1.23209) [0.19493]	10.74000 (5.69815) [1.88482]	-1.278342 (2.21952) [-0.57596]	-17.23008 (7.74329) [-2.22516]

Not: En üstte yer alan değerler katsayı değerleri, parantez içindeki değerler standart hatalar, köşeli parantez içindeki değerler ise t-istatistik değerleridir.

VAR modelinin yapısal bir sorun içerip içermediğini anlayabilmek için yapılan otokorelasyon, normallik testleri ve durağanlık sonuçları aşağıdadır.

5.5. Otokorelasyon Test Sonuçları

Tablo 9: Otokorelasyon Testi Sonuçları

Lags	LM-Stat	Prob
1	29.60590	0.2394
2	27.62426	0.3254
3	17.40147	0.8667

4	37.10635	0.0564
5	28.42840	0.2885
6	18.43261	0.8235
7	18.38590	0.8256
8	23.80523	0.5306
9	16.96240	0.8832
10	36.86092	0.0595
11	23.87305	0.5267
12	29.19192	0.2560

Tablo 9'deki sonuçlara göre, 12. gecikmeye kadar %5 anlamlılık düzeyinde otokorelasyonun olmadığı saptanmıştır.

5.6. Normallik Testi

Tablo 10: Normallik Testi Sonuçları

Com pone nt	Skewness	Chi-sq	Df	Prob.
1	-0.504216	1.483031	1	0.2233
2	-0.349533	0.712679	1	0.3986
3	0.152837	0.136261	1	0.7120
4	-0.331241	0.640036	1	0.4237
5	-0.501699	1.468261	1	0.2256
Joint		4.440267	5	0.4879

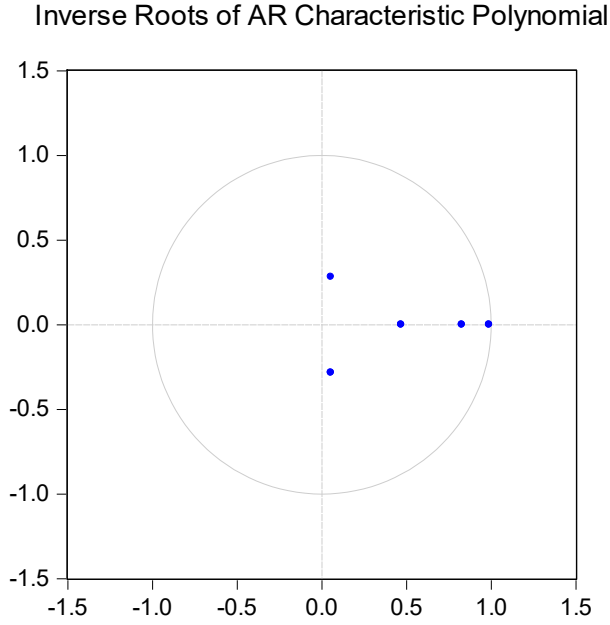
Com pone nt	Kurtosis	Chi-sq	df	Prob.
1	4.361730	2.704200	1	0.1001
2	2.143805	1.069060	1	0.3012
3	2.858605	0.029156	1	0.8644
4	3.348117	0.176728	1	0.6742
5	3.319479	0.148847	1	0.6996
Joint		4.127992	5	0.5311

Com pone nt	Jarque-Bera	Df	Prob.
1	4.187230	2	0.1232
2	1.781739	2	0.4103
3	0.165417	2	0.9206
4	0.816765	2	0.6647
5	1.617108	2	0.4455
Joint	8.568259	10	0.5735

Normallik testi sonuçlarına göre hata terimlerinin dağılımı açısından modelin herhangi bir sorun taşımadığı görülmektedir.

5.7. VAR Modeli Durağanlık Grafiği Analizi

VAR modelinin durağan olup olmadığını anlayabilmek için oluşturulan grafik aşağıdadır.

Şekil 1. VAR modeli durağanlık grafiği

Bu grafiğe göre AR karakteristik polinomunun ters köklerinin tümünün birim çember içinde yer alması modelin istikrarlı olduğu sonucunu desteklemektedir. Gecikme uzunluğu belirlendikten ve modelin tutarlı olduğu anlaşıldıktan sonra Johansen eşbütünlük testi uygulanabilir.

5.8. Johansen Eşbütünlük Testi

VAR modelinin yapısal olarak tutarlı olduğu sonucuna ulaşıldıktan sonra, eşbütünlük analizine geçilebilir. Aynı seviyede durağanlaşan değişkenlerin uzun dönemde bir arada hareket edip etmediklerini anlayabilmek için Johansen Eşbütünlük Testi uygulanır.

Tablo11: Johansen Eşbütünlük Testi

H ₀ Hipotezi	Trace Testi		En Büyük Karakteristik Kök (Max-Eigenvalue) Testi	
	Test İstatistiği	Kritik Değer (%)	Test İstatistiği	Kritik Değer (%)
None*	72.50058	69.81889	36.46987	33.87687
At Most1	36.03071	47.85613	18.09540	27.58434
At Most2	17.93531	29.79707	10.91761	21.13162
At Most3	7.017700	15.49471	5.860648	14.26460
At Most4	1.157052	3.841466	1.157052	3.841466

Tahmin edilen VAR denklemi kullanılarak yapılan eşbütünlük testi sonucunda değişkenler arasında eşbütünlük hipotezi olmadığını reddeden bir tane eşbütünlük ilişkisi bulunmuştur.

5.9. Granger Nedensellik Testi

Değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünün ve gecikme yapısının belirlendiği teste “Granger Nedensellik Testi” denilmektedir. Amaç; modelde yer alan birden fazla sayıda değişken arasında çift yönlü (karşılıklı) veya

tek yönlü ilişki olup olmadığını belirlemektir. (Tetik, 2011:50)

Granger nedenselliğinde X ve Y gibi iki değişken arasındaki ilişkinin yönü araştırılır. İki değişken arasında sebep olma ilişkisi araştırılırken aşağıdaki kalıplar uygulanır:

$$Y_t = \sum_{i=1}^p \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_{1t}$$

$$X_t = \sum_{i=1}^p \alpha_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_i Y_{t-i} + \varepsilon_{2t}$$

Burada, ε_{1t} ve ε_{2t} hata terimlerinin ilişkisiz oldukları varsayılmaktadır. Böylece yukarıdaki denklemler değişkenlerin geçmiş değerlerine bağlı olduğu kadar, kendi geçmiş değerlerinin de bir fonksiyonudur. Granger nedenselliğinde Y_t ile X_t arasında tek ve çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olabileceği gibi, değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmayabilir (Y. Akıncı, Akıncı ve Yılmaz, 2014:8).

Tablo 12: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	Nedenselliğin Yönü	Chi-sq
CAD-LGDP***	←	8.396152
CAD-LRER*	↔	3.625208
LPYEN-LGDP**	←	4.176081
LRER-CAD**	↔	5.992004
LRER-LGDP*	←	2.896645
LRER-LPF***	↔	6.972460
LPF-LGDP*	←	3.056385
LPF-LRER***	↔	7.200932

Not: Tablodaki ***,** ve * sembolleri verilen istatistik değerinin %1, %5 ve %10 düzeylerinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Nedensellik testi sonuçlarına göre, gayri safi yurt içi hasıla diğer bütün değişkenlerin granger nedeni olduğu halde değişkenlerden hiçbiri gayri safi yurt içi hasılanın granger nedeni değildir. Cari açığın granger nedeni olarak gayri safi yurt içi hasıla ve reel efektif kur olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca cari işlemler dengesi ile gayri safi yurt içi hasıla arasında ve reel efektif döviz kuru ile petrol

fiyatı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

SONUÇ

Ekonomik büyümenin beraberinde getirdiği cari açık, 2009 yılı son çeyreğinden itibaren kesintisiz büyüyen ülkemiz için de bir sorun durumundadır. Cari işlemler hesabının büyük bölümünü dış ticaret hesabının oluşturması

sebebiyle %75 civarında enerji alanında dışarıya bağlı olan bir ülke olarak enerji ithalatının cari işlemler hesabındaki payı büyüktür. 2015 yılında 38 milyar doların enerji ithalatına gittiğini düşünürsek yapılacak olan enerji yatırımları cari açığı azaltmada son derece önemlidir. Türkiye'nin 2023 enerji hedefleri arasında yenilenebilir enerji payını % 30'a çıkarmak hedefinin yanı sıra Akkuyu Nükleer Santrali ile de enerji ihtiyacının %10'unu karşılamayı hedeflemektedir. Evrensel boyutta Paris Enerji Güvenliği İklim Anlaşması'yla da desteklenen yenilenebilir enerji kullanımının 2030 yılında dünya genelinde iki katına çıkması planlanmaktadır.

İlk bölümünde cari açığı belirleyen faktörlerin aktarıldığı çalışmanın ikinci bölümünde ise cari açığı etkileyen faktörler ve bunlar arasındaki ilişkileri ortaya koymak, cari açık ve alternatif enerji kaynakları arasındaki bağlantıyı anlamak amacıyla ekonometrik bir model olan VAR modeli oluşturulmuştur. VAR modeli kapsamında 1980-2015 dönemi cari açık, gayri safi yurtiçi hasıla, reel efektif kur, petrol fiyatları ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminin toplam elektrik üretimi içindeki payı değişkenleri yıllık verileri kullanılmıştır. Serilerin

durağanlıkları ADF, PP ve KPSS birim kök testleri ile sınanmış ve birinci farkları alındığında durağan hale getirilmişlerdir. Uygulanan eşbütünleşme testi ile değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ise cari açığın granger nedeni olarak gayri safi yurt içi hasıla ve reel efektif döviz kuru değişkenleri bulunmuştur. Analiz neticesinde GSYİH ve reel efektif kurun cari açığın nedeni olarak bulunması literatürdeki çalışmaları destekler niteliktedir. Ancak beklenilenin aksine yenilenebilir enerji kaynakları ve cari açık arasında bir ilişki bulunamamıştır. Elde edilen sonuçlar Türkiye için yapılan yenilenebilir enerji yatırımlarının cari açığı etkileyecek yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir. Önümüzdeki yıllarda nükleer santrallerin de devreye girmesiyle bu durumun değişeceği öngörülmektedir. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı'nın da (TEPAV) belirttiği üzere Türkiye cari açıkla mücadele edebilmek için yenilenebilir enerji kaynaklarına daha etkin bir biçimde yönelmelidir. Bu amaçla, enerji yatırımları konusunda belirsizliklerden uzak, uzun vadeli politikalarla bu alana kamu desteği sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Apergis, Nicholas ve Payne, E. James (2010). “Renewable Energy Consumption and Economic Growth: Evidence From A Panel of OECD Countries”. *Energy Policy*. 38(1):656-660.
- Barışık, Salih ve Kesikoğlu, Ferdi (2010). “Makro Ekonomik Değişken Olarak Bütçe Açığı-Cari Açık İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği”. *İktisat İşletme ve Finans*. 25(294):109-127.
- Bayraktutan, Yusuf ve Demirtaş, Işıl (2011). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22:1-28.
- Bitzis, Grigorios. M. Paleologos, John ve Papazoglou, Christos(2008). “The Determinants of the Greek Current Account Deficit: The EMU Experience”. *Journal of International and Global Economic Studies*. 1(1):105-122.
- Çağlayan, Ebru ve Saçaklı, İrem (2006). “Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Sıfır Frekansta Spektrum Tahmincisine Dayanan Birim Kök Testleri İle İncelenmesi”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 20(1):124.
- Çakır, A. S. Buğra ve Sözen, İlyas (2016). “Türkiye’de Cari İşlemler Dengesini Etkileyen Finansal Değişkenlerin VAR Analizi”. *Akademik Hassasiyetler*. 3(5):19-42.
- Debelle, Guy ve Faruqee, Hamid (1996). “What Determines the Currents Account?”. *IMF WorkingPaper*. No:96-58.
- Değer, Sevgi ve Ay, Sema (2013). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Cari İşlemler Arasındaki Nedensel İlişkiler (1990-2011)”. *PARADOKS Ekonomi.Sosyoloji ve Politika Dergisi*. 9(2):11.
- Demir, Murat (2013). “Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, VAR Analizi İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. Y: 5 , S:9.
- Demirbaş, Muzaffer. Türkay, Hakan ve Türkoğlu, Musa (2009). “Petrol Fiyatlarındaki Gelişmelerin Türkiye’nin Cari Açığı Üzerine Etkisinin Analizi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 14(3):289-299.
- Demirci, Ebru ve Er, Şebnem (2007). “Ham Petrol Fiyatlarının Türkiye’deki Cari Açığa Etkisinin İncelenmesi”.*Türkiye Ekonomik Ve İstatistik Ulusal Kongresi*. İnönü Üniversitesi.Malatya. 24-25 Mayıs, ss:1-12.
- Eğilmez, Mahfi (2014). “Ödemeler Bilançosunu Okumak”.*Kendime Yazılar*. www.mahfiegilmez.com. [erişim tarihi: 15.01.2016].
- Enerji Enstitüsü. enerjienstitusu.com. [erişim tarihi: 14.08.2016].
- Erbaykal, Erman (2007). “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi”. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(6):81-88.
- Erdoğan, Seyfettin ve Bozkurt, Hilal (2009). “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri İle Bir İnceleme”. *Maliye Finans Yazıları*. 23(84):135-172.
- Erkılıç, Serdar (2006). “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri”. *Uzmanlık Yeterlilik Tezi*.Ankara. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü. www.tcmb.gov.tr.

- Göçer, İsmet (2013). "Türkiye'de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. Nisan:215. iibfdergi.ogu.edu.tr.
- Güvenek, Burcu, Alptekin, Volkan ve Çetinkaya, Murat (2010). "Enflasyon ve Dolaylı Vergilerden Elde Edilen Gelirler Arasındaki İlişkinin VAR Yöntemiyle Analizi". Kamu-İş. 11(3):7.
- Karabulut, Gökhan ve Ç. Danışoğlu, Ayşe (2006). "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler". Gazi İİBF Dergisi. 8(1):47-63.
- Karanfil, Muhammet ve Kılıç, Cüneyt (2015). "Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Zaman Serisi Analizi". Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi. 11(24):3.
- Karatay, Pelin (2008). "Cari Açıklar ve Sürdürülebilirliği". Mevzuat Dergisi. Nisan. Y:11. S:124.
- Lebe, Fuat ve Akbaş, Y. Ekrem (2015). "İthal Ham Petrol Fiyatları İle Döviz Kurunun Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir Araştırma". Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 17(2).
- Mucuk, Mehmet ve Alptekin, Volkan (2008). "Türkiye'de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006)". Maliye Dergisi. (155): 164.
- Özlale, Ümit ve Pekkurnaz, Didem (2010). "Oil Prices And Current Account: A Structural Analysis For The Turkish Economy". EnergyPolicy. ss:4489-4496.
- Öztürk, Serda Selin (2011). "Döviz Kurunun Cari Açığa ve İhracata Etkileri". Sanayi Dergisi. Kasım:32-39. eaf.ku.edu.tr.
- Peker, Osman ve Hotunluoğlu, Hakan (2009). "Türkiye'de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi". Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi. 23(3):221-237.
- Sadorsky, Perry (2009). "Renewable Energy Consumption and Income in Emerging Economies". Energy Policy. 37:4021-4028.
- Sevüktekin, Mustafa ve Çınar, Mehmet (2014). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EViews Uygulamalı. Bursa. DORA Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Seyidoğlu, Halil (2013). Uluslararası İktisat. İstanbul. Güzem Can Yayınları.
- Tetik, Seyhan (2011). "Türkiye'de Ekonomik Büyüme İle Enerji Harcamaları Arasındaki İlişki". Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. S:50.
- Tunçsiper, Bedriye ve Sürekçi, Dilek (2011). "Türkiye'de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliğinin Zaman Serisi Analizi". Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 11(3):110.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yatırım Destek Ve Tanıtım Ajansı. "Enerji ve Yenilenebilir Kaynaklar". www.investing.gov.tr. [erişim tarihi: 09.10.2016].
- Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. www.enerji.gov.tr. [erişim tarihi: 14.10.2016].
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. Onuncu Kalkınma Planı. 2016 Programı. Ss:262. www.kalkinma.gov.tr.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. TCMB. www.tcmb.gov.tr. [erişim tarihi: 15.10.2016].
- Türkiye Elektrik İletim A.Ş. www.teias.gov.tr. [erişim tarihi: 17.10.2016].

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).Dış Ticaret İstatistikleri-Enerji İstatistikleri.www.tuik.gov.tr. [erişim tarihi: 28.08.2016].
- Uçak, Sefer (2010). “Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Alternatif Enerji ve Enerji Üretimi-Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”. Doktora Tezi.Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İktisat Bölümü.
- U.S. Energy Information Administration (EIA).www.eia.gov. [erişim tarihi: 17.10.2016].
- Uygur, Ercan (2012). “Türkiye’de Tasarrufların Seyri ve Etkileyen Bazı Unsurlar”. Türkiye Ekonomi Kurumu. Kasım. www.tek.org.tr.
- Uysal, Doğan. Yılmaz, K. Çağrı ve Taş, Taner (2015). “Enerji İthalatı Ve Cari Açık İlişkisi: Türkiye Örneği”. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Haziran. 3(1).
- Word Bank. www.worldbank.org. [erişim tarihi: 18.10.2016].
- Y. Akıncı, Gönül, Akıncı, Merter ve Yılmaz, Ömer (2014). “Finansal Gelişmişliğin Makroekonomik Belirleyicileri: Türkiye İçin Bir VAR Modeli”. Uluslar arası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi. 6(1):8.
- Yanar, Rüstem ve Kerimoğlu, Güldem (2011). “Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme Ve Cari Açık İlişkisi”. Ekonomi Bilimleri Dergisi.C:3.
- YaghoubiNia, Kaveh (2015). “Türkiye’de Cari Açık ve Enerji İlişkisi”. Yüksek Lisans Tezi.Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Ömer ve Akıncı, Merter (2011). “İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 15 (2): 363-377.
- Yılmaz, Ömer ve Akıncı, Merter (2012). “Türkiye’de Cari Açıkların Belirleyicileri: Bir Zaman Serisi Analizi”.TİSK Akademi Dergisi. 7(14):54-83.

EKLER;

EK A: Serilerin Zamana karşı Grafikleri

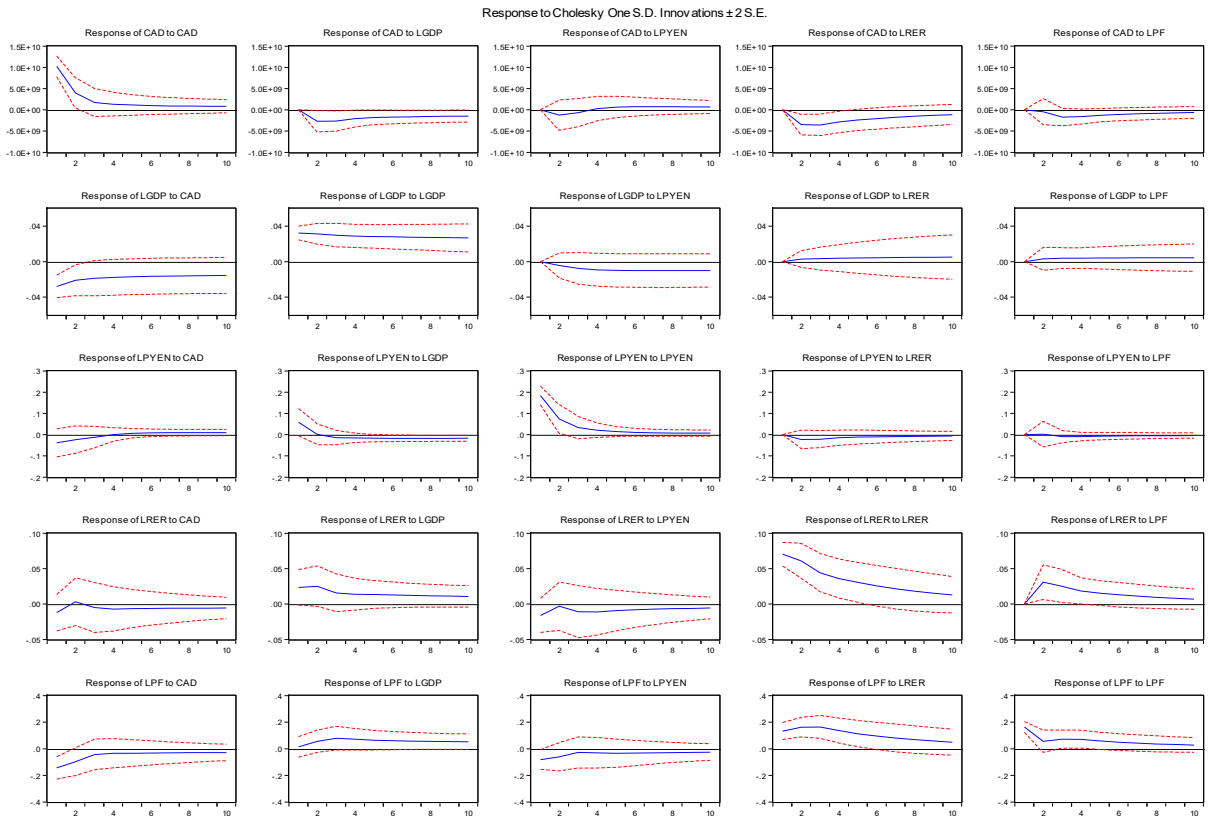

EK B: Serilerin İstatistiksel Özellikleri

	CAD	LPF	LPYEN	LRER	LGDP
Mean	-1.39E+10	3.360019	-1.126652	4.826644	24.90061
Median	-2.53E+09	3.217634	-1.108654	4.834688	24.94387
Maximum	3.76E+09	4.564244	-0.504301	5.091908	25.60067
Minimum	-7.44E+10	2.386007	-1.755852	4.521789	24.13923
Std. Dev.	2.06E+10	0.689612	0.321024	0.167597	0.430857
Skewness	-1.424708	0.529799	-0.146039	-0.123243	-0.079044
Kurtosis	3.961082	1.957860	2.141546	1.746634	1.924240
Jarque-Bera Probability	13.56428 0.001134	3.313206 0.190786	1.233378 0.539729	2.447523 0.294122	1.773377 0.412018
Sum	-4.99E+11	120.9607	-40.55947	173.7592	896.4221
SumSq. Dev.	1.48E+22	16.64478	3.606974	0.983103	6.497319
Observations	36	36	36	36	36

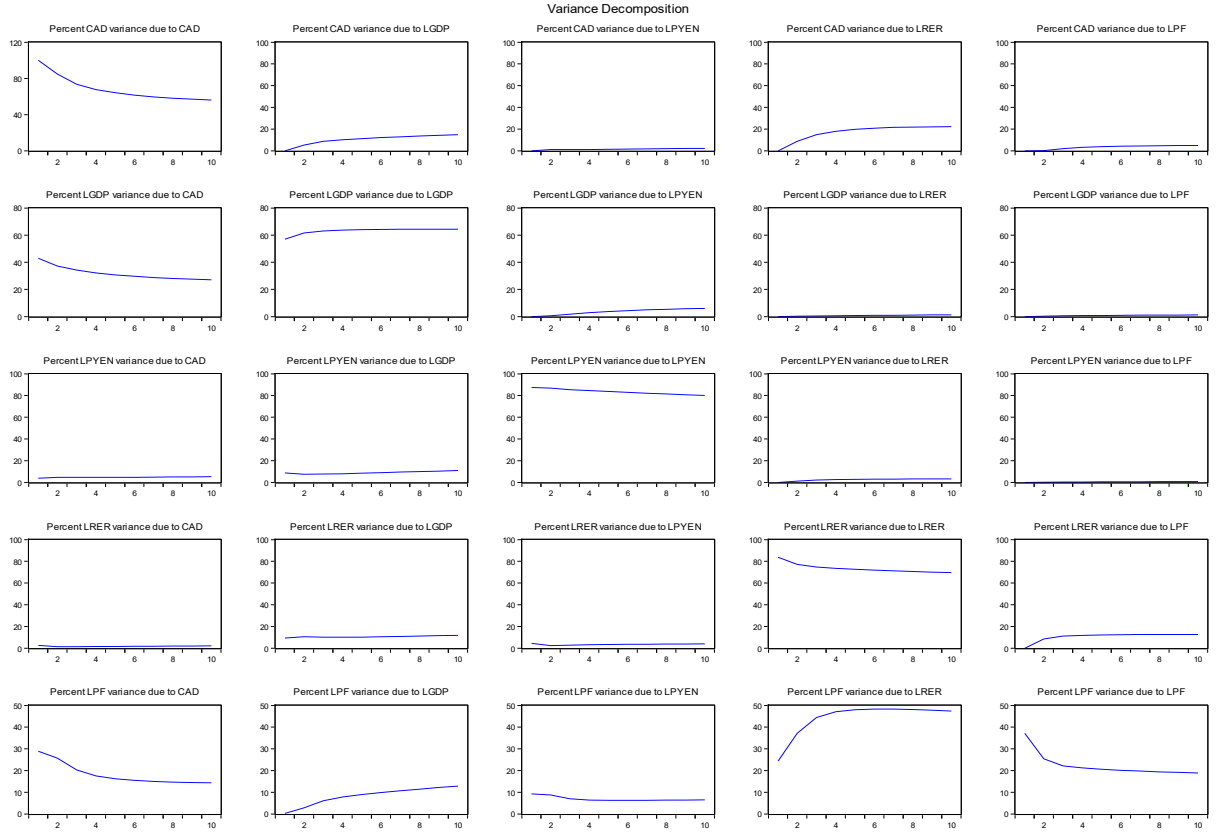
EK C: Etki-Tepki Fonksiyonları

Etki-tepki fonksiyonları hata terimlerinden birindeki standart sapmalı bir şokun içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini ifade eder. Etki-tepki fonksiyonlarının incelenmesi, şoklar nedeniyle değişkenlerdeki dinamik tepkilerin ve bu şoklara uyum sürecinin nasıl olduğunun anlaşılmasını sağlar.

EK D: Varyans Ayrıştırması

Varyans ayrıştırma analizi bir değişkenin kendi şoklarından kaynaklanan hareketler ile diğer değişkenlerin şoklarından kaynaklanan değişimlerin birbirine oranını göstermektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2014:515). Sistemde kullanılan değişkenlerin birinde meydana gelecek olan değişimin yüzde kaçının kendisinden yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterir.

HEGEMONIC INTERVENTION: A SOLUTION TO THE PROBLEM OF COLLECTIVE INTERVENTIONS IN INTRASTATE CONFLICTS IN LIGHT OF AN ANALYSIS OF THE KOSOVO CRISIS¹

Yrd. Doç. Dr. İmran DEMİR²

Abstract

This article aims to develop a conceptual framework for the management of intrastate conflicts by relying on hegemonic stability theory and its basic concept: public good. In the light of the failure of the international community to develop a unified response to most cases of intrastate conflicts, the study investigates the role of leadership in international attempts to manage such conflicts. Briefly stated, in the absence of a direct threat to the interests of each individual member, there will be a need for a leader that is capable of providing the public goods associated with efforts to bring a solution to the conflict. Findings from several phases of Kosovo crisis which support this proposition are used to illustrate and evaluate the accuracy of this assumption.

Key words: Intervention, collective action, leadership, NATO, Kosovo

Öz

Bu çalışma hegemonik denge teorisine ve bu teorinin en önemli kavramı olan kamu yararı terimine dayanarak ülke içi çatışmaların kontrol altına alınmasına yardımcı olacak kavramsal bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, uluslararası toplumun ülke içi çatışmaların söz konusu olduğu bir çok olayda ortak bir tutum sergilemedeki başarısızlığı dikkate alarak, bu tür çatışmaların kontrol altına alınabilmesi için gerekli olan çabalardaki liderlik rolünü incelemektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, herhangi bir ülkenin çıkarlarını doğrudan tehdit etmedikçe, bu tür çatışmaların çözüme kavuşturulması için sarfedilen çabalar için gerekli olan kamu araçlarını sağlayabilecek güce sahip bir lidere ihtiyaç duyulacağını savunmaktayım. Bu savın doğruluğunu irdelemek ve göstermek için, bu öngörüye destekleyen Kosova krizinin bir çok aşamasındaki bulgulardan faydalanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müdahale, kolektif Eylem, liderlik, NATO, Kosova

¹ Bu makale, yazarın 2005 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü için yazdığı "Hegemonic Intervention in the Form of Coercive Diplomacy" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, imrandemir@yahoo.com

Introduction

International action in response to intrastate conflicts characterized by violence is nothing new, nor is debate regarding these international actions. However, the proliferation in the number of such conflicts since the end of the Cold War has turned them into one of the major problems of the international community. There has been a growing tendency among states to view such conflicts as being more than internal matters of a state suffering from internal strife. This has contributed to efforts to search for appropriate means and methods to respond to and prevent such conflicts. The tendency in the international community has been acting collectively under an international organization or an ad hoc coalition in the management of violent internal conflicts by means of coercive intervention.

Nevertheless, while not all internal conflicts have attracted the same degree of attention, the intensity or the amount of

violence has not been always sufficient to induce international involvement. Although the absence of established norms, rules and procedures can be blamed as the primary obstacle in front of swift and effective international response, it does not explain the selectivity of involvement. The absence of vital interests or divergent interests of potential interveners, therefore, stands out as the most common and potentially the most credible explanation for the failure of the international community in dealing with internal conflicts

This article, in the light of the failure of international community to develop a unified response to the most cases of violent internal conflicts, investigates the role of leadership in international attempts to manage such conflicts. Approaching the issue from the hegemonic stability theory perspective, I argue that in the absence of a direct threat to the interests of individual members, there will be a need for a leader who is capable of providing the public good

associated with the efforts to bring a solution to a conflict.

In its most general form, the theory of hegemonic stability is used to imply that “the presence of a single, strongly dominant actor in international politics leads to collectively desirable outcomes for all states in international system” (Snidal, 1985: 579). Drawing from this assumption, I claim that prevention and resolution of internal conflicts require the presence of a hegemon or, to put it more appropriately, a leader. The leader not only mobilizes international organizations to take an active role in efforts for the prevention, management and resolution of such conflicts but also encourages or compels other states to either participate into the solution finding process and/or contribute the production of public goods associated with the resolution of the conflict. Public goods associated with efforts to ethnic conflicts include diplomatic operations, economic sanctions, use or threat of the use

of force and several other actions that requires coordination.

I study the case of Kosovo intervention undertaken by the North Atlantic Treaty Organization (NATO) in the spring of 1999 to provide an empirical demonstration of the arguments constructed here. The process of international engagement in ethnic conflict in Kosovo, which culminated in NATO intervention, gives us clues about how collective action towards resolution of such conflicts require a leading state that is ready to either provide or induce contribution for the production of public goods associated with such involvement.

Consequently, my analysis proceeds in four steps. The next section briefly explores relevant studies conducted on the topic. The third section examines hegemonic stability theory and extends its basic assumption of leadership requirement for the management of international trade to the management and resolution of intrastate conflicts. In the final part of the paper, I study Kosovo crisis both before

and after it became violent to demonstrate the relevancy of the argument put forward.

Literature review

The question of intervention and its practice has been somewhat mixed for the major states of international community. Along with the sense of moral obligation to act in the face of gross humanitarian crisis (Blechman, 1995; Finnemore, 1996; Smith, 2000), it has been argued that refugee flows, and potential spillover effects of such conflicts, which are inherently a serious threat to international peace and security, create a demand for external involvement by major powers (Brown, 1996; Mitchell, 1970; Dowty and Loescher, 1996; Carment et.al., 1997).

However, the intensity and scope of human suffering has not always been enough to attract involvement. Despite recognizing the need for new tools and methods to deal with internal conflicts, evidence suggests that in the absence of a direct threat to their interests, major powers tend not to involve in such conflicts. In general, the lack of

public support due to high costs and military casualties associated with such operations makes western capitals back away from taking an active role in intrastate conflicts (Blechman, 1995; Regan, 1998). Thus, as Lake and Rothschild (1996) have observed, states in the absence of strong interests at stake, tend to lack any incentive to carry the burden and seek to free ride on the efforts of others for finding a solution.

What is it that makes it possible to act collectively in certain conflicts, while the absence of which hinders cooperation and prevents taking a firm stance even in worse humanitarian catastrophes? A quick response to this question might be the so called CNN effect, which implies that the intensity of media coverage creates a sense of obligation in Western governments to intervene militarily in humanitarian crisis against their will (Jacobson, 2000). However, to what extent media commands that power on its own is questionable. As Michael Desch (2001) observes, one should not complicate the power of media on the

public and its effect on policy makers, whose influence over the latter is overstated. Another explanation, but a relatively old one, would involve paradigmatic response. Realist theories, for instance, would argue that states would intervene only when their direct and indirect geo-strategic and economic interests are at stake (Bull 1984; Morgenthau, 1967). However, Martha Finnemore (1996), argues that most interventions, especially after the end of the Cold War, were carried out in states where geo-strategic or economic interests of interveners were negligible. For instance, analyzing international intervention in Somalia, David Gibbs (2000) argues that the operation was conducted on purely humanitarian purposes without concern for any national interests. According to Finnemore, the answer lays with the shift in normative understanding, which accords all human beings the same degree of protection regardless of their identities. However, Finnemore fails to explain why certain people receive intervention on their

behalf while others barely receive attention.

Writing on the topic under the Cold War circumstances, Mitchell (1970) proposes transactional and affective motivations as driving forces behind third party involvement in civil strife. While transactional motivations encapsulate military, political, and economic linkages, affective motivations involve the role of ideological, religious, or ethnic ties between the intervening party and the victim of strife within the target state. A similar type of explanation has been provided by Carment (1993) and Carment, James, and Rowlands (1997) as the primary motivation mobilizing the intervening state. Elsewhere, elaborating on third-party intervention in intrastate conflicts using game-theoretic model, Carment and Rowlands (1998) address practical issues that interveners usually take into consideration before they embark upon and during an intervention. These issues are the mission's intensity, the salience of the conflict to the intervener,

the capabilities of the belligerent, and the belligerents expected gains from continued fighting.

Intervention as “Public Good”: Theoretical Assumptions of Collective Action and Hegemonic Stability Theory

Against this background, no attention has been paid to the collective action and leadership aspect of the international involvement in internal conflicts. Recognizing this gap in literature, this study aims at developing a conceptual framework for advancing basic research on the management of internal violence by relying on hegemonic stability theory and its primary concept: public good. Hegemonic stability theory can be considered as a reaction to the assumptions of realism skeptical to cooperation among nations from within the realist school. The approach tries to answer why states cooperate to realize their common goals despite the anarchic nature of the international system defined in terms of the absence of a central authority.

From the realist perspective, states are motivated by relative gains rather than absolute gains - how well they do relative to each other rather than how well they do themselves. Leading realists such as Kenneth Waltz (1979), Joseph Grieco (1993), and Robert Gilpin (1987) contend that in a self help system no one can rely on any other. Therefore, to ensure their survival and independence in the long run, countries have a predominant interest even in the short run in avoiding a loss in their relative capabilities.

However, not everybody shares the realist skepticism towards cooperation (Snidal, 1991; Oye, 1985; Young, 1989). Neo-liberal institutionalists, for instance, highlight institutions as a solution to the problem of anarchy. Robert Keohane (1984), for instance, argues that the need for coordination, created by complex interdependence in world affairs, facilitates emergence of international institutions, and thereby encourages more cooperation among states.

Yet, as Martin (1993) demonstrates, institutions are not always the best solution for cooperation. The difficulty in establishing consensus among members with diverse interests, and the temptation to free ride are two of the most prominent problems. The unanimity rule of decision making, according to Young (1991), either dooms cooperation to failure or leads to incorporation of broad formulas with little content utility to the issue underhand. Thus, even if multilateral organizations provide the context for cooperation, this does not necessarily imply that cooperation will be secured.

Hegemonic stability theory is another explanation for the success or failure of cooperation among states.³ The theory's basic tenet is that emergence of cooperation among states depends on the presence of a single, strongly dominant actor capable of mitigating cooperation problems arising from collective action. The

absence of such power is associated with undesirable outcomes and disorder (Snidal, 1985).

The theory builds much of its assumptions on the theory of collective action developed by Mancur Olson. Writing in *The Logic of Collective Action*, Olson (1965) argues that when interests are shared, open to free participation in terms of their provision and free consumption, rational actors are inclined to free ride, that is, to let others pay the cost of goods benefiting everybody. In the absence of any assurance to honor one's promise, defection becomes the dominant strategy, and no one contributes to supply and production of public goods (Hardin 1982).

Two distinguishing properties of public goods create incentives for free-riding: non-excludable and non rival (or indivisible between users). Any individual's consumption of these goods does not preclude consumption by others; and once

³ For different critiques of hegemonic stability theory see Conybeare (1984), Keohane (1984), Snidal (1985) Lake (1993).

they are produced, regardless of their contribution or not, no one can be excluded from their consumption.

Under these circumstances, according to Olson (1965), in the absence of selective incentives, public goods are unlikely to exist unless the group is “privileged”. In such groups, either all members or at least one of them places a higher absolute valuation to a particular good that they will provide that non-excludable good irrespective of free riding, because they still generate a net relative benefit despite unilaterally bearing the full cost of the burden.

Building on the assumptions of collective action theory, Charles Kindleberger (1986) argues that in order to overcome cooperation dilemma a hegemon must exist. Because of its relative size in international system a hegemon “has an incentive to see that the collective good is provided, even if it has to bear the full burden of providing it himself.”

Intervention as Public Good

Relative to the interests and benefits that states extract from cooperation in issue areas such as international trade, collective security, or environmental regimes, the consideration of intrastate conflicts as public goods might in the first place seem quite hard to conceive. Therefore, it is necessary to demonstrate how intrastate conflicts square with the notion of international public goods, before demonstrating how effective resolution of such conflicts requires provision of leadership.

The public good-ness of intrastate conflicts is conceivable when considered in terms of byproducts of private goods whose costs or benefits are borne collectively. As individuals pursue their private activities or interests, they frequently create externalities for other actors. These externalities can be good or bad. A negative externality arises when private activities impose undesirable costs or outcomes on the rest of society. Consider the example of the broadcasting of a loud music in a public

place. Although one cannot reject or be excluded from the negative impact of this action, the impossibility of rejection is not really what makes the loud music an issue. Rather, costliness of rejecting a bad is sufficient to provoke collective action and problems associated with it. “If the broadcasts are a bad, their absence is a good, and what people would do to prevent the bad is surely equivalent to what they would do to provide the obverse good” Hardin, 1982: 62).

Intrastate conflicts in many respects can be considered as public bads produced as byproducts of private activities of parties involved in internal conflict to promote their respective interests. The spillover effect they carry makes these conflicts potential threat to international peace and security. Such conflicts always pose the risk of attracting external parties, for instance, when either one or both sides to conflict attempt to seek external assistance. Alternatively, external involvement might occur when one of the regional states act

preemptively to prevent the involvement of any other external party (Mitchell, 1970).

Neighboring countries can be involved in the conflict even without having to intervene or undertake any substantial activity that will exacerbate the situation. The territory of the neighboring countries will most of the time be used for the supply of arms which might create potential frictions between the neighboring country and one of the parties (Brown 1996). Refugee flows that such conflicts create equally pose a threat to international stability. Refugees, along with the tremendous suffering that they bear, not only impose a heavy burden on the host state but have disruptive effects within that country.

In this context, although produced outside a group, when the negative externality that the action of parties to conflict disturbs the welfare of the group, as in the example of loud music, and its rejection or elimination requires a cost for the group then we can claim that a condition that involves a

collective action has been created. Efforts to prevent contain or stop a war result in conditions that convey broad benefits both for the parties to the conflict and for wider international community (Hamburg and Holl, 1993). Thus provision of stability at the international level like the provision of defense at national level is a public good that everyone can enjoy (Mendez 1993).

Leadership and Intervention

Now that I have demonstrated the connection between collective action, public goods and intervention, the remaining task is to establish the link between leadership and intervention. Two questions need to be answered at this juncture. The first question is whether a small group of states is capable of producing public goods to deal with public bads in absence of a leading state. The second question is what leadership is and how it applies to coercive interventions.

According to Snidal (1985) if a hegemon is needed because somebody has to provide the international public goods, such goods

can be produced regardless of a hegemon. Using Thomas Schillings n-person binary choice model Snidal demonstrates that it is possible for two or more states, through strategic interaction, to obtain sufficient net benefits for them to produce international collective goods.

However, Brenner (1995) insists that a leader fulfils a number of crucial technical functions in multilateral cooperation. These are problem identification, problem definition, option identification, deliberation and decision, and finally implementation. Therefore, he insists that voluntarism will not suffice to ensure the provision of public good.

If leadership is a necessary condition for the achievement of successful outcomes, what does it entail? The concept of leadership employed here takes its meaning from the combination of three forms of leadership identified by Young (1991). These are structural leadership, entrepreneurial leadership and intellectual leadership. Structural leadership involves translation of

the possession of material resources into bargaining leverage over the issues at stake. The entrepreneurial leadership entails the use of ideas and negotiating skills to influence the manner in which issues are presented in the context of institutional bargaining. It suggests construction of mutually acceptable deals that yields benefits for all. Intellectual leadership, on the other hand, relies on the power of ideas to shape the way in which participants in institutional bargaining understand the issues at stake. The leader attempts to reorient thinking of the participants about available alternatives to induce them to come to terms with these issues in question.

Kosovo Crisis as a Case of Hegemonic Intervention

In this part of the article, using the conflict in Kosovo between ethnic Albanians and Serbian administration and the subsequent air campaign, “Operation Allied Force,” by NATO against Yugoslavia (Serbia and Montenegro) from March 24 through June

10, 1999, I demonstrate the validity of the argument raised above. The case is a good example of illustrating not only how intrastate conflicts can be considered as negative externalities, having repercussion for the wider international community, but also how the presence or absence of leadership might affect the prospect of international engagement. However, before focusing on these points, a brief summary of the background of the crisis is essential.

Background of the Conflict

NATO was not the first external power whose attack on Yugoslavia had been welcomed by Yugoslav Albanians. Approximately six decades earlier to NATO’s operation, the occupation of the Albanian inhabited areas of Yugoslavia by Germany and Italy had aroused the same kind of sympathy out of their resentment to two decades of repressive and colonizing Serbian rule. After the end of the war, the Yugoslav communist leader Joseph Tito

designated Kosovo as a province of the Republic of Serbia.

In 1980s, the Albanian political and cultural dominance in Kosovo became a major source of Serbian nationalism, fueled and exploited by a communist bureaucrat, Slobodan Milosevic, who rose to power by pledging to restore Serbian control over Kosovo. Following his accession to power, Milosevic orchestrated a nationalist campaign, put down Albanian resistance with force, and finally stripped Kosovo of its autonomous status between 1989 and 1990.⁴ A state of emergency was imposed and the army was called in. These measures were accompanied by the expulsion of Albanians from almost all major public and economic spheres in Kosovo.

International Prevention as a Symptom of Collective Action Problems

Viewed in this context, the violent conflict sparked in late 1997 can be seen as a perpetuation of a contentious relation in

the history of Kosovo between Serbs and Albanians. Initially unifying around the Democratic League of Kosovo (LDK) led by Ibrahim Rugova, Albanians launched a Gandhi style non-violent resistance against Serbia after declaring their independence along with other Yugoslav republics.⁵

Rugova and his circle relied too heavily on passive resistance, which they thought would bring automatic Western support for the secession of Kosovo from Serbia and its eventual annexation to Albania (Schmitt, 1995). However, despite sympathy for passive resistance, which was mistaken for support for the Albanian cause (Judah, 2000; Vickers, 1998; Bashiri, 1996), the agenda of international community was largely shaped by the consideration to prevent Kosovo from turning into another international issue. Therefore, Rugova, despite his request to be treated as the representative of Albanians, was allowed to attend the international conferences on

⁴ For a very detailed historical coverage of the Kosovo conflict see Judah (2000); Malcolm (1999); Mertus (1999); Vickers (1998)

⁵ For a detailed account of the passive resistance see Clark (2000).

the Former Yugoslavia (ICFY) as an observer (Judah, 2000).

When the West granted recognition to the new Republic of Yugoslavia in turn for the Dayton Agreement, prospect for an independent Kosovo was almost lost (Judah 2000). The agreement, excluding Kosovo from the process, tacitly endorsed Serbian claims to the province. Exclusion of Albanians from the peace process discredited Rugova and his passive resistance and led to the emergence of “Kosovo Liberation Army” (KLA, or — in Albanian — Ushtria Çlirimtare e Kosovës: UÇK) to achieve freedom through violence (Hedges 1999: 29). Beginning in 1997 the KLA with arms it obtained from Albania after the financial and governmental collapse of that country began to launch attacks on the Serbian forces (Lani, 1999).

Pseudo-Engagement

As a result, the international community slowly but reluctantly found itself drawn into another Yugoslav conflict. Indeed, when the international community

seriously begun to take interest in Kosovo, this was not out of concern for the plight of Albanians. In 1996, alarmed by the increase in the number of Albanians seeking asylum in the Western Europe, Parliamentary Assembly of the Council of Europe (1996) drew attention to the systematic human rights violations.

Yet, demand for independence, whether passive or active was an idea that found no support in the international quarters. According to Richard Caplan (1998), the United States and the west European states—the chief architects of the Dayton agreement—were concerned that the establishment of an independent Kosovo would make it easier for the forces of separation to triumph over those of integration in Bosnia and that the fragile peace they had constructed there would be shattered. It was also feared that an independent Kosovo would destabilize neighboring Macedonia with a considerable Albanian minority. Finally, there was the concern, more generally, that an

independent Kosovo would serve as a precedent for the numerous self-determination movements bent on separation elsewhere in Europe.

Thus, once it became evident that the eruption of violence was inevitable, the international community concentrated on efforts to achieve a viable solution short of independence. The statement issued in September 1997 by the Contact Group – an ad hoc coalition composed of the US, Russia, Britain, France, Germany and Italy, previously established to bring a solution to the Bosnian crisis – meeting, which ruled out independence and objected status quo was exemplary of the balanced approach adopted by different international organizations throughout 1996 and 1997 (Weller, 1999b: 234).

The contact group statement was important in another sense. It signaled direct involvement of major powers through the Contact Group. Nevertheless, the Contact Group initially served as a forum for the accommodation of member states'

interests. While Russia considered the crisis as an opportunity to counter the US as a way of fixing its image by emphasizing pan-Slavic ties with Serbia, individual European countries of the group were concerned with their trade relations with Serbia. Italy's attitude regarding the solution of the conflict "within the limits of diplomacy" was illustrative of the stance of the European capitals. Although the US with Britain insisted on a firmer action against Serbia, they did not show any sign of being enthusiastic about direct involvement (Bellamy 2002). These differences among the major powers severely constrained the ability of the coalition to act collectively and thereby undermined several diplomatic attempts for the peaceful resolution of the conflict.

The most significant international initiative taken at this stage of the conflict was opening of an information office by the US administration in Pristine, the capital of Kosovo province, on June 5, 1996 (Troebst, 1998). This initiative was important in

demonstrating US support for Rugova's peaceful strategy even if Washington disagreed with his objectives.

The intensification of the conflict and escalation of violence in the province marked a turning point in international attention. The activities of KLA with claims to liberated areas in the province and Yugoslav/Serbian repression during 1998 intensified outside involvement (Bellamy, 2002; ICG, 1998a). When the U.S. special envoy Richard Gelbhard during his visit to Pristine on February 23, 1998, called the KLA a "terrorist group," a view echoed by the Contact Group meeting in Moscow two days later, Milosevic was given a pretext to crack down on the rebels. The use of disproportionate force by the Army of Yugoslavia and Special Police Units (MUP) in the Drenica region on February 28 and March 5 left more than 80 Albanians dead, among them many women and children.

The symptomatic character of violence, evoking the Bosnian syndrome, the refugee syndrome and Balkan wars syndrome as

outlined by Bellamy (2002) urged the international community to attend the issue seriously. This realization on the part of the international community, however, did not translate into concrete actions that would bring definitive solutions (Daalder and O'Hanlon, 2000). Disagreements over the right course of action between the Contact Group members, which by that time had evolved into leading international mechanism working for the resolution of the conflict, remained as wide as before.

In response to Drenica events, Albright together with her British colleague Robin Cook favored a firm approach, and insisted on immediate action. Albright insisted that "the only way to stop violence in that region is to act with firmness, unity and speed" (cited in Daalder and O'Hanlon, 2000: 26). Other Contact Group countries did not share Albright's position. The dominant tendency among other members of the Contact Group was to rely on non-coercive measures and positive to avoid any direct involvement. For instance, while Lombardo

Dini, Italian Foreign Minister, considered that they “must make every effort to redirect the situation within the limits of diplomacy,” his German colleague insisted on a UN Security Council authorization before any action against Yugoslavia can be taken(cited in Bellamy, 2002: 73).

On the other hand, the EU members and Russia heavily relied on positive incentives to convince Milosevic to modify its position on the issue. For instance, During a visit to Belgrade, French and German Foreign Ministers, Hubert Vederine and Klaus Kinkel respectively, convinced Milosevic to allow for the opening of EU office in Pristine in return for readmission of Yugoslavia to OSCE and some easing of the economic embargo, which had been implemented during the Bosnian crisis (ICG, 1998a).

To summarize, international engagement until the end of the first half of 1998 was characterized by what can be called diplomacy of persuasion. Without showing a radical departure from the past, international initiatives were designed to

persuade the Kosovar Albanian leadership, with the exclusion of the KLA from much of the process, to abandon their claim for an independent Kosovo, and Milosevic to end the violent crackdown in Kosovo and accept negotiations with the Kosovar Albanian leadership.

The United Nations Security Council’s (1998a) first resolution, 1160, on the conflict adopted on March 23, 1998 was representative of international position. The resolution was condemning Serbia and the KLA for engaging in atrocities. The authorities in Belgrade and the leadership of the Kosovo Albanian community were called upon “urgently to enter without preconditions into a meaningful dialogue on political status issues,” and accept “the participation of an outside representative or representatives.”

Yet no diplomatic attempt was successful enough to persuade Milosevic to retrieve from insisting that Kosovo was an internal matter of Serbia and to refuse international mediation. After all Kosovo was the place

on which Milosevic had built his entire political career by exploiting Serbian nationalism to which Kosovo was the Promised Land. Furthermore, once the requests of international community were accepted, this would legitimize Rugova's claims and thereby lead to another Dayton. It would be Richard Holbrook, the leading diplomat articulating the Dayton Peace Agreement, who assumed the charge to conduct diplomatic negotiations on behalf of the Contact Group, to break Milosevic's resistance. His initiatives in early May succeeded in persuading both sides to engage in talks to end the conflict. Furthermore, Holbrook managed to convince Milosevic to accept US mediation in facilitating dialogue for a political settlement. Also he managed to secure an agreement, which would form the basis of Kosovo Diplomatic Observer Mission (KDOM), and would allow diplomatic observers to travel from Belgrade to Kosovo (Daalder and O'Hanlon, 2000).

In securing these concessions, however, Holbrook did not solely rely on his personal skills. The US President Bill Clinton in a press conference signaled the readiness of the US to increase the pressure on Belgrade unless the Serbian administration sat on the table (Daalder and O'Hanlon 2000). In addition, the Contact Group at its London meeting on May 9 issued new economic sanctions against Yugoslavia and threatened to adopt additional ones (Weller, 1999a).

Eventually, Milosevic managed to soften the hardening tone by accepting the deployment of an observation mission in Kosovo. Furthermore, he pledged to end repression against the civilian population and continue negotiations with Rugova. Yet these concessions hardly had any impact over the fight between the KLA and Serbian security forces, let alone deteriorating conditions of civilians. As the Serbian Security forces were restrained under the watchful eyes of the west, the initiative was taken by the KLA. During late June and July, KLA offensives to seize and hold places in

Western Kosovo resulted in the intensification of the conflict throughout the summer. As a result of counter offensive operations launched by Serbian security forces, not only was the KLA almost defeated but also Kosovo was nearly evacuated (Troebst, 1998). According to UN Commissioner for High Commissioner for Refugees (UNCHR) estimates, the number of the displaced Albanians had reached to 241,700 by mid September (ICG, 1998b).

At that point, international diplomacy led by Holbrook, now the US ambassador to the UN and Christopher Hill, the US ambassador to Macedonia, and a senior member of Holbrook's negotiating team at Dayton, run along two tracks (Daalder and O'Hanlon, 2000; Judah, 2000; Bellamy, 2002). What Holbrook was trying to do on the ground was spearheaded on the paper through plans produced by Hill for a settlement. Unlike previous efforts, however, American diplomats had recognized that relying on Rugova alone would not be enough to

resolve the conflict. Therefore, instead of labeling the KLA a terrorist group and excluding it from the process, they realized that it would be necessary to include the KLA into the process to reach a viable solution (see Weller, 1999a: 348 for the content of the draft agreement). Thus, Hill not only shuttled between Belgrade and Pristine but also between the LDK and the KLA. However, an informal understanding in late summer between Rugova and Milosevic on an interim plan that postponed the final decision on Kosovo's political status was rejected by KLA representatives. Consequently, what diplomacy of persuasion succeeded in the end was no more than persuading the international community that it was not working.

Leading Diplomacy under the Threat of the Use of Force

The summer long Yugoslav military offensive had resulted in enormous civilian casualties and the displacement of over 230.000 Albanians from their homes. These operations turned out to be a disaster for

the Serbian administration in galvanizing the Western opinion (Daalder and O'Hanlon, 2000; Judah, 2000). International community had come to the conclusion that new tools of engagement were needed to push the parties for a settlement. Apart from the fear that events may get out of control and spread fighting to Albania and Macedonia, the potential humanitarian catastrophe waiting at the door with the coming winter conditions and displaced people hiding in Kosovo hills urged the US and other major actors to introduce threat of the use of force to support diplomatic activity.

On September 23, 1998, the United Nations Security Council (1998b) adapted Resolution 1199, which determined the situation as a threat to peace and security in the region. The resolution signaled a shift in international attitude. Yet the resolution at the same time once again revealed

persisting division among major powers. Despite the fact that the resolution determined the crisis as a Chapter VII situation of UN Charter, no reference was made to military intervention.⁶ To satisfy Russian demands, which raised a strong protest against the threat of air strikes against Yugoslavia, any reference, which may justify the use of force was omitted from the final text of the resolution.

Threat of the use of force was not a policy approach that the international community in the context of Kosovo adopted for the first time. However, unlike earlier threats that were issued in isolation, the threats that were made in the second half the 1998 were given legal cover under the UN resolutions and institutionalized under NATO's collective security umbrella.

Due to its impact on the stability of NATO's southeastern flank, the alliance had developed an interest in Kosovo as early as

⁶ Chapter VII Article 39 of the UN Charter gives the Security Council the authority to determine whether a situation poses a threat to international peace and security. A Security Council resolution

adopted under Article VII allows Security Council to take all necessary measures, which potentially includes the use of force, to maintain or restore peace and security.

March. In its several meetings, the Alliance had begun to discuss the possibility of threatening Serbia with air strikes to end the conflict. However, most NATO members, French, Germany and Italy, in particular, insisted that any NATO action in or over Kosovo be authorized by the UN Security Council. The Italian prime minister, for instance, even after the decision of the activation of order was taken, still insisted that “his government did not see grounds for military action which would have to be legitimized by the United Nations” (Zenko, 1998: 3).

According to Zenko (1998), American action would be necessary to compel its European allies to confront the crisis in Kosovo. The US insisted that an outside settlement on the parties was necessary for the resolution of the conflict, and argued that NATO retained the right to act independently of the UN. Yet the alliance waited for a UN resolution. After the issue was defined by the Security Council as a threat to peace and security, The Northern Atlantic Council

(NAC), NATO’s parliamentary body, voted on September 24, 1998 for Activation Warning (ACTWARN), which allowed NATO forces a limited air operation and authorized its supreme commander to commence air strikes to press Serbia’s compliance with Resolution 1199. To support Holbrook’s efforts on the ground, NATO unilaterally issued another “activation warning” known as “October Ultimatum” for air strikes in 96 hours if Belgrade did not comply with UNSCR 1199 on October 13, 1998 (Judah, 186).

Diplomacy under guns seemed to be producing positive results when Holbrook succeeded cutting a deal with Milosevic in October (Strategic Comments 1998c). The agreement envisioned a cease fire, as stipulated in UNSC Resolution 1199, and the establishment of a Kosovo verification mission (KVM) by the OSCE to observe the compliance to the ceasefire on the ground and of an air-verification mission by NATO. The agreement was endorsed by the UN

Security Council (1998c) Resolution 1203 on October 24.

The Holbrook initiative under the mediation of the Contact Group, however, could not put an end to atrocities in Kosovo (Gow, 1998). Taking advantage of the new situation, KLA forces moved into positions vacated by the redeployed Serbian forces (United Nations 1998). In retaliation, the Serbian forces once again initiated a disproportionate crack down. The execution of, according to OSCE-KVM investigation, 45 unarmed ethnic Albanians by the Yugoslav forces in the village of Racak on January 15, 1999, galvanized international reaction. According to Steven L. Burg (2003) the “Racak massacre provided the emotional impetus for policy makers to abandon what appears to have been a White House strategy of negotiating with Milosevic.”

Following Racak, Albright was quick to engage in diplomatic consultations “to build consensus for her idea that future diplomacy had to be backed by the threat of

force” (Judah, 2000: 194). Renewed international efforts made by the Contact Group were shaped under this dictum. Albright’s plan involved using credible threats of force to coerce parties into accepting a comprehensive peace plan. The new plan would be based on blueprints developed by Hill, yet involving a robust NATO-led peacekeeping force to enforce compliance (Bellamy, 2002: 172). Therefore, in February and March 1999, the international community exerted intense diplomatic pressure accompanied by threats of military action on the FRY authorities.

On January 29 meeting, the Contact Group summoned Serbians and Kosovar Albanians to engage in proximity talks. The consensus within the Contact Group, according to Weller (1999a), echoed aggressively within the Alliance. NATO on 30 January issued a statement that enunciated the organization’s resolve and readiness to take any necessary measures to ensure compliance with international demands.

The initial reaction of FRY was to refuse a conference, which they thought would internationalize an internal matter of the Serb Republic. Russian diplomatic efforts were successful to persuade the Serbian regime (Weller 1999b). When Serbian representatives and the Kosovar Albanian delegation (including both the KLA and the LDK), met at Rambouillet, a castle near Paris on February 6, 1999 for a settlement, Contact Group members concluded that both sides would be held accountable if they failed to comply with what was offered to them at the end of 21 day negotiation period. The following day, NATO reiterated its readiness to take any measures necessary to enforce compliance with international demands. That included possible air strikes against targets on Yugoslav territory and measures against the KLA to curb arms smuggling into Kosovo (See Judah, 2000).

The plan offered by the Contact Group was an “Interim Agreement for Peace and Self Government in Kosovo” with political and

military provisions. Two weeks of intensive negotiations could produce no substantive results. Under the pressure of Albright, the Kosovar Albanian delegation agreed to sign the agreement, yet reserving the right to consult with people of Kosovo. The response from the Serbian delegation, on the other hand, was at best equivocal and ambiguous. The delegation indicated that Serbia would be prepared to grant autonomy and it was ready to discuss the scope and character of an international presence in Kosovo to implement the agreement but not on Contact Group terms.

The draft agreement, proposed to the Serb delegation at Rambouillet, contained terms that were considered by Belgrade as open violation of the sovereignty of the FRY. The agreement required Serbia to accept a Kosovo force (KFOR) established by NATO with the authority of unrestricted passage throughout the FRY including associated airspace and territorial waters to oversee the implementation process. KFOR also retained the authority to use force if

necessary against any parties violating the agreement. The Serbian delegation simply viewed this provision as an attempt to occupy the whole Serbia (Weller, 1999b; Bellamy, 2002).

In addition, the agreement allowed for a referendum among the people of Kosovo to decide on the final settlement and status for the province three years after the agreement was in force. Thus, Milosevic did not hesitate rejecting the agreement, despite the fact that this provision was balanced by strong emphasis on the territorial integrity of the FRY (Weller, 1999b).

Giving up controls over the Kosovo region under a peaceful agreement would be political suicide for Milosevic who had built his entire political career on Serbian nationalism and its symbol, Kosovo. Thus, when the Contact Group convened a second round of talks on 15 March 1999 at the Kleber Centre in Paris, to bring negotiations to a conclusion, the FRY delegation presented their version of the

agreement, which simply led to the collapse of negotiations.

Leading a “Sub-Optima” Intervention

When NATO launched Operation Allied Force on 24 March 1999 to end Serbian violence and repression against ethnic Albanians, and to establish a political framework for an agreement on the basis of the Rambouillet accords, it did not expect the operation to last 74 days. The dominant view in the alliance was that a relatively short bombing campaign would persuade Milosevic to come back to sign the Rambouillet agreement (Daalder and O’Hanlon 2000). It took four weeks of air campaigns for the alliance leaders to realize that the Yugoslav leadership would not respond to negotiation proposals. As a result, at the NATO summit in Washington on April 23, 1999, member states decided to further intensify the air campaign by expanding the target set to include military-industrial infrastructure, media, and other targets in Serbia itself (See Judah, 2000 and Bellamy, 2002).

Although in April, planning for a ground invasion began at NATO headquarters, there was, however, strong political resistance against ground deployment in several of the NATO countries, including the US itself. The reluctance over the deployment of ground troops was another vivid illustration of how intervening states viewed the crisis in terms of public goods, which they prefer to sub-optimally produce. However, a final round of negotiations completed in early June averted the need for a ground invasion.

At the G8 meeting in Cologne, Russia and the G7 countries developed a seven-point peace plan that was originally introduced by Germany in April. These principles called for an immediate and verifiable end to the repression and violence in Kosovo; the withdrawal of FRY military, police, and paramilitary forces; the deployment of effective international civil and security presences; and the return of all refugees. While the plan stated that “the people of Kosovo will enjoy substantial autonomy

within the Federal Republic of Yugoslavia,” no timeline or mechanism for resolving Kosovo’s long-term status was included in the agreement.

On June 1, 1999, the Serbian government advised the government of Germany that it would accept the G8 principles. Later on June 3, the Serb Parliament formally approved a peace plan based on the G8 principles. The agreement was endorsed by the UN Security Council Resolution 1244, which established the framework for UN civil administration of the province and the establishment of an international security presence.

Conclusion

In this article, I have analyzed the role of leadership in the success of collective coercive attempts in intrastate conflicts. Throughout the paper two themes have been strongly emphasized: the treatment of intrastate conflicts as public goods or public bads, and the need for a leader in collective international attempts for the achievement of successful outcomes in

these conflicts. I began my analysis by drawing attention to the growing international awareness to the linkage between human rights abuses, forceful displacement of populations and regional and international security. This considerations turn intra state conflicts into public bads. However, given the poor record of international community in dealing with intrastate conflicts, I argued that in the absence of a direct threat to the interests of individual states, there is a need for a leader that is capable to provide or induce contribution for public goods associated with efforts to bring a solution to the conflict.

As illustrated in the case of Kosovo crisis, conflicts do not exist in separate from the rest of the international system. They have externalities or costs to the broader community, which must find ways to deal with such conflicts and share costs associated with efforts for their solution. As outlined above the public bad associated with the conflict was the potential threat it

posed to international peace and security. Refugee flows caused by the conflict was not only upsetting stability of the neighboring states but at the same time becoming an evident problem for the European countries outside the region. Indeed, when the international community seriously begun to take interest in Kosovo, this was not necessarily out of concern for the plight of Albanians but because the increase in the number of Albanians seeking asylum in the Western Europe, alarmed Western capitals to consider the issue seriously.

The threat that Kosovo posed, however, was not limited to merely to the flow of refugees to the Western countries. It was feared that once exploded, the damage it would cause would not be limited to Kosovo. While those closest were the most to be effected from failure to prevent the diffusion of the conflict, other states were at the risk of exposure in varying degrees. Not to mention the fragile situation the conflict had created for Albania, Macedonia

and other neighboring states, for the European Union countries, for instance, the conflict was another deadly incident on its periphery in less than a decade. For NATO it implied possible splits within the organization among the member states, i.e. Turkey and Greece which were likely to become parties to the conflict.

Intervention to solve a conflict similarly has consequences with different magnitudes for different segments of the international community. The benefit can be securing the stability of a region, security of an ally or enhance legitimacy among other members of the international community. In the case of Kosovo, the articulated benefits varied. They included maintaining peace and stability in Southern Europe, strengthening the institutions that keep the peace, preserving Bosnia's progress towards peace and strengthening democratic principles and practices in the region. Preventing the flood of refugees and the creation of safe havens for international terrorists, drug traffickers and criminals,

preventing the spread of conflict to Albania and Macedonia and preventing the unilateral involvement of Greece and Turkey on opposite sides, and preserving NATO's credibility as the guarantor of peace and stability in Europe, and finally overcoming the sense of shame that the West had failed in the Bosnian catastrophe can be considered among other articulated interests.

Reasonably, I argued that an internal conflict becomes the subject of collective action to restore status quo when the actions of the parties to conflict create a negative externality or a cost for the group. Nevertheless, the awareness that a problem exists does not automatically imply the obligation to do something about it (Brenner, 1995). Several reasons prevent leading members of the international community to acknowledge the problem. As indicated earlier the first reaction of potential interveners is to evaluate the degree of threat posed by the conflict to some of their strategic, political and

economic interests. For instance, the more the conflict is away from ones boarder the least one will be ready to undertake the costs.

Above all obstacles, however, one should recognize the fact that interventions are risky and costly engagements. They require diplomatic, economic and military resources, which no state, including the potential leader, is likely to undertake in absence of well defined interests. Even the probability that cost sharing will occur does not guarantee that an interventive behavior will emerge. In the absence of strong interests at stake, states seek to free ride on efforts of others. Disagreements over the right course of action are likely to be deep and defections are likely to be high. In the absence of a leading state, potential interveners demonstrate a pseudo-engagement, which allows them retain their distance rather than solving the conflict. It is quite common to observe different states pursuing different strategies. Therefore, discrepancy between

rhetoric and actions is the norm rather than exception. These inconsistencies naturally strain several non-coercive and coercive attempts designed to enforce a solution.

The process of international involvement in the Kosovo crisis, in this regard, is no exception. As observed in Kosovo, the initial approach of the international community in general and the Contact Group in particular demonstrated how states were less enthusiastic to undertake any commitment. Despite the fact that Kosovo was a bomb waiting to explode, the international community exhibited a strong tendency to underplay the situation. Efforts of the Contact Group, which mainly served as a forum to accommodate the interests of member states, were hampered by equivocal signals. Not all the coalition members, displayed by the attitude of Italy and Russia, had the same degree of political will to see Serbia being coerced or agree on the type of strategy to coerce.

A good indicator of how intervening states viewed the crisis in terms of public good,

which they prefer to sub-optimally produce was the discussion among NATO states over the deployment of ground troops. The lack of public support due to high costs and military casualties associated with deployment of ground troops made the intervening states back away from realizing this option. The discussion on ground troop deployment among member states demonstrated that the members of the group were not willing to provide as much of the good as it would be in their common interest to provide.

Against these setbacks, Kosovo Crisis has been a good example of illustrating how the presence or absence of leadership might affect the prospect of international engagement. I suggested that the leader not only mobilizes international organizations to take an active role in efforts for the prevention, management and resolution of such conflicts, but also induces other states to either participate into the solution finding process or

contribute to costs associated with the production of collective goods

The task of leadership as provided in the case of Kosovo by the US was not only crucial in minimizing the intra-coalition differences over the right course of action but also in shaping perceptions of the credibility attributed to non-coercive and coercive measures undertaken by the coalition. In this context, the US played a crucial role throughout the process in the identification of the problem, option identification, deliberation and decision, and finally implementation. It actively involved in mediation in facilitating dialogue for a political settlement, activating Contact Group, the UN and NATO to take a more robust approach. Indeed, American action shaped under the position of Secretary of State Madeline Albright came out to be necessary to compel Europeans to confront the crisis in Kosovo. From the early stages of international engagement Albright insisted that an outside settlement on the parties was necessary for the resolution of

the conflict. However, for the most part the US initiatives required cooperation and consent from the other members of the Contact Group. Only after taking the support of other NATO members and taking a tacit consent from Russia could the US actively led international efforts. This fits well into the assumption that leadership depends on consent from the followers.

References

- ACKERSON, A. (1998). Macedonia and the Kosovo Conflict. *The International Spectator* 33: 41:49
- Amnesty International. (June 1998). Federal Republic of Yugoslavia: A Human Rights Crisis in Kosovo Province, *Document Series A*, No: 1-4.
- BELLAMY, A. (2000a). Human Wrongs in Kosovo: 1974-1999. In *The Kosovo Tragedy: The Human Rights Dimensions*, edited by Ken Booth, *The International Journal of Human Rights*, 4: 114-119.
- BELLAMY, A. (2000b). Lessons Unlearned: Why Coercive Diplomacy Failed at Rambouillet. *International Peacekeeping* 7: 95-114.
- BELLAMY, A. (2002). *Kosovo and the International Society*. New York, New York: Palgrave MacMillan.
- BESHIRI, I. (1996). Kosovar Independence Lacks International Backing. *Transition* March 22: 52-54.
- BLECHMAN, B. M. (1995). The Intervention Dilemma. *Washington Quarterly* 18: 63-73.
- BRENNER, M. (1995). The Multilateral Moment. In *Multilateralism and Western Strategy*, edited by Michael Brenner. New York : St. Martin's Press.
- BROWN, M. (1996). The International Dimension of Internal Conflict. Cambridge: MIT Press.
- BULL, H. (1984). Introduction. In *Intervention in World Politics*,

- edited by Hedley Bull. Oxford: Clarendon Press.
- BURG, S. (2003) "Coercive Diplomacy in the Balkans: the US use of force in Bosnia and Kosovo", In Robert J. Art and Patrick M. Cronin (editors), *The United States and Coercive Diplomacy*, Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- CAPLAN, R. (1999). Christopher Hill's Road Show. *The World Today*, January 1999, p. 13-14.
- CARMENT, D. AND ROWLANDS, D. (1998). Three's Company: Evaluating Third-party Intervention in Intrastate Conflicts. *Journal of Conflict Resolution* 42 (5): 15-37.
- CARMENT, DAVID, ROWLANDS D., AND JAMES, P. (1997). Ethnic Conflict and Third Party Intervention: Riskiness, Rationality and Commitment. In *Enforcing Cooperation*, edited by Gerald Schneider and Patricia Weltsman. London: Macmillan.
- CARMENT, D. (1993). The International Dimensions of Ethnic Conflict: Concepts, Indicators, and Theory. *Journal of Peace Research*, 30 (2): 137-150.
- CLARK, H. (2000). *Civil Resistance in Kosovo*. London: Pluto.
- CONYBEARE, J. A.C. (1984). Public Goods, Prisoners' Dilemmas and the International Political Economy. *International Studies Quarterly*, 28(1): .5-22.
- DAALDER, I. H. AND O'HANLON, M. E. (2000). *Wining Ugly*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- DESCH, M. (2001). Humanitarian intervention: Liberals, Neocons, and Realcons. *Orbis* 45 (4): 519-533.
- DOWTY, A., AND LOESCHER, G. (1996). Refugee flows as Grounds for International Action. *International security* 21 (1): 43-71
- FINNEMORE, M. (1995). Constructing Norms of Humanitarian Intervention. In

- The Culture of National Security: Norms and Identities in World Politics*, edited by Peter J. Katzenstein. New York: Columbia University Press.
- GIBBS, D. (2000). Real Politik and Humanitarian Intervention: The Case of Somalia. *International Politics* 37(41): 41-55.
- GILPIN, R. (1987). *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- GOW, J. (1998). Kosovo after the Holbrook-Milosevic Agreement. What now? *International Spectator* 38 (4): 17-22.
- GRIECO, J. (1993). The Relative-Gains Problem for International Cooperation. *American Political Science Review*, 87 (3): 729- 87.
- HAMBURG, D. A. AND HOLL, J. E. (1993). Preventing Deadly Conflict: From Global Housekeeping to Neighbour Watch. In *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*, edited by Inge Kaul, Isabelle Grunberg, and Marc A Stern. New York: Oxford University Press.
- HARDIN, R. (1982). *Collective Action*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- HEDGES, C. (1999). Kosovo's Next Masters *Foreign Affairs* 24-65.
- International Crisis Group (ICG)*. (March 20, 1998a). Kosovo Spring. *ICG Europe Report*, 32.
- International Crisis Group (ICG)*. (September 12, 1998b). Kosovo's Long Hot Summer: Briefing on Military, Humanitarian and Political Developments in Kosovo. *ICG Balkans Report*, 41.
- JACOBSEN, P. V. (2000). Focus on the CNN Effect Misses the Point: The Real Media Impact on Conflict Management is Invisible and Indirect. *Journal of Peace Research*, 37(2): 131-143.

- JUDAH, T. (2000). *Kosovo: War and Revenge*. New Haven/London: Yale University Press.
- KEOHANE, R. O. (1994). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- KINDLEBERGER, C. P. (1986). *The World in Depression, 1929-39*. Berkeley: University of California Press.
- LAKE, D. A. (1993). Leadership, Hegemony, and the International Economy: Naked Emperor or Tattered Monarch with Potential. *International Studies Quarterly*, 37(4): 459-489.
- LAKE, D. A. AND ROTHSCHILD, D. (1996). Containing Fear: The Origins and Management of Ethnic Conflicts. *International Security*, 21(2): 41-75.
- LANI, R. (1999). Rugova and the UCK: Chronicle of a Shifting Balance. *The International Spectator*, 34 (4): 29-40.
- LUND, M. (1996). *Preventing Violent Conflicts*. Washington, D.C: United States Institute of Peace Press.
- MALCOLM, N. (1999). *Kosovo. A Short History*. New York: N.Y University Press.
- MARCH, A. AND SIL, R. (1999). The “Republic of Kosova” (1989-1998) and the Resolution of Ethno-Separatist Conflict: Rethinking “Sovereignty” in the Post-Cold War Era. *The Christopher H. Browne Center for International Politics, Working Paper Series 99-01*.
- MARTIN, L. (1993). The Rational State Choice of Multilateralism. In *Multilateralism Matters. The Theory and Praxis of an Institutional Form*, edited by John Gerard Ruggie. New York: Columbia University Press.
- MENDEZ, R. (1993). Peace as a Global Public Good. In *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*, edited by Inge Kaul, Isabelle Grunberg, and Marc A

- Stern. New York: Oxford University Press.
- MERTUS, J. A. (1999). *Kosovo: How Myths and Truths Started a War*. Berkley: University of California Press.
- MITCHELL, C. R. (1970). Civil Strife and The Involvement of External Parties. *International Studies Quarterly*, 14 (2): 166-194.
- MORGENTHAU, H. (1967). To Intervene or Not to Intervene. *Foreign Affairs* 45: 425-36.
- NATION, C. (1998). US Policy and the Kosovo Crisis. *International Spectator*, 33 (41): 23-39.
- OLSON, M. (1965). *Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University Press, 1965.
- OYE, K. A. (1985) Explaining Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions. *World Politics* 38 (1): 1-24.
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (January 24, 1996). Resolution 1077(1996) on Albanian Asylum Seekers from Kosovo, 1996 Ordinary Session, 5th Sitting.
- REGAN, P. M. (1998). Choosing to Intervene: Outside Intervention in Ethnic Conflicts. *The Journal of Politic*, 60 (3): 754-779.
- SCHMITT, F. (1995). Strategic Reconciliation in Kosovo”, *Transition* (August 25 1995): 17-19.
- SMITH, M. J. (2000). Humanitarian Intervention Revisited: Is there a Universal Policy. *Harvard Review*, 22 (3): 72-76.
- SNIDAL, D. (1985). The Limits of Hegemonic Stability Theory *International Organization*, 39 (4): 579-614.
- SNIDAL, D. (1991). Relative Gains and Patterns of International Cooperation. *American political science Review*, 85 (3): 701-726.
- Strategic Comments. (1998a). A Balkan Intifada in Kosovo: Ruing out of

- Time. *International Institute for Strategic Comments*, 4 (2): 1-2.
- United Nations Security Council. (1998b). *United Nations Security Council Resolution 1199, Situation in Kosovo (FRY) (S/RES/1199)*. Available from <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement>.
- Strategic Comments. (1998b). Another Balkan Crisis: Containing the War in Kosovo. *International Institute for Strategic Comments*, 4 (5): 1-2.
- United Nations Security Council. (1998c). War Suspended in Kosovo: Serbian Retreat, Albanian Defiance. *International Institute for Strategic Comments*, 4 (9): 1-2.
- United Nations Security Council. (1998c). *United Nations Security Council Resolution 1203, Situation in Kosovo*. Available from <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/321/21/PDF/N9832121.pdf?OpenElement>.
- TROEBST, S. (1998). Conflict in Kosovo: Failure of Prevention? — An Analytical Documentation, 1992-1998. , *ECMI Working Paper 1*.
- United Nations Security Council. (1998a). *United Nations Security Council Resolution 1160, Letters from the United Kingdom (S/1998/223) and the United States(S/1998/223)*. Available from <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/172/89/PDF/N9817289.pdf?OpenElement>.
- United Nations Security Council. (1999). *United Nations Security Council Resolution 1244, Situation in Kosovo*. Available from <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>.

- United Nations. (December 24, 1998). Report of the Secretary-General Prepared Pursuant to Resolution 1160 (1998), 1199 (1998) and 1203 (1998) of the Security Council. United Nations Documents (Doc. S/1998/1221).
- VICKERS, M. (1998). *Between Serb and Albanian — A History of Kosovo*. London: Hurst & Company.
- WALTZ, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.
- WELLER, M. (1999a). *The Crisis in Kosovo 1989-1999: From the Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and the Outbreak of Hostilities, International Documents Analysis, Vol. 1*. Cambridge, UK: Documents and Analysis Ltd.
- WELLER, M. (1999b). Enforced Negotiations: The Threat and Use of Force to Obtain an International Settlement for Kosovo. *International Peacekeeping*, 5 (1/2): 4-27.
- YOUNG, O. R. (1989). The Politics of International Regime Formation: Managing Natural Resources and the Environment. *International Organization*, 43 (3): 349-375.
- YOUNG, O. R. (1991). Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International Society”, *International Organization*, 45 (3): 281-308.
- ZENKO, M. (2001). Coercive Diplomacy before the War in Kosovo: America’s Approach in 1998. *Pew Case Studies in International Affairs*, Case 252.

1979-1995 ARASI İRAN-ABD İLİŞKİLERİ

Alican EKREN*

Öz

İran 20.yy'ın başından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin önemli kalelerinden biri olarak değerlendirilirdi. İslam devrimi ile birlikte bu kalenin kaybedilmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş hedeflerini ve bu savaşta konumunu tahrip edici olmuştur. İran devrimi Ortadoğu'daki dinamikleri büyük ölçü de değiştirmiştir. Devrimin zaferiyle birlikte Humeyni, önceki hükümetin kararlarını, anlaşmalarını yok saymıştır. Bu da ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerin son bulması anlamına gelmekteydi. Devrim sonrası dönem sadece İran dış politikası için değil aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu politikası için de önemli olmuştur. 1979 yılında meydana gelen devrim, İran'ın sadece monarşi geleneğini değil aynı zamanda iç ve dış politikalarını da değiştirmiştir. Devrim öncesi, bölgede Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük müttefiklerinden olan İran, 1979 sonrası tam karşıt bir konuma yerleşmiştir. Bu çalışmada 1979 devrimi ile birlikte kurulan İran İslam Cumhuriyetiyle birlikte ülke içi ve dışı politikalarda Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerin nasıl bir değişime uğradığını, savaşlar ve bölgesel politikalar perspektifinden 1995 yılına kadar olan süreçte incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İran, ABD, İran İslam Devrimi, İran Dış Politikası

1979-1995 IRAN-US RELATIONS

Abstract

Iran has always been evaluated one of the most important position of USA. The loss of this position, along with Islamic revolution, it destructed to the Usa's goals of the Cold War and its position in this war. The Iranian revolution has changed the dynamics in the Middle East on a large scale. Khomeini, with the victory of the revolution, ignored the decisions of the former government. Firstly, this meant exactly that the relations with the United States had come to an end. The post-revolutionary period was not only important for Iranian foreign policy, but also for the eastern policy of the USA. The revolution that occurred in 1979, not only changed the Iran's monarchy tradition, but also its domestic and foreign policies. Before the revolution, Iran, one of the supportive allied of USA, set itself completely opposite side after 1979. In this study will examine how the relations with the USA in the internal and external politics, together with the Islamic Republic of Iran, founded with the 1979 revolution, will be changed from the perspective of wars and regional politics until 1995.

Key Words: Iran, USA, The Iran Revolution, Iran Foreign Policy

*Bursa Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ekonomi Politikası Yüksek Lisans Öğrencisi,
ekrenalican@gmail.com

Giriş

Orta Doğu bölgesi üç dinin merkezi olması, yeraltı kaynakları bakımından zengin olması ve bu kaynakların dünya siyaseti için önemli konumda olmasından dolayı, uluslararası politikanın ilgisinin en üst düzeyde olduğu ülkelerin başında gelmektedir. Bu bölgenin en önemli ülkelerinden birisi olan İran, dünyadaki tek Şii teokratik yönetime sahip olmakla beraber, kendine has kültürel ve tarihi yapısı ile Ortadoğu bölgesinde farklılaşmıştır. Orta Asya, Hazar Havzası ve Orta Doğu üçgeninin merkezinde bulunması ise önemini daha da arttırmıştır.

Şubat 1979'da gerçekleştirilen İslam Devrimi sonrasında İran tarihinde yeni bir yola girilmiştir. Devrim, İran'ın bölgedeki konumunu ciddi bir şekilde değiştirmiştir. Elde edilen zafer ile Humeyni, Şah döneminin anlaşmalarını ve hükümlerini geçersiz kılmıştır. Bu devrim ile birlikte ABD ittifakından tamamen kopmuştur. Bu kopuşla beraber İran, dünya siyasetinde ABD karşıtı politikaların değişmez tarafı haline gelmiştir. Rıza Şah Pehlevi'nin ülkeyi terk edişi ve akabinde Humeyni'nin İran'a dönüşü ile birlikte, Orta Doğuda dengeleri köklü bir biçimde değiştiren süreç başlamıştır. Bu süreç sadece İran'ı değil, Orta Asya, Hindistan ve Cezayir'e kadar uzanan coğrafyayı etkisi altına almıştır.

Devrime baktığımızda bunun İslami bir kalkışmadan çok, Şah rejimine karşı

topyekûn bir mücadele olduğu görülür. Devrim destekçisi gruplar içerisinde ılımlı İslamcılardan liberallere, aşırı İslamcılardan komünistlere kadar birçok grup vardı. Fakat Humeyni'nin de yeteneği ile birlikte, devrim sonrası yönetimi ele geçiren taraf radikal İslamcılar olmuştur. Humeyni elde ettiği bu zafer ile eski yönetimin tüm izlerini silmiş, yaptığı anlaşmaları ve hükümleri yok saymıştır. Özellikle devrim öncesi en büyük dostlarından olan ABD'nin ülkedeki söz hakkını ortadan kaldırmak için büyük çaba göstermiştir. ABD, Humeyni'nin bu davranışlarını hem kendine hem de bölgedeki en büyük müttefiki konumunda olan İsrail için tehdit olarak algılamış ve eski dostun kısa süre içerisinde en büyük halef konumuna gelmesi, kendisinin Ortadoğu için gelecek hedefleri ve politikalarında büyük değişimler yapmak zorunda bırakmıştır.

1. Rehineler Krizi

Devrim sonrası İran ABD arasındaki ilk gerilim Rehineler Krizi ile başlamıştır (Yeşil, 2014: 6). İran Şahının tedavi amacı ile ABD'ye gitmesini protesto eden bir grup öğrenci 04.11.1979 tarihinde Amerikan Elçiliğini basarak 52 elçilik personelini 444 gün süreyle rehin almışlardır. Öncelikle Şahın İran'a iadesini ve İran'ın Devrim sonrası Amerika tarafından dondurulan mal varlıklarının serbest bırakılmasını istemişler, isteklerinin yerine getirileceği zamana kadar

da rehineleri serbest bırakmayacaklarını söylemişlerdir (Yurdakurban, 2007: 21). Rehin alma olayı, “Vienna Komisyonu’nun yabancı misyonun güvenliği ilkesine ters düşmesine rağmen, Humeyni tarafından destek görmüş ve kendi planları çerçevesinde başarı ile kullanmıştır.

1980 yılında Nisan ayının sonlarına doğru ABD, rehineleri kurtarmak üzere operasyon yapılmasına karar vermiştir. 24 Nisanı 25 Nisana bağlayan gece Tebes Çölüne askeri çıkarma yapıldı. ABD yönetimi bu harekâtın devrim yandaşları için bir mesaj olabileceğini düşünüyordu. Fars körfezinde bulunan ABD güçleri de bu çıkarmayı tam kapasite desteklemeye hazır durumdaydılar. Fakat tüm bu hazırlıklara rağmen ABD’nin rehineleri kurtarma operasyonu tam bir fiyasko ile sonuçlanmıştır (Aliyev, 2007: 78). Düzenlenen operasyonun tam bir başarısızlık ile sonuçlanması, ABD ordusunun dünyadaki imajını neredeyse yerle bir etmiştir (Gündoğan, 2011: 68)

Yaşanan rehineler krizi İran için uluslararası sonuçları da beraberinde getirmiştir. 22 Mayıs 1980 günü Avrupa İktisadi Birliği üyeleri, ABD baskısı ile İran’a ekonomik boykot uygulamaya başladılar. Bu boykota diğer ülkeler ve Japonya, Kanada’nın yanı sıra Avustralya da katıldı. ABD ile ilişkilerin tekrar rayına oturması için tek bir şey

gerekiyordu. O da rehinelerin serbest bırakılmasıydı (Aliyev, 2007: 79). Irak’la başlayan savaş ve Amerika’nın İran’ın dondurduğu mal varlığını serbest bırakacağı üzerine yaptığı açıklamalardan sonra, 444 gün süren rehine krizi son bulmuş ve 52 rehine İran’ı terk etmişlerdir. Carter, İran’da yaşanan olaylarda başarısız olmasından dolayı, Başkanlık seçimlerinden mağlubiyet ile ayrılmış ve rehinelerin bırakılmasının aynı günü Amerika Birleşik Devletleri’nde Ronald Reagan Başkanlık görevine başlamıştır (Yurdakurban, 2007: 21). Rehinelere bırakılmasından sonra İran, ABD’den kendi iç işlerine karışmamasını ve uyguladığı yaptırımlardan vazgeçmesi hakkında adımlar atmasını beklemiştir (Aliyev, 2007: 81) Fakat Reagan bu isteklere kayıtsız kalıp İran aleyhine olan çalışmalarını daha da güçlendirmiştir ve sonra gelen Başkanlar döneminde de bu değişmeden devam etmiştir.

Rehine krizi İran’ın diğer ülkelere karşı “İdealist Devrim” politikasının daha ön plana çıkmasını sağlamıştır. İran bu politika ile Uluslararası düzende kendi bağımsızlığını korumaya çalışmıştır. Fakat bu “İdealist Devrimci” politikaları İran’ı bilinen diplomatik ilişkilerinden uzaklaştırmıştır. Yaşanan bu kriz süresince Humeyni’nin endişesi Velayet-i Fakih[†] düşüncesinin

[†] Din hukuku konusunda bilgin anlamına gelen fakihin vesayet ve yönetim yetkisidir.

gelişmesinin önüne geçeceğiydi (Halhalli, 2014: 83).

2. İran – Irak Savaşı

1980 yılının Eylül ayında başlayan İran ve Irak arasındaki savaşa başlamadan önce, 1980'lerin ortalarındaki durumu on yılın perspektifine oturtmak önemlidir. ABD'nin Körfez güvenlik sistemine yönelik duruşunun kökleri, savaş öncesi döneme kadar uzanmaktadır. İran'daki Şah rejiminin çöküşü resmi çarpıcı bir biçimde değiştirdi. Ayetullah Humeyni'nin yeni rejimi Birleşik Devletlerde şüpheyle karşılandı. İran devrimi ABD için iki sorun oluşturdu. Birisi Körfez'deki Arap ülkelerinde benzer sosyal ve politik karışıklık tehdidiydi. Diğeri, Körfez boyunca doğrudan İran saldırıları yapma olasılığıydı. (Naff, 1985: 62).

İran, yaşadığı devrim sonrasında, başta ABD ve İsrail olmak üzere birçok ülke ile problemler yaşayarak uluslararası camiada yalnız kaldığı bir duruma sokulmuştu. Bunu bir fırsat olarak gören Saddam Hüseyin, 1980'de İran'a saldırarak sekiz yıl sürecek savaşın fitilini ateşledi (Yurdakurban, 2007: 23). Saddam İran'da meydana gelen devrimin kendi topraklarına da sıçramasından korktuğundan, İran'daki Şii devriminin hızını kesmek istiyordu.

1980-1988 arası sekiz yıl süren İran – Irak savaşında ABD'nin Irak'a verdiği destek, sonrasında uyguladığı ekonomik, politik yaptırımlar ve ambargolar İran'ın benliğinde

önemli izler bırakmıştır. 1979 devrimi sonrasında İran bağımsız bir dış politika izlemeye başlayınca, ABD için bir tehdit haline gelmiş ve İran'ı “terörü desteklen ülkeler” listesine almıştır. Diğer taraftan Afganistan ve Irak'ı işgaliyle birlikte onu hem doğudan hem de batıdan kuşatması, Basra Körfezinde silahlı güç bulundurması, bölgede İran'ı önlem almaya itmiştir (Doster, 2012: 46). Uygulanan ambargolar sonrasında İran, alternatifler aramaya başlamış, Asya ve Avrupa'ya yönelmiştir. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin işgaller yoluyla Ortadoğu'ya yerleşmesinden ve Rusya'nın ağırlığının azalmasından rahatsız olan İran, son zamanlarda Rusya'nın etkinliğinin artmasından memnun olduğunu bilinmektedir.

Sekiz yıl süren bu savaşta 1 milyon civarında insan hayatını kaybetmiştir. İnsan kaybının yanı sıra ekonomik olarak da büyük sonuçları olmuş ve 150 milyar dolar civarında maddi kayıp meydana gelmiştir. Irak batıdan alenen destek görmesine karşın bu savaşın galibi olamamıştır (Akbaş ve Baş, 2013: 27). Savaş sonrası dönemde Tahran yönetimi pragmatist bir politika izlemiştir. Sekiz yıl süren savaşın akabinde İran ekonomisi acilen yapılandırılması kaçınılmazdı. Rafsancani'nin planı ise dışarıdan mali yardım almak ve yabancı yatırımcıyı teşvik etme temellerine dayanıyordu (Efeğil, 2012: 66).

ABD'nin Irak politikasına baktığımızda bu çıkarlar bazında değişiklik göstermiştir. 1979 yılında Humeyni'nin ortaya çıkışından önce Irak'ı terör listesine alan ABD, Ayetullah Humeyni ile beraber, özellikle ABD ve İsrail üzerindeki radikal görüşleri nedeniyle Irak hakkındaki görüşlerini bir süre rafa kaldırmasına neden olmuştur.

1979 devrimi ile birlikte Humeyni'nin iktidara gelmesinin ardından başlayan İran – Irak savaşında ABD'nin Saddam Hüseyin'in İran'a saldırmasına olumlu baktığı bir dış politika benimsemiş ve ABD'nin bu tutumu, ikili ilişkileri adeta kopma noktasına getirmiştir (Akbaş ve Baş, 2013: 25). ABD iki amaçla Irak'a destek vermiştir; birincisi İran'ı kaybetmenin ve 444 gün süren rehine krizinin intikamını almak, ikincisi ise İran'da devrim sonrası kurulan Şia yönetiminin zayıflamasıyla beraber, İran'ın İslam ülkelerini birleştirme hayalinin bu savaş yoluyla yıkılmasını sağlamak (Semiz ve Akgün, 2005: 165). İran bu süreçte temel prensiplerden taviz vermeden, ülke içi özgürlükleri arttırma yolunda çabalarken, dış ülkeler ile de ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirme gayreti içinde olmuştur (Semiz ve Akgün, 2005: 167).

3. Hazar - Orta Asya Siyaseti

İki ülke arasındaki çatışmaların en büyüklerinden biri de Hazar ve Orta Asya siyasetinde meydana gelmiştir. İran'ın etkin olmak istediği bu bölgedeki Azerbaycan,

Türkmenistan ve Kazakistan, petrol ve stratejik olarak oldukça önemli bir bölgedir (Semiz ve Akgün, 2005: 167). Hazar ve Orta Asya bölgelerindeki bağımsızlığını kazanan devletler denize kıyısı olmadığından, petrol ve gaz ihracatlarını sınır dışı devletlerden geçen boru hatları ile yapmaktadır. Bu boru hatları Sovyetler zamanından kalma eski ve artık işlevini yerine getiremez durumda hatlar olduğundan yenilenmesi gerekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri bölgede Rusya etkisini kırmak için, Rusya ve İran'ı bypass eden boru hatlarını desteklemiştir (Gökçegöz, 2007: 157). Bu amacını gerçekleştirmek için ABD, Avrasya enerji koridor üzerinden Akdeniz'e ulaşan bir boru hattı planlamıştır. Bu bölgede İran'ın önemli bir konuma sahip olması ve ABD'nin yaptığı bir açıklamada Afganistan ve Irak'tan sonra sıranın İran'a geleceği söylemi, İran'ı bölgede açıkça ABD karşıtı hareket etmeye itmiştir.

İran'ı rahatsız eden bir diğer husus ise ABD Savunma Bakanı'nın Bakû ziyareti olmuştur. Savunma bakanı Rumsfeld'in askeri işbirliği konularını görüşmek üzere yaptığı bu ziyaretten hemen önce NATO Başkomutanı ABD'nin "Hazar Havzası Koruma Programı" kapsamında üsler kurmak istediğini açıklamıştır (İdiz, 2005). Bu program İran'ın güvenlik çıkarlarını tehdit edeceği açıktır. Bu yüzden İran bu durma kati bir şekilde karşı gelmiştir.

İran'ın bölgedeki bilinen hedefi, açık denizlere kıyısı olmayan Orta Asya devletlerinin gaz ve petrolerini güvenli bir şekilde dünya pazarına ulaştırılmasında köprü görevi üstlenmektir. Esas gizli hedefi ise Türk cumhuriyetleriyle ilgili olmakla beraber, bölgede nüfuzunu arttırıp, etkili olmaya çalışan ABD'yi ve bölgede etkin olmaya çalışan ABD destekli Arap devletlerini bölgeden uzak tutmaktır (Semiz ve Akgün, 2005: 169).

İran aynı zamanda Hazar Denizinin statü tartışmalarına dâhil olan kıyıdaş bir ülkedir. Tahran yönetimi Hazar'ı sınır gölü olarak tanımlıyor ve 5 kıyıdaş ülke arasında %20'lik paylaştırılmasını veya ortak kullanılmasını savunuyor (Kuzey Haber Ajansı, 2016).

4. Orta Doğu Politikası

Ortadoğu, zengin enerji kaynaklarının bulunmasıyla, 20.yy itibariyle bölgedeki enerji kaynaklarına bağımlı tüm uluslar için, ekonomi politikalarını ve güvenliklerini etkileyen bir bölge haline almıştır. ABD'nin Ortadoğu bölgesine olan ilgisi, I. Dünya savaşı ile birlikte petrolün temel enerji kaynağı olması ile beraber artmıştır (Akbaş, 2011: 2). İran ise bir Ortadoğu ülkesi olmasıyla beraber, jeopolitik bakımdan çok önemli bir noktada yer alıp bölge politikaları açısından vazgeçilmezdir.

Devrim sonrası iki ülkenin de bölge politikaları etkilenmiştir. İran devrimi ile birlikte Ortadoğu üzerindeki dengelerde

önemli değişimler olmuştur. Soğuk Savaş öncesinde ABD'nin yakın müttefiki bir ülkede iktidar değilmiş ve tamamen ABD karşıtı bir çizgi benimsemiştir (Gündoğan, 2011: 68). Devrim ile birlikte İran'ın körfez ülkelerindeki Arap liderler başta olmak üzere, Ortadoğu'da bulunan Arap devletleri ile olan ilişkileri kırılmaya uğramıştır. Devrimin dini ve ideolojik yönü, İran'ın Ortadoğu'ya genişletilmiş bir politika uygulamasına neden olmuş ve İslam devrimi çoğu Arap milletinin İslami hareketlerini güçlendirmiş ve harekete geçirmiştir (Halhallı, 2014: 85).

Jeopolitik olarak İran, ABD'nin Ortadoğu'daki hedeflerinin tam merkezinde yer almaktadır. ABD hem kendisinin hem de bölgedeki en önemli müttefiklerinden olan İsrail'in çıkarlarının tehlikeye girmemesi için İran ile hep yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Bu amaç dâhilinde Nixon, "twin pillars" denen stratejiyi hem körfezde hem de bölgede uygulamaya başlamıştır (Kenneth 2004: 101).

İrak'ın 1990 yılında Kuveyti işgali bölgedeki tüm dengeleri değiştirmiştir. Özellikle, Sovyetler Birliği'nden kurtulan ABD için büyük fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bunun en başında ABD'nin Körfez'e yerleşerek, "Devrimci İran'ın Kuşatılması," "Petrol bölgelerinin kontrol altına alınması," "Suudi Arabistan dâhil tüm körfez monarşilerinin bağımlılıklarının arttırılması ve bu yolla bir

çeşit protektora statüsüne indirgenmeleri” gelmektedir (Gündoğan, 2011: 71). Mevcut durumda ABD’nin bölgedeki askeri varlığı oldukça yüksek boyutlardadır. Bu da, ABD’nin Ortadoğu’daki politikalarının nihai amacı olan petrol ve İsrail’in güvenliği konusunda elini güçlendirmektedir.

5. Nükleer Politika

Nükleer enerji üreten ülkelerde istenildiği takdirde nükleer silah da üretilebilmesi gerçeği, uluslararası hukukta bu enerjinin kullanımı ile ilgili bir kısıtlama getirilmemesi durumunu beraberinde getirmiştir. Uluslararası Adalet Divanı’nın da görüşüne göre nükleer silahlarla ilgili kesin bir yasaklama getiren uluslararası bir belgenin olması gerekmektedir. Bu da demek oluyor ki, devletlerin nükleer silah üretimini yasaklayan hukuki anlamda mutlak bir sistem yoktur (Dalar, 2008: 297).

İran Nükleer Programı Şah Rıza Pehlevi dönemine dayanmaktadır. Pehlevi döneminde İran – ABD ilişkileri oldukça ileri seviyedeydi. Soğuk savaş döneminde ABD’nin SSCB’ye üstünlük kurma yolunda, İran’ın konumu oldukça önemli olmuştur. İran bir nevi SSCB’ye karşı tampon görevi görmüştür (Yeşil, 2014: 3). Bu dönemde ABD çevreleme politikasından dolayı İran’ı silahlandırmaya başlamıştır. Nükleer enerji alanındaki ilk gelişmeler de Şah döneminde ABD tarafından başlatılmıştır. 1957 yılında, İran ile ABD nükleer işbirliği antlaşması

imzalamış ve 1967 yılında ABD desteği ile Tahran Üniversitesi’nde ilk nükleer araştırma reaktörü açılmıştır (Köse, 2008: 20). Bunların devamında ise İran, 1968 yılında “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması’nı” imzalamıştır. 1970 yılında ise İran, nükleer çalışmalarına hız vermiştir.

1979 sonrası İran’ın nükleer politikası tamamen değişmeye uğramıştır. İki ülke devrim sonrası düşman olunca, ABD İran’ın bölgede daha fazla güçlenmesini istemedi. ABD’nin desteği ile başlatılan nükleer çalışmalar, devrim ile birlikte nükleer silah olarak önce ABD’ye, daha sonra ise diğer müttefiklere doğru çevrilmiştir (Yeşil, 2014: 4). Devrim olduğunda Buşehr’deki iki reaktörün inşasında önemli mesafe kat edilmiş durumdaydı. Hatta bir tanesinin inşası bitmiş durumdaydı. Fakat devrim lideri Ayetullah Humeyni yönetimi yabancı bağımlılığın olmaması için nükleer çalışmaların devam etmesine sıcak bakmamıştır. Buşehr nükleer santralinin inşaatına geciken ödenekler ve 1 yıl sonra başlayan İran – Irak savaşı nedeniyle çalışmalarını durdurmuştur (Dalar, 2008: 280).

1980’li yılların sonlarına doğru nükleer enerji konusu İran’ın gündemine tekrar gelmeye başladı. İran 1990’lı yılların başında Çin ve Rusya ile nükleer reaktör inşası üzerine anlaşmaya varmıştı. İran’ın yaptığı bu

anlaşmaları ABD baskı ile bozmaya çalışmıştır. 1991 yılında İran, Çin ile Qinshan santraline benzer biçimde 300 MW'lık bir nükleer santral inşası için anlaşma sağlanmış ve bu anlaşma 1993 yılında onaylanmış olsa da, ABD'nin Çin üzerine kurduğu baskı sonucunda uygulamaya konmamıştır. Daha sonra 1994 yılında Rusya Atom Enerjisi Bakanlığı ve İran Atom Enerjisi Örgütü ile Buşehr Nükleer Santral 1. Ünitesinin inşaatının tamamlanması için anlaşma yapılmış ve sözleşme 1995 yılında imzalanmıştır. Rusya'nın İran'a daha fazla nükleer santral kurma çabalarına tepki göstermiş, bu ülkeye daha fazla teknoloji transferi yapmasını engellemek için girişimlerde bulunmuştur (Dalar, 2008: 281).

Sonuç

Öncelikle devrim öncesi ve sonrası İran dış politikasına baktığımızda birbirine tamamen zıt iki şablon ortaya çıkmaktadır. Batı tarafından bakıldığında oldukça şaşırtıcı ve imkânsız gibi gelse de aslında o kadar da şaşırtıcı değildir. Devrim öncesi oldukça dostane ilişkiler içerisinde olan iki müttefik devlet, İslam devrimi sonrası tam karşıt pozisyona yerleşmişlerdir. 1979 İslam devrimin ardından İran, hem iç hem de dış dinamiklerde önemli değişimler yaşamıştır. İran'ın kendine has olarak nitelendirilebilecek dış politikası iç politikada nevi şahsına münhasır aidiyetten kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, İran'ın dış

politika haritasının ülke içindeki Şiiliğin protest yapısından bağımsız olduğu düşünülemez.

Şah döneminde İran dış politikasında egemen olan Batıcı/Amerikancı ve laik sistemin bir anda bu kadar ani bir şekilde terkedilmesinin asıl nedeni İran halkı tarafından benimsenmemiş, özümsememiş olmasındandır. Devrim sonrası İran dış politikasında egemen olan düşünce, devrim ile beraber gelen rejimin güvenliğini ve ülke güvenliğini sağlamak, sonra da mevcut rejimin korunması ve ihracı çabası olmuştur.

Nükleer faaliyetler tarafından bakarsak İran'ın çizgisinde bir kayma olmamıştır. Devrim öncesi yürüttüğü faaliyetleri sonrasında da çalkantılı da olsa devam ettirme gayretinde olmuştur. Devrim ile beraber nükleer faaliyetlerin yavaşlaması iktidardaki görüş farklılıklarından ziyade, izolasyon ve ekonomik sıkıntıların sonucudur. Fakat ABD tarafından İran'ın nükleer faaliyetlere bakışın keskin bir biçimde değiştiğini söyleyebiliriz. Özellikle, devrim öncesi kendisi tarafından başlatılan nükleer çalışmalar, sonrasında kendisinin hedef olduğu bir risk durumuna dönüşmüştür. Devrimden 1995 yılında kadar İran'da ki nükleer santral inşasını engelleyecek baskılar ve ekonomik ambargolar uygulamıştır.

79-95 arası dönemde ABD-İran ilişkilerinde yaşananlar, hem ABD hem de İran için dış politikalarının ana unsurlarını oluşturmuştur. ABD için bölgede en büyük müttefiklerinden olan İran tarafından bir anda “Büyük Şeytan” olarak nitelendirildiği bir konuma gelmesi ABD’yi Ortadoğu politikasında değişime gitmesine neden olmuştur. Devrim sonrası ABD-İran ilişkileri tüm alanlarda olumsuz yöne doğru seyir almıştır. Fakat yaşanan rehine krizi ikili ilişkilerin tamamen kopmasına, diplomatik ilişkilerin tamamen kesilmesine neden olmuştur.

İslam devrimi sonrası ilişkiler ne kadar kopmuş olsa da iki ülke aralarında ki ilişkiyi karşılıklı çıkar temellerinde devam ettirme gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu tarihler arasında özellikle iki ülke arasındaki petrol ve petrol ürünleri ticareti, diğer taraftan gıda ve askeri malzeme ticareti önemli yer kaplamıştır. Uygulanan bu politikanın amacı İran’ın bulunduğu zor durumdan kurtulmak istemesi, ABD’nin kaybettiği mevzilerin en azından bir bölümünü tekrar geri kazanma amacıyla olmasıdır.

Kaynakça

Akbaş, Zafer; BAŞ, Adem (2013). “İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları”. *History Studies*, 21-44.

Akbaş, Zafer (2011). “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi”. *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı: 1-18.

Aliyev, Vasib (2007). “Devrim Sonrası İran - ABD İlişkileri (1979 – 1991)”. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi

Akgün, Birol; Yurdakurban, İsmail. “Devrim Sonrası İran Dış Politikası” (1979-2005). Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Çelik, Kadir Ertaç (2016). “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”. *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*.

Dalar, Mehmet (2008). “İran’ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*: 24.24.

Doster, Barış (2012). "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası". Ortadoğu Analiz, 44-51.

Efegil, Ertan (2012). İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar. Ortadoğu Analiz, 48.

Gökçesöz, Selim (2007). "Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri." Güvenlik Stratejileri Dergisi,

Gündoğan, Ünal (2011). 1979 "İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi". Orta Doğu Analiz Dergisi, Ankara: Eflal Matbaacılık, 67-73.

Hallallı, Bekir (2014) "Humeyni Dönemi İran Dış Politikası (1979-1989)". Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 75-96.

İdiz, Semih (2015). "Hazar Havzasındaki Stratejik Manevralar" Milliyet,

Katzman, Kenneth (2000). "Iran: US Policy and Options." Library Of Congress Washington DC Congressional" Research Service:

Köse, Talha (2008). "İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları". SETAV.

Naff, Thomas. Gulf (1985). "Security and the Iran-Iraq war". NATIONAL DEFENSE UNIV WASHINGTON DC,

Pollack, Kenneth M (2004). The Persian Puzzle. The Conflict between Iran and America,

Yeşil, Caner (2014). "Nükleer Kriz Üzerinden Devrim Sonrası ABD – İran İlişkileri." Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Semiz, Yaşar; Akgün, Birol (2005). "Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri." Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi: 9.

Presidential System and Its Applicability to Turkey

Hasan GÖNDER¹

Abstract

This study examines the change of the government system that has been discussed for many years in Turkey and the proposals of transition to the presidential system.

Compilation method for the study, and this issue of scientific books, articles, magazines, etc. materials used. Work consists of three sections. First, the emergence of the Presidential System, general characteristics, the pros and cons mentioned. Secondly, Latin American Countries was examined where president system implemented and had negative outcomes. Lastly, it discusses the government system in the Turkish constitution and the problems of Turkish parliamentarism. Besides, in that part of the study, applicability of that system in Turkey has been discussed.

As a result of the research, it is understood that the political stability problem in Turkey doesn't result from the current government system. The case in point cannot be solved by the change of the government system and application of the presidential system in Turkey would lead to dangerous consequences.

Key words: Presidential system, parliamentary system, political instability

Başkanlık Sistemi ve Türkiye'ye Uygulanabilirliği

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de uzun yıllardır tartışılan hükümet sistemi değişikliği ve başkanlık sistemine geçiş önerilerini incelemektedir.

Çalışmanın yöntemi derleme olup, bu konuda bilimsel kitap, makale, dergi vb. materyaller kullanılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde; başkanlık sisteminin doğuşu, genel özellikleri, avantajları ve dezavantajlarına değinilmiş, ikinci bölümde; başkanlık sisteminin uygulandığı ve başarısız sonuçlar verdiği Latin Amerika ülkeleri incelenmiş, son bölümde ise Türk anayasalarında yer alan hükümet sistemleri ile Türk parlamentarizminin sorunları ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmanın bu bölümünde, bu sistemin ülkemizde uygulanabilirliği üzerine değerlendirme yapılmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda, Türkiye'de yaşanan siyasi istikrar sorununun mevcut hükümet sisteminden kaynaklanmadığı anlaşılmıştır. Söz konusu sorunun hükümet sistemi değişikliğiyle çözülemeyeceği ve Türkiye'de başkanlık sisteminin uygulanmasının tehlikeli sonuçlar doğurabileceği kanaatine varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Başkanlık sistemi, parlamenter sistem, politik istikrarsızlık

¹ Fudan University, School of Social Development and Public Policy, Department of Sociology, Shanghai/China, Graduate student, hasangonder001@gmail.com

Introduction

Since the beginning of 1980s, the political government's structure has been much debated subject both in Turkish academic and political platform. Some people assert that the reason of political deadlock is parliamentary system and can be solved by transition to presidential system. In order to evaluate those claims, we scrutinized that the reason of political deadlock is our current political system or not.

Presidential system showed up with 1787 constitution in America continent and since then just in America, the system implemented successfully. The other countries implemented this system, the political stability may change depending on countries' social and political structures.

Presidential system depends on the solid separation of powers. In the system, there is equality of arms but in the practice, executive organ is more superior than legislative organ. Being executive organ more powerful, is the biggest factor why to prefer this system. Yet to implement this system successfully, needed advance democracy and high social level. Otherwise, the system easily can turn to individual dictatorship. This is the reason why except

America, the implementation of this system has been unsuccessful in any other countries.

The aim of my study is to examine all positive and negative features of presidential system which offered as an alternative to our current governmental system, and reveal the applicability of the presidential system to Turkey.

1.The Emergence of the Presidential System, General Characteristics, the Pros and Cons

1.1 Definition and Emergence of Presidential System

Presidency system is the unique system. Generally, it composes of President, Congress and Supreme Court. It also called division of power. This system separates execution, legislation and judiciary. Although there is check and balance system such as between Senate and House of Representatives with sharing legislative power, they cannot dismiss or interfere each other.

Presidential system is a product of human mind. The constituent assembly gathered in Philadelphia in 1787 and after long discussions, this system was created. Basic features of this system is that unites democracy and individual potency together. The motherland of this system is America

this is the reason why when any country wishes to implement this system, firstly they need to apply to American Constitution. Yet all countries who applied, has been receiving different undemocratic consequences.

According to Sartori (1994), Presidentialism is generally defined by three criteria. First, the head of state is popularly elected (directly or indirectly) for a fixed time span; second, the parliament can neither appoint nor remove the government; third, the head of state is also the head of government (p. 84-85).

1.2 General Characteristic of Presidency System

In presidential system there is a strong executive organ. The President represents his nation. Because of s/he elected by popular will, his sovereignty came from people. The president irresponsible on his acts and s/he has authority. If someone mention about presidential system, s/he refers to 'one person'. Presidential system's root came from constitution. Founders of U.S. constituted several rules and then they settled their states. Due to this reason, presidential system has different features contrary to others.

Well known main characters of presidentialism are one head of state instead of two heads in the executive brunch. The fixed tenure of government and firm separation of power between three fundamental organs of state distinguish the presidential system from the parliamentary government.

Other main characteristics of presidentialism can be stated as follow:

- *Popular election for a fixed office time (legislation has little or no control of the selection process and removal),*
- *Presidential control over the selection and removal of the ministers,*
- *Cabinet members are appointed out of the legislative branch,*
- *President has veto power, yet legislative branch makes the budget,*
- *Two separated institutions, mutual checks and balances,*
- *President has no right to propose legislation (Mainwaring, 1990: 202-205).*

1.3 Advantages of Presidential System

After mentioning the main and the distinct characters of the presidential system, we will focus on how a presidential system has

positive advantages and functional priorities in the sense of political activities.

First of all, it is clear that one of the advantages of presidential systems is a strong and stable government. If we look at the presidential system in the United States, it is obvious the system provides a long and stable government. However, we cannot say that other countries who applied this system also have similar outcomes like U.S. The second crucial and significant character of presidential system is that it addresses the broad and the colorful identities and provides consensus. In the presidential system, there is not a coalitional government, so any candidate president should get votes of majority in order to come to office of presidency. That is why candidates should be close and address more and more voters in order to gain the competition in the election. Another important character of presidential system is, it also brings accountability. Finally, direct election of the president is a significant character of presidential system in sense of democracy. Electors have right and opportunity to determine directly the candidate presidents. Thus, the president is responsible directly to citizens and the legitimacy of president comes from citizens.

The assembly is not source and legitimacy of president and cannot dissolve the president since citizens directly elect him or her.

Disadvantages of Presidential System

In the presidential system like in the parliamentary system, there are disadvantages of the system as well as advantages and positive sides. In this part I try to summarize and point out some basic disadvantages of the presidential system.

Although those disadvantages are not definite, and they are sometimes relative, those interpretations and outlooks should be considered for comparing both sides of the medallion concerning presidential system.

One of the disadvantages of presidential system is a zero sum game. According to Juan Linz (1990), when president gains, he would see himself as the representative of the majority and accepts every political activity as legitimate (p. 51-69).

There is an independent way of election by the population for the authority of president. It is a threat and a risk that may lead the president to do anything as if legitimate. President may turn embodiment of legitimate authority of the citizens. Minority

could be a shadow of political activities in the presidential system.

With zero sum game, the Congress cannot intervene in the political program of the president. The authority of the President is free from the congress. The president is not derived of the Congress and would not feel responsible toward the Congress since it is not the source of the legitimacy for the presidential office.

Secondly, in the presidential system, there is a peril of the gridlock. According to Juan Linz, since both organs, the legislature and the executive, come to authority with legitimacy of democratic election by citizens, it means that both claims to be legitimate and may cause chaos and struggle between themselves. Linz (1990) claims that it prepares a situation of chaos and uncertainty for the legitimacy (p. 84-91).

According to Lijphart (1992), there are not necessary and obligatory reasons for the president to cooperate and take support of the opposition. The constitution defines, accepts and promotes the president with a super power and a sole executive power. Thus, for Lijphart, it is a danger and it leads the president to act solely. Therefore, in this

system there is not any mechanism of accountability. The accountability of the president is weak and nothing else may be done (p. 38-41).

Third disadvantage of this system is the threat of abuse of power: A despotic government. All the arguments about the presidential system in Turkey are generally based on the abuse of power and despotic president. What they show as examples, are the presidential models of Latin America.

According to Duverger, if the democratic system is not perfect and has serious shortcomings, it is too dangerous to have presidential system. In these circumstances, the president may make demagoguery and act omnipotently with sole authority, where we unfortunately see in the Latin and the African presidential systems. Duverger (1974) claims that strong and well developed democracy is obligatory for a presidential system (p. 58-59).

Scott Mainwaring (1993) claims that the presidential system is very open and attractive for despotic governments and that is why there are many coups in Latin America. As a result of coups and revolutions, despotic regimes would grow

and dominate the public and the political life (p. 202-205).

Like Mainwaring, Arend Lijphart (1989) points out that compared to the parliamentary regime, in the presidential system there is not a trend and a tendency to work and consult the Congress. Moreover, this leads the president to be stricter and firm in political issues. However, in a parliamentary regime, political issues are softer and flexible approaches.

2. The Presidential System of Latin American Countries

If we directly look at America where the system existed then in theory, it will be impossible to see negative sides of the system.

We can see negative sides of this system by examining Latin American countries. Settled political culture and political potency in Latin America countries prevent to make this system successful and allow us to look this system in every respect.

Latin American countries imported this system and implemented without adapting countries' conditions. Therefore, armed forces sometimes take control of governments. Within these countries, almost

there is no countries to implement this system successfully.

The main difference between American presidential system and Latin American countries' presidential systems are the differences of historical, cultural and social structure.

To reflect Latin America's general political style, I will mention some of countries who applied this system.

2.1 Brazil

In Brazil, president has executive power and also has some authority on legislative activity. In country, there is undisciplined multi-party system. Presidents typically take some constitutional measures to carry out their policies. Presidents partial veto power let him to make adjustment on articles. President prepares the budget and Congress cannot make serious changes on this draft. President can bring back the unapproved enactment to Congress (Akman, 2007: 187).

Apart from that in many subject, president can undertake unpolitical and extralegal applications, especially in federate level, some of the groups' support has been used to the detriment of rivals.

The system in Brazil, many times it has been deviated undemocratic ways. The reason was that countries' federal structure, presidential tradition, and political favoritism has been important factor.

2.2 Chile

In Chile, instability showed up as a major issue. Presidential system has been applied for a long time in Latin American countries caused many politic depressions. For president, it has been very hard to manage the country. Like in Brazil, president needs various groups support and most of times he did not get this support. In the country, there was shattered party system and there are many minority groups.

According to Chile's constitution, presidents have authority to publish a decree on various subjects. Besides that, presidents have authority to declare extraordinary situations and during this extraordinary situation, president can restrict political and syndicate freedoms.

The biggest chance of Chile's presidential system, inversely Brazil, Peru, Ecuador, and Bolivia, partial party system's actors are strong and relatively institutionalized parties. Therefore, for presidential system in Chile's

operability provide a good basis (Akman, 2007:191).

2.3 Argentina

In the general sense, presidential system in Argentina has been evaluated as the most positive one in the continent.

Argentina is under favor of two strong party systems; president gets perpetual support of legislative organ. With this support, president can go into constitutional modification. With committed constitutional modification, president's influence on jurisdiction has been decreased. On the other hand, on legislative area, president's authority has increased on partial veto power and extraordinary situations enactments.

Most people and experts claim that depressions that Argentina faced so far, originated from economic crisis and they were social depressions. It was not connected to current political system.

2.4 Peru

In the continent, Peru is the only country who deviates from the democratic ways and the system become undemocratic. President often adjourns parliament and suspends all

freedoms. This feature is related to president's strong executive function whether or not to adjourn parliament originate from country's indigenous dynamics not presidential system.

Peru's current political and social style prevents to settle the democracy. In this manner, this system is prone to turn individual potency. To be managed by presidential system increases the threat to deviate anti-democratic way. As is seen, In Latin America countries presidential system has potential to turn individual dictatorship. Although in some periods, it provided democratic continuity; in general manner, coup de main and crisis threatening stay up to date. Yet, besides preferring this system, it is also related to government's habits. Even it is obviously known that Latin American countries where managed by parliament democracy, the system will likely collapse.

As Taha Akyol said (1997), presidents became dictators in Latin American countries but the reason for this was not related to presidential system. It is related to its social structure.

Due to various regional civil wars and cold war, they attach importance and strengthen their military forces. Thereby, democratic

governance for that time period falls into abeyance.

It should be noted that each presidential system, independent from legal practices and rules, has unique characteristics arising from social, cultural and traditional aspects of the specific country. Thus, a reductive approach to evaluate systems without concerning distinctive features of each country can cause misinterpretations in debates. Debates on a presidential system in Turkey should be more fact-based and offer reliable information to create a more productive platform for discussion.

3. DISCUSSION ON POSSIBLE PRESIDENTIAL SYSTEM IN TURKEY

Discussions regarding the possible political system change are going on for some time and neither side seems to convince the mass population with the merits of their arguments yet. Turkish political system, which is parliamentarism for a long time, has been through hard times for many years and some of its problems are structural which means that they cannot be eliminated with small changes. It is obviously known that since the foundation of the young republic, Turkey has witnessed three constitutions, four military interventions and sixty

governments in eighty years, which proves that something is not going right.

3.1 Constitutions

In order to understand how the presidency took its current shape in terms of power and liability, the change through the historical process should be studied. Within this scope, the constitutions of 1921, 1924, 1961 and 1982 periods and the law amendment executed in 2007 carry importance.

3.1.1 1921 Constitution

The period of transition to the republic was rather painful. When the country's military and political situation of the time are considered, it is figured out why the political structuring was rushed. 1921 constitution gathered executive, legislative and judicial bodies in one hand in parallel with the requirements of this period. There was not a head of the state in the assembly government founded by this constitution. Only the Speaker has the representative authority. The speaker was also the head of the cabinet councils (Karatepe, 2013: 225).

3.1.2 1924 Constitution

The state model was determined in 1924 constitution. It was moved from assembly government to parliamentary system. The

presidency took its place in Turkish political history. The institute was defined and its powers were determined within the scope of the constitution. The powers assigned to president were rather limited compared to these days. By qualifying the president to the execution, the constitution actually indicated that the execution belonged to the assembly.

The assembly was the only body using the national sovereignty directly. The government and president were qualified to the legislative power.

When 1924 constitution is considered, it is observed the president had only symbolic powers. It can be claimed that these symbolic powers were given to the president as he was an institution of the execution. These powers are to preside over special ceremonies, signing the laws and vetoing the law, choosing the PM and pardoning power. (Becerem and Kalağan, 2007: 173).

3.1.3 1961 Constitution

This constitution was made after the transition to the multi-party system. The position of the president became clear. The period resulted in loosening the ties of the legislation and execution in this constitution. 1961 constitution was issued as a reaction against the political problems of the period.

It was figured out from the powers of the president that it was a reaction constitution. 1961 constitution stated that the sovereignty is used by the authorized bodies and president was one of these authorized bodies (Eroğlu, 1978: 39).

The president's term of office was enlarged with this constitution and extended to 7 years. With this amendment, the ties between the president and legislation were loosened (Becerem and Kalağan, 2007: 174).

The efforts to strengthen the execution and to move it away from the legislation can be seen clearly in 1961 constitution. The thought of building a powerful execution started in that period and in order to manage this, the execution should not have taken its power from the assembly. Therefore, in 1961 constitution while defining the main feature of the presidency institution in articles 97 and 6, this sentence "the president is the head of execution and the state" was used (Eroğlu, 1978: 38).

1961 constitution gave a special place to president. Besides it was a constitution aimed at meeting the requirements of its period. While the president could be a member of his party in 1924 constitution, he could not be a member of a party in 1961 constitution (Özbudun, 2013: 212-213).

3.1.4 1982 Constitution

The president's power was extended and this power was out of the judicial control. It can be said that in 1982 constitution, it was desired both strengthen and limited the constitution. The reason of this dilemma is to control the tension in the country with a powerful execution and to avoid forming an uncontrolled power that would personalize the government with a limited executive power (Fendoğlu, 2010: 11).

The president has power but it does not allow him to be the only ruler of the execution. He needs to have liability in order to broaden his powers. However, president's being without liability is a rule. According to 1982 constitution, the one who is liable is the authority. Because of the parallelism between the liability and power, president cannot perform a political action in every situation alone. For this reason, even in president's foreign visits, the liable minister is present along with him (Bilir, 2013: 303-305).

Some people claims that there is a formula to form a military bureaucratic structure instead of a political government determined by election. It was discussed from time to time in public that the powers given to president

in 1982 constitution were designed especially for Kenan Evren (Gülsoy, 2013: 266).

3.1.5 2007 Constitutional Amendment

2007 constitutional amendment and presidency system discussions started with 82 constitutions and continued until today. Although it was claimed that the powers given to president in 1982 constitution were broader than the ones in France, it was asserted that the election system had a great difference (Fendoğlu, 2010: 19-21).

Despite President's powers were increased in 1982, there was not any change in the election system. With the change of the president election system in 2007, it became similar to semi-presidency in terms of its form. However, with president's being without liability and authority, the system still carries the features of the parliamentary system (Asilbay, 2013: 258).

According to the law accepted in 2007, the president is to be elected by the public for 5 years and legislative election is to be performed in every 4 years. According to Levent Gönenç (2013), the system became a parliamentary system with president as a result of this amendment (p. 274).

3.2 Weakness of Turkish Parliamentarism

The missing points of Turkish parliamentarism can be ranged as the following:

1. *Government always needs support of parliament. With the motion confidence, there is always risk to drop government. Therefore, government cannot make radical reforms.*
2. *Electorate were not able to see possible government options. For this reason, the basic principles of democratic regime such as responsibility and accountability cannot come true.*
3. *President's broad authorization given by 1982 constitutions, most of the times cause problems with the head of the executive organ, Prime Minister.*
4. *Multi-party system enables to occur coalitions, and depending upon this, political instability may occur.*
5. *Ministers are deputies at the same times and there is a threat that the party in power's partisans can use state's resources easily.*
6. *Both legislative and executive organ can come to an end its entity, mutual dependency among them may cause political instability.*

7. *In theory, its separation of powers but in practice both legislative and executive organs are nested with each other.*

3.3 Presidential Systems discussions in

Turkey

Discussions over the presidential system are not new. Since 1980s it has been occupying the country's agenda. Even while drafting 1982 Constitutions, Advisory Council encouraged universities, high court and governorships to pass a remark related to discussions. All those institutions strongly suggested that we need to protect parliamentary system. But also, we need broad president's authorizations. They were against to presidential system because of Turkish political culture; it may form a basis to individual potency.

The first political leader who suggested the presidential system as an alternative to parliamentary system was Turgut Özal. Then Süleyman Demirel and Recep Tayyip Erdoğan also gave attention to it.

3.4 Evaluation of Presidential System for

Turkey

To be freed from government's instability, transition to presidential system has been

offered as a solution. Especially last 15 years it has been discussed by academic and political sphere. Any possible regime changes in the country will lead to a certain number of changes in the country's political, judicial, and social areas. Those changes have to be taken into consideration as a whole without separating positive and negative sides (Hekimoğlu, 2009: 5).

Presidential system is based on the separation of powers and legislative and executive organs cannot end each other's duties. This makes continuity and stability at the wheel. During 1970s and 1990s instability governments and coalitions officiated in Turkey, government's brittle structure prevented to provide stability and long-term management. Country's problem became chronic and this situation weakened the democratic politics' prestige and power.

Some people claimed that those problems originate from the current system and offered the presidential systems. Unfortunately, they ignored the system's deadlock that originates from the separation of powers. In presidential system, there are no interaction tools as in parliamentary system. For example, as is said before, legislative organ has power to drop

executive organ by motion confidence. On the other hand, executive organ has power to abolishing legislative organ. For this reason, they may work incompatibly each other; president and parliament may lock the system and break it down.

In American model, this problem can be easily solved by accommodationist and pragmatist political cultures. However, it is not easy to say the same things for Turkey (Hekimoğlu, 2009: 52-57).

President is directly elected by public. It is strongly believed that president's legality gain strength in the system. Public know who they select and even at the end of period, they can punish the president by not selecting him again. It was advocated that this matters are the positive sides of presidential systems. But in most of countries where implemented presidential system, president can be elected only two times so for a person who is president for second time, most probably he or she would not care accountability (Onar, 2005: 100).

A possible problem that we will face if we implement the presidential system in Turkey to strengthen the position in executive organ; there is a threat that with the

influence of autocratical political culture, he or she sees his self/herself as elected padishah.

The biggest distress during electing president in Turkey is becoming polarized in terms of politics and culture. In Turkey there is a matter of rigid ideological disintegration between rightist and leftist, islamist and revolutionist which came from our political history, so even impartial matters, can easily be a political symbol or propaganda for one side in short time. This reveals a divided community models in terms of politics and social.

Also, In Turkey %65 of people is right-leaning and %35 of people is left-leaning. If we switch to presidential system, it will be almost impossible for leftist to be a president. This also makes problem. It will separate the community. Because rights, to be president will only focus on right-leaning people and isolate his self/ herself from left-leaning people. This situation may cause to be undesirable events (Oruçlu, 2013).

It may not always be possible to stop a president who has strong authorization. Especially in Turkey, there is strong

possibility that this system can turn to individual potency.

Stable and strong civil governments are some of advantages of presidential system that may contribute to solve some chronic problems of Turkey; but when we look the political system as a whole, that kind of system's disadvantages quiet likely overbear (Hekimoğlu, 2009: 60-61).

Out of American example, it was not seen that the presidential system made out a stable and democratic regime. This system is strange to Turkish political traditions and to gather all executive power in one hand may cause to individual potency in countries where democratic progress did not complete (Özbudun, 2013: 212-213).

Factors like communal subversion based upon ideology and identity axis, state o law's features are not being developed enough, disciplined party structure, weakness of local administrations, media, and non-governmental organizations, nonavailability of independent judiciary, reconciliation culture was low in politics, those factors indicate that presidential system cause deadlock in the system and may plunge into a quest of undemocratic. Accordingly, we

need to act with suspicion towards claims that presidential system can be successfully implemented in Turkey.

4. Conclusion

Every political system has positive and negative sides. Even so every political system has a good example where implemented successfully. Today, presidential system implemented very well in America due to its own pure characteristic. In other countries, we cannot expect that presidential system will be successful as it was in America. In presidential system, executive power gathers in one hand, in the election there is a policy that 'all or nothing', and the opposition is alienated from the execution power for a while will lead to increase political rivalry and become definite political polarization.

Turkish parliamentary system, produced three constitutions and four military interventions. Turkish governing system has reached to the point that it needs a total reformulation of the system. Some people claimed that all those problems occurred because of the parliamentary system and if we switch to presidential system then we will not have this kind of problems anymore.

To compare presidentialism and parliamentarism are not an easy task. Even though most of the scholars favor parliamentarism over presidentialism, there is a less consensus on choosing between parliamentarism and presidentialism. Because of the nature of those two governing systems, we cannot easily define one of them as a better choice under all circumstances. One specific feature of a system can be labeled both as a merit and disadvantage from different aspects. Taking 'fix term' feature of presidentialism for example; contrary to instability of parliamentarism, this is the main factor providing stability in presidential governing modal. However, the same feature can be blamed to be anti-democratic because it is believed that once the president knows he or she does not need a consensus, he or she will have less tendency to compromises. The same is valid also for 'zero sum game' feature of the system. On one hand it provides stability, on the other hand, it is found less democratic for not presenting all of the voters.

Those facts take us to the point that no single form of government can maximize the achievements of the alternative systems' merits and minimize the relevant

weaknesses simultaneously so that there is no generally good or bad system but whether a right choice for a specific country.

As a result of my research, it is understood that the political stability problem in Turkey doesn't result from the current government system. The case in point cannot be solved by the change of the government system and application of the presidential system in Turkey would lead to dangerous consequences. Because the political culture in Turkey is not suitable for the presidential system. As Turkey is successor of Ottoman State, Turkey is applicable for the individual potency like padishah.

Bibliography

Akman, A. (2007) Başkanlık Sistemlerinin Latin Amerika Deneyimi: Çok Parti Sistemlerindeki Çesitlilikler, Sorunlar ve Fırsatlar. *Kalkedon Yayıncılık*, 187-191

AKYOL, T. (1997). Başkanlık Sistemi, *Milliyet* (Turkish newspaper). Retrieved from: <http://www.milliyet.com.tr/1997/09/19/yazar/akyol.html>

Asilbay, H. (2013). Parliamentary System and Evaluation from the Perspective of Turkey. *TBB Journal*, 104, 258.

Beceren, E., & Kalağan, G. (2007). Başkanlık ve Yarı-başkanlık Sistemi; Türkiye' de uygulanabilirliği tartışmaları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11), 173-176.

Bilir, F. (2013). Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Hükümet Sistemimiz ve Partili Cumhurbaşkanı. *Yeni Türkiye*, 51, 303-305.

Duverger, M. (1969). Political Parties: their organization and activity in the modern state. *Methuen Publishing*, 58-59.

Eroğlu, C. (1978). Cumhurbaşkanın Denetim İşlevi, *Ankara University, The Journal of Faculty of Political Science*, 33(1), 38-39.

Fendoğlu, H. (2010). Anayasal Mahkemesine Bireysel Başvuru. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 11. Retrieved from: <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/anayas-a-mahkemesine-bireysel-basvuru/241>

Fendoğlu, H. (2010). Anayasal Mahkemesine Bireysel Başvuru. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 19-21. Retrieved from: <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/anayas-a-mahkemesine-bireysel-basvuru/241>

Giovanni, S. (1994). Comparative Constitutional Engineering. *New York University Press*, 84-85.

GÖNENÇ, L. (2013). Türkiye'deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına İlişkin Değerlendirmeler. *Yeni Türkiye*, 51, 274.

Gözler, K. (2016). Türk Anayasa Hukukuna Giriş. *Ekin Kitabevi Yayınları*, 25, 94.

Gülsoy, M. (2013) Hükümet Sistemlerini Karşılaştırmak: Türkiye için Bir Değerlendirme. *Yeni Türkiye*, 51, 266.

Hekimoğlu, M. (2009). Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye. *Ankara Detay Dağıtıcılık*, 1, 5.

Hekimoğlu, M. (2009). Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet

Sistemleri ve Türkiye. *Ankara Detay Dağıtıcılık*, 1, 52-57.

Hekimoğlu, M. (2009). Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye. *Ankara Detay Dağıtıcılık*, 1, 60-61.

Karatepe, Ş. (2013) Hükümet Sistemleri Ve Türkiye. *Yeni Türkiye*, 51, 225. Retrieved from: http://yeniturkiye.com/PDF/51_215_217.pdf

Lijphart, A. (1989). Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations. *University of California*.

Lijphart, A. (1992). "Parliamentary versus Presidential Government" (Oxford: Oxford University Press, 1992) 38-41.

Linz, J. (1990). The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, 1(1), 51-69.

Linz, J. (1990). Virtues of Parliamentarism, *Journal of Democracy*, 1(4), 84-91.

Mainwaring, S. (1990). Presidentialism, Multipartyism and Democracy: The Difficult Combination. *Comparative Political Studies*, 26(2), 202-205.

Oruçlu, A. Başkanlık Sisteminin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Akdeniz University Institute of Social Science, YYLT*, 37-79.

Onar, E. (2005). Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmemelidir? Başkanlık Sistemi ve Türkiye. *TBB Journal*, 103, 100.

Özbudun, E. (2013). Hükümet Sistemi Tartışmaları. *Yeni Türkiye*, 51, 212-213. Retrieved from: http://yeniturkiye.com/PDF/51_197_199.pdf

ŞİA'DA İMAMET MESELESİ VE EGEMENLİK

Cansu Kaymal¹

Öz

Diğer inanç sistemleri gibi İslam dini içinde de zamanla bazı farklı yollar oluşmuştur. Bu yollar mezheplerdir. Dinler ve mezhepler toplumların kültürlerine ve siyasal anlayışlarına yansır ve böylece toplumların liderlik ve egemenlik anlayışlarına şekil verir. İslam anlayışının da Müslüman toplumlara şekil veren bir egemenlik ve siyasal kültürü vardır. İslam'ın farklı mezheplerine inanan toplumların kurduğu devletler, mezheplerinin getirdiği inanç doğrultusunda bir egemenlik anlayışına sahip olmuşlardır. İslam dininin mezheplerinden biri olan Şia da, imamet inancı nedeniyle, kendine has bir egemenlik anlayışına sahiptir. Şia mezhebinin egemenlik anlayışının farklılığı, liderliğin, ümmetin seçimine bırakılmaması gerektiğine, liderliğin tanrısal bir hükümle geldiğine ilişkin inançtan kaynaklanmaktadır. Şia'da lider, Hz. Ali'nin soyundan gelen imamdır ve ilmi, ismeti, fazileti gibi nedenlerden dolayı otoritesi sorgulanamaz. Bu makalenin amacı, Şia'daki imamet meselesini ve Şia'nın egemenlik anlayışını açıklamaktır. Makale, İslam dininin bir mezhebi olan Şia'nın ortaya çıkışı ve inanç felsefesi, kollara ayrılması ve Şia'nın bazı fırkaları ve nihayet Şia'nın siyasal anlayışı ile bu anlayışın egemenlik biçimine nasıl yansıdığı üzerine bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Mezhepler, İslam, imamet, Şia, egemenlik.

The Imamate Issue in Shia and Sovereignty

Abstract

Some different paths occurred also in Islamic religion like other belief systems over time. These different paths are sects. Religions and sects reflect in the cultures and political understandings of societies and thus shape understanding of leadership and sovereignty of societies. Islamic understanding too, has a sovereignty and political culture that gives a shape Muslim societies. The states established by societies that believe in different sects of Islam have acquired an understanding of sovereignty in the direction their sect's beliefs. Shia, on of the secst of Islamic religion has a unique understanding of sovereignty because of imamate belief. The difference of the Shia sect's sovereignty stems from the belief that the leadership shouldn't be left to the election of the ummah and that the leadership has come with a divine provision. The leader in Shia is the imam from Ali's progeny and his authority can not be questioned for reasons such us wisdom, innocence, virtue. The purpose of this article is to explain the imamate issue in Shia and the understanding of Shia'a sovereignty. The article is about the emergence of Shia, a sect of Islamic religion and the philosophy of the belief, the division of the arms, and some parties of Shia and finally Shia's political understanding and, how this understanding has reflected the form of sovereignty.

Key Words: Sects, Islam, imamate, Shia, sovereignty.

¹ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi,
kaymal.cansu@gmail.com

GİRİŞ

Şiilik, Sünnilik ile beraber İslam dininin iki ana mezhebinden biridir. Bu mezhepler, ilk olarak, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, halefinin kimin olacağı konusundaki siyasi tartışma sonucunda ortaya çıkmıştır. Sünniler, Hz. Muhammed ölmeden evvel halefini seçmediğine, bunun için, halefinin seçilmesi gerektiğine inanmışlardır. Şiiler ise, Hz. Muhammed'in halefinin Hz. Muhammed'in ailesinden, kanından olan biri olması gerektiğine inanmışlardır. Şii inancına göre, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı olan Hz. Ali, Peygamber'in vefatından sonra, O'nun yerine geçebilecek tek kişidir (Onat 1997: 81-82). Şia bu düşünce nedeniyle ilk üç İslam halifesinin meşruiyetini inkâr eder.

Mezheplerin ortaya çıkışı aslında siyasi nedenlere dayanmaktadır. Şia'nın tam manasıyla siyasi bir boyut kazanması, Hz. Hüseyin'in, Emevi Devleti hükümdarı Yezid tarafından Kerbelâ olayında vahşi bir şekilde katledilmesine koşut olarak gelişmiştir. Günümüzde Kerbelâ kavramı, Hz. Muhammed'in kızı Fâtima'dan torunu Hz. Hüseyin'in türbesinin bulunmasından dolayı Irak'ta bir şehir mânâsını çağrıştırır. Ancak, Kerbelâ'nın İslam tarihindeki şöhreti, Hz. Ali'nin Fâtima'dan olan küçük oğlu Hz. Hüseyin'in kardeşleri ve aile fertleriyle birlikte, Emevi halifesi Yezid bin Muaviye'nin

Kûfe valisi Ubeydullah bin Ziyad'ın birliklerince çölde on gün susuz bırakılarak katledilmesi ve mezarlarının burada bulunmasından kaynaklanır. Bu hâdise Ehl-beyt'e sevgi ve hürmet hisleriyle dolu tüm Müslümanların kalbinde onulmaz yaralar bıraksa da, sebepleri ve doğurduğu sonuçlar bakımından siyasi bir olay olarak değerlendirilmelidir (Özarslan 2016: 52).

Hz. Muhammed'in ve dolayısıyla Hz. Ali'nin neslinden gelenlerin, Emeviler ve Abbasiler tarafından gördükleri zulüm, Şia inancına sahip olanlar nezdinde, devlet kurumunun itibarını azaltmıştır (Üstün 1993: 375). Ehl-i Sünnet anlayışında Hz. Muhammed'in vefatından sonra seçimle, İslam ümmetinin ekseriyetinin isteğiyle bir halifenin seçilip, devleti yönetmesi anlayışı varken, Şii düşüncesinde Hz. Ali'nin neslinden olan, nas ile tayin olmuş bir imamın hem dünyevi hem ruhani işleri düzenleme ve yeryüzündeki nizamı sağlaması gerektiğine dair bir inanç vardır. Bunun için, Sünnilikte "hilafet", Şia'da ise "imamet" meselesi söz konusudur (Onat 1992: 89).

Hz. Ali soyundan gelen önderliğe, liderliğe olan inanç, imama kayıtsız şartsız itaat zorunluluğu ve aksinin küfür sayılması, dini hükümleri ihtiva etmeyen devletlerin ve onların yasalarının meşru görülmemesi, Şia inanç sistemini siyasi bakımdan incelemeye, araştırmaya ve bu inanç sistemindeki

egemenlik anlayışını, günümüz modern, demokratik hukuk devleti yapısının egemenlik anlayışıyla karşılaştırmaya değer kılmıştır. Nitekim hâlihazırda Ortadoğu'nun en büyük devletlerinden biri sayılan İran İslam Cumhuriyeti siyaset, idare, hukuk sistemini büyük ölçüde Şii öğretilerine göre düzenlemiştir.

Bu çalışmada ilk olarak, Şia'nın kavramsal tanımı üzerinde durulacak ve ortaya çıkışı üzerine farklı görüşlere yer verilecektir. İkinci bölümde, öncelikle Şia'daki bölünmelerin nasıl gerçekleştiği ele alınacak, sonrasında ise, bu bölünmeler sonucu ortaya çıkan ve halen varlığını devam ettiren fırkaların bazılarında kısaca bahsedilecektir. Üçüncü bölümde, Şia' da imamet meselesi açıklanacak, Şia'da imamların otoritelerinin kaynaklarının neler olduğuna değinilecektir. Son bölümde ise Şia'da egemenlik anlayışı, Ayetullah Humeyni'nin uygulamalarından ve İran İslam Cumhuriyeti'nden yer yer bahsedilerek ele alınacaktır.

1.ŞİA'NIN TANIMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE BÖLÜNMESİ

1.1. Şia'nın Tanımı ve Ortaya Çıkışı

Arapça ş-y-a kökünden türetilmiş olan Şia kelimesi sözlükte; yayılmak, benzer, taraftar, arkadaş, yardımcı, grup ve birbirine uyan topluluk gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Şia kelimesi ilk dönemlerde “şiatü'r-racül” şeklinde taraftar ve arkadaş

anlamında kullanıldığı için Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını isteyenlere “şiatü Osman”; Hz. Ali'nin tarafında yer alanlara da “şiatü Ali” veya “eş-şiatü'l-Aleviyye” denilmiştir (Kurt 2011:6).

Terim olarak, Şia, Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in meşru halife olduğuna, halifelerin O'nun soyundan gelmesi gerektiğine inananlara verilmiş isimdir. Hz. Ali, yaşadığı dönemden itibaren, İslam kültür ve medeniyetinde derin iz bırakan bir kişidir. Hz. Ali'nin bu özelliği, onun şahsi bilgi birikimi ve İslam'a hizmetlerinden ziyade Hz. Muhammed'in amcasının oğlu olmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'e olan yakınlığı, O'nu, birçok Müslüman nezdinde, diğer sahabeden farklı bir yere getirmiştir. Bu düşünce tarzı, zamanla İslam ile alakası olmayan kültürlerin de etkisiyle, farklı ekoller yaratmıştır. Bu ekollerden bir kısmı, Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in vefatından sonraki imametinden/liderliğinden bahsederken, bir kısmı aşırılık yoluna giderek Hz. Ali'ye ilâhi özellikler atfetmiştir. İlk düşünceyi yani Hz. Ali'nin Hz. Muhammed tarafından nas ile tayin yoluyla O'nun yerine geçtiğini kabul edenler Şia'nın büyük bir bölümünü oluşturan “İmamiye” fırkası, Hz. Ali ve O'nun neslinden gelen imamların “hulûl” yoluyla imamlığını öne sürenler ise Gulât-ı Şia olarak bilinen aşırı Şii gruplardır. Bu gruplar, Hz. Ali'ye yönelik bu aşırı düşüncelerini, zamanla itikadi alana

taşımişlar ve bu inanç etrafında siyasi ve itikadi mezhepler oluşturmuşlardır (Özarslan 2016a:78-79).

Şia, Kerbelâ olayına kadar “tarafdar” anlamında kullanılmıştır. Kerbelâ olayından sonra ise Hz. Hüseyin’ i seven ve katledilmesine üzülen taraftarları ifade etmek üzere “firka” anlamında kullanılmıştır (Dumanoğlu 2000: 77).

Şia kavramı üzerine çeşitli tanımlar yapılmıştır. Şii âlimi Tabatabai Şia’nın “... Hz. Peygamber’in halefi olmanın Hz. Peygamber’in ailesinin özel hakkı olduğunu düşünen ve İslâmî ilimler alanında ve kültürde Ehl-i Beyt okulunu takip eden kimseler” olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan Eş’arî Şia’yı “onlara, Ali’ye tabi olduklarından ve Resulullah’ın diğer ashabına takdim ettiklerinden Şia denmiştir” şeklinde tarif ederken, Şehrîstânî “onlar Ali’nin oğullarından başkasında olmaz; şayet olursa, ya zulümle ya da takiyye ile olur...” demiştir (Onat 1997:80). İbn Hazm’ın tarifi ise, daha kapsamlı ve açıklayıcıdır (Onat 1997:81):

“Şia ile aşağıdaki hususlarda görüş birliğine varan herkes, Müslümanların ihtilaf ettikleri başka konularda bunlara uymasalar bile Şiidir: Hz. Ali, Resulullah’tan sonra insanların en üstünüdür; kendisi ve sonra da çocukları halifelğe en layık kişilerdir. Zikrettiğimiz bu iki hususta başka türlü inanca sahip olanlar Şii değillerdir”

Şia, Hz. Muhammed zamanında Hz. Ali taraftarları diye isimlendirilen ve sonra da Hz. Ali’ye bağlılık gösterip onun imametini ileri sürenlerin teşkil ettiği Hz. Ali’nin fırkasıdır. Farklı tanımlardan yola çıkarak şu sonuca varılabilir (Mutlu 1995:15-16):

“Şia, Hz. Ali’nin Peygamberimizden sonra en üstün olduğuna inanan, Hz. Ali’nin tarafını tutan, Hz. Ali’nin bizzat Peygamberimiz tarafından halifelğe tayin olduğunu, onun vefatından sonra da halifelğin onun soyunun hakkı olduğunu savunan, imamların küçük ve büyük günahlardan korunmuş, yani masum olduklarını iddia eden ve Şia’nın Peygamberimiz zamanından beri varlığını savunanların teşkil ettiği topluluğun adıdır.”

Şia’nın doğuşu hakkında, zaman bakımından farklı görüşler mevcuttur. Bazı yazarlara göre, Şia, Hz. Muhammed’in sağlığında ortaya çıkmıştır, Hz. Muhammed’in vefatından sonra zuhur etmiştir. Yazarların çoğu, Şiiliğin, Hz. Muhammed’in vefatından sonra meydana çıktığını savunmuştur. Bu görüşe göre, Şiilik, diğer İslam mezheplerinin doğuşundan ayrı düşünülemez. Tarihçi İbn-i Haldun’a göre, Şiilik, Hz. Peygamber’in vefatından sonra, imamet meselesi üzerine ortaya çıkmıştır.

İbn Nedim ise, Hz. Ali ile Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe arasındaki mücadele ile Şiiliğin ortaya çıktığı kanaatindedir (Ecer 2012).

Şia'nın ortaya çıkışıyla ilgili Şii yazarlar ve Şii olmayanlar arasında görüş ayrılıkları vardır. Şii anlayışının temelini Hz. Ali'nin Hz. Muhammed tarafından tayin edildiği görüşü oluşturur. Şiiler tarafından kabul edilen görüş, Şia anlayışının Hz. Muhammed'in sağlığında şekillenmeye başladığı, Hz. Muhammed'in vefatından sonra da bir mezhep olarak ortaya çıktığıdır. Bu görüşe göre ilk Şiiler arasında Ebu Zer, Selman el-Farisi, Ammar b. Yasir mevcuttur (Onat 1997: 81-83).

Şia'nın tanımı ve ortaya çıkışı hakkındaki görüşler ne kadar fazla olursa olsun, önemli olan Hz. Muhammed'in kendisinin halefi olarak Hz. Ali'yi tayin ettiğine, Hz. Ali ve O'nun soyundan gelen imamların doğal olarak halife olmaları gerektiğine ve onların günahsız olduğuna yani masumiyetine dair inançtır.

1.2.Şia'daki Bölünmeler ve Şia'nın Fırkaları

1.2.1.Şia'daki Bölünmeler

Şia anlayışının temelini oluşturan mesele, ümmete önderlik edecek "imam"ın kimin olacağına dair yani imamete dair görüş ayrılıklarıdır. İmametın ittifak ve seçimle olması gerektiğini savunanlar Muaviye'nin ve çocuklarının hilafetini kabul etmişlerdir.

Ancak imamet nas ile sabit olur diyenler Hz. Ali'den sonra görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bunlardan bir grup olan el-Keysanî'ler Muhammed bin el-Hanefiyye'nin nas ile imam olarak tayin edildiği görüşündedir. Bundan sonra ihtilaflar olmuş, bazıları onun ölmediğine, tekrar dönerek yeryüzünü adaletle dolduracağına inanırken, bazıları da öldüğünü ve imametın kendisinden sonra oğlu Ebu Haşim'e geçtiğini kabul etmişlerdir. Sonra bunlar ayrılarak, bazıları imametın Hz. Ali'den sonra birinden diğerine vasiyet yoluyla geçtiğini söylerken, bazıları da bir başkasına geçti demişler ve o bir başkasının kim olduğu hususunda da görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bunların hepsinin müşterek noktası, dinin bir adama itaat olduğu inancıdır. Mezheplerinin, bilâhare geleceği gibi, İslam hükümlerinin hepsini bir şahısta birleştirmişlerdir (Şehristani ? : 25).

Muhammed bin Hanefiyye'ye hilafetin nas ile sabit olmadığını ileri sürenler Hasan ve Hüseyin'in imametının nas ile sabit olduğuna ve onların dışındaki kardeşlerin imam olmasının mümkün olmadığına inanmışlardır. Sonra bu konuda da ihtilafa düşmüşler ve bazıları imamlığın Hasan'ın oğullarında devamını uygun görmüşlerdir. Bunlardan bir grup, İmam Muhammed'in geri döneceğini iddia ederken, bir diğer grup vasiyetin Hüseyin'in çocuklarında devamına inanmışlardır. Sonra Zeynel Abidin'e imamlığın nas ile geçtiğini ortaya koymuşlardır. Ondan sonra da görüş

ayrılığına düşerek Zeydîler de oğlu Zeyd'in imametini öne sürmüşler ve mezheplerine göre Fatima'nın soyundan gelenlerin bilgin, takva sahibi, cesur ve cömert olduklarında uyulması gereken imam olduğunu savunmuşlardır (Şehristani :25-26)

İmamiyye ise, Muhammed bin Ali el- Bakır'ın imamlığı hakkında nas bulunduğunu ileri sürmüştür. Sonra da Cafer bin Muhammed es Sadık'ın imamlığı hakkında vasiyet bulunduğunu iddia etmiştir. Sonra da İmam Cafer'in beş oğlu arasında görüş ayrılığına düşülmüştür. İmam Cafer'in beş oğlundan Muhammed'in imametine inananlar el-Amarîlerdir. İmam Cafer'in diğer oğlu İsmail'in imametini öne sürerek onun mehdî olduğuna inanalar İsmailîlerdir. Onikiler (İsna aşeriyye) imametini Ali Rıza'dan kendi oğlu Muhammed'e, ondan oğlu Ali'ye, ondan oğlu Hasan'a, sonra oğlu Muhammed el Gaim el-Muntazar'a devamını ön görürler ki bu da onikincisidir. Onun hakkında, diridir, ölmemiştir, dönecek ve zulüm dolu dünyayı adaletle dolduracak demişlerdir. Bazıları da imamlığı el-Hasan el-Askerî'ye devam ettirirken sonra kardeşi Cafer'in imamlığını söyleyerek onda durmuşlardır. İmametinin devamında, durmasında, ölümden sonra geri dönüşte, kaybolmasında ve kayıptan sonra geri dönüşte çok karışıklıklar olmuştur (Şehristani :26-27).

Söz konusu fırkaların hepsi, Şia çoğunluğu karşısında varlığını sürdürememiş, yok

olmuşlardır. Yalnızca Zeydiyye, İsmailiyye ve İmamiyye fırkaları varlıklarını sürdürmüşlerdir. Günümüzün İran İslam Cumhuriyeti ise, İmamiyye mezhebini resmi devlet ideolojisi olarak benimsemiştir (Tabatabai 1999: 70).

1.2.2.Şia'nın Fırkaları

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Şia'nın imamın kim olması gerektiği konusunda düşükleri ihtilaflardan dolayı çeşitli fırkaları oluşmuştur. Fakat çoğunluk on iki imamın imametini itikat etmiştir. "İmamiyye" adı verilen bu çoğunluk karşısında diğer fırkalar yok olup gitmiş, sadece Zeydiyye ve İsmailiyye varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Şia'nın asıl fırkaları hakkında farklı görüşler vardır. Bağdadi kitabında, Şia'nın asıl fırkalarına Zeydiyye, Keysaniyye ve İmamiyye diye üç fırka olarak tasnif etmiştir. Bağdadi, başta gulat olarak da bilinen aşırıları da Şia'nın kollarından saysa da sonrasında onların İslam'dan çıktıklarına kanaat getirmiş ve İslamî fırkalardan olamayacaklarını belirtmiştir (el-Bağdadi 2011: 21-23). En çok yayılma alanı bulan ve varlığını devam ettiren fırkalar Zeydiyye, İsmailiyye ve İmamiyye olduğu için bu fırkaları kısaca incelemekte yarar vardır.

1.2.2.1.Zeydiyye

İmam Seccad'ın vefatından sonra, şehit oğlu Zeyd'in imametine inananların fırkasıdır. Bunlar imamet, yalnız Hz. Fatima'nın çocuklarına ait olduğuna inanırlar. İmamet için ortaya atılan, âlim, dindar, cesur ve cömert olan her Fatima neslinden gelene itaat edilmesi gerektiğine inanırlar (Çağatay ve Çubukçu 1985: 58).

Zeydiyye, önceleri Zeyd ile birlikte ilk iki halife olan Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i imamlardan saymışlardır. Daha sonra başka bir grup ilk iki halifenin adını imamlar listesinden silmiş ve imameti Hz. Ali'den başlatmışlardır. Bu fırkanın temel inançlar hakkındaki görüşlerde Mutezile'ye yakın olduğuna ve fıkıh boyutunda ise, Hanefilik ile aralarında pek farklılık olmadığına dair görüşler vardır (Tabatabai 1999: 72). Örneğin; bu fırka imamları peygambere yakın bir mertebede saymamıştır. Sadece Hz. Muhammed'in diğer insanlardan üstün olduğuna inanmışlardır. Hz. Muhammed'in sahabelerinden herhangi birini kâfirlikle itham etmemişlerdir. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i, ağır şekilde suçlamamışlardır. Zeydiyye mezhebine inananlar, Hz. Muhammed'in vasiyetle beyan ettiği imamın isimle değil, sıfatla tayin edilmiş olduğuna inanmışlardır. Söz konusu sıfatların hepsi Hz. Ali'de mevcuttur. Bu sıfatlar, halifenin Hâşimilerden olması, âlim, cömert ve

kendisine itaat edilmesi için ortaya çıkmasını gerektirir (Uyar 2015).

1.2.2.2.İsmailiyye

Altıncı imam Ca'fer Sadık'ın vefatından sonra, aralarında küçük bir grup, İmam Ca'fer'in büyük oğlu İsmail'i imam olarak kabul etmiştir. Bu küçük grup, İsmailiyye mezhebini oluşturur. İsmail, Ca'fer es Sadık'tan sonra yedinci ve son imam olarak kabul edildiği için, ona itikat edenler Seb'iyye (Yedi İmamcılar) olarak anılır. Aynı zamanda İsmaililer, çağdaşlarınca Karmatî veya Batınî şeklinde de anılmışlardır. Ancak İsmaililer, kendilerini "Dava" ya da "Dava el-Hâdiye" olarak isimlendirmişlerdir (Oruç ? : 6)

İsmailiyye fırkası, İsmail'in, babası hayattayken öldüğüne inanmaz. Bu inanca göre, İsmail insanların başına geçip yeryüzünü adaletle dolduruncaya kadar ölmeyecektir, yani bu inanca göre mehdî, İsmail'dir. O kaimdir, çünkü babası, kendisinden sonra oğlunun imam olacağını belirtmiştir (Oruç ? : 6-7).

İsmailiyye felsefesine göre her zahir için bir batın vardır. Yani, görünen, açık olan her şey gizli bir mana da taşır (Tabatabai 1999: 72). Kur'an'ı da bu mantıkla yorumlamışlardır (Dumanoğlu 2000: 89). İsmailiyye felsefesine göre varlık âlemi Allah'ın hüccetinden (delilinden) uzak kalmaz ve bu delil "natık" yani konuşan ve "samit" yani susan olmak üzere ikiye ayrılır. Natık delil

Peygamber, samit de onun vasisi olan veli ve imamdır (Tabatabai 1999: 73).

Hüccetin esası yedi sayısı üzerine dönmektedir. Şeriatı kendisinde toplayan bir peygamber gönderildikten sonra sırasıyla yedi vasi gelir. Bunların yedincisi dışında hepsinin sadece vasilik makamı vardır. Yedincisi ise, nübüvvet, vesayet ve velayet makamlarının hepsine sahiptir. İsmailiyye'yi diğer mezheplerden ayırt eden temel nokta İsmaililer'in, İslam'ın zahiri kurallarını, bânîni şekilde yorumlamalarıdır. Ancak, bu yorumlar, dinin özünden uzaklaşılması tehlikesini de taşımaktadır (Tabatabai 1999: 75).

1.2.2.3. İmamiyye (İsna Aşeriyye)

Hilafetin on iki imamda olduğuna ve son İmam Muhammed bin Hasan el- Askeri' de bittiğine inanan fırka, İmamiyye diğer bir ismiyle İsna Aşeriyye fırkasıdır. İmamiyye fırkası, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi imamet için tayin ettiğine kesin olarak inanmaktadır. Bu fırkaya inananlara göre, sonrasında ise Hz. Ali, Hz. Muhammed'in vasiyeti ile kendisinden sonraki imamları tayin etmiştir. Bu imamlar (Mutlu 1995: 28):

1. *Ali b. Ebu Tâlib*
2. *Hasan b. Ali*
3. *Hüseyin b. Ali*
4. *Ali Zeynelabidin b. Hüseyin*
5. *Muhammed Bakır b. Ali*
6. *Ca'fer as-Sadık b. Muhammed*
7. *Musa el-Kâzım b. Ca'fer*
8. *Ali er Rıza b. Musa*
9. *Muhammed et- Takiyy b. Ali*
10. *Ali el- Hadi en-Nakiyy b. Muhammed*
11. *Hasan Askeri b. Ali*
12. *Muhammed el-Mehdi b. Hasan*

İmamiyye mezhebine göre, nas ile tayin edilmiş imamların sonuncusu olan Muhammed el-Mehdi, babası on birinci imam olan Hasan Askeri'nin vefatından sonra Samarra'daki evlerinin altında kaybolmuştur. Böylece, gaybet dönemi başlamıştır. Aslında halen sağdır. Kıyametten evvel zulümle dolmuş dünyayı kurtarmak için gelecektir (Demir 2016).

İmamiyye mezhebine göre, imamın tayini, Allah'ın emri ile vaciptir. Bu vaciplik, akıl ve şeriat iledir. Çünkü imamın varlığı, Allah'ın lütfudur. Yani, Hz. Muhammed'in kendisinden sonra İmamı adı ve sıfatı ile Allah'tan aldığı emre göre tayin etmesinde bir tuhafılık yoktur (Es-Salih 1983: 98).

Peygamberlerin risaletten önce ve sonra tüm günahlardan arınmış olduğu inancı tüm İslam mezheplerinde vardır. İmamiyye mezhebinin diğer tüm İslam mezheplerinden bir farkı günahlardan arınmışlık inancını imamlar hakkında da benimsemiş olmasıdır. Çünkü şeriatın muhafazasında ve halkın hidayetinde imamların, peygamberler makamında bulunduğu inanılır. İmamların büyük ve küçük günahlar işlemeleri söz konusu olsaydı imamlığın maksadını yerine getiremezlerdi. İmamiyye mezhebi, imamların masumiyetine kanıt olarak ise, Bakara Suresi'nin 104. ayetini gösterir. Ayette Allah, Hz. İbrahim'e şöyle hitap etmiştir (Es- Salih 1983: 98-99): *“Seni insanlara imam yapacağız. Ve zürriyetimden de mi? dedi. Ahdim zalimlere erişmez, dedi”*. (Bakara Suresi/104)

İmamiyye'nin inanç esaslarına göre mucizeler peygamberler tarafından olabildiği gibi, İmam tarafından da gösterilebilir. İmam her şeri meselede her şeyi bilendir. Hz. Muhammed kendi ilmini vasileri olan imamlara bırakmıştır (Es- Salih 1983: 98-99).

İmamiyye mezhebinin diğer bir ismi de Ca'feriyye'dir. Çünkü bu mezhebin reisliğini İmam Ca'fer es Sadık üstlenmiştir. Bu isimlendirme İmamiyye'nin Ca'fer'in fikhından ibaret oluşuna, diğer on iki imamın görüşlerini, bilgilerini almadığına delil olmaz.

İmamiyye'ye göre, on iki imamdan her birine itaat vacip, uyulması, sözlerinin alınması zorunludur. Hepsinin ilmi de birdir. Ancak ilmini açıklamak ve öğretmek sadece İmam Ca'fer'e nasip olmuştur. Bunun için İmamiyye mezhebi en çok ona nispet edilir (Mutlu 1995: 84-85).

2. ŞİA'DA İMAMET MESELESİ

2.1. İmamet Kavramı

Sözlükte; kastetmek, öne geçmek anlamındaki “emme” fiilinden mastar olan imamet; insanların önüne geçmek anlamına gelir (İbn Manzur Lisânü'l Arab, akt. Demir 2005: 87). Fıkıhta, cemaate namaz kıldırmanın yanında “imamet-i kübra” (devlet başkanlığı) anlamında da kullanılır. Bu bağlamda, Ehl-i Sünnet açısından imamet ve hilafet arasında bir fark yoktur. Ancak Şia'ya göre bu iki kavram aynı şey değildir. Şia'ya göre nas ve tayin ile belirlenmiş lider imam, başka bir yolla Müslümanların başına geçen kişi ise, halifedir (Onat 1992: 102).

Kerbela hadisesinden sonra ortaya atılan inançların başında imamet nazariyesi gelmektedir. Şia'nın temelini Hz. Muhammed'in vefatından sonra yerine geçecek Halife'nin ehl-i beyt'ten biri olması tartışması oluşturur. İlk zamanlarda Hz. Ali taraftarlığıyla siyasi olarak ortaya çıkan bu ekol, daha sonraları itikadî bir ekol hâline dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle, ilk dönem

Şiiliği sadece siyasi anlamda bir Hz. Ali taraftarlığını içerirken, Kerbelâ hadisesi sonrasında bu taraftarlık itikadi bir meseleye dönüşmüştür (Özarslan 2016b: 54).

İmamet kavramındaki imam lider, başkan demektir. Kastedilen Hz. Muhammed'den sonra O'nun yerine (peygamberlik makamına değil), toplumun manevi ve siyasi liderliğine (imamlığına) kimin geçeceği. Sünnilikte hilafet ya da imamet dini değil siyasi bir meseledir. Şia'da ise dini ve ruhani bir meseledir. Nitekim Şiiliğe göre, Hz. Ali devlet başkanı olmadan evvel de İmam idi. Diğer imamlar da devletin başında olmadıkları halde İmam idiler. Bu anlayışın Şia'nın dünyevi otoriteyi, devlet kurumunu meşru saymadığına dair bir delil olduğu açıktır (Akyol 1999: 138-139).

Şia'nın, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed ile aynı soydan gelmesinden dolayı hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğuna dair inanışına Ehl-i sünnet katılmaz. Ehl-i Sünnet, Ebu Bekir yaşça Hz. Ali'den büyük ve Hz. Muhammed'e karşı daha samimi ve ümmetin işlerine daha yardımcı olduğu için, Hz. Ebu Bekir, Hz. Muhammed'e hem canıyla hem malıyla yardım ettiği için, hilafete Hz. Ali'den çok Hz. Ebu Bekir'in layık olduğunu öne sürmüştür (Özarslan 2016a: 84).

Şia, İmam'ın dini ve siyasi işlevini ayrılmaz olarak görmenin yanında, İmam'ın yani toplumu yönetecek liderin seçimiyle ya da

irsiyetle belirlenebileceğini kabul etmez. Bu konuda, İranlı akademisyen Moojan Momen şöyle söylemiştir (Akyol 1999: 138):

“Şiilere göre, halifenin belirlenmesi, bizzat Peygamber'in kendisinin bir kimseyi – yani Ali'yi- İmam tayin etmesiyle olur. Her İmam, kendisinden önceki İmam hayattayken onun tarafından halef olarak tayin edilmek suretiyle belirlenir. İmam'ın otoritesi, önceki İmam tarafından ruhani makama tayin edilmiş olmasından kaynaklanır ve geçici, dünyevi konumundan bağımsızdır. Yani İmam'ın Müslümanların çoğunluğu tarafından tanınıp tanınmaması fark etmez.”

Şia anlayışına göre, Müslümanların dini ve dünyevi liderliğini üstlenecek kişi, Allah tarafından, peygamberi vasıtasıyla tayin edilir. Peygamberde bulunması gereken nitelikler, imamda da bulunmalıdır. Bu niteliklere sahip bir şahsı ancak Allah bileceği için, imamet, peygamberliğin bir devamı olarak kabul edilmektedir. Müslüman bireyler, imamlarını yani devlet başkanlarını seçebilme yeterliliğine sahip değildirler. Çünkü Şii itikadında imamet, tıpkı nübüvvet gibi Allah tarafından verilen manevi ve ruhani bir mevkidir. İmamı

belirleme yetkisinin halka, kamuoyuna, herhangi bir şuraya devredememek, imameti, nübüvvet ile eş değer olarak görmenin doğal bir sonucudur. İmamların peygamberler ile aynı niteliklere sahip olduklarına inanmak, beraberinde imamları da Allah'ın tayin etmesi gerektiğine inanmayı getirir (Özarslan 2005: 45-46)

Şiiilerin gözündeki on iki İmam'ın sözleri ve fiilleri Hz. Muhammed'in sünneti gibi kıymetlidir. Hatta İmamlar Allah tarafından ilham alırlar ve asla yanılmazlar. Şia'da on iki İmam'a itaat etmenin, Allah'a itaat etmek olduğuna inanılır. Yani İmamet, Şia'da bir iman meselesidir (Fığlalı 1986: 159-160).

2.2. İmamette Otoritenin Kaynakları

İmamların toplum karşısındaki eşsiz konumu iki sebebe dayandırılır: Hz. Muhammed'in ilahi nas ile tayin edilmiş meşru varisi olmaları ve kendilerini diğer insanların tartışmasız lideri yapacak kişisel özelliklerle donatılmış olarak kabul edilmeleridir. Bu konum itaati hak etmeleri için yeterli olmakla birlikte Kur'an'dan bazı ayetler de İmamlar'a itaatin dini gerekçeleri olarak gösterilir. Örneğin; bunlardan biri olan Nisa Suresi'nin 59. Ayeti'nde şöyle buyrulmaktadır (Demir 2003: 114): “Allah'a, Resul'e ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin” (Nisa Suresi/59)

Bu başlık altında nas ile tayinin ardından şahsi niteliklerinden en önemlileri olan masum olmaları, ilim sahibi olmaları, faziletli

olmaları ve mucize sahibi olmaları ele alınacaktır.

2.2.1. Nas ile Tayin

Toplumun başında bir imamın bulunması toplumun hayrınadır ve Allah'ın lütfudur. Bu imam ise mutlaka Allah tarafından atanmalıdır. İmamet tıpkı nübüvvet gibi Allah vergisidir ve hak etme yoluyla elde edilmez. “İmamın masumiyeti” niteliği ile “nas ile tayin” arasında bağlantı vardır. Zira Allah' tan başka kimse bu “büyük ve küçük günahlardan arınmış olma” niteliğine sahip olan ile olmayana ayırt edemez. Yani imamın belirlenmesinin insana bırakılması asla söz konusu olamaz (Onat 1992: 95).

Ahzab Suresi'nin 36. Ayeti'nde şöyle buyrulmuştur: “Allah ve Resulü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resulüne karşı gelirse apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.” (Ahzab/36)

Yani Allah'ın belirlediği bir konuda seçim zaten olmaz. Ayrıca, insanların halife seçiminde ihtilaf çıkar ve toplumda kargaşa olur. Allah, İmam tayin etmek suretiyle toplumu bu kargaşadan kurtarır. Allah, bu tayini peygamber veya bir önceki imam vasıtası ile yapar (Demir 2003: 114).

Ayetullah Humeyni de velayete inandıklarını, Hz. Muhammed'in bir halife tayin ettiğini ve bu kişinin de Hz. Ali olduğunu söyler (Köseoğlu 1997: 96): “Resul-i Ekrem' de

Hazreti Emirü'l -mü'minin'i hilafete tayin etti. Damadı olduğu yahut çok hizmet ifa etmiş bulunduğu için değil, ilahi hükmün memuru ve tabii, ilahi buyruğun icracısı olduğu için." Ehl-i Sünnet inancına göre de Hz. Ali zamanının meşru devlet başkanıdır. Ancak, Hz. Ali'nin imameti Şia inancındaki gibi nas ile tayin yoluyla değil, Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından sahabenin ileri gelenlerinin seçimiyle olmuştur. Ehl-i Sünnet, imameti, Şia'nın kabul ettiği gibi nübüvvetin veya risâletin bir devamı olarak değil, dinî ve dünyevi işleri tanzim eden siyasi ve beşerî bir kurum olarak kabul eder (Özarslan 2016a: 80-81).

2.2.2.Masumiyet

Şia'da masumiyet anlayışı, ilk kez, İmam Ca'fer zamanında ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre, imamlar da tıpkı peygamberler gibi masumdurlar. Bu benzerlik gerek masumiyetin gerekliliği gerekse masumiyetin niteliği açısından geçerlidir. İmamlar, tüm hayatları boyunca bilerek ya da bilmeyerek küçük ya da büyük günahlar işlemekten münezzehtir. Aksi takdirde, yanlış fetva verip asi olma ihtimalleri de olur. Böylece, fetvaya uyulursa, uyanlar da yanlış düşmüş olurlar. Uyulmazsa da imametten bir fayda hâsıl olmayacağı gibi, İmam'a itaatsizlik Allah'a da itaatsizlik anlamına gelir (Demir 2003: 116).

İmam zulmederse, hata yaparsa varlığı saçma olur. Masumiyet, İmamlara ilahi bir

lütuftur (Köseoğlu 1997: 95). İmam, sürekli olarak yeni olaylar ortaya çıkması ve nasların sınırlı olması sebebiyle yeni dini hükümler belirlemek suretiyle şeriatın koruyuculuğu vazifesini üstlenmiştir. Masum olmazsa, bu hükümlerde eksiklik ve yanlışlık meydana gelir. Bu da şeriata hâlel getirir. İmam masum olmazsa, hata yaptığında onu inkâr gerekeceğinden itibarını kaybeder ve tayiniyle hedeflenen fayda gerçekleşmez. Zaten Kur'an'da Bakara Suresi'nin 104. ayetinde Hz. İbrahim Allah'a "soyumdan imamlar getir" diye dua edince Allah, Hz. İbrahim'e "Ahdim zalimlere ulaşmaz" diye buyurmuştur. Şia bu ayette geçen "zalimlik"ın günahkârlığı da kapsadığına inanır ve bu ayeti İmamların masumiyetine dair bir delil olarak kabul eder (Demir 2003: 117).

İmamların nas ile tayin olmasıyla, masum olduklarına dair inanç arasında bir nedensellik ilişkisi vardır. Çünkü tüm günahlardan münezzehtir olanları sadece Allah bilip tayin edebilir. Allah, bu tayini, Peygamber ve imamlar vasıtasıyla gerçekleştirir. Şia'nın imamet anlayışında, meşru dünyevi egemenliğin temelini oluşturan felsefe budur. İnsanlar, büyük ve küçük tüm günahlardan arınmış kişiyi tam bilemeyecekleri için, insanlar tarafından seçilen bir liderin meşruiyeti yoktur. Bu anlayış, beraberinde, sadece ilahi hükümlere dayanan bir devlet egemenliğinin meşru

olabileceği inancını getirmiştir (Hakyemez 2012).

2.2.3.Bilgi

Şia inancına göre, imamlar ilahi hükümlere, ilahi bilgilere sahiptir. Bu bilgileri Hz. Peygamber'den yahut selefi olan imamdan miras almışlardır. İmamlar, hiçbir şeyi başkalarından öğrenmezler. Okuma yazmayı dahi başkalarından öğrenmemişlerdir. İmamlar, yeni şeyleri ilham ile öğrenirler. İmamın ilham aldığı görüşünün İmam Ca'fer'in vefatından sonra, Hişam b. El-Hakem ile başladığına dair bir kanaat yaygındır (Demir 2003: 118). İmam Ca'fer'in "imam bir şeyi bilmek isterse bilir" dediğine dair bir rivayet vardır. Ayrıca imama bir şey sorulunca asla "bilmiyorum" demez. Soruyu sorana en doğru cevabı verir. Soru sorulduğunda imam, beklemez, düşünmez ve cevabı ertelemez. Hâlbuki Hz. Muhammed dahi kendisine sorulan her soruya cevap vermemiş, bazı konularda Allah'ın vahyini beklemiş, bazı sorulara cevap vermemiştir. İsrâ Suresi 85. Ayet şöyle buyurur (Mutlu 1995: 425-426): "*Sana ruh hakkında sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.*" (İsrâ Suresi/85)

İmamın otoritesinin kaynaklarından biri de dini anlamdaki yanılmaz bilgisidir. Şia inancına göre imam, gaybı da bilir (Demir 2003: 119-120). Neml Suresi'nin 65. ayetine göre (Mutlu 1995: 427): "Göklerde ve yerde

Allah'tan başka kimse gaybı bilemez. Ne zaman dirileceklerini de bilmezler." (Neml Suresi/65)

Allah'ın veli kulları gayba dair ancak Allah'ın bildirdiği kadarını bilirler. Dolayısıyla imamların kayıtsız olarak gaybı bildiklerini söylemek doğru değildir. Nitekim Araf Suresi 188. ayette Hz. Muhammed'e şöyle buyrulur (Mutlu 1995: 427):

"De ki: Ben kendim için Allah'ın dilediğinden başka bir yarara da bir zarara da sahip değilim. Eğer gaybı bilseydim elbette ki hayrı artırırdım ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı. Ben ancak bir uyarıcı ve iman eden bir topluluk için müjdeleyiciyim." (Araf Suresi/188)

Şia imamlarının çoğunluğu zehirlenerek ölmüştür. İmamların, gaybı bildikleri halde, kendilerine gelen bu kötülüğü engelleyememeleri de ayrı bir tartışma konusudur (Mutlu 1995: 427).

Ehl-i Sünnet itikadında, Hz. Ali ve imamlar vahyî bilgi ve gayb bilgisine hâiz değillerdir. Vahiy almak sadece peygamberlerin bir özelliğidir. Hz. Ali'nin peygamberliğin devamı anlamında dinî hükümler ve emirler koyma yetkisi yoktur. Nitekim Ehl-i Sünnet'in Maturidi ekolünden olan Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Hz. Muhammed'in "*Ben din işlerinizi bilirim, sizler ise dünya işlerinizi bilirsiniz*" hadisinden yola çıkarak, devlet

başkanının gaybı bilmesini şart koşanları, imamet makamını nübüvvet makamından üstün görmekle suçlamış ve bunun da küfür olduğunu ifade etmiştir (Özarlan 2016a:82).

2.2.4.En Faziletli Oluşu

İmamın, tıpkı peygamberler gibi halkından faziletli olması gerekir. Çünkü fazileti eksik birinin insanların önüne geçmesi ve lideri olması akla uygun değildir (Demir 2003: 121).

Şia âlimlerinden Tûsi, Hz. Ali'nin mucizeleri olduğundan bahsetmiştir ve Hayber kalesinin kapısını sökmesini, Kufe'de bir yılın kendisiyle konuşmasını, ikinci namazını kılabilmesi için batan güneşin dönmesini misal olarak anlatmıştır. Günümüzdeki Ali Şeriatî, Musa el- Musavi gibi bazı Şia âlimleri ise imamların mucize sahibi oluşunu reddeder. Mucize kapısının Hz. Muhammed ile kapandığına inanırlar. Nitekim Maide Suresi'nin 3. Ayeti şöyle buyurmuştur (Mutlu 1995: 432-433): *"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim."* (Maide Suresi/3)

İmametin otorite kaynaklarından olan imamların mucize sahibi oluşuna inanma, gaybı bildiğine inanma, nebilerden faziletli olduğuna inanma, nas ile tayin olunduğuna inanma vb. meselelerde Şia âlimlerinden ılımlı olanlar yani mutedil Şia, Ehl-i Sünnet ile yakın bir görüş paylaşmaktayken, gulat adı da verilen aşırıları olarak bilinen Şia'nın

inançları diğer mezheplere nispetle hayli uç noktalarda kalmıştır.

Sonraki bölümde, Şia inancının ekseriyetini oluşturan (Tabatabai 1999: 79) İmamiyye mezhebine göre, imamet anlayışının ve imamların otoritesinin, Şii nüfusun çoğunlukta olduğu coğrafyada siyasi uygulamalarına nasıl yansıdığı ele alınmaya çalışılacak ve bu uygulamaların demokratik ilkelerle ne kadar uyumlu olduğu ve olabileceği tartışılacaktır.

3.ŞİA'DA DEVLET EGEMENLİĞİ

3.1.Şia'da İmamet Anlayışı ve Egemenlik

Şia'da imamet, bir anlamda devlet başkanlığıdır ve nübüvvetin ikinci yönüdür. İmam, ümmetin, şeriate göre din ve dünya işlerini yürütmek, ilahi hükümleri korumak ve onlara göre toplumu yönetmek için görevlendirilmiştir (Köseoğlu 1997: 95).

Şii âlimlerine göre imamet, itikadi bir meseledir. Bu itikadi meselenin halka devredilmesi, mümkün ve caiz değildir. Hz. Muhammed'den sonra, lider, Hz. Ali olmalıydı. Hz. Ali'den sonra ise, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hüseyin'in soyundan gelenler nas ile tayin edilmiş liderlerdir. İmamın ismetinden dolayı, söz ve davranışları sünnettir ve halkın itaati gereklidir (Ölmez 1998).

Şia'nın kollarından biri olan İsna-aşeriye'ye göre, Şehristani'nin ifade ettiği gibi (Ölmez 1998):

“Din ve İslam konusunda imamın tayininden daha önemli bir iş yoktur. Ümmetin durumu hakkında kalp boş olmasına rağmen, Peygamberin dünyadan ayrılışı vuku bulsa bile bu önemli bir iştir. Zira Peygamber ihtilafları kaldırmak ve uyumu sağlamak için gönderilmiştir. O halde onun ümmeti ihmal ederek terk edip gitmesi caiz olmaz, çünkü bu takdirde herkes kendi görüşüyle muvafakat etmez, karışıklık hâsıl olur. O halde kendisine başvurulmuş bir kişiyi tayin etmek vaciptir. Kendisine güvenilen emin birini nassla tayin gereklidir. Hz. Peygamber Hz. Ali’yi üstü kapalı olarak bazı durumlarda ise açık olarak tayin etmiştir.”

İlk Şii âlimlerinden el-Hillî’ye göre, insanlara rehberlik etmek üzere peygamberlerin gönderilmesi ne kadar zorunlu ise bir imam gönderilmesi de aynı derecede zorunludur. Halk bir rehber olmaksızın kendi yolunu bulamaz. Nass ile tayin olmuş imamlar ise, yanlış yapmaktan münezzehtir. İmam, şeriatın koruyucusu ve yorumcusudur (Şirvani 1965: 119). Dolayısıyla, Allah, ümmetin başında bir imam olmamasına rıza göstermez.

Şia inancına sahip İran’da, 1979’da Humeyni önderliğinde yapılan devrim, İmamiyye Şia’sı için yeni bir dönemin başlangıcıdır. İmamiyye inancına göre sadece on iki imama ait olan ve masumiyet vasfına haiz olduğuna inanılan “imam” unvanı Humeyni’ye verilerek, Humeyni rûhâni bir makama yükseltilmiştir. Bu durum Şia nazariyesinden bir kopuş olarak değerlendirilip tepkilere neden olduğu için Humeyni’nin imam olmadığı ifade edilmeye çalışılsa da İmamiyye’ye mensup kitlelerin çoğu onu “İmam Humeyni” olarak bilmiştir. Humeyni ile birlikte on ikinci imamın “mehdî” olarak gelmesini beklemek yerine yönetimde yer alma görüşü belirtilmiştir. Yönetimde yer alacak olanlar, imamlara vekâleten Şii ulemadır. Humeyni, dini alanın yanında, ulemanın siyasette de söz sahibi olup idareyi ele almasıyla ilgili görüşleri “Velâyet-i fakih” adı altında toplamıştır. (Gümüšoğlu 2011: 161-162).

Ayetullah Humeyni de velayete inandıklarını, Hz. Muhammed’in de bir halife tayin ettiğine inandıklarını söyler ve inançlarına göre, bu halife Hz. Ali’dir. “Resul-i Ekrem de, Hz. Emirü’l-müminin’i hilafete tayin etti. Damadı olduğu için yahut çok hizmet ifa etmiş bulunduğu için değil, ilahi hükmün memuru ve tabi’i, ilahi buyruğun icracısı olduğu için” (Humeyni 1970).

Şia anlayışının en önemli unsurlarından biri, ümmetin asla imamsız kalamayacağı

inancıdır. İmamların sonuncusu olan on ikinci imam Muhammed el-Mehdi, babasının Samarra'daki evinde gizlenmiştir. İmam Mehdi'nin bir gün geri geleceğine inanılır. Ancak geri geleceği zamana dek geçen süre içinde ümmetin işlerini, İmam'ın naibi olan "müçtehid"ler, diğer bir ismiyle "ayetullah"lar yürütür. Ayetullahlar, imam naipleridir. İmamın naibi olan bu kişiler, imamın yetkileriyle donatılmışlardır. Bu kişilere itaatsizlik, imama itaatsizlik ve bu ise Allah'a itaatsizlik anlamına gelir. Yani ayetullah hükmünü kabul etmemek, Allah'a isyandır, şirktir (Özarıslan 2005: 48)

Humeyni'ye göre, Allah nasıl şeri hükümler gönderdiyse, hükümet biçimi, icra ve idare teşkilatı da göndermiştir. Yasama gücü Allah'a aittir ve imamların görevi sadece bunu anlayıp uygulamaktan ibarettir. Hz. Ali ve onun neslinden gelenler, Kur'an ve hadisleri anlayıp yorumlamakta özel yetkilere ve imkânlarla sahiptirler. İmamlar masumdur ve bazen hata yapar gibi görünseler de masumdurlar; sıradan fanilerin aklı onların hikmetini kavrayamaz. Humeyni, buradan yola çıkarak "velayet-i fakih" yani din adamlarının egemenliği anlayışını ortaya atar. Humeyni'ye göre İslam'da yönetim ve egemenliğin temeli, kanuna bağlılıktır. Devlet başkanının bu kanunları bilmesi gerekir. Devlet başkanları adalet icrası için gerekli hukuk bilgisini edinmek üzere fakihlere danışır. Yani,

gerçek yöneticiler aslında fakihlerdir, ulemadır (Humeyni 1970).

İmamiye Şiası'nın egemenlik anlayışına göre, meşru yönetim, temelde "ismet" ilkesine yani masumiyete dayanmaktadır. Hz. Muhammed'in vefatından sonra, masum kabul edilenler, sadece Ehl-i Bey'ten olan imamlardı. Fakat bu imamların sonuncusu olan on ikinci imam Muhammed El Mehdi'nin ortadan kaybolmasıyla gaybet dönemi başlamıştır. Bu dönemde, masum imam kalmadığı için, imamet ve velayet kimde olacak sorunu ortaya çıkmıştır. Bu dönem, Şiiiler için, imamın yetkisinde olan İslami hükümet yetkisinin ortadan kalkması anlamına geliyordu. Fakat nikâh, boşanma, yargı ve sair şer-i işlerin yürütülmesinden fakihler sorumluydu. Böylece, Şii fakihler tarafından velayet-i fakih kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Taflioğlu 2013: 97)

Şia'nın siyasi felsefesinde, fakihlerin genel ahkâm üzerindeki velayetleri öteden beri vardır. Fakat klasik Şia inancında, gaybet döneminde Müslümanlar üzerinde egemenlik hakkına kimse sahip değildi. Humeyni, bu fakihlerin genelinin doğrudan hükümet etme anlayışını içermeyen klasik Şia inancını değiştirmiştir. O, bir "velayet-i mutlak-ı fakih" in, İslam ümmeti üzerinde, peygamberlerin ve masum imamların naibi olarak, siyasi velayete sahip olduğuna dair yeni bir anlayış getirmiştir. Yani, veliy-i fakih,

masum imamların naibidir (Taflioğlu 2013: 109).

Şii ulemanın anlayışına göre, sadece şeriat yazılı hukuk olabilir. Şeriat hükmü dışındaki hükümler, örfi hukuk yazılı hale getirilemez. Devlet başkanının yeni cezalar getirme yetkisi olsa dahi son sözü Ayetullah söyler. Yani, yönetimde, hukukta son söz ulemaya aittir (Akyol 1999: 148).

Şia'nın, Sünni inancın devlet başkanını meşru iktidar sayan anlayışının aksine, devlet başkanının iktidarını ulemanın ilahi hükümleriyle sınırlayan bir anlayışı vardır. Bunun Emevi ve Abbasi devletleri döneminde Hz. Ali taraftarlarına yapılan zulmün, Hz. Ali tarafında olanları, dünyevi iktidarın meşruiyetini sorgulamaya itmesiyle gerekçelendirmek mümkündür (Üstün 1993: 375-377). İlahi hükümler olmaksızın devlet iktidarının meşruiyeti söz konusu değildir. İlahi hükümleri ise, âlim olan müçtehit yani ayetullah uygular. Günümüzde Şia'nın en büyük temsilcisi olan İran İslam Cumhuriyeti bu anlayışla yönetilmektedir. Ayetullahlar "Merci-i Taklid" konumundadır. Yani, taklit edilmesi gereken en üstün makamdır. İran'daki rejimin adı "cumhuriyet" olsa bile, Şii ulemanın siyasi vesayetini gerekli kılan "velayet-i fakih" anlayışıyla yönetilmesi, İran'da aslında bir anlamda "imamet" anlayışının uygulandığını göstermektedir (Özarslan 2005: 56-57).

3.2.Şia'da Egemenlik Anlayışının Demokratik İlkelerle Uyumu

Klasik Şia'ya göre, hakiki nizamı ancak imam sağlar. İmamın ortaya çıkışı tabii bir süreçtir. Son imamın gaybetinden sonra onun gelişini imam naibi olmaksızın beklemek toplumda kaosa neden olur. Bu İslam'ın özüne zıttır. Humeyni' ye göre, fakih, devlet olmalı ve devlet eliyle kitleler imamın düzenine hazırlanmalıdır. Yani Humeyni için, ideolojinin odak noktası, iktidar meselesi ve toplumun iktidar eliyle değişimidir (İşcan 2002: 81).

Şii anlayışını devlet hayatına taşıyan İran'da, velayet-i fakih, on iki imamın temsilcisi olması yönünden dini, devletin asli fonksiyonları olan yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinde son sözü söyleme yetkisine sahip olması yönünden dünyevi bir liderdir. Velayet- i fakih, silahlı kuvvetlere komuta eder, cumhurbaşkanı adaylarını onaylar, Vesayet Meclisi üyelerinin din adamlarından oluşan yarısını (altı üyesini) atar. Daha birçok önemli yetkilerle donatılan velayet-i fakih, İran'da yöneticilerin egemenlik meşruiyetini Şii itikadından aldıklarını göstermektedir. Oysa demokrasilerde egemenliğin meşruiyetinin tek kaynağı halktır (Ölmez 1998).

Humeyni'nin, 1979 Devrimi'nin başında geçici devlet başkanını seçerken olan beyanı şu şekildedir (Türkyılmaz 2013):“Şeriatın bana vermiş olduğu velayet yetkisiyle bu

şahısı hâkim/başbakan olarak tayin ediyorum. Bu hükümet normal bir hükümet değildir, şeriat hükümetidir, bu hükümete muhalefet etmek, şeriatı muhalefet etmektir.”

Bu beyandan anlaşılın, Humeyni'ye göre, devlette söz sahibi olanın şeriat olduğu, velayet-i fakihin meşruiyetinin ilahi olduğu ve halkın bu meşruiyette herhangi bir rolünün bulunmadığıdır. Diğer taraftan halkın, lidere güç vermesi ve destek olması ayrı bir önem taşımaktadır. Velayet-i fakih sisteminde halkın en önemli fonksiyonu, masum imamın naibini belirlemesi ve teşhis etmesi için “Uzmanlar Meclisi” seçmesidir. Yani halk, dolaylı olarak kime itaat etmesi gerektiğini kendisi seçer (Türkyılmaz 2013).

Humeyni, kitleleri devrime çağırırken, kurtuluşun kaynağının milletin bizzat kendisi olduğunu, her milletin kendi kaderini kendisi belirlemesi gerektiğini ve hatta hükümetlerin milletin hizmetkârları olduğunu, bu anlamda İslam'da devlet kavramının olmadığını fakat hizmetkâr kavramının olduğunu söylemiştir. Ancak velayet-i fakih kavramı ile ortaya attığı ve devletle özdeşleştirdiği fakihin Allah'ın hücceti olarak görülmesi vasıtasıyla devlete kutsiyet atfetmesi, hizmetkâr devlet kavramıyla çelişmektedir. Batı'da da ulus-devletlerin ortaya çıkmasındaki ilk aşama, devletin ilahiliğini vurgulamak suretiyle devlet iktidarının her şeyin üstünde tutulması anlayışı olmuş ve daha sonra ulus-

devlet, bireyi ön planda tutan, bireysel hakları ve özgürlükleri kutsal kabul eden liberal anlayış çerçevesinde son şeklini almıştır. Bu bağlamda, Humeyni'nin kitleleri devrime çağırırken kullandığı felsefe, ulus-devletlerin ortaya çıkmasındaki ilk aşamanın felsefesi ile uyum içinde olsa bile, devletin ilahiliğini, kutsiyetini ifade eden velayet-i fakih kavramı, modern, liberal hak ve özgürlüklere dayalı ulus-devletin egemenlik anlayışı ile büyük bir tezatlık içindedir (İşcan 2002: 89).

Humeyni, Kurucu Meclis'in kurulması sürecinde, halka yaptığı açıklamalarda, “İslam'ı bilen ve İslam'a bağlı ve vatansever” kişilerin oy vermelerini istemiştir. Humeyni'nin bu açıklamalarında öne çıkan kelime “akiller” dir. Humeyni, devrim sürecinde, aylarca sürece ve kargaşaya neden olacak seçim ve tartışma süreci yerine bir Akiller Şurası oluşturulmasını istemiştir. Humeyni'ye göre bu heyetin amacı İslam Cumhuriyeti anayasasına nihai şeklini vermek ve İslam Cumhuriyeti hükümetinin organlarını oluşturmaktır. Humeyni, aslında kendi oluşturduğu bir heyeti, bir anayasa taslağı hazırlamak üzere görevlendirmiştir. Şura üyeleri halk tarafından seçildikten sonra, Humeyni'nin hazırlattığı anayasa taslağına son şeklini verecekti. Akiller Şurası'nın açılışı sebebiyle Humeyni'nin, Şura'nın amacını ve sınırlarını belirleyen mesajında, İran Devrimi, İslami bir zafer olarak anılmıştır.

Humeyni'nin mesajına göre, halk, bu devrim için kan dökmüştür, çile çekmiştir ve dolayısıyla bu çerçevede hazırlanan anayasa İslami ilkelere dayanmalıdır. Bazı düşünürlere göre cumhuriyet ve İslam arasında çelişki olması nedeniyle İslam Cumhuriyeti ifadesi yanlış kabul edilse de Humeyni, Demokratik Cumhuriyet ifadesine şiddetle karşı çıkmış, bunu savunanları İslam ve millet düşmanı olarak nitelendirmiştir. Humeyni, İslami Demokrasi kavramından bahsetmiş ve bunun batılı anlamdaki demokrasiden daha üstün olduğunu savunmuştur (Taflioğlu 2013: 101-102).

Daha önceden şeriatın katı bir uygulaması dışındaki uygulamaların yasal olmadığına inanan Humeyni, iktidara geldikten sonra, bunun ne kadar zor olduğunu anlayıp bu katı tutumunu değiştirmiştir. Hamaney'e yazdığı meşhur fetvasında ülke yararına ters düştüğü durumda herhangi bir şeriat hükmünü feshetmekle yetkilendirildiğini bile belirtmiştir. Humeyni, son tahlilde, devleti dinin üzerine yerleştirmiştir. Devleti, dinin ve toplumun üzerine yerleştiren bu anlayış, modernizmin devlet anlayışında da mevcuttur. Ancak burada, siyasetin doğulu yorumu da kendini hissettirmektedir. Çünkü devlet ideolojisinin temelinde sürekli olarak velayet ve vesayet vardır (İşcan 2002: 89-90).

İran'da tam anlamıyla imamet anlayışı hâkim kılınmasa da iktidarın belli ölçülerde

sınırlandırılması, şeriata uygunluğunun sağlanması gereklidir. Aslında ayetullah, imam naibi olduğundan ve şeriatı eksiksiz bildiğinden dolayı denetlenmesi söz konusu değildir. Ancak imamlık yok olduğuna ve gaybet zamanı yaşandığına göre, hiçbir hükümdar masumiyetten tam olarak nasibini alamaz. Yani, imamın otorite kaynaklarından olan "masumiyet" ilkesi zamanla yumuşamıştır. Siyasal iktidarı sınırlama gerekliliği bu yüzden vardır. İran'ın 1906'da hazırlanıp, 1907'de yürürlüğe giren Meşrutiyet Anayasası'nın ek 35. Maddesi şöyledir (Köseoğlu 1997: 101-102): "*Monarşi, halk tarafından Şah'ın şahsına bırakılan ilahi bir emanettir.*"

Yani "ilahi emanet"i "halk", iktidara bırakmıştır. Halk tarafından seçilen bir meclis, şeriat tarafından öngörülmeven konularda hukuki düzenlemeler yapar, böylece, şeriatın meşveret ilkesi gerçekleşir. Kurulan beş kişilik ulema konseyi (Müçtehidler Şurası), meclisin yaptığı düzenlemelerin şeriata uygunluğunu denetler (Köseoğlu 1997: 101-102). Halkın gizli oyuyla seçilen meclis, gerçek bir parlamentodan farklı olarak görülmektedir. Seçme ve seçilmenin sınırlandırılması bir tarafa, halkın seçtiği bir meclisin yaptığı düzenlemelerin ve kanunların din adamları tarafından denetlenmesi, halk iradesinin vesayet altına alınması anlamına gelmektedir. Bu durum, modern anlamda

demokrasiyle örtüşmemektedir (Ölmez 1993).

Humeyni, 1979 İran devriminden sonra İran'da Naibü'l İmam olarak kabul edilir. Devrimden sonra yapılan anayasanın 5. Maddesi şöyledir (Köseoğlu 1997: 102):

“Hazreti Veliyy-i Asrın (on ikinci imam) gaybeti zamanında İran İslam Cumhuriyeti'nde velayet-i emr ve imamet-i ümmet, adil, takva sahibi, zamanın şartlarına agah, gözü pek, becerikli, tedbirli ve halk çoğunluğunun önder bilip kabul ettiği fakihin uhdesine verilmiştir. Hiçbir fakih bu çoğunluğu elde edemediği takdirde, rehber yahut yukarıdaki şartlara haiz fakihlerden meydana gelen rehberlik şurası, 107. Maddeye uygun olarak bu işi üstlenir.”

Humeyni, Rehberlik Şurası'nın fakih üyelerinin tayini, cumhurbaşkanlığı seçiminin onayı ve azli, genelkurmay başkanının tayini ve azli, kanunları veto gibi yetkilerle donatılmıştır. Bu hükümlere göre, velayet-i emr ve imamet-i ümmet'i uhdesine alan rehberin halk tarafından seçilmesi, demokrasinin olmazsa olmazı olan “egemenliğin kaynağının halk olduğu” anlayışını yansıtır. Fasık ve zalim imama itaatin caiz olmaması, başkaldırılması gerektiği anlayışı, şeriatın düzenlemediği

konularda meşveret uygulanması ve bu meşveretin milletin seçtiği meclis eliyle yerine getirilmesi demokratik nitelikler taşıyan hükümler olarak kabul edilebilse de (Köseoğlu 1997: 102-104), meşruiyetini halka dayandırmaktansa ilahi hükümlere dayandıran ve itikadi bir mezhep olan Şia temelinde şekillenen bir devletten demokratik bir devlet olarak değil, teokratik bir devlet olarak bahsedilebilir.

Şia'nın egemenlik anlayışındaki imamların otoritelerinin sorgulanmadan kabul edilmesi, velayet-i fakih uygulamasıyla işlerlik kazanmıştır. Demokrasilerde, sorgulanamaz otorite olmamalıdır. Şia öğretileri temelinde kurulan bir devlet olan İran, her ne kadar şeriat hükümlerini zamanın ihtiyaçlarına göre revize etmiş olsa bile, İran İslam Cumhuriyeti'nde din uleması olan bir zümrenin egemenliğinden söz edilebilir. Ulema bir zümrenin egemenliği, millet egemenliği olarak tanımlanan demokrasi ile tezatlık içindedir.

SONUÇ

Şia'nın egemenlik anlayışının temelinde, Hz. Muhammed'in sağlığında kendi halefini tayin ettiği, halefinin Hz. Ali olduğu, devlet başkanlığının Hz. Ali'nin ve O'nun neslinden gelenlerin hakkı olduğu inancı yatmaktadır. Demokrasinin egemenlik anlayışında herhangi birine ya da onun soyuna kutsiyet

atfedilemez. Demokrasilerde egemenliğin tek meşru kaynağı halktır.

On iki imam Hz. Ali'nin soyundan gelmektedir. İmamlar nas ile tayin olmuşlardır. Yani imamların egemenliği aslında Allah'ın hükmüdür. İmamın kendi halefini kendisi seçmesi, Allah'ın hükmü olduğundan, gelecek imamın egemenliğinin tanınması da Allah'ın hükmü olarak kabul edilmektedir. On ikinci imamın gaybetinden sonra ise, ümmet imamsız kalamayacağı için, imamet işini imam naipleri üstlenmişlerdir. “Nas ile tayin olan imam” anlayışı günümüzde daha demokratik bir nitelik kazanmıştır ve imam naiplerinin halk tarafından seçilebileceği kabul edilmiş, bu da iktidarın sınırlandırılmasının ve denetiminin yolunu açmıştır. Gaybet dönemi yaşandığından dolayı, masumiyet dogması da yumuşamıştır. Zalim imama itaat etmenin caiz olmadığı ve başkaldırılması gerektiği anlayışı da demokratik ilkelerle son derece tezatlık gösteren imamlara kayıtsız şartsız itaatin gerekliliği ve bunun aksinin küfür olduğu inancını değiştirmiştir.

Şeriatın düzenlemediği konularda halk tarafından seçilen bir meclis kanun yapabilir. Halk tarafından seçili bir meclis de temsili demokrasilerin olmazsa olmazıdır. Ancak halk tarafından seçili meclisin yaptığı kanunların şeriata uygunluğunun “Müçtehitler Şurası” tarafından denetlenmesi gerekliliği kanaatimizce halk

egemenliğini vesayet altına almaktır. Zira bu anlayış, din uleması olan bir zümrenin egemenliğini gerektirdiği için teokratiktir. Teokratik olan her hüküm ve uygulama anti-demokratik olacak diye bir kaide elbette yoktur. Ancak demokrasilerde egemenliğin, hukukun, idarenin Tanrı kaynaklı değil, halk kaynaklı olması gerekir. Nitekim Şii dünyasında bu anlayıştan dolayı Sünnilerden farklı olarak bir mollalar zümresi oluşmuştur. 1979 ihtilali ile de bu geleneksel anlayışı temsil eden bir ulema sınıfı oluşmuş ve bu ulema sınıfı İran Anayasası'nın egemenliğin ortaklarından biri olarak gördüğü “halk” üzerinde bir tahakküm kurmuştur.

Meclislerin olduğu, seçimlerin yapıldığı sistemler içlerinde demokratik unsurlar barındırırlar. Fakat demokratik unsurlar barındırmaları, demokrasi ile yönetildikleri anlamına gelmez. Önemli olan egemenliğin kaynağı olan halk iradesinin vesayet altına alınmamasıdır. Bunun için, teokratik anayasalara sahip ülkeleri; meclislere sahip olmak, düzenli seçimler yapmak, iktidarı sınırlandırmak vb. demokratik unsurlar barındırsalar dahi son tahlilde, demokrasiyle değil teokrasiyle yönetilen ülkeler olarak kabul ediyoruz. Zaten, seçkin bir zümre olarak görülen din adamları sınıfının siyasete dâhil edildiği ve eşit yurttaşlık bilinci, hukukun üstünlüğü ve herkes için bağlayıcılığı yerine ilahi hükümlerin uygulayıcısı olan müçtehitlerin egemenliğini

kabul eden bir devlet zaman zaman demokratik özellikler gösterebilse de ulemanın karakterine bağlı olarak geri çevrilebileceğinden bu demokratiklik pamuk ipliğine bağlıdır. Sonuç olarak, Şia öğretileri temelinde kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nde egemenliğin, demokrasiden ziyade, teokratik bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

Kaynakça

Akyol, Taha (1999). Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Bağdadi, Ebu Mansur Abdülkahir (2011). Mezhepler Arasındaki Farklar. Çev: Ethem Ruhi Fırlalı, Diyanet Vakfı Yayınları.

Çağatay, Neşet; Çubukçu, İbrahim Ağâh (1985). İslam Mezhepler Tarihi. <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/595.pdf> (erişim tarihi:22.11.2016)

Demir, İshak Ahmet (2003). "İsna'Aşeriyye'de İmamın Otoritesi", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Sayı: 3, ss.109-125.

Demir, İshak Ahmet (2005). "İbnü'l-Mutahhar el- Hilli'ye Göre İmamet", AÜİFD XLVI, Sayı 1, ss. 85-102, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/53/491.pdf> (erişim tarihi: 25.05.2017)

Demir, İshak Ahmet (2016). "İmamiyye Şiasında İmamet Kavramı". <http://www.hadisusulu.com/mezhebler-tarihi/imamiyye-siasinda-imamet-kavrami.html> (erişim tarihi: 01.12.2016)

Dumanoğlu, Mehmet (2000). Mezheplerin Ortaya Çıkış Nedenleri: Şia, Sünnilik, Alevilik, Ankara: Ocak Yayınları.

Ecer, Ahmet Vehbi (2012). Şia ve Doğuşu. <https://siapedya.wordpress.com/2012/03/08/sia-ve-dogusu/> (erişim tarihi: 17.02.2017)

Es-Salih, Suphi (1983). İslam Mezhepleri ve Müesseseleri, İstanbul: Bir Yayıncılık.

Fırlalı, Ethem Ruhi (1986). İmamiye Şiası, İstanbul: Selçuk Yayınları.

Gümüşoğlu, Hasan (2011). "Ehl-i sünnet, Şia Ve Vehabbilik Arasındaki İnanç Farklılıklarının Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi". Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Temmuz-Aralık 2011, yıl:4, C. 4(8), ss.147-172, http://isamveri.org/pdfdrg/Do3434/2011_8/2011_8_GUMUSOGLUH.pdf (erişim tarihi: 25.05.2017)

Hakyemez, Cemil (2012). Şii İmamiyye Fıkhının Teşekkül Süreci ve İmamet. <https://siapedya.wordpress.com/2012/03/30/sii-imamiyye-fikhinin-tesekkul-sureci-ve-imamet/> (erişim tarihi: 17/02/2017)

Humeyni, Ruhullah Musavi (1970). Velayet-i Fakih/İslam Devleti.

http://ankara.icro.ir/uploads/islamic_government.pdf (erişim tarihi: 10/12/2016)

İşcan, Mehmet Zeki (2002). “İmamiyye Şiasında Politik Bir Teori Olarak İmametın İmkanı”. Ekev Akademi Dergisi, Cilt 6(10), ss. 73-94.

Köseoğlu, Nevzat (1997). Devlet (Eski Türkler’de, İslam’da ve Osmanlı’da). İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

Kurt, Hasan (2011). “Şia’da Hulûl Anlayışının Etkileri”. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:10(20), ss.5-28, http://www.ilafdergi.hitit.edu.tr/Makaleler/499911531_20.1.pdf (erişim tarihi: 26.05.2017).

Mutlu, İsmail (1995). Tarihte ve Günümüzde Caferilik. İstanbul: Mutlu Yayıncılık.

Onat, Hasan (1992). “Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi’nin Görüşleri Çerçevesinde)”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 32, ss.89-110.

Onat, Hasan (1997). “Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)”. Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 36, ss. 79-118.

Oruç, Hasan (?). “İmamet İnancı ve Şia Firkalarındaki Farklı Yorumları”. https://www.academia.edu/10234257/%C4%Bomamet_%C4%Bonanc%C4%B1_ve_%C5%9Eia_F%C4%B1rkalar%C4%B1ndaki_Farkl%C4%B1_Yorumlar%C4%B1?auto=download (erişim tarihi: 25.05.2017)

Ölmez, Adem (1998). “İslam’da Hakimiyet Anlayışı ve Meşruiyet Sorunu”. Köprü Dergisi, Sayı 64, ss. 3-9 <http://web.harran.edu.tr/tarih/tr/makaleler/islamrsquoda-hakimiyet-anlayisi-ve-mesruiyet-sorunu/> (erişim tarihi: 25.05.2017)

Özarlan, Selim (2005). “Şia’nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”.Kelam Araştırmaları, Cilt 3(1), ss.41-60.

Özarlan, Selim (2016a). “Ehl-i Sünnet’e Göre Hz. Ali”. Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 9(9), ss. 77-90, <http://dergi.bozok.edu.tr/upload/pdf/tam-metin-4wnv.pdf> (erişim tarihi: 28.05.2017)

Özarlan, Selim (2016b). “Kerbelâ Olayının Şii İnançlar Üzerindeki Etkisi”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:21, Sayı 36, ss.52-71, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/264529> (erişim tarihi: 25.05.2017)

Eş-Şehrîstânî, Muhammed b. Abdülkerim. El-Milel Ve’n-Nihal (Mukaddimeler). Çev. Abdurrahman Küçük, Mustafa Erdem, Adem Akın, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/774/9878.pdf> (erişim tarihi: 26.05.2017)

Şirvani, Harun Han (1965). İslamda Siyasi Düşünce ve İdare Üzerine Araştırmalar. İstanbul: İrfan Yayınları.

Tabatabai, Muhammed Hüseyin (1999). Tüm Boyutlarıyla İslamda Şia. İstanbul: Kevser Yayınları.

Taflioğlu, Mehmet Serkan (2013). “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı Olarak Velayet-i Fakih”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 68(3), ss.96-112.

Türkyılmaz, Sabahattin (2013). “Velayet-i Fakih Sisteminde Halkın Rolü”. https://www.facebook.com/permalink.php?id=438396879581912&story_fbid=449938491761084 (erişim tarihi: 17.02.2017)

Uyar, Mazlum(2015). “Zeydiyye’nin İmamet Anlayışı”, <http://www.hadisusulu.com/mezhebler-tarihi/zeydiyyenin-imamet-anlayisi.html> (erişim tarihi: 25.05.2017)

Üstün, İsmail Safa (1993). “Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu”. İslami İlimler Araştırma Vakfı, http://isamveri.org/pdfdrg/D025224/1993/1993_USTUNIS.pdf, (erişim tarihi: 10.12.2016) <http://www.study-islam.org/turkce/carmih-ve-hilal/1-ek-musulman-mezhepleri-ve-akimlari> (erişim tarihi: 21/11/2016).

İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE VE MEBÂNİ'L-İNŞÂ ADLI ESERLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Mustafa KILIÇ*

Öz

Güzel ve etkili konuşma yollarını öğreten belâgatın Türk edebiyatındaki en olgun örnekleri Tanzimat'tan sonra görülür. Hem toplumsal hem kültürel anlamda yenilikler devri olan Tanzimat'la birlikte, açılan yeni okullarda Arapça kitaplar yerine Türkçe kitaplar okutulmaya başlanır. Edebiyatta da bu yeni anlayışın izleri büyük ölçüde hissedilir ve eski belâgat anlayışı değişmeye başlar. Genel olarak edebiyatın pek çok alanında olduğu gibi, belâgat sahasında da Batılı müellifleri takip etme yoluna gidilir. İşte Süleyman Paşa *Mebâni'l-İnşâ* ile bu yolda ilk adımı atan Türk müellifidir. Ardından Münif Paşa, *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* adlı eseriyle Batı retorikini, Türk edebiyatı nazariyesine uygulamaya çalışır.

Bu makalede, Türk edebiyatı nazariyat çalışmaları arasında Batılı kaynaklardan yararlanılan ilk eserler olması sebebiyle *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* ve *Mebâni'l-İnşâ* adlı eserler karşılaştırılacak ve hemen hemen aynı dönemin ürünleri olan bu iki kitabın benzer ve farklı yönleri ele alınacaktır. Konuların tasnifi, muhteva, örnek metinler vb. konularda yapılacak olan karşılaştırmalarla Türk edebiyatında belâgat anlayışının ne ölçüde bir değişim yaşadığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: belâgat, retorik, *İlm-i Belâgat*, *Mebâni'l-İnşâ*, Tanzimat

COMPARISON OF WORKS NAMED 'İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE AND MEBÂNİ'L-İNŞÂ

Abstract

The most mature examples of rhetoric Turkish literature which teaches beautiful and effective ways of speaking are seen after the Tanzimat. Together with the Tanzimat, which is revolutionary in both social and cultural sense, in the newly opened schools, Turkish books are started to be read instead of Arabic books. The traces of this new understanding in literature are also seen in great measure and understanding of old rhetoric begins to change. As it is in many fields of literature in general, Western writers are followed in the rhetoric. That's way, Süleyman Pasha, a Turkish philosopher who took the first step on this path *Mebâni'l-İnşâ*. Then Münif Paşa tries to apply his Western rhetoric to the theory of Turkish literature with his work *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*.

Among the works on the theory of Turkish literature in this article, the works of *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* and *Mebâni'l-İnşâ* will be compared because it is the first works from western sources, similar and different aspects of these two books which are products of almost the same period will be discussed. Together with the classifications of the subjects, the content, the sample texts and similar comparisons to be made, it will be tried to show how much the literary mentality has changed in Turkish Literature.

Key Words: eloquence, rhetoric, *İlm-i Belâgat*, *Mebâni'l-İnşâ*, Tanzimat.

* Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD Yüksek Lisans Öğrencisi,
mustafa.kilic@gazi.edu.tr

Giriş

“Belega” (بلغ) kökünden “ulaştı, nihayete erdi, idrâk etti” (Bilgegil 1989: 21; Saraç 2004: 33) anlamlarına gelen belâgat bir edebiyat terimi olarak; sözün yerinde ve zamanında ifade edilmesi, söz hünerlerini kullanma sanatı veya bu sanatı inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanır (Karataş 2001: 78; Olgun 1994: 25; Püsküllüoğlu 1996: 232; Kestelli 2000: 41). Tüm bu tanımlamaların ortak noktası söz ve sözün güzel bir şekilde ifade edilmesidir. Bu bağlamda belâgat hem konuşma ve yazma kurallarını inceleyen bir bilim dalı hem de bir sanattır.

Retorik ise köken olarak Yunanca bir kelimedir. Sözlüklerde retorik; güzel söz söyleme, hitabet sanatı ve bu sanatları inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanmıştır (Korkmaz 1992: 185; Karataş 2001: 345; Altınörs 2000: 66). Görüldüğü üzere belâgat ve retorik tanımları büyük ölçüde benzerlik gösterir. Aralarında başka hususlarda da benzerlik olmasına rağmen, ortaya çıkışları ve amaçları farklı olduğu için, bu iki kelime anlam bakımından tam olarak birbirini karşılamaz.

1. Belâgat ve Retoriğin Tarihçesi

Belâgat, İslâmiyet öncesi dönemde Arap edebiyatında ortaya çıkmıştır ve Kurân-ı Kerîm'in nüzulünden sonra bağımsız bir ilim olma özelliği kazanmıştır. İlk belâgat

çalışmaları Kurân'ın icazını (az sözle çok şey söyleme) anlama çabalarıyla olmuştur. Arap müellifleri, belâgat sahasında hem Türk edebiyatı hem de dünya edebiyatını etkisinde bırakacak eserler yazmışlardır.

Retorik ise Antik Çağ'da insanların mahkeme önünde kendilerini savunma amaçlı kullandıkları bir yöntem olarak ortaya çıkar. Mahkeme önünde jüriyi etkilemek amacıyla, ikna hünerlerini gösterme bilgisi olan retorik, sonraki dönemlerde Antik toplumun her alanında kendisini hissettirir. Bu ilim dalı Aristo tarafından sistemleştirilmiştir ve bugün bile Batı retoriğinin en büyük kaynakları arasında Aristo ve onun Retorik adlı eseri gösterilmektedir.

Türk edebiyatında belâgat çalışmalarını İslâmiyetten önceki devirlere indirmek eldeki verilere göre olanaksızdır. Arapça'nın o dönemde ilim dili olması sebebiyle Türk âlimlerin bu yöndeki çalışmaları da Arapça olmuştur. Bundan dolayı Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları döneminde belâgat alanında Türkçe yazılmış bir eserden söz edemeyiz (Yetiş 1992: 384).

Türklerin belâgat çalışmaları tercüme faaliyetleriyle başlar. Ancak bu tercümelere rağmen Türkler asırlarca belâgat konusundaki kitapları Arapça asıllarından okumuşlardır. Medreselerde ders kitabı

olarak Sekkâki'nin *Miftâhu'l-Ulûm*, Kazvîni'nin *Telhisü'l-Miftâh*, Teftâzânî'nin *Mutavvel'i* okutulmuştur (Yetiş 1992:384).

Tanzimatla birlikte her alanda görülen yenilik arayışları, edebiyat teorisi ve nazariyesi alanında da kendini hissettirir. Türk edebiyatında belâgat Tanzimat'la beraber bir dönüm noktası yaşamıştır. Batılı tarzdaki gelişmelere paralel olarak belâgat de kendisine yeni bir rota çizmiş, Avrupalı tarzda okulların açılıp, öğretim programlarına belâgatin dahil olması bu hususta birtakım yeni arayışların kapısını aralamıştır. O döneme kadar eğitimde medreselerin üstlendiği rolü artık açılan yeni okullar devralmıştır.

Tanzimat'tan sonra Arapça'nın etkisi büyük ölçüde azalırken, Fransızca bir ilim dili olarak ortaya çıkmaya başlar. Yeni açılan okullardaki öğrenciler Arapça'ya hâkim olmadıkları için, önceleri Arapça asıllarından okutulan belâgat kitaplarının bu dönemde okutulması güçleşmiştir. Bu durumda Türkçe belâgat kitaplarının yazılmasına ihtiyaç duyulur (Yetiş 1992: 385).

Bu dönemde Türkçe yazılmış belâgat ve edebiyat nazariyesi hakkındaki çalışmaların önceki dönemlere göre arttığı görülmektedir. Bu çalışmaların ortak tarafı pek çoğunun bir ders kitabı olarak okutulması ve bazılarının tamamlanmamış olmasıdır.

Tanzimatla beraber belâgat iki yönlü bir anlayışla devam eder. Bunların ilki klâsik belâgat anlayışını devam ettirenler; ikincisi ise batı retoriğini benimseyenlerdir. Bu ikili anlayışın bir sentezi durumunda eski belâgat anlayışından hareketle yeni, millî bir belâgat oluşturmaya çalışanlar da olmuştur.

2. *İlm-i Belâgat-La Rhétorique ve Mebâni'l-İnşâ*

İlm-i Belâgat-la Rhétorique, Münif Paşa'nın ders notlarından oluşan ve son bölümü eksik olan küçük bir risaledir. Yazma metnin hiçbir yerinde ne zaman yazıldığına dair bir kayıt olmadığı için, kesin olarak hangi tarihte yazıldığı bilinmemektedir. Ancak, "Münif Paşa, Mekteb-i Hukuk'ta ikinci maarif nazırlığı döneminde (18 Nisan 1878-12 Eylül 1880) dersler vermiştir. Eser bu derslerin notu olduğuna göre, 1870'li yılların sonlarında yazılmış olmalıdır" (Budak 2014: 339).

Tanzimatla birlikte Batı'ya yönelen aydınlar arasında Münif Paşa önemli bir konumdadır. Hem Batılı müelliflerden yaptığı tercümelemlerle hem de eserlerinde Batılı kaynaklara büyük ölçüde yer vermesiyle Türk edebiyatına yeni bir çehre kazandırmıştır. *İlm-i Belâgat* adındaki bu kitap da tamamen Batı retoriğini anlatmaktadır. Münif Paşa bu eserinde doğu belâgatine dair ufak tefek bilgiler verse de, asıl anlatmak istediği Aristo'nun sınırlarını çizdiği Batı retoriğidir.

Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ* isimli eseri de “edebiyat nazariyesi sahasında batıya açılan ilk kitap” (Yetiş 2006:162) olarak ünlenmiştir. Türk edebiyatında o güne kadar yapılan edebiyat nazariyâtı alanındaki çalışmalarda Batılı müelliflerin eserleri kaynak olarak kullanılmamıştır. Süleyman Paşa, Fransız yazar Émile Lefranc'ın eserlerinden yararlanarak *Mebâni'l-İnşâ*'yı kaleme alır ve böylece Türk edebiyatı belâgat sahasında “dokuz asırlık gelenek kırılır” (Yetiş 1992: 385).

3. *İlm-i Belâgat ve Mebâni'l-İnşâ'nın Karşılaştırılması*¹

Münif Paşa ve Süleyman Paşa'nın belâgate dair eserleri klâsik belâgat anlayışının dışında yazılmıştır. Münif Paşa eserinin ismine “*İlm-i Belâgat*” demiştir ancak hemen bu başlığın altına kırmızı mürekkeple “*La Rhétorique*” ibaresini eklemiş ve böylece farklı bir şeyler söyleceğini önceden sezdirmiştir.

Süleyman Paşa'nın eserinin başlığında belâgat kelimesi yoktur. “*Mebâni'l-İnşâ*” yani “İnşanın Temelleri” adındaki bu eser

¹ Karşılaştırma yapılırken, *İlm-i Belâgat*'ten verilen örneklerde parantez içinde, asıl metindeki sayfa numaraları gösterilmiştir. *Mebâni'l-İnşâ*'dan verilen örnekler için ise parantezde yer alan ilk numara, esas metnin sayfa numarası; diğeri bu eser üzerinde yapılan çalışmanın sayfa numarasıdır. *Mebâni'l-İnşâ* hakkında yapılan çalışmalar kaynakça bölümünde gösterilmiştir. Karşılaştırmada *Mebâni'l-İnşâ*'nın yalnızca birinci cildi kullanılmıştır. İkinci cilt eski belâgat anlayışını yansıttığı için karşılaştırmada kullanılmamıştır. Ayrıca parantez içlerinde, *Mebâni'l-İnşâ* için M.İ.; *İlm-i Belâgat* için İ.B. kısaltmaları kullanılmıştır.

de henüz içeriğine bakılmaksızın farklı bir konuda yazıldığını hissettirmektedir. Her iki eserin de en belirgin ortak yönü, o güne kadarki belâgat kitaplarında olmayan bilgileri içermeleridir.

3.1. İki Eser Arasındaki Benzer Hususlar

İlm-i Belâgat ve *Mebâni'l-İnşâ* arasında büyük benzerlikler yoktur. Yukarıda da söylediğimiz gibi en büyük benzerlik her iki eserin de batılı kaynaklardan bir ölçüde yararlanmış olmasıdır. Ancak bu eserlerin içeriğinde ayrıntılı bir inceleme yapılınca ortak olan bazı hususların olduğu göze çarpar. Özellikle verilen örnekler bu konuda aydınlatıcıdır.

İki müellif de farklı başlıklar altında bazen aynı konuyu işlemişlerdir. Ancak hem bu konuların eserdeki konumu hem de kullanılan terimler farklıdır. Terimlerin birbirinden farklı olmasının yanısıra bu eserlerde özellikle *Mebâni'l-İnşâ*'da terimlerin tam anlamıyla yerleşmediği söylenebilir. Süleyman Paşa Batılı kaynaklardan derlediği terimleri, Türk edebiyatı nazariyât çalışmalarına tatbik eden ilk müellif olduğu için bu konuda terim sıkıntısının yaşanması oldukça doğaldır. Ayrıca bu iki eserde muhteva yönünden de bir dağınıklık söz konusudur. Kazım Yetiş'e göre, okullarda ders kitabı olarak okutulmak üzere yazılan bu eserlerin “belâgat kitabı” olmak gibi endişeleri yoktur. Bu sebeple de bu eserleri birtakım

edebî bilgileri içeren kitaplar olarak değerlendirilmek mümkündür (1996: 26). Terimlerinin tam anlamıyla oturmamış olması ve içeriklerinin dağınık olması da bu gerekçelerle açıklanabilir.

Klâsik belâgat kitaplarında çoğunlukla giriş niteliğindeki mukaddime bölümünde

fesâhat ve belâgatin tanımları yapılır, ardından ilm-i meânî, ilm-i beyân ve ilm-i bedî bölümleri için ayrı birer başlık açılır ve altbaşlıklarda da konuyla alakalı bilgiler verilir, bunlar örneklendirilir. *İlm-i Belâgat* ve *Mebâni'l-İnşâ*'da böyle bir tasnife rastlanmaz. Her iki eserin muhtevaya dair genel bölümleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: İki Eserdeki Genel Konu Tasnifleri

MEBÂNİ'L-İNŞÂ	İLM-İ BELÂGAT
1. Kelime ve Kelâm	1. Tasavvur (İnvention)
2- Havâss-ı Kelâm	2. Tertip (Disposition)
3- Şerâ'it-i Kelâm	3. Beyân (Élocution)
4- Hakikat ve Mecâz	4. Fiil (Action)
5-Fesâhat-Belâgat	
6. Terkîb	
7- Erkân-ı Kitâbet	

Mebâni'l-İnşâ'nın yukarıdaki tabloda verilen bölümlerinden beşincisi olan “*Fesâhat-Belâgat-İlm-i Kelâm*” bölümünde anlatılanlar aslında Münif Paşa'nın eser boyunca anlattıklarının bir özeti mahiyetindedir. Şöyle ki Münif Paşa'nın eseri zaten tümüyle batı retoriğini anlatan bir eserdir. Üstteki tabloda belirtilen tasnif de batılı retorik anlayışına ait bir tasniftir. Süleyman Paşa'nın eserinde de batı retoriğine ait bölüm “*Fasl-ı Hâmis*”de “*İlm-i Kelâm*” bölümünde anlatılmıştır. Süleyman Paşa'nın “*İlm-i Kelâm*” dediği “*La Rhétorique*”in karşılığıdır (Yetiş 2006: 167). Yani Süleyman

Paşa, İlm-i Kelâm'ın bölümlerini sayarak, retoriğin tasavvur, tertib, beyân ve fiil bölümlerini sıralamış olur:

“*Hatîb söyleceği şeyi bulmak ve ne madde üzerine takrîr edeceğini tasarlamak iktiza eder ki işte bu buluşa vicdân u kârihâ denir. Bادهu söyleceği kelâma bir nizâm verme lâzım gelir ki buna da hüsn-i tertîb tâbîr olunur. Sonra o denilecek lakırtıya bir tarz ve üslûb ittihâzı lâzımdır ki ana da sûret-i takrîr itlâk edilir ve nihâyet bir nev sıra ve hareket ile ifâde-i kelâm*

iktizâ eder ki ana da hâl ve tarz
tesmiye kılınır.”(M.İ, s. 74/122)

Aşağıdaki tabloda bu anlatılanlar özet olarak verilmiştir. Görüldüğü üzere

Mebâni'l-İnşâ'daki kelâm ilminin bölümleriyle batı retorikinin bölümleri, dolayısıyla Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat* adlı eserinin tasnifi aynıdır.

Tablo2: İlm-i Kelâm'ın Bölümleriyle Batı Retoriğinin Bölümlerinin Benzerliği

<i>Mebâni'l-İnşâ'da İlm-i Kelâm'ın Aksâmı</i>	<i>Batı Retoriğinin Genel Bölümleri</i>
Vicdân ve Kârihâ	Tasavvur (Invention)
Hüsn-i Tertîb	Tertîb (Disposition)
Sûret-i Takrîr	Beyân (Élocution)
Hâl ve Tarz	Fiil (Action)

İlm-i Belâgat ve *Mebâni'l-İnşâ'da* verilen bazı örnekler birbirine benzemektedir. Hatta *Tercüme-i Telemak'tan* nakledilen bir bölüm her ikisinde de aynıdır. *İlm-i Belâgat'te* “tasavvur” bölümünün bir alt başlığı olan “fiiliyat” kısmında “fiiliyatın tadâdı” açıklandıktan sonra “târif-i mufassal” örneği olarak *Tercüme-i Telemak'tan* bir bölüm verilir. *Mebâni'l-İnşâ'da* ise “fasl-ı sâdis” başlığı altında “terkîb” anlatılır ve terkinin ilk bölümü olarak “tavsîf” gösterilir. *İlm-i Belâgat'ta* “tarif”, *Mebâni'l-İnşâ'da* “tavsif” olarak tanımlanan bu iki kelimenin anlamları birbirine yakındır. Tarif ya da tavsif; bir durumu ya da nesneyi ayrıntılarıyla, niteleyerek anlatmadır.

İlm-i Belâgat'te verilen örneğin bir kısmı:

“Bu mağara bir büyük kayanın
bağrında oyulmuş, ve sim ü
zerden direkler ve heykeller
yerine derûnuna envâ-ı asdâf (...)
mahsûl-dâr ağaçlar ile müzeyyen
ü mamûr olup erbâb-ı temâşâya
bir bağ-ı cesîm-i sabâ-mukîm
görünür idi.” (İ.B. s.10-11).

Mebâni'l-İnşâ'da verilen örneğin bir kısmı:

“Bu gâr bir büyük kayanın
bağrında oyulmuş ve zeheb ü
fudda ve amûd u heykel ve
mermer yerine derûnu sadef ve
emsâli (...) dîde-i erbâb-ı
temâşâya bir bâğ-ı cesîm-i sabâ-

mukîm görünürdü.” (M.İ. s.140-141/161-162).

Yukarıda görüldüğü üzere *Terceme-i Telemak*'tan alıntılanan bölümün giriş cümlesi de bitiş cümlesi de her iki eserde aynıdır. Sadece tercüme farkları vardır.

Bunun dışında nazım örnekleri ve eserlerinden alıntı yapılan şairler birebir uyuşmasa da Nâbî'yi her iki müellifin de ortak olarak kullandığını görüyoruz. Zaten Münif Paşa'nın çok az kullandığı nazım örneklerinin çoğunluğu Nabî'ye aittir.¹ Süleyman Paşa en çok Nefî'den örnekler verse de Nabî'den verdiği örneklerin sayısı da az değildir.²

Belâgat, konu tasnifi ve terimlerinin tanımlanması hususunda klâsik mantık ilkelerine bağlıdır (Orak 2011: 224). *İlm-i Belâgat* ve *Mebâni'l-İnşâ*'nın da bazı bölümleri mantık bilimine ait konulara ayrılmıştır.

İlm-i Belâgat'in ilk bölümü olan “tasavvur”un “istidlâl” bahsinde kıyas hakkında yapılan değerlendirmeler ile *Mebâni'l-İnşâ*'daki “fesâhat ve belâgat” başlığı altında “akyise ve edille” bölümü ele aldığı konular bakımından benzerlik gösterir. Her ikisinde de belâgat ya da retoriğin kullanımında önemli bir yere sahip olan ‘ikna’ ve bir ikna vasıtası olan ‘kıyas’

¹ *İlm-i Belâgat*'te Nâbî'ye ait toplam 5 beyit vardır.

² *Mebâni'l-İnşâ*'da birinci ciltte Nâbî'ye ait toplam 23 beyit, ikinci ciltte ise 11 beyit vardır.

hakkında bazı düşüncelere yer verilir. Münif Paşa, “istidlâl”i belâgat ilminin üçüncü bölümü olarak verir:

“İlm-i belâgatın üçüncü kısmı istidlâldir ki müsteimin ne hüsn-i nazarını isticlâb ve ne de heveslerini tevcîh daiyye-sindedir. Bunun maksadı mücerred isbât-ı müddeâ ve iknâ-ı müsteimdir. Bu o kadar mühimdir ki (Aristo) ilm-i belâgata dâir kitâbında fenn-i münâzarayı ilm-i iknâ'nın yanî belâgatın esâsı itibâr etmiştir. Bu feylesofun reyine göre belîğ olmak isbât-ı müddeâ tarîkini bilmektir. Tabîr-i digerle belâgat mücerred isbât-ı müddeâdan ibârettir.” (İ.B. s.33).

Münif Paşa'ya göre istidlâlin tek amacı iddia edilen hususun ispatı ve dinleyenlerin ikna edilmesidir. İstidlâlin daima kıyas yoluyla olduğunu söyleyen Münif Paşa; *kıyas-ı mantıkî, kıyas-ı muhtasar, kıyas-ı tam, kıyas-ı nâkıs, misal, burhân-ı zülkarneyn, burhân-ı müselsel* gibi kıyasla ilgili terimleri açıklar ve örneklendirir.

Süleyman Paşa'da da kıyas konusundaki bu hususlar benzerdir. “*Aksiye ve Edille*” (kıyaslar ve deliller) başlığı altında kıyas, hususî ve umûmî olarak ikiye ayrılır ve husûsî kıyas da kendi arasında üç bölümdür:

kıyas-ı hamlî, kıyas-ı matvî ve kıyas-ı mukassem'dir. (M.İ. s. 75-77/122-124)

Her iki eserde de mantık terimleri olan kübrâ, suğrâ ve netîceden bahsedilmiştir ve örnekler üzerinden bu üç kaziye (önerme) açıklanmıştır. Münif Paşa'ya göre eylemi başlatan önermeye kübrâ, vasita olana suğrâ ve sonuca ise netîce denir. “İşte bu üç kaziyeden mübtedâ-i hareket olan birincisine “kübrâ” denilir. Vâsita olana da “suğrâ” üçüncüsüne dahı “netîce” tesmiye olunur ve bunların mecmûna kıyâs itlâk olunur.” Bu üç önerme için şu örnek verilir: “İlim insana fâidelidir” önermesi kübrâ, “İnsan kendi hakkında fâideli olan şeyi aramalıdır” önermesi suğrâ ve “İnsan tâlib-i ilm olmalıdır” ise netîcedir. Bunun tamamına ise kıyas adı verilir. (İ.B. s.34)

Süleyman Paşa'da da aynı mantıkla bu üç önerme açıklanır. “Bizi tesîd eden husûsâtı sevmelidir” önermesi kübrâ, “mâdem ki fazîlet bizi tesîd eder” önermesi suğrâ, “imdi fazîleti sevmelidir.” önermesi ise netîcedir (M.İ. s.75/122). Süleyman Paşa bu üç önermenin (kübrâ, suğrâ ve netîce) bulunduğu kıyasa *kıyas-ı hamlî*; Münif Paşa ise *kıyas-ı mantikî* ya da *kıyas-ı tâm* adını verir.

İlm-i Belâgat'te “burhân-ı zülkarneyn” adındaki bölümle; *Mebâni'l-İnşâ*'daki “kıyas-ı mukassem” bölümü birbirine benzerdir. Münif Paşa, burhân-ı zülkarneyn'i “başka başka iki delil” olarak tanımlar ve bunu çift

tarafli bir baltaya benzetir: “Bu gûyâ iki ağızlı bir baltadır ki iki tarafından darb eder.”(İ.B. s.39).

Süleyman Paşa'nın kıyas-ı mukassem'i de buna benzemektedir: “birinci nev kıyasdan iki tanesinin ittihâdıdır” (M.İ. s.76/123) diye tanımladığı bu kıyas türünün, *İlm-i Belâgat*'teki “burhân-ı zülkarneyn” ile asıl benzerliği verilen örneklerden anlaşılır.

İlm-i Belâgat'teki örnekte, yabancıların girmesini engellemek için sınırda bekleyen bir asker ya dikkatsizlikle ya da bilerek (sınırı aşan kişinin yaşlı olduğunu görüp) girmesine müsaade ettiği için mahkemede “burhân-ı zülkarneyn” ile yargılanır. Bu iki durumda da asker bir kabahat işlediği gerekçesiyle cezaya mahkum olur (İ.B. s.39).

Mebâni'l-İnşâ'daki örnekte de, savaş esnasında kendi mevkisine düşmanın geçtiğini gören bir komutan, askere dönüp “sen mevkinde değildin bu durumda hainlik ettin, eğer mevkindeysen de nizama uymadın” diyerek onu iki tarafli bir delille cezaya mahkum eder (M.İ. s.76/123). Örneklerdeki benzerlikten görüldüğü üzere her iki eserde de bahsedilen kıyas türü aslında aynıdır ancak bunlara verilen isimler farklıdır.

İlm-i Belâgat'in ikinci bölümü olarak verilen “Tertîb” bahsiyle *Mebâni'l-İnşâ*'daki “Hüsn-i Tertîb” bahsi birebir örtüşmektedir. *İlm-i Belâgat*'te tertîb için: “Efkâr ve tasavvurât

hazırlanıkdâ onlar ne nizâm ve ne tertîb üzere beyân olunmak lâzım ise ona karar verilmek iktizâ eder. Bu nizâm ve tertîb her şey için lâbüdd olan anâsırdan birisidir” (İ.B. s.43) denir.

Mebâni’l-İnşâ’da ise tertîb: “nutkun hâvî oldığı eczâ ile sûret-i tanzîminden ve sâniyen usûl ve havâss-ı mühimmesinden bahseder.” (M.İ. s.86/129) diye tanımlanır. Burada asıl

benzerlik tertîbin bölümlerini sıralarken görülür. Münif Paşa, tertibin şairlerden çok hatiplerin işine yaradığını söyler ve makalenin tesirli olmasını fikirlerin tertibiyle olacağını belirtir (İ.B. s.43).

Süleyman Paşa da *İlm-i Kelâm*’ın bölümleri arasında saydığı Hüsni Tertîb’i hatipler açısından ele alır. İki eserde yer alan tertibin bölümleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3: Tertibin Bölümleri

MEBÂNİ’L-İNŞÂ (Hüsni Tertîb)	İLM-İ BELÂGAT (Tertîb)
1. Mukaddime	1. Mukaddime/Medhal (Exorde)
2. Beyân	2. Beyân/Bast-ı Makal
3. Sûret-i İfâde	3. Cerh ve İbtâl (Refutation)
4. Kabul veya İsbât	4. Takviyyet ve Te’yîd (Confirmation)
5. Redd	5. Hâtîme (Conclusion)
6. Netîce	

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere tertibin bölümleri her iki eserde de hemen hemen aynıdır. Süleyman Paşa 6 başlıkta, Münif Paşa ise 5 başlıkta ele alır. İlk iki ve son bölümleri tamamen aynıdır.

Her iki eserde de yine “Tertîb” bahsinin devamı niteliğinde, bir makalede ya da nutukta olması gereken tertip kuralları sıralanmıştır. *İlm-i Belâgat*’te “Her Türlü *Mebâhîsde İstimâl Olunur Tertîb Kavâidi*” (İ.B. s.53); *Mebâni’l-İnşâ*’da da “*Nutkun Usûl*

ve Havâss-ı Mühimmesi” (M.İ. s.101/138) başlığı altında bir konuşma metninde olması gerek tertip özelliklerinden bahsedilir.

İlm-i Belâgat’te tertip konusunda anlatılan önceki konular hatiplere ait tertip kurallarıdır. Münif Paşa bu kuralların alanını daha da genişletip, sadece hatiplerin nutuklarında değil her türlü bahiste kullanılabileceğini söyler: “*Tertîb-i makbûl olmak ve müsteimin rağbetini celb etmek*

için üç şart lâzımdır.” diyen Münif Paşa bunları: “Evvelâ, mevzû-ı bahsin vahdeti (yanî öyle karışık şey söylememek)”, “Sâniyâ, cüzlerin mütemâyiz olması” ve “Sâlisâ, tedrîcî olmasıdır.” diye üçe ayırır. Hangi tür metin olursa olsun bu şartlara uymanın zorunlu olduğu belirtilir (İ.B. s.53). Mebâni'l-İnşâ'da “Nutkun usûl ve vâdisinde hüsn ü tarâvet bulunmak için hakikat, açıklık, âdîlik, ibzâr ve basitlik bulunmalıdır.” (M.İ. s.101/138) denir. Yani Süleyman Paşa da bir konuşmada bulunması gereken nitelikleri gerçeklik, açıklık, sıradanlık, basitlik, olarak sıralar.

İlm-i Belâgat'in “Tertîb” bahsinde Münif Paşa tertibin nerelerde olması gerektiğini açıklar ve örnek olarak tiyatro oyunlarında da tertibin yer aldığını söyler: “Kezâlik tiyatro oyunlarında bir fâcia yâhûd bir komedyâ telîf olunmak istenildiği hâlde dahi bu kabîlden bazı nizâm ve tertîbe riâyet olunmak iktizâ eder” (İ.B. s.44). Daha sonra bir trajedi ya da komedide bulunması gereken dört tertip kuralı önce Fransızca isimleriyle sonra da Türkçe karşılıklarıyla verilir. Bunlar; Exposition (Bast-ı Makal veya Medhal-i Kelâm); Noeud (Akd); Peripetie (Hâtîme) ve Denouement (Netîce).

Mebâni'l-İnşâ'nın da “Rivâyet” bahsinde hikayenin tertibi için buna benzer bir sıralama yapılmıştır. Siyâk-ı İfâde

“Exposition”, Sebku Rabtu “Noeud”, Netîce ise “Denouement”tir.¹

Mebâni'l-İnşâ'da sözün fesâhati akla, kalbe ve irâdeye etki etmesi bakımından üçe ayrılmıştır. Kalbe tesir eden sanat-ı tehyîc, iradeye tesir eden sanat-ı cezb ve akla tesir eden de sanat-ı ta'îm olarak sıralanmıştır (M.İ. s.73/121). İlm-i Belâgat'te de buna benzer bir tasnifle, bir sözün ya da bahsin muhatabı etkilemesi için üç özelliği olduğu söylenmiştir. Birincisi olayların anlatımıdır ve bu hayal gücüne hitap eder, ikincisi hevesleri tahrik edip kalbe hitap eder ve üçüncüsü ise öne sürülen bir iddianın ispatı içindir ve akla hitap eder (İ.B. s.8).

3.2. İki Eser Arasındaki Farklı Hususlar

İlm-i Belâgat ve Mebâni'l-İnşâ arasındaki farklılıklar, benzerliklere oranla çok daha fazladır. Bu iki eserin hacimleri, genel yapıları, konu tasnifleri, içerikleri, kullandıkları kaynaklar, konuları ele alışları vb. husular yönüyle farklılık arz eder.

3.2.1. Sayfa Sayıları: Öncelikle iki eser sayfa sayıları bakımından karşılaştırılırsa; Münif Paşa'nın İlm-i Belâgat'inin Süleyman Paşa'nın Mebâni'l-İnşâ'sına göre oldukça küçük bir risale olduğu görülür. İlm-i Belâgat 68 sayfa; Mebâni'l-İnşâ ise iki ciltten oluşur

¹ Kazım Yetiş, Mebâni'l-İnşâ'nın “Rivâyet” bahsini, Emile Lefranc'ın eserindeki bir bölümün Türkçe'ye aktarımı olarak değerlendirir. Emile Lefranc'ın “Narration” diye bahsettiği “Rivâyet”tir. Yetiş, Türkçe'ye çevrilen bu kelimelerin, edebî terim olma olasılıklarının zor olduğunu söyler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, 2006, a.g.e. s.170-171.

ve 290 sayfadır. *İlm-i Belâgat*'in sayfa sayısının az oluşu son kısmının eksik olmasıyla da açıklanabilir. İki eserin sayfa sayısı bakımından karşılaştırılmasının sebebi, eserlerin hacimlerinin anlatılan konuya ve verilen örneklere de yansımasyandır. Hacimli bir eser daha fazla bilgi ve örnek içerirken, küçük ve eksik bir eser az bilgi ve örneğe sahiptir.

3.2.2. Giriş Bölümleri: *İlm-i Belâgat*'te, yukarıdaki tabloda yer alan dört bölümden (Tasavvur, Tertîb, Beyân, Fiil) önce, Münif Paşa eserine doğrudan belâgatın öneminden bahsederek giriş yapar. Belâgatın edebiyattan daha mükemmel olduğunu ve o dönemde her alanda ilerlemeler yaşandığı gibi belâgat ilminin de geliştiğini söyler. Bu iki hazırlık cümlesinden sonra “Fenn-i Belâgatın Tarîf ve Taksîmi Beyânındadır” başlığı altında belâgat ilminin tanımını yapıp, bölümlerini verir (İ.B. s.1). Genel olarak belâgatın tanımı ve ne amaçla kullanıldığı, hitabet türleri gibi bilgiler yer alır. Ancak eserin tamamı yukarıdaki tabloda belirtilen dört başlık üzerine kuruludur ve bunlar da kendi içerisinde altbaşlıklara ayrılmıştır. Retoriğin genel bölümleri arasında sayılan “Fiil (Action)” bölümü notlarda eksiktir.

Mebâni'l-İnşâ ise hacimli bir eser olduğu için bölümleri *İlm-i Belâgat*'e göre daha fazladır ve karışıktır. Çok fazla ana başlık ve altbaşlıklar içerir. Eserin birinci cildinin

girişinde “Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Münşeat Hâcesi Miralay Süleymân Beyin Eseridir” ibaresi yer almaktadır. Bu ibareden hemen sonra bir dibace gelir. Önsöz niteliğindeki bu bölümde Süleyman Paşa “Fenn-i Kitâbet” (Kitabet İlimi) konusunda Arap, Fars ve Efrenciyye (Frenk, Avrupalı) dillerinin çalışmaları olduğunu ancak Osmanlı dili üzerine bu konuda önceki edebiyatçıların bir eser vermediğini belirtir. Edebiyatımızda bu bölümün yani kitabet ilminin “meskütü'n-anh” (hakkında konuşulmamış) bırakıldığını söyleyip böyle bir eserin bu ihtiyacı gidermek amacıyla yazıldığını dile getirir. Hemen ardından eserini oluştururken yararlandığı kaynakları sıralar. Bu kaynaklar arasında Arapça *Meselû's-Sâ'ir* ve *İzâhü'l-Ma'ânî*, Farsça *Menâzirü'l-İnşâ* ve Emil Lefrank'ın Fransızca *Littérature* adlı eserini sayar. Bunun dışında ismini belirtmeksizin çeşitli eserlerden de yararlanarak *Mebâni'l-İnşâ* isimli bu kitabı oluşturduğunu ve Hüseyin Avni Paşa'ya takdim ettiğini söyler. Dibace bölümünün sonunda da eseri okuyanlardan hatalarını düzeltmelerini ve kendisini mazur görmelerini temenni edip, asıl maksadının bu alanda bir çığır açmak olduğunu belirtir. “... asıl maksad-ı âcizânem şu vâdide bir çığır açmak olduğundan artık ikmâl-i nekâyisini ashâb-ı bizâ'anın tehzîz-i hâme-i edîbânesine terk ve ihâle eylerim” (M.İ. s.2/64).

Münif Paşa'nın eserinde bir dibace bölümü yoktur. Bu sebeple bu eserin niçin yazıldığı,

kaynaklarının neler olduğu gibi bilgilere ancak eserin ilerleyen bölümlerinde, konu anlatımları ve örneklerden yola çıkarak nispeten ulaşılabilir. Münif Paşa daha çok Yunan, Latin ve Fransız müelliflerin eserlerini kaynak olarak kullanmıştır. Özellikle Aristo ve onun *Retorik* adlı kitabı temel kaynak olmak üzere Sokrates, Cicero, Fenelon, Voltaire, Volney gibi yazarların eserleri ve görüşlerinden de yararlanmıştır.

3.2.3. Konuların Tasnifi: Her iki eserin konu tasnifine bakılırsa, Münif Paşa'nın eserinin klâsik belâgat tasnifini hiç yansıtmadığı görülür. Tasavvur, Tertip, Beyan ve Fiil tamamen Batı retorğine ait bir sınıflandırmadır. Süleyman Paşa'nın eserinin de tasnif olarak klasik belâgate bağlı olmadığı ortadadır ancak bu başlıkların altında klâsik anlayışın izlerine de önemli ölçüde rastlanır. Üçüncü bölüm “Şerâit-i Kelâm” bahsi klâsik belâgate aittir. Dördüncü bölüm “Hakikat ve Mecâz” eski belâgatin “Beyân” bölümü (Yetiş 2006: 167); birinci cildin sonları ve ikinci cildin neredeyse tamamı edebî sanatlara ayrıldığı için de bu kısmı da klâsik anlayışın “Bedî” bölümü olarak nitelendirmek mümkündür.

3.2.4. Muhteva: *İlm-i Belâgat*'te mukaddime hakkında genel bilgiler verilir ancak bölümlere ayrılmaz. Hatibin gerektiği zaman mukaddimeyi uzatabileceği, gerek görmediği yerde de kısa tutabileceği söylenir (İ.B. s.46). *Mebâni'l-İnşâ*'da ise

mukaddime genel olarak açıklandığı gibi bölümlerine de ayrılmıştır: Mukaddime-i Âdiyye, Mukaddime-i Hâdi'a, Mukaddime-i Muhteşeme ve Mukaddime-i Müheyycice bölümleri tek tek ele alınıp her birine örnekler verilir (M.İ. s.88-96/130-135). *Mebâni'l-İnşâ*'daki “Sûret-i İfade” bölümü ise *İlm-i Belâgat*'te yoktur. *İlm-i Belâgat*'teki “Takviyyet ve Te'yîd (Confirmation)” bölümü sadece isim olarak geçer, herhangi bir tanım ya da açıklama yoktur. *İlm-i Belâgat*'te “Hâtîme” kısmı açıklanıp, üç bölüme ayrılırken; *Mebâni'l-İnşâ*'da “Netîce” kısmı çok kısa anlatılmıştır. *İlm-i Belâgat*'te “Hâtîme” çeşitleri olarak hepsi Fransızca olan Conclusion, Recapitulation, Péroration verilmiştir (İ.B. s.49).

Mebâni'l-İnşâ'nın beşinci bölümü “Fesâhat ve Belâgat ve İlm-i Kelâm” dır. Ancak bu başlık altında da eserin tamamında da doğrudan belâgat tanımı yer almaz. Daha çok fesâhat üzerinden belâgat anlatılmaya çalışılır: “belki fesâhat demek muhâtabı iknâ ve ilhâm ve ihsâs demektir” diyen Süleyman Paşa sadece sözde değil, sessizlikte, harekette ve bakışta bile fesâhat olabileceğini söyler. Ancak burada sadece fesâhati söz ile ilişkisi bağlamında ele alır. Sözün fesahatini akla, kalbe ve iradeye tesir eden bir kuvvet olarak görür. Kalbe tesir eden sanat-ı tehyîc (heyecanlandırma sanatı), iradeye tesir eden sanat-ı cezb (cezbetme sanatı) ve akla tesir eden de sanat-ı ta'lim (öğretme sanatı-kurallar ve

kıyaslar) olarak sıralanır ve bunların toplamına sanat-ı iknâ ya da fesâhat denilir (M.İ. s.73/121).

Münif Paşa'nın eserinde ise "Fesâhat" terimi yer almaz. Klâsik belâgat kitaplarında yer alan bu husus Münif Paşa'da farklı terimlerle anlatılmıştır. Süleyman Paşa ikna etme sanatı olarak fesâhati (dolaylı yoldan belâgat) kabul ederken, Münif Paşa hemen eserinin girişinde belâgatin tanımı yapar ve onu ikna sanatı olarak nitelendirir. Belâgati çeşitli amaçlar için kullanılan bir vasıta olarak tanımlar: "o vasıta dahi mevzû-ı bahsimiz olan ilm-i belâgat yâhûd (fenn-i iknâdır)" Hatta Fransızların bu ikna fennine yani belâgate "L'art De Convaincre" dediğini belirtir (İ.B. s.1-2).

İlm-i Belâgat'te anlatılan konularla ilgili örnekler fazla değildir ve bu örneklerin büyük bir kısmı Batı kaynaklı olup nesirdir. Nazım örnekleri yok denecek kadar azdır. Bütün kitapta toplam 10 beyit vardır. Verilen örnek metinlerin sayısının az olmasına rağmen özellikle nesir örnekleri bazen konu anlatımından da uzundur. *Telemak*'taki bir mağaranın tarifi (İ.B. s.10-11) ya da *Tedmür Harabeleri*'nin tarifi (İ.B.

s.13-14) bölümleri eserin toplam hacmine oranla fazladır.

Mebâni'l-İnşâ'da ise verilen her tanıma ve anlatılan her konuya uygun bolca örnekler verilmiştir. Bazen çok kısa bir açıklama yapıp, üst üste 5-6 örnek verilmiştir. Genel anlamda bu eserde de nesir örnekler fazla olmasına rağmen, şiir örnekleri de büyük orandadır. Her iki eserin de nesir kısmını uzatıp, nazmı ikinci plana atması belâgat için bir yeniliktir. Çünkü o güne kadarki belâgate dair eserlerde nazım örnekleri daha fazladır.

İlm-i Belâgat'ta kıyasın genel bir tanımı yapılmadan doğrudan bölümleri verilmiş ve istidlâl için ön koşul olduğu söylenmiştir. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise kıyas için bir tanım yapılmıştır: "Hatîbin hakîkâti isbât için isnât etdiği noktalara kıyâs ve delîl denir" (M.İ. s.75/122).

Münif Paşa kıyas türlerini sıralarken farklı bir tasnife yer vermiştir. Hem kıyas, hem misal hem de burhan terimlerini aynı konuyu anlatırken kullanmıştır. Süleyman Paşa'nın kıyas tasnifi ise klasik mantıktaki tasnife daha yakındır.

Tablo 4: *İlm-i Belâgat ve Mebâni'l-İnşâ'da Yer Alan Terimlerin Fransızca Karşılıkları*

İlm-i Belâgat'teki Bazı Terimler ve Fransızca Karşılıkları		Mebâni'l-İnşâ'daki Bazı Terimler ve Fransızca Karşılıkları	
Fenn-i İkna	L'art De Convaincre	Kelâm	Style
Nutk-ı Tezkire	Deliberatif	Havâss-ı Umûmiyye	Qualités Générales
Hitâbet-i İsbâtiyye	Demonstratif	Havâss-ı Hususiyye	Qualités Particuliére
Tasavvur	İnvention	Vuzuh	Clarté
Tertîb	Disposition	Hâliset	Pureté
Beyân	Élocution	Husûsiyet-i Kelâm	Propriété
Bast-ı Makal	Exposition	İnsicâm	Harmonie
Akd	Noeud	Kelâm-ı Basit	Du Style Simple
Hâtîme	Conclusion	Kelâm-ı Mutedil	Du Style Tempéré
Tekrâr-ı Telhis	Recapitulation	Kelâm-ı Âli	Du Style Sublime
Mukaddime	Exorde	Şiddet	Énergie
Cerh ve İbtâl	Réfutation	Hiddet	Véhémence

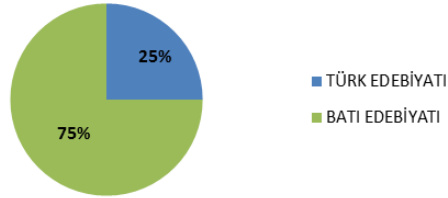
İlm-i Belâgat'te Batılı kaynaklardan aktarılan terimlerin hem Türkçe karşılıkları verilmiş hem de çoğunun Fransızcası, Latin harfleriyle ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise Batılı kaynaklardan alıntılanan hiçbir terimin yabancı dildeki karşılığı verilmemiştir. Süleyman Paşa'nın Emile Lefranc'ın eserlerinden alıntılacağı terimler, bu iki müellifin eserlerinin mukayesesıyla ortaya çıkar.¹ Aşağıdaki tabloda *İlm-i Belâgat*'te ve *Mebâni'l-İnşâ*'da yer alan bazı terimler ve bunların batılı kaynaklardaki karşılıkları gösterilmiştir.

3.2.5. Yararlanılan Kaynaklar: *İlm-i Belâgat* ve *Mebâni'l-İnşâ*'nın kaynakları da birbirinden oldukça farklıdır. *İlm-i Belâgat*'in kaynaklarının çoğu Batı'ya aittir. Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ*'sı “edebiyat nazariyesi sahasında Batı'ya açılan ilk kitap” (Yetiş 2006:162) olsa da Münif Paşa kadar Batı'yı yansıtmaz. Hatta yalnızca, iki ciltlik bu eserin ilk cildinin bazı hususları Batı edebiyatından alınmıştır. İkinci cilt ise tamamen eski belâgat anlayışla kaleme alınmıştır. Bu bağlamda *Mebâni'l-İnşâ* hem Doğu belâgati hem de Batı retorığının senteziyken; *İlm-i Belâgat* ise tam anlamıyla Batı retorüğünü yansıtan bir eserdir.

Bu iki eserin konu anlatımlarından ziyade verdikleri nazım veya nesir örneklerine bakarak da kaynakları hakkında fikir sahibi olabiliriz. Münif Paşa, *İlm-i Belâgat*'te Türk

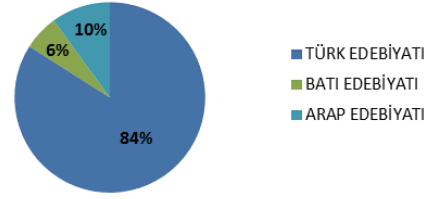
¹ *Mebâni'l-İnşâ*'daki terimlerin, Emile Lefranc'ın *Litterature* adlı eserindeki terimlerle benzerliği konusuna Kazım Yetiş dikkat çeker. *Mebâni'l-İnşâ* ile ilgili yukarıdaki tablo oluşturulurken de Yetiş'in çalışmasından yararlanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, 2006, a.g.e. s. 164-167.

edebiyatından sadece Nâbî, Fuzûlî ve Nâmîk Kemal'e ait metin örnekleri vermiş; diğer tüm örnekleri Batı müelliflerinden almıştır. Bu müellifler; Aristoteles, Sokrates, Racine, Cicero, Volney, Jean Jacques Rousseau, François Fénelon, Quintilianus, Pierre Corneille, Montesquieu'dur. Süleyman Paşa ise *Mebâni'l-İnşâ*'da her ne kadar tasniflerde ve tanımlarda Emile Lefranc'tan istifade etse de, verdiği örneklerin büyük çoğunluğu Türk edebiyatındandır. Süleyman Paşa ve Münif Paşa'nın hangi edebiyattan ne ölçüde yararlandıklarının yüzdeleri, eserlerinde verdikleri örneklerden hareketle aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:²

Şekil 1. İlm-i Belâgat'in kaynak kullanım yüzdesi

² *Mebâni'l-İnşâ* için yalnızca birinci cildin yüzdeler tablosu çıkarılmıştır. Çünkü Batı'dan yararlanılan kısımlar ilk cilttedir ve ikinci ciltte sadece Türk edebiyatından örnekler yer almaktadır.

Şekil 2. Mebâni'l-İnşâ'nın kaynak kullanım yüzdesi

Tüm bu karşılaştırmalar, benzerlik ve farklılık gibi hususlardan elde edilen sonuçlar şu şekilde listelenebilir:

1. Tanzimat'tan sonra yazılan bu iki eser, klâsik belâgat anlayışındaki değişimi yansıtan ilk kitaplardır. Her iki kitap da yeni bir edebî anlayışa kapı araladıkları için bu alanda öncü olarak kabul edilebilirler. Nitekim, Batı retoriğindeki pek çok konu bu iki eserle birlikte Türk edebiyatı nazariyesine kazandırılır (Yetiş 1992: 385).

2. Bu eserler okullarda okutulmak üzere kaleme alınmış olup, ders notları şeklindedir. Yani salt belâgat kitabı özelliği yansıtmak gibi bir amaçları yoktur.

3. Bunları klâsik belâgat kitaplarından farklı kılan en büyük özellikleri, doğrudan Meânî, Beyân ve Bedî bölümlerine ayrılmamış olmalarıdır. Konu tertipleri dağınıktır ve Batı'dan alıntılanan

terimlerin Türkçe karşılıkları ve anlamları tam anlamıyla oturmamıştır.

4. Mebâni'l-İnşâ'nın "İlm-i Kelâm" bahsinde anlatılanlar, Batı retorığının ve dolayısıyla İlm-i Belâgat'in "Tasavvur, Tertib, Beyân ve Fiil" bölümleridir.

5. Konu anlatımlarından sonra verilen bazı örnekler birebir aynıdır. Örneğin Telemak'taki bir mağarının tarifi her iki eserde de vardır. Hatta Telemak'tan alınan bu bölümde tercüme farklarının dışında giriş ve bitiş bölümleri de aynıdır.

6. Her iki eserde de ortak olarak bahsedilen tek şair Nâbî'dir. İlm-i Belâgat'te zaten çok az olan nazım örneklerinin birkaçı Nâbî'ye aittir. Mebâni'l-İnşâ'da ise en çok Nefî'den nazım örnekleri verilse de Nâbî'den alınan beyitlerin sayısı da fazladır.

7. Klâsik mantığa ait bazı hususlar da ortaktır. Bir ikna vasıtası olarak görülen kıyas için iki müellifin de birbirine benzer tasnifler yaptığı görülür. Ancak Mebâni'l-İnşâ'daki tasnif klâsik matığa daha yakındır.

8. Yine mantıkla ilgili olan kübrâ, suğrâ ve netîce bahisleri her iki eserde de tanımlanır ve bunlara örnekler verilir.

9. İlm-i Belâgat'in ikinci bölümü olarak verilen "Tertîb" bahsiyle Mebâni'l-İnşâ'daki "Hüsn-i Tertîb" büyük ölçüde aynıdır. Bu bölümlerin hem konu

anlatımları hem de metin örnekleri de birbirine çok yakındır.

10. Akla, kalbe ve iradeye etki etmesi bakımından ele alınan sözün fesâhati bahisleri de yine bu iki kitapta benzer olarak işlenmiş konulardandır.

11. İki eser arasındaki en belirgin farklılık sayfa sayılarıdır. İlm-i Belâgat 68 sayfa; Mebâni'l-İnşâ ise iki ciltten oluşur ve 290 sayfadır.

12. İlm-i Belâgat'in giriş bölümünde belâgatin tanımı ve ne amaçla kullanıldığı gibi bilgiler yer alırken, Mebâni'l-İnşâ'da bir dibaceyle giriş yapılır ve ilk konu "İlm-i İnşâ"ya ayrılmıştır. Mebâni'l-İnşâ'daki dibaceden eserin kaynakları hakkında bilgi edinilebilir ancak İlm-i Belâgat'te verilen örnekler vasıtasıyla kullanılan kaynaklar anlaşılır.

13. Konu tasnifi bakımından İlm-i Belâgat'te klâsik belâgat tasnifine ait hiçbir ize rastlanmaz. Mebâni'l-İnşâ'da ise doğrudan klâsik tasnife ait bölümler verilmesede, eserin içeriğinden eski anlayışa bağlı olan yerler görülebilir. Hatta ikinci cilt tamamen klâsik belâgatin bedî bölümüdür.

14. İki eserin içeriğinde de pek çok farklı hususlar vardır. Mukaddime için yapılan tasnifler ya da tanımlar farklıdır. Bunun dışında Mebâni'l-İnşâ'da belâgatin tanımı fesâhatle birlikte yapılmış ve fesâhat ikna

olarak ele alınmıştır. *İlm-i Belâgat*'te ise fesahat tanımı yapılmamakla birlikte, belâgat için ikna bilimi denilmiştir.

15. *Mebâni'l-İnşâ*'da verilen örnekler *İlm-i Belâgat*'e göre çok fazladır. Bu durum iki eserin hacimlerinin farklı olmasıyla da açıklanabilir.

16. *İlm-i Belâgat*'te Batılı kaynaklardan aktarılan terimlerin hem Türkçe karşılıkları verilmiş hem de çoğunun Fransızcası, Latin harfleriyle ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise Batılı kaynaklardan alıntılanan hiçbir terimin yabancı dildeki karşılığı verilmemiştir. Ayrıca *Mebâni'l-İnşâ*'nın hiçbir yerinde Latin harfli bir kelime yer almaz.

17. *İlm-i Belâgat*'in kaynaklarının büyük çoğunluğu Batı'ya aitken, *Mebâni'l-İnşâ*'da Arap, Fars ve Batı kaynaklarının dışında çok büyük oranda Türk edebiyatından da istifade edilmiştir.

Sonuç

Karşılaştırılan bu iki eserle birlikte, Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatında belâgat sahasında eser veren müelliflerin yavaş yavaş Batı edebiyatına yöneldikleri görülür. Bu yönelme yalnızca belâgatle sınırlı kalmayıp edebiyatın ve genel olarak toplumsal hayatın her alanına yansır. O güne kadar Türk nazariyesine kaynaklık

eden Arap belâgatine dair eserler etkisini yitirmeye başlar. Bu sebeple Türkçe belâgat kitaplarına ihtiyaç duyulur ve çeşitli anlayışlar etrafında teori arayışlarına girilir.

Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ* ve Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* adlı eserleri dönemin edebiyat anlayışındaki değişimi ve özellikle belâgat çalışmalarındaki farklılaşmayı önemli ölçüde gösterirler. Bu iki kitabın, bu sahadaki ilk örnekler olması sebebiyle derli toplu tasnifleri yoktur. Ancak, kendilerinden sonra bu alanda yazılan kitaplara büyük ölçüde etki ettikleri için Türk edebiyatı nazariyat çalışmaları arasında müstesna bir yere sahiptirler.

KAYNAKÇA

ALTINÖRS, Atakan (2000). *Dil Felsefesi Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınevi.

BENZER, Nazife (2016). *Mebâni'l-İnşâ-Cild-i Sâni*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

BİLGEGİL, Kaya (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

BUDAK, Ali (2014). *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat*. İstanbul: Bilge Kültür Yayınevi.

KARATAŞ, Turan (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Avcı Yayınları.

KESTELLİ Raif Necdet (2000). **Resimli Türkçe Kamus**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (1992). **Gramer Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Münif Paşa. **İlm-i Belâgat-La Rhétorique**. Belediye Kütüphanesi. Muallim Cevdet Kitapları. No. 219. vr. 32.

OLGUN, Tahir (1994). **Edebiyat Lügatı**. Haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi.

ORAK YILMAZ, Kadriye (2011). **“Belagatin Felsefi Temeli Mantık”**. Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu, Çukurova Üniversitesi, Adana.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (1996). **Edebiyat Sözlüğü**. İstanbul: Özgür Yayınları.

SARAÇ, M. A. Yekta (2001). **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**. İstanbul: Bilimevi Yayınları.

YETİŞ, Kazım (1992). **“Belâgat”**. İslâm Ansiklopedisi. C.5. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 384-387.

YETİŞ, Kâzım (1996). **Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler**. Ankara: AKM Yayınları.

YETİŞ, Kazım (2006). **Belâgattan Retoriğe**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

YILDIZ, Fatma (2016). **Mebâni'l-İnşâ-Cild-i Evvel**. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

İNGİLİZCE ÖĞRENİMİNDE İNOVATİF BİR TEKNİK UYGULAMASI: BORAY TEKNİĞİ'NİN ORTAOKUL BEŞİNCİ VE YEDİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN İNGİLİZCE ÖĞRENME DÜZEYLERİNE ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Kamil Arif KIRKIÇ¹

Öz

Gelişen iletişim ağları İngilizce iletişim kurmayı gerekli hale getirmiş, ülkemizde de İngilizce öğretimi ilköğretimden yükseköğretime kadar zorunlu bir ders konumuna gelmiştir. İngilizce dersi ilkokuldan Yükseköğrenimin sonuna kadar zorunlu olmasına rağmen, öğrenme ve iletişim kurma bakımından uzun yıllar İngilizce öğrenimi gören öğrencilerin, bu süreç sonunda özellikle konuşma becerilerinde yeterli olmadıkları görülmektedir. BT (Boray Tekniği) öğrencilerin İngilizceyi öğrenebilmeleri için geliştirilmiş ve ülkemizde İngilizce öğrenmeye çalışanların özellikle konuşma becerilerini geliştirerek İngilizce öğrenmelerini sağlayan, ülkemize özgü ve oldukça yeni bir İngilizce öğrenme tekniğidir. Bu çalışmada BT'nin ortaokul beşinci ve yedinci sınıf öğrencilerinin İngilizce öğrenme başarılarına etkisi araştırılmıştır. Çalışmada yer alan sınıfların (beşinci ve yedinci sınıflar), her bir düzeyinden, ikişer sınıf araştırmada incelenmiştir. Sınıflardan biri, toplam İngilizce dersinin bir kısmında BT uygulaması yapılan, diğeri ise İngilizce dersinin hiçbir bölümünde BT uygulanmayan kontrol sınıfı olarak çalışmada yer almıştır. Çalışmanın sonucunda, elde edilen bulguların değerlendirilmesi ile BT'nin yeni ve özgün bir teknik olarak, öğrencilerin İngilizce öğrenmesine önemli ölçüde katkı sağladığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İngilizce Öğrenimi, Boray Tekniği, İngilizce Başarı Düzeyi, İngilizce Öğrenme Tekniği

APPLICATION OF AN INNOVATIVE TECHNIQUE IN LEARNING ENGLISH: THE EFFECT OF BORAY TECHNIQUE ON THE LEARNING LEVELS OF SECONDARY SCHOOL FIFTH AND SEVENTH GRADE STUDENTS

Abstract

Developing communication networks made English a necessity as well as making it a must in English education in Turkey starting from elementary schools to universities. Despite the fact that English is compulsory from elementary school to high school, the students who have learned English for many years aren't that capable of learning English and establishing a communication in English. Especially, they fall short of speaking skills. BT(Boray Technique) is a unique technique for it was developed to enable especially Turkish students to learn English by improving their speaking skills. This study is done in order to indicate the effects of BT on 5th and 7th graders. From each level, two different classes were used to measure the effect of BT on the achievement levels of students. One of the classes was taught with BT in some part of English lessons, but there was no BT applications in the control class. At the end of this study it was determined that BT as a new and unique technique substantially contributes to students' learning English.

Key Words: Learning English, Boray Technique, English Achievement Level, English Learning Technique, Middle School English Achievement

¹ İstanbul Sebhattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, kamil.kirki@izu.edu.tr

1.GİRİŞ

İletişimin çok boyutlu hale geldiği dünyamızda, bireysel ilişkiler kitlesel olguları teknoloji vasıtasıyla oluşturur duruma gelmiştir. Kitleler bilgiye ulaşmada ve yaymada ortak bir dil Küreselleşen Dünya insanlar arasında iletişim ihtiyacını, çok yönlü olarak, her geçen gün daha da arttırmaktadır. Bununla birlikte farklı mecralar kullanma zorunluluğu ortaya çıkmakta ve insanlar anadillerinin dışında ilave bir yabancı dil daha öğrenmek durumunda kalmaktadır. Hızla değişen Dünya koşullarına paralel olarak, 20.Yüzyılın ilk yıllarından itibaren A.B.D'nin dünyada süper güç olması dolayısıyla İngilizce tüm ülkeler tarafından ikinci dil olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu etki ile Türkiye de İngilizce dilinin öğretildiği ülkelerden biri olmuştur. Bilgiçağı olarak adlandırılan 21. Yüzyılın küresel ölçekte iletişiminin sağlandığı dil İngilizcedir. Zamanında Latince, Arapça gibi diller ortak dil olarak kullanılmıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılın ortak dili de İngilizce olmuştur. A.B.D'nin siyasi ve ekonomik durumu ve etkisi sebebiyle, anadili olan İngilizcenin Lingua Franca olmasına en büyük aday olduğu tartışma götürmemektedir. (Yıldıran,2012). Ülkemizde yıllar içinde çok çeşitli değişiklikler yapılmasına ve İngilizce öğrenimindeki etkinliğin arttırılmasına

çalışılmasına rağmen, istenen düzeyde bir başarı elde edilememiş ve İngilizce öğrenimi kanayan bir yara halini maalesef devam ettirmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar olan süreçte, yabancı dil öğretimi Türkiye Cumhuriyeti eğitim sisteminin öncelik verdiği alanlardan biri olmuştur. Özellikle seksenli yıllardan itibaren İngilizce Öğretim yapan ortaöğretim ve yükseköğretim kurum sayısında belirgin sayıda artışlar olmuştur. Tarihsel olarak incelediğimizde son iki yüzyıldan beri yabancı dil eğitimi konusunda uğraş verilen Türkiye'de, zaman içinde uygulanan farklı eğitim politikalarının etkisiyle de yenilikler yapılmaya çalışılmasına karşın, bugün hala ilköğretimden başlayarak yükseköğretim süresince yabancı dil dersleri alan öğrencilerin ciddi sorunlar yaşadıkları herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. (Demirel, 2013).

Özellikle son yıllarda gerek resmi gerek özel okullarda birinci yabancı dilin yanında ikinci yabancı dil öğretilmesi durumu da ortaya çıkmıştır. Yabancı dil öğretimine olan bu ilgiye rağmen, yabancı dil öğretiminde çeşitli uygulamalar (kur sistemi, yabancı dil derslerine anaokulundan itibaren yer verilmesi v.b) yapılırsa da, ders saatleri arttırılsa da ülkemizde yabancı dil öğretimi dünya ülkelerinin gerisinde kalmıştır. EF'nin

yaptığı İngilizce Yeterlilik Göstergesi (EPI- English Proficiency Index) çalışmasındaki sıramız 2015 yılında 70 ülke arasında 50. olarak belirlenmiştir.

(<http://www.ef.com.tr/epi/regions/europe/turkey/>) Özellikle seksenli yıllar ve sonrasında İngilizce ülkemizde de dünya ya paralel olarak, her geçen gün daha fazla tercih edilmesine rağmen, ilkokulda başlayan ve lise sonuna kadar zorunlu olarak devam eden İngilizce derslerinde beklenen hedeflere ulaşamadığının bir göstergesi de bu sonuçtur. Bu sonuçtaki en önemli etmenlerden biri de kuşkusuz öğretmenlerin kullandığı veya kullanmadığı öğretim yöntem ve tekniklerdir. “Yabancı dil eğitim sistemindeki en önemli eksiklik yöntemsel hatalardır.” (Işık,2008). Buna benzer şekilde dil öğrenimindeki eksiklikler olarak farklı sebepler de ortaya konmuştur.

“Büyük harcamaların yapıldığı bir alan olan yabancı dil eğitiminde, bu başarısız gidişi durdurmada diğer bir önemli adım, yabancı dil eğitiminde standartların saptanması ve bu saptamayı yapacak bir akademik kurulun oluş-turulmasıdır.

Kaynakça Ülkelerin bilim, sanat, spor, ticaret v.b alanlarda ilerlemesi için vatandaşlarının kazanması gereken İngilizce kullanma becerisi maalesef öğrencilere istenen düzeyde kazandırılmamaktadır. Gerek kitap, gereke yerli ve yabancı öğretmenlere ayrılan kaynaklar, yurt dışı-yurt içi dil okullarına gitmek için harcanan dövizler,

okul ve kurs yatırımları ülkemiz çocuklarının istenilen düzeyde, özgüvenle İngilizce dilini kullanmalarını sağlayamamıştır. “Yine karşılaştığımız başka bir gerçek de, yabancı dil öğretimiyle ilgili yeni yöntemler, kaynak eserler, resmi ve özel dil okulları, bilgisayar programları, yurtdışı okullar-kurslar vb. alanlarda tam bir kaos ortamının varlığıdır. Diğer yandan akademik bir gelecek düşleyenler ve yabancı dili hayalleri için bir zorunluluk görenlerde bu konu bir kâbus olmayı sürdürüyor. İşin ilginç yanı, yabancı dil ile ilgili sorunlar yaşayıp da kendilerini bir kursun kapısından içeri atmaya çalışanların arasında üniversite mezunları önemli bir yer tutmaktadır. Özetle, gelinen noktada şunu açıkça görüyoruz: Uygulanan eğitim basamakları, içerikleri, yöntemleri, ortamı öğrencilerin büyük çoğunluğuna öğrenimini gördükleri yabancı dili anlayacak, konuşacak ve yazacak kadar beceri kazandıramıyor.”
(Gündoğdu,2009)

Ülkemiz dışında Avrupa’da yaşayan vatandaşlarımızın çocukları da, yabancı dil öğreniminde, özellikle İngilizce’nin anadil olarak konuşulmadığı Avrupa ülkelerinde yaşayanlar İngilizce öğrenmede ve kullanmada, anavatanda yaşayan çocuklara benzer sorunlarla karşılaşmıştır. İngilizce öğretmeni Taner Boray Hollanda’da İngilizce öğretmeni olarak çalıştığı yıllarda Türk öğrencilerin İngilizce öğrenmede hangi sorunlarla karşılaştıklarını gözlemlemiş,

gözlemleri sonucu ortaya çıkan sorunların nasıl ortadan kaldırılacağını araştırmıştır. Türkiye'ye döndükten sonra İngilizce öğretiminde, Türkiye'nin önde gelen okullarından birinde İngilizce öğretmeni olarak on yıl görev yapmıştır. Bu kurumdaki çalışması süresince Hollanda'da başladığı gözlemlerine ve İngilizce öğreniminde Türk çocuklarının karşılaştığı sorunlara çözüm yöntemleri aramaya devam etmiştir. Yaklaşık on iki yıllık gözlem, araştırma, inceleme ve çalışmaları sonucu geliştirdiği "Boray Tekniğini" bir kitapta toplayarak İngilizce öğrenmek ve öğretmek isteyenlerin istifadesine sunmak üzere çalışmaktadır. Çeşitli okullarda farklı düzeydeki öğrenci ve öğretmenlerle "Boray Tekniği-BT" tanıştırılmış ve oldukça olumlu geri dönüşler alınmıştır.

"Boray Tekniği-BT" farklı okullarda -resmi ve özel- tanıtıldıktan sonra, bu okulların yönetici, öğretmen, öğrenci ve velilerinden alınan dönütlerle, teknik ile ilgili yapılması gereken son düzenlemeler tamamlandıktan sonra, tekniğin bir okul ortamında bilimsel olarak test edilmesi aşamasına geçilmiştir. BT'nin test aşamaları ve sonuçları bu makalede sunulmuştur.

İngilizce Öğretimi ve Amaçları

İngilizce öğretiminde amaçlardan en önemlisi, İngilizce öğrenen kişinin, bu dili kullanan kişilerle sağlıklı iletişim kurma becerisine ulaşabilmesidir. Öğrenilen dilin

farklı becerilerinde (okuma, yazma, dinleme, konuşma v.b) yetkin olabilmesi ile iletişim kurulabilmektedir.

"Birey için önemli bilgi stokunun oluşturulması, saklanması ve ulaşılmasında dil en önemli aktördür; aynı şekilde bu gerçek toplum için de geçerlidir. Daha geniş bir açıdan baktığımızda insanlığın oluşturduğu bilgi stokundan yararlanmamız dilden geçer ki, bu doğrudan doğruya yabancı dillerle de ilgilidir. İnsanlığın ortak mirası olan bilgiye ortak olmak ya da yararlanmak hem birey hem de ulus olarak ne ve nerede olacağımızı belirler. Bu bilgi stokuna katılmayanlar ya da katılmasına izin verilmeyenler nelerden yoksun bırakıldıklarını hiçbir zaman anlayamazlar."
(Gündoğdu,2009)

İlkokullarda 4. Sınıftan itibaren başlayan İngilizce öğretimi, 2013 yılından itibaren 2.sınıflardan başlamak üzere tasarlanmıştır. İngilizce öğrenmeye başlama yaşının iki sene erkene alınmasıyla birlikte güncellenen İngilizce programının öncelikli amacı İngilizce öğrenen öğrencilerin dersi zevkli olarak algılaması olarak belirlenmiştir. (MEB-TTKB, 2013)

Ortaöğretimde ise ilköğretimdeki güncelleme ile birlikte İngilizce programı 2013 yılında yenilenmiş ve bu programda 2. Sınıftan İngilizce dersine yabancı dil olarak yer verilmiştir. Bu programda 2. Sınıftan itibaren öğrencilere İngilizce öğretiminde odaklanılması gereken becerilerin dinleme, konuşma olmasına ve yazma, okuma becerilerine öğrencilerin sınıfları ortaokula ilerledikçe aşamalı olarak yer verilmesi gerekirken, dinleme, konuşma becerilerine odaklanmak yerine yazma ve okumaya yönelik çalışmalar ilkokul sınıflarında daha yoğun olarak yapılmaktadır.

Öğretim programlarına uygun yapılmayan İngilizce öğretim uygulamaları öğrencilerde konuşma ve dinleme-anlama becerilerini geliştirememektedir. “.....Türkiye’de yabancı dil eğitiminin de sorunu budur. Yabancı dil eğitimi dil bilgisi eğitimi olarak sürdürülmekte ve dilbilgisini bilmek o yabancı dili bilmekle eş tutulmaktadır.” (Işık,2009). Türkiye’de son yıllarda yapılan İngilizce öğretim programlarındaki değişikliklerde de bu duruma daha fazla önem verilmeye başlanmıştır.

2013 yılında MEB tarafından yayınlanan İngilizce öğretim programının amacı 2.-4. Sınıflarda dinleme ve konuşmanın geliştirilmesidir. (MEB-TTKB, 2013)

2. BORAY TEKNİĞİ NEDİR?

Boray Tekniği olarak isimlendirilen İngilizce Öğrenme tekniği sınıf içinde öğretmen

tarafından geliştirilen ve çeşitli yöntemlerin farklı yönlerini kullanan bir teknikler bütünüdür.

“Yaklaşım dilin, öğretme ve öğrenmenin doğası ile ilgili teorik bilgilerden oluşur. Yöntem ise seçilen yaklaşıma, yani eldeki teorik bilgilere bağlı olarak derslerde kullanılacak materyallerin düzenli olarak sunulması amacıyla hazırlanan genel bir plandır. Yaklaşım genel kabul gören bazı ilkeleri içerirken yöntemde öğretme- öğrenme süreci önem kazanır. Bazen bir yaklaşım birden çok yöntem doğurabilir. Teknik ise yöntemle uyumlu olarak uygulanan sınıf içi aktivitelerin her birine verilen addır.”
Anthony (1963, Bekleyen 2015'den)

Yabancı dil öğreniminde okuma, yazma, dinleme, konuşma, dil bilgisi gibi çeşitli becerilerin kazanılması ve geliştirilmesi gereklidir. Ancak özellikle çok küçük yaştaki (2-6 yaşlar) ve küçük yaştaki (7-12 yaşlar) öğrenciler için konuşma çok daha önemli bir öncelik taşımaktadır. Cameron (2001), bu konuyu şu şekilde açıklamıştır “Küçük yaştaki öğrenciler için, konuşma dili yeni dille karşılaşılan, anlaşılabilir, pratik yapılan ve öğrenilen bir ortamdır.”

İngilizce öğreniminde inovatif bir teknik olan Boray Tekniği, dilin doğal gelişiminin ilk aşaması olan dinleme ve konuşma becerilerini temel alarak öğrenme ve öğretme süreçlerine öncülük eder. Böylece Türkiye'deki İngilizce öğreniminde çoğunlukla karşılaşılan gramer öğretiminde öğrencilerin kaybolmasını engeller. Öğrencilerin dil eğitiminde karşılaştıkları sorunların en önemlisi gramer ağırlıklı öğretim sırasında öğrencilerin, gramer kurallarının kullanımında yapılan yanlışların düzeltilmesine odaklanmanın dilin iletişimsel yönüne baskın olmasıdır. Özellikle yeri geldiğinde sözlü iletişim kurmaya çalışan öğrencinin anlamaya ve anlatmaya odaklanması gerekirken, öğretmen tarafından aşırı derecede dilbilgisi kurallarında yapılan hataların düzeltilmesine önem verilmekte, bu da öğrenciyi gerçek hedeften oldukça hızlı ve kalıcı olarak uzaklaştırmaktadır. Öğrencinin öğrenebileceği bir öğrenme ortamı hazırlamak ve öğrenme sürecinde bu ortamın sürekliliğini sağlamak, öğretmenlerin en temel görevidir. Özellikle bireyin dinleme ve konuşma becerilerinin gelişmesi öncelikli olmalı, ayrıca bu süreçlerde öğrencilerin hatalarını anlamlandırma konusunda öğretmenler, öğrencilere rehberlik yapmalıdır. Öğrenciler kendilerini sözel olarak ifade etmekte özgür ve rahat hissedebilmelidir. Aksi takdirde dilin konuşma becerisinin gelişmesi

engellenmiş olacak ve dil öğrenimi süreçleri sonuçsuz kalacaktır.

Aşırı derecede gramere odaklanma ve iletişimsel becerilere oldukça az yer verilmesi, sınıf ortamında İngilizce öğrencilerin İngilizce konuşma becerilerinin gelişimine katkı sağlamaktan oldukça uzak olduğu ülkemizden genel olarak üzerinde anlaşılmış nadir konulardan biridir. Bu zorluklar Boray Tekniği ile ortadan kaldırılmakta, öğrencilerin gerçek hayatta olduğu gibi hatalarının doğal kabul edildiği ve mutlu oldukları bir öğrenme ortamı sağlanmaktadır. Bu ortamda da gramer öğretilmektedir, ancak gramer öğretiminin ve öğreniminin baskın olma durumu söz konusu değildir. Gramer ağırlıklı bir yabancı dil öğretimi uygulaması da Avrupa'da Latince öğrenimi alışkanlıklarının günümüze yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır.

“Latince ölü bir dil haline geldikten sonra, Avrupa’da aristokrasinin ilgisini çekmeye devam etmiştir. Soyluların estetik duygularını geliştirmek ve Latince eserleri okuyup anlamalarını sağlamak amacıyla, Latince metinler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu amaca ulaşmak için de Latince dil bilgisi kurallarına odaklanan, okuduğunu anlamaya, metin çözümlemesine ve tercümeyle dayanan bir yöntem oluşmuştur. Ayrıca, Latince analitik bir yapıya sahip olduğundan, Latin dil bilgisi kurallarının incelenmesi ve bunlar üzerinde çalışılmasının zekayı geliştireceğine inanılmıştır. Bu amaçla da

özellikle soyluların devam ettiği okullarda Latince dil bilgisi üzerinde yoğunlaşmıştır.” (Işık,2008).

Günümüzde etkilerini devam ettiren gramere dayalı eğitimi, formüllerin verilmesi, öğretilmesi şeklinde bir uygulamayla ülkemizde de en yaygın kullanılan yöntemlerin başında gelmektedir. Gramer de bir dilin öğrenilmesinde bulunması gereken alanlardan biri olmasına rağmen, İngilizce öğretiminin neredeyse tamamen gramere odaklanması, gramer bilen dili öğrenmiş olarak algılaması, dilin iletişimsel bir araç olarak kullanılmasını sağlayacak öğrenmenin önündeki en büyük engellerden biri olarak durmaktadır.

“Kısaca, ölü bir dil olan Latince’den kaynaklanan dili değil dil hakkında öğretmeyi amaçlayan bir yabancı dil yöntemi ortaya çıkmıştır. Dil Bilgisi-Çeviri Yöntemi (Grammar Translation Method) adı verilen bu geleneksel yöntem, günümüze kadar ortaya çıkan hemen hemen bütün yöntemler ve yabancı dil öğretimi üzerinde etki bırakmıştır.”(Richards ve Rodgers, 2001)

Boray Tekniği (BT), Taner Boray tarafından geliştirilen, öncelikle öğrencilerin dil öğrenirken katılımlarını azami derecede sağlayan, konuşabilme, dinlediğini anlama özgüvenini kazanmasını sağlayarak İngilizce öğrenimini oldukça zevkli hale getiren bir tekniktir. MEB (MEB;2013) ilköğretim

İngilizce programında “Öğrenciler “Bir dil hakkında bir şeyler öğrenmek” yerine “o dille bir şeyler” yaparak İngilizce iletişim becerilerini geliştirirler.” ifadesi BT uygulanan ortamlarda gerçekleşmektedir. MEB programında ortaya konulan hedeflerin, öğrenciye dil hakkında bilgi vermek yerine, ancak öğrenciye dilin kullanımıyla ilgili iletişim ortamları hazırlamakla mümkün olacağı bir gerçeklik olarak önümüzde durmaktadır.

Krashen ve Ellis, tarafından ifade edildiği üzere dilin yaşamsal olarak kullanılmasını sağlayan yöntem ve teknikler sınıf içinde öğretmen ve öğrenci tarafından uygulanmalıdır.

“Fakat yaşayan yabancı dillerin bir iletişim, etkileşim ve öğrenme aracı olarak kullanıldığı durumlarda, geleneksel yöntemin yarar sağlamayacağı açıktır. Dil hakkında bilgi veren değil, öğrenciye zengin anlaşılabilir girdi sağlayan, dili iletişim ve öğrenme aracı olarak gören yöntemlere gereksinim vardır.” (Krashen, 1989;1998; 2000; 2003; Ellis, 1994;1997, Işık,2008’dan)

Bugüne kadar yapılan çalışmalar sonucunda, ülkemizde İngilizce öğretiminin başarıya ulaşması konusunda makro ve mikro düzeyde çok çeşitli öneriler sunulmuştur. Ancak bu konuda yapılması önerilen

“koordinasyon kurulu oluşturmak, yabancı dil eğitiminin planlamasını yapmak, yeni bir yabancı dil müfredatı (izlencesi) oluşturmak, yönetsel düzenleme, yabancı dil öğretmeni yetiştirme ve hizmet içi eğitimi sistemini düzenlemek.” (Işık,2008)

gibi makro düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, sınıftaki öğrenmeyi hızlı bir şekilde etkileyecek ve kısa sürede sonuç verecek önlemler değildir. Ancak yine Işık tarafından aynı makalenin sonuç bölümünde belirtilen ve arzulanan “..... ulusal yabancı dil öğretim sistemleri ve malzemelerinin oluşturulması ile dışa bağımlılığın azaltılması açısından, önem taşımaktadır.” (Işık,2008) ifadesinin tam karşılığı olan milli, özgün bir öğretim tekniği olan Boray Tekniğidir. Çünkü Boray Tekniği ile öğrenciler İngilizce hakkında bilgi edinmek ve İngilizceyi tanımak yerine, günlük hayatlarında iletişim amaçlı olarak İngilizceyi kullanarak, İngilizce iletişim kullanabilir hale gelmekte ve kazandıkları yüksek motivasyonla da İngilizceyi öğrenmeye devam etmektedirler.

“Günümüzde yabancı dil eğitiminde, artık sadece dillerin dilbilgisel, sözcüksel ve yapısal özelliklerini kazandırmaya yönelik yaklaşımların geçerliliğini yitirmiş olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, günümüzde iletişim boyutu olmayan dilbilgisi kurallarının öğretilmesine dayalı geleneksel dil dersi, yerini yabancı dilde

iletişim yetisi kazandırmaya dayalı dil öğrenimi anlayışına bırakmıştır.” (Haznedar,2010).

Haznedar tarafından ifade edilen dil öğrenim anlayışı kendini Boray Tekniğinde tam olarak göstermektedir.

Ölü Balık Sendromu (ÖBS) öğrencilerin İngilizce öğrenmelerini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. BT öğrencileri Ölü Balık Sendromundan çıkarmayı ve İngilizce öğrenme için öğrencide güdülenme sağlamayı İngilizce öğrenmenin ilk adımı olarak görür. Gardner (2001), güdülenmenin öğrenme üzerindeki etkisini açıklarken gerekli düzeyde güdülenen kişilerin amaçlarına varabilmek için gayret gösterebildiklerini ve yapacakları işte odaklanarak işi tamamlayana kadar kararlılıklarını korudukları ve bu süreçte azimle mücadele ederken, stratejilerini uygularken başarılarını olumlu bir pekiştireç olarak kullanır. BT Ölü Balık Sendromundan öğrencileri kurtarabilmek amacıyla, ses kayıtları ile öğrencide konuşma farkındalığı geliştirmeye başlar. Öğrencilerde bu farkındalığın oluşturulması sonrasında yararlı cümlelerin kullanımı ve istasyon çalışmaları ile İngilizce aşinalığı ve başarabileceği inancı öğrencilere kazandırılır. Dersler oyunlar, eğlenceli şakalar ile öğrencilerin yaşamaktan zevk aldığı süreçlere dönüştürülür. Öğrencilerin enerjisini yükseltecek, odaklanmalarını

sağlayacak, takım çalışmasını destekleyen oyunlar derslerin temel öğelerindedir. Kelime öğrenmek yerine öncelikli olarak İngilizce dilinin anadil olarak konuşulduğu ülkelerdeki günlük hayatta kullanılan Yararlı Cümleler öğrencilere öğretilir. Bu cümlelerde Kedi Tekniği ile vurgulanması gereken yerler gösterilir ve bununla ilgili geliştirici alıştırmalar okulda ve evde öğrenciler tarafından yapılır. Renkli Konuşmalar ile öğrencilerin öğrendiklerini her ortamda kullanarak Konuşma ve anlamayı pekiştirmeleri sağlanır.

Boray Tekniği klasik-gelenekçi İngilizce öğretim yöntemleri yerine yeni, öğrenci ve öğretmenle dost, kolay kullanılabilen, etkisini kısa sürede gösteren bir teknik olarak sınıflarda yerini almalıdır. Haznedar tarafından yapılan araştırma sonucunda da yeni ve etkili modern teknik ve yöntemlere duyulan ihtiyaç şu şekilde ifade edilmiştir. “Bu araştırmada, öğretmenlerin gerçekte iletişime dayalı dili kullanmaya dayalı yöntemler konusunda bilgi sahibi oldukları, ancak sınıf-içi uygulamada hala geleneksel dil öğretim yöntemlerinin ve tekniklerinin büyük ölçüde ağırlığını koruduğu görülmüştür. Bu nedenle, öğretmenlerin çağdaş dil öğretim yöntemlerinden daha

çok yararlanmaları konusunda duyarlılıkları artırılmalıdır.” (Haznedar,2010)

M.E.B ilkokul, ortaokul ve lise programlarında konuşma (speaking) ağırlıklı bir yaklaşımın, programa dahil edilmesi Boray Tekniğini İngilizce öğretimi bakımından daha önemli ve gerekli hale getirmektedir. Özellikle ilkokul sınıflarında konuşma ve anlama yeteneklerinin geliştirilmesi önemlidir. Boray Tekniği de tam burada çok işlevsel rol oynayabilecek özelliklere sahip bir teknik olarak sunulmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1.Araştırmanın Deseni

Araştırma deneysel bir çalışmadır. Çalışmada gruplar rastgele seçilmiştir. (Altunışık v.d,2007). Araştırmada 5. ve 7. sınıflardan birer kontrol ve birer deney grubu kullanılmıştır. İki ayrı sınıf düzeyinde, ortaokul 5. ve 7. sınıf öğrencileri ikiye şube olarak çalışmaya katılmıştır. Şubelerden biri kontrol grubu, diğeri de BT'nin uygulandığı deney sınıfı olarak seçilmiştir. Ayrıca kontrol gruplarının başarı gelişimlerini karşılaştırmak üzere 6. ve 8. sınıfların benzer verileri de karşılaştırma amaçlı kullanılmıştır.

Tablo.1. Çalışmanın Deseni

	5.Sınıf	7.Sınıf	6.Sınıf	8.Sınıf
BT (+)	D5	D7	---	---
BT (-)	K5	K7	K6	K8

Çalışmanın bağımsız değişkeni Boray tekniği ve Geleneksel yöntemdir. Bağımlı değişken ise öğrencilerin Oxford-Online sınav sonuçlarıdır.

3.2.Çalışma Grubu

Çalışmada kullanılan gruplardan 5. sınıflar olarak 26 öğrenciden oluşmaktadır. Diğer grup olan 7. sınıflarda ise 21 öğrenci vardır. Öğrencilerin yaşları 5. sınıflar için 10-11, 7. sınıflar için ise 12-13 yaş aralığındadır. Çalışma grubu öğrencileri 5. sınıflarda kontrol grubu 12, deney grubu 14 öğrenciden; 7. sınıflarda ise kontrol grubu 11, deney grubu 10 öğrenciden oluşmaktadır. Ayrıca kontrol gruplarının başarı gelişimlerini karşılaştırmak üzere 6. ve 8. sınıfların benzer verileri de karşılaştırma amaçlı kullanılmıştır.

3.3. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı Boray Tekniğinin 5. ve 7. sınıf öğrencilerinin İngilizce başarılarına etkisini incelemektir. Çalışmanın denenceleri:

- 1) Boray Tekniği (BT) kullanılan sınıfların Oxford-online sınavlarındaki başarı düzeyi, BT kullanılmayan sınıflardan daha yüksek olacaktır.
- 2) Boray Tekniği kullanılan sınıfların, sene başındaki ve sene sonundaki Oxford-online sınavları arasındaki başarı artışı, BT kullanılmayan sınıflardan daha yüksek olacaktır.

şeklinde dir.

3.4.Veritoplama Araçları

Çalışmaya katılan öğrencilerin girmiş oldukları Oxford-Online sınav sonuçları ve yılsonu İngilizce dersi başarı notları kullanılmıştır. Sadece çalışmada kontrol ve deney grubu olarak bulunan 5. ve 7. sınıflar dışında, kontrol grubu olarak kullanılan şubelerin başarı değişimleriyle karşılaştırmak için 6. ve 8. sınıfların da Oxford-Online sınav sonuçlarından yararlanılmıştır.

3.5. Veri Toplama Süreci

Veriler, 2014-2015 öğretim yılını kapsamaktadır. Çalışmanın yapıldığı ortaokuldaki her sınıf sene başında, Ekim ayı içerisinde, Oxford-Online sınavlarına alınmıştır. Ayrıca, ikinci dönem başında Şubat ayında ve yılsonu Haziran ayında Oxford-Online sınavları bu sınıflara uygulanmıştır.

Oxford-online sınavları öğrencileri online olarak İngilizce düzeylerini iki bölümde test eden sınavlardır. Bu bölümlerde dilbilgisi, dil kullanımı, sözcük bilgisi ve dinleme becerileri ölçülmektedir. Her öğrenci bilgisayar karşısında kulaklıklarını takarak kendi şifresiyle sınavı uygulamaktadır. (Oxford University Press,2017)

3.6. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Grupların Oxford-Online sınav puanları, öğrencilerin yılsonu İngilizce dersi ve yılsonu genel başarı durumları karşılaştırılmıştır. Sınıfların başlangıç durumunda birbirlerinden farklı olup olmadıklarını görmek için bir önceki yılın yılsonu ortalamaları ve yılsonu İngilizce dersi ortalamaları karşılaştırılmıştır. İki Grup arasındaki farklılıkların incelenmesinde genellikle t-testi kullanılmaktadır (Altunışık v.d,2007). Grupların karşılaştırılmasında t-testi kullanılmıştır.

4. SONUÇLAR

Çalışmada yer alan 5. ve 7. Sınıfların deney ve kontrol sınıfları için elde edilen sonuçlar bu bölümde paylaşılmıştır. Önce 5. Sınıfların daha sonra ise 7. Sınıfların sonuçları tablolarda verilmiştir.

Tablo.2. 5.Sınıfların Dördüncü Sınıf Yılsonu Genel Başarı Ortalamaları

Sınıf	n	Ortalama	SS
D5	14	87,32	12,65
K5	12	92,60	6,90

Tablo.2'de 5.Sınıfların deney ve kontrol gruplarının dördüncü sınıf yılsonu genel başarı ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. Sonuçlara göre her iki grubunda ortalamaları da standart sapmaları da

birbirinden farklıdır. Her iki grubun arasında anlamlı fark olup olmadığının anlaşılabilmesi için t-testi yapılmış ve sonuçlar Tablo.3'de sunulmuştur.

Tablo.3. 5.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Dördüncü Sınıf Yıl Sonu Genel Başarı Ortalamaları t-test Sonuçları

	Levene's Test for Equality of		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Differe nce	Std.Err or Differe nce	95% Confidence Interval of the	
								Lower	Upper
Equal variances assumed	0,929	0,345	1,288	24	0,210	5,28286	4,10038	-3,17991	13,74562
Equal variances not assumed			1,345	20,658	0,193	5,28286	5,28286	-2,89128	13,45699

Tablo.3'teki sonuçlara göre sınıflar arasında dördüncü sınıf yılsonu genel başarı

ortalamaları arasındaki fark anlamlı ($p>0,05$) bulunmamaktadır.

Tablo.4. 5.Sınıfların Dördüncü Sınıf Yılsonu İngilizce Ortalamaları

Sınıf	n	Ortalama	SS
D5	14	83,14	15,86
K5	12	89,86	8,65

Tablo.4'de 5. Sınıfların deney ve kontrol gruplarının dördüncü sınıf yılsonu İngilizce başarı ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. Sonuçlara göre her iki grubunda ortalamaları da standart sapmaları da

birbirinden farklıdır. Her iki grubun arasında anlamlı fark olup olmadığının anlaşılabilmesi için t-testi yapılmış ve sonuçlar Tablo.5'de sunulmuştur.

Tablo.5. 5.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Dördüncü Sınıf Yıl Sonu İngilizce Başarı Ortalamaları t-test Sonuçları

	Levene's Test for Equality of		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the	
								Lower	Upper
Equal variances assumed	3,655	0,068	1,308	24	0,203	6,72071	5,13718	-3,88191	17,32334
Equal variances not assumed			1,366	20,646	0,187	6,72071	4,91922	-3,52004	16,96146

Tablo.5'teki sonuçlara göre sınıflar arasında dördüncü sınıf yılsonu İngilizce başarı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Her iki tablodaki sonuçlar değerlendirildiğinde, 5.Sınıflar deney ve kontrol

sınıflarının, gerek genel akademik başarı gerekse İngilizce başarı düzeyleri bakımından birbirinin benzeri düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo.6. 5.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Oxford-Online Sınav Ortalamaları

Sınıf	1.Sınav			2.Sınav			3.Sınav		
	n	X	ss	n	X	ss	n	X	ss
D5	14	28,21	10,01	14	49,71	14,91	14	56,36	16,19
K5	12	40,92	15,81	12	53,50	16,73	12	64,25	16,94

Tablo.6'daki sonuçlar öğretim süreci başlangıcında, Oxford-Online sınavında kontrol grubunun sınav ortalamasının deney grubunun ortalamasından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Benzer biçimde,

standart sapmalar karşılaştırıldığında, deney grubu öğrencileri arasındaki farklılığın ($s.s=10,01$) kontrol grubuna göre daha az olduğu ($s.s=15,81$) görülmektedir. Bu sonuçlar deney grubunun daha az bilgisi

olan ve bilgi düzeyleri birbirine daha yakın öğrencilerden oluştuğunu göstermektedir. Oxford-Online Sınavları olarak yapılan üç ayrı sınavda 5.sınıfların deney ve kontrol grupları arasında olan farklılıkların anlamlı

olup olmadığını belirlemek amacıyla, elde edilen Oxford-Online sınav sonuçları t-test ile karşılaştırılmıştır. Sonuçlar Tablo.7'de sunulmuştur.

Tablo.7. 5.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Birinci, İkinci ve Üçüncü Oxford-Online Sınavı t-test Sonuçları

Oxford-Online Sınavı	Equal variances	Levene's Test for		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the	
									Lower	Upper
1.Ölçme	assumed	3,490	0,074	-2,48	24	0,020	-12,70238	5,11119	-23,2513	-2,15340
	not			-2,40	18,055	0,027	-12,70238	5,28970	-23,8132	-1,59154
2.Ölçme	assumed	0,014	0,908	-0,61	24	0,547	-3,78571	6,20452	-16,59122	9,01979
	not			-0,60	22,323	0,552	-3,78571	6,26176	-16,7609	9,18949
3.Ölçme	assumed	0,170	0,684	-1,213	24	0,237	-7,89286	6,50767	-21,3240	5,53831
	not			-1,20	23,025	0,239	-7,89286	6,53132	-21,40311	5,61740

Tablo.7'deki sonuçlar öğretim süreci başlangıcında kontrol grubunun deney grubuna göre İngilizce başarıları olarak anlamlı düzeyde ($p < 0,05$) daha başarılı düzeyde bulunduğunu göstermektedir. Ancak ikinci Oxford-Online sınavında kontrol grubu ve deney grubu arasında başlangıçta olan farkın neredeyse yok olduğunu ve başarı düzeyleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını

($p > 0,05$) göstermektedir. Birinci sınav sonucunda deney grubu ve kontrol grubu arasındaki başarı düzeyleri arasındaki fark, ikinci sınavda anlamlı düzeyde bulunmamıştır. MBT uygulanan deney sınıfı, kontrol sınıfı ile arasında bulunan başlangıçtaki farkı büyük ölçüde kapatmıştır. Üçüncü sınav sonuçları da incelendiğinde her iki grup arasında fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$).

Tablo.8. 5.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Oxford-Online Sınav Ortalamaları Arasındaki Fark ve Değişim Yüzdeleri

	Oxford-Online 2. ve 1. Sınavlar Arasındaki		Oxford-Online 3. ve 2. Sınavlar Arasındaki		Oxford-Online 3. ve 1. Sınavlar Arasındaki	
	Fark	Değişim Yüzdesi	Fark	Değişim Yüzdesi	Fark	Değişim Yüzdesi
D5	21,50	76,2%	6,65	47,50%	28,15	99,79%
K5	12,58	30,7%	10,75	89,58%	23,33	57,01%

Beşinci sınıflardaki deney ve kontrol gruplarının, Oxford-Online sınavlarındaki sınavlar arası ortalama farkları ve her iki sınav arasındaki değişim yüzdeleri Tablo.8’de verilmiştir. Deney grubunun sonuçlarına bakıldığında yüzdesel olarak daha fazla gelişim kaydettiği görülecektir. Kontrol sınıfının başlangıç ve son sınav sonuçları arasındaki değişime bakıldığında sadece %57,01 değişim gerçekleşirken, aynı

yüzde deney grubu için %99,79 olmuştur. İkinci ve birinci sınavlar arasındaki değişim yüzdesi, kontrol sınıfı için % 30,7 iken, deney sınıfı için bu değer %76,1 olmuştur. Bu fark MBT yöntemi kullanılan sınıfın Oxford-Online sınavlarında başarısını daha yüksek düzeyde arttırdığının bir göstergesidir. Daha geriden gelen bir sınıf sene sonunda daha yüksek düzeyde başlayan sınıfa büyük ölçüde yaklaşmıştır.

Tablo.9. 5.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Oxford-Online Sınav Ortalamalarının Her Sınav için Deney-Kontrol Grup Puan Oranları

	1.Sınav	2.Sınav	3.Sınav
D5	28,21	49,71	56,36
K5	40,92	53,50	64,25
D5/K5	%68,9	%92,9	%87,7

Beşinci sınıflar deney ve kontrol sınıflarının Oxford-Online sınavlarında aldıkları

ortalamalar incelendiğinde birinci sınav sonunda deney sınıfının ortalamasının

kontrol sınıfının ortalamasına oranı, birinci sınavda %68,9 iken son sınavda %87,7'ye ulaşmıştır. Bu sonuca göre MBT

kullanıldığında öğrencileri daha başarılı yapmak mümkün olabilmektedir.

Tablo.10. 7.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Altıncı Sınıf Yıl Sonu Genel Başarı Ortalamaları

Sınıf	n	Ortalama	SS
D7	10	80,93	8,95
K7	11	83,57	9,77

Tablo.10'da 7. Sınıfların deney ve kontrol gruplarının altıncı sınıf yılsonu genel başarı ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. Sonuçlara göre her iki grubunda ortalamaları da standart sapmaları da

birbirinden farklıdır. Her iki grubun arasında anlamlı fark olup olmadığının anlaşılabilmesi için t-testi yapılmış ve sonuçlar Tablo.11'de sunulmuştur.

Tablo.11. 7.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Altıncı Sınıf Yıl Sonu Genel Başarı Ortalamaları t-test Sonuçları

	Levene's Test for Equality of		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error or Difference	95% Confidence Interval of the	
								Lower	Upper
Equal variances assumed	0,070	0,935	-0,643	19	0,528	-2,63609	4,10123	-11,22006	5,94788
Equal variances not assumed			-0,646	18,997	0,526	-2,63609	4,08331	-11,18264	5,91046

Tablo.11'deki sonuçlar, yedinci sınıf deney ve kontrol sınıfları arasında yılsonu genel başarı düzeyleri bakımından istatistiksel olarak

anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir ($p > 0,05$).

Tablo.12. 7.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Altıncı Sınıf Yılsonu İngilizce Ortalamaları

Sınıf	n	Ortalama	SS
D7	10	78,21	15,36
K7	11	77,77	13,75

Tablo.12’de 7.Sınıfların deney ve kontrol gruplarının altıncı sınıf yılsonu İngilizce başarı ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. Her iki grubun ortalamaları da standart sapmaları da birbirinden farklıdır.

Her iki grubun İngilizce yılsonu ortalamaları arasında anlamlı fark olup olmadığının anlaşılabilmesi için t-testi yapılmış ve sonuçlar Tablo.13’de sunulmuştur.

Tablo.13. 7.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Altıncı Sınıf Yıl Sonu İngilizce Başarı Ortalamaları t-test Sonuçları

	Levene's Test for Equality of		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std.Err or Difference	95% Confidence Interval of the	
								Lower	Upper
Equal variances assumed	0,144	0,709	0,068	19	0,946	0,43418	6,35060	-12,85777	13,72614
Equal variances not assumed			0,068	18,201	0,947	0,43418	6,38566	-12,97097	13,83934

Tablo.13’deki sonuçlara göre sınıflar arasında altıncı sınıf yılsonu İngilizce başarı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0,05$)

Tablo.11 ve 13’deki sonuçlar değerlendirildiğinde, 7.Sınıflar deney ve kontrol

sınıflarının, altıncı sınıf verilerine göre gerek genel akademik başarı gerekse İngilizce başarı düzeyleri bakımından birbirinin benzeri düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo.14. 7.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Oxford-Online Sınav Ortalamaları

Sınıf	1.Sınav			2.Sınav			3.Sınav		
	n	X	s.s	n	X	s.s	n	X	s.s
D7	10	8,60	11,66	10	10,60	12,53	10	23,90	7,13
K7	11	16,64	18,66	11	14,82	11,45	11	15,36	14,24

Yedinci sınıfların, deney ve kontrol olarak, Oxford-Online sınav sonuçları incelendiğinde, deney sınıfının ortalamasının her üç sınav sonucunda da yükseldiğini

görmekteyiz. Ancak kontrol sınıfının ortalaması, ikinci sınavda düşmüş daha sonra ise üçüncü sınavda ikinci sınava göre çok az artmıştır.

Tablo.15. 7.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Birinci, İkinci ve Üçüncü Oxford-Online Sınavı t-test Sonuçları

Oxford-Online Sınavı	Equal variances	Levene's Test for		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	90% Confidence Interval of the	
									Lower	Upper
1.Ölçme	assumed	2,244	0,151	-1,169	19	0,257	-8,03636	6,04296	-19,9278	3,85508
	not			-1,194	16,961	0,249	-8,03636	6,04296	-19,74173	3,66900
2.Ölçme	assumed	0,121	0,732	-0,80	19	0,430	-4,2818	5,22344	-13,26781	4,83145
	not			-0,80	18,337	0,433	-4,2818	5,22344	-13,3256	4,88928
3.Ölçme	assumed	5,085	0,036	1,708	19	0,104	8,53636	7,15888	-0,10470	17,17742
	not			1,760	15,000	0,099	8,53636	7,15888	0,03490	17,03782

Tablo.15'deki sonuçlar, 7.sınıflarda kontrol grubu ve deney grubu arasında Oxford-Online 1. ve 2. Sınav sonuçlarına göre deney ve kontrol ortalamaları arasında anlamlı bir

fark bulunmamasına rağmen, üçüncü sınavda deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı düzeye ($p < 0,1$) yakın bir farkın oluştuğunu göstermektedir. Üçüncü sınav

sonucunda deney grubunun ortalaması kontrol grubundan oldukça, neredeyse %50'si kadar fazladır.

Tablo.16. 7.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Oxford-Online Sınav Ortalamaları Arasındaki Fark ve Değişim Yüzdeleri

	Oxford-Online 2. ve 1. Sınavlar Arasındaki		Oxford-Online 3. ve 2. Sınavlar Arasındaki		Oxford-Online 3. ve 1. Sınavlar Arasındaki	
	Fark	Değişim Yüzdesi	Fark	Değişim Yüzdesi	Fark	Değişim Yüzdesi
D7	2,00	%23,26	13,3	%133,0	15,30	%177,91
K7	-1,82	-%10,94	0,54	%4,91	-1,28	-%7,69

Yedinci sınıflardaki deney ve kontrol gruplarının, Oxford-Online sınavlarındaki sınavlar arası ortalama farkları ve her iki sınav arasındaki değişim yüzdeleri Tablo.16'da verilmiştir. Deney grubunun sonuçlarına bakıldığında yüzdesel olarak daha fazla gelişim kaydettiği görülmektedir. Kontrol sınıfının başlangıç ve son sınav sonuçları arasındaki değişime bakıldığında, kontrol sınıfının üçüncü sınavdaki ortalamasının birinci sınav ortalamasından düşük olduğu ve değişimin -%7,69 olarak

gerçekleştiği görülmektedir. Aynı yüzde deney grubu için %177,91 olmuştur. İkinci ve birinci sınavlar arasındaki değişim yüzdesi kontrol sınıfı için - % 10,94 iken, deney sınıfı için bu değer %23,26 olmuştur. Bu fark MBT yöntemi kullanılan sınıfın Oxford-Online sınavlarında başarısını daha yüksek düzeyde arttırdığının bir göstergesidir. Sene başında daha geriden gelen deney sınıfı, sene başında daha yüksek düzeyde başlayan sınıfı, sene sonunda yapılan 3. sınavda çok büyük bir farkla geçmiştir.

Tablo.17. 7.Sınıf Deney ve Kontrol Sınıflarının Oxford-Online Sınav Ortalamalarının Her Sınav için Deney-Kontrol Grup Puan Oranları

	1.Sınav	2.Sınav	3.Sınav
D7	8,60	10,60	23,90
K7	16,64	14,82	15,36
D7/K7	%51,68	%71,52	%155,60

Yedinci sınıflar deney ve kontrol sınıflarının Oxford-Online sınavlarında aldıkları ortalamalar incelendiğinde birinci sınav sonunda deney sınıfının ortalamasının kontrol sınıfının ortalamasına oranı, birinci sınavda %51,68 iken son sınavda %155,6'ya ulaşmıştır. İlk sınavda kontrol grubunun aldığı ortalamanın yaklaşık yarısını alabilen (%51,68) deney grubu, sene sonunda yapılan sınavda ise kontrol grubunun aldığı ortalamanın yarısı kadar daha fazla bir ortalamaya (%155,60) sahip olmuştur. Bu sonuca göre MBT kullanıldığında öğrencileri daha başarılı yapmak mümkün olabilmektedir.

Beşinci ve yedinci sınıflarda yapılan deney-kontrol grupları çalışmasını okulun genelinde değerlendirmek amacıyla, Oxford-Online sınavına giren ve MBT kullanılmayan, bir şubeden oluşan altıncı ve sekizinci sınıfların Oxford-Online sınav ortalamaları da karşılaştırma amaçlı kullanılmıştır.

Tablo.18. 6.ve 8. Sınıfların Oxford-Online Sınav Ortalamaları

Sınıf	1.Sınav			2.Sınav			3.Sınav		
	n	X	ss	n	X	ss	n	X	ss
6.Sınıf	11	15,9	10,40	11	15,5	14,60	11	16,3	15,4
8.Sınıf	10	23,7	15,6	10	-	-	10	27,0	16,6

Altıncı ve sekizinci sınıfların Oxford-Online sınav ortalamaları Tablo.8’de verilmiştir. Sekizinci sınıflar ikinci sınava girmedikleri için, sekizinci sınıflara ait ikinci sınav ortalamaları bulunmamaktadır.

Altıncı ve sekizinci sınıfların Oxford-Online sınav sonuçları da, MBT kullanılmayan beşinci ve yedinci sınıfların kontrol gruplarının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Tüm grupların Oxford-Online sınav ortalamalarını daha iyi karşılaştırabilmek amacıyla, elde bulunan tüm sınav ortalamaları Tablo-19’da toplu olarak sunulmuştur.

Oxford-Online sınav ortalamaları incelendiğinde, MBT kullanılmayan sınıflarda Oxford-Online sınavlarında beşinci sınıflar hariç, 1. ve 3. Sınıflar arasında kayda değer bir gelişim bulunmamaktadır. Bazı gruplarda ilk sınava göre son sınavın ortalaması daha düşük olmuştur. Kontrol gruplarından en iyi gelişimi gösteren beşinci sınıfların ortalamalarındaki değişim de her iki deney grubunun ortalamalarının değişiminden oldukça geride kalmıştır. Tablo-19 incelendiğinde, BT kullanılan deney gruplarında gelişimin başlangıçtaki ortalamaların iki ile üç kat arasında bir değere ulaştığını görülmektedir.

Tablo.19. Okul genelinde BT Kullanılan Deney ve BT Kullanılmayan Kontrol Sınıflarının Oxford-Online Sınav Ortalamaları Arasındaki Fark ve Değişim Yüzdeleri

	Oxford-Online 2. ve 1. Sınavlar Arasındaki		Oxford-Online 3. ve 2. Sınavlar Arasındaki		Oxford-Online 3. ve 1. Sınavlar Arasındaki	
	Fark	Değişim Yüzdesi	Fark	Değişim Yüzdesi	Fark	Değişim Yüzdesi
D5	21,50	%76,2	6,65	%47,50	28,15	%99,79
D7	2,00	%23,26	13,3	%133,0	15,30	%177,91
K5	12,58	%30,7	10,75	%89,58	23,33	%57,01
K7	-1,82	-%10,94	0,54	%4,91	-1,28	-%7,69
K6	-0,40	-%2,52	0,80	%5,16	0,40	%2,52
K8	---	---	---	---	3,30	%13,92

Tablo.19'daki sonuçlar BT kullanan sınıflarda ilk sınav ve son sınav arasında önemli bir gelişimin olduğunu çok net olarak göstermektedir. Beşinci sınıflarda BT uygulanan sınıf, uygulanmayan sınıfın iki katı kadar bir gelişim göstermiştir. Yedinci sınıflarda ise BT kullanılan sınıf, uygulanmayan sınıfın yaklaşık dokuz kat daha fazla gelişim göstermiştir. BT kullanılmayan tüm sınıflara bakıldığında değişim yüzdeleri %7,69 ile %57,01 arasında değişmektedir. En yüksek değişim oranının beşinci sınıflarda çıkmış olması, beşinci sınıfların İngilizce hazırlık sınıfı olması nedeniyle diğer sınıfların yaklaşık ortalama iki katı kadar haftalık ders saatlerinin fazla olması ile açıklanabilir. Ancak BT uygulanan sınıflarda bu sırasıyla %99,79 ve %177,91 olmuştur. BT uygulanan ve uygulanmayan sınıfların Oxford-Online sınavlarında elde etmiş oldukları 1. Ve 3. Sınav puan ortalamalarındaki değişimin, BT uygulanan sınıfların lehine daha yüksek olması İngilizce öğrenme ortamlarında BT'nin kullanılması gerekliliğini işaret etmektedir.

5. TARTIŞMA ve YORUMLAR

Çalışmanın birinci denencesi yapılan ölçümler sonunda sağlanmıştır. Boray Tekniği (BT) kullanılan sınıfların Oxford-online sınavlarındaki başarı düzeyi, BT kullanılmayan sınıflardan daha yüksek olmuştur. Bu sonuç, Boray Tekniğinin,

ülkemizin İngilizce sorunlarına çözüm olabileceğinin göstergesidir. Hanbay'ın (2013) ifade ettiği haftalık ders saatlerindeki yetersizliği gidermeye de ihtiyaç bırakmayacak derecede haftada 2-4 saatlik bir ders ile bile önemli bir yol alınabilecektir. İkinci denence de, Boray Tekniği kullanılan sınıfların, sene başındaki ve sene sonundaki Oxford-online sınavları arasındaki başarı artışı, BT kullanılmayan sınıflardan daha yüksek olmuştur. Tablo-8 incelendiğinde 5. Sınıfların deney grubu (%99,79) 1.ve 3. Oxford-online sınavlarında kontrol sınıfının (%57,01) yaklaşık iki katı kadar fazla gelişim göstermiştir. Cameron(2001) İngilizce öğrenilen sınıflarda öğretmenin tarafından kullanılan yöntemin, öğrenilenler üzerinde önemli etkisi olduğunu ifade etmektedir.

Boray Tekniği klasik-gelenekçi İngilizce öğretim yöntemleri yerine yeni, öğrenci ve öğretmenle dost, kolay kullanılabilen, etkisini kısa sürede gösteren bir teknik olarak sınıflarda yerini almalıdır. Şöyle ki, günümüzde iletişim boyutu olmayan dilbilgisi kurallarının öğretilmesine dayalı geleneksel dil dersi, yerini yabancı dilde iletişim yetisi kazandırmaya dayalı dil öğrenimi anlayışına bırakmıştır (Haznedar,2004). Öğrencinin dil öğrenme sınıflarında yaşadığı öğrenme deneyimleri çeşitliliği, öğrencinin yabancı dilinin nasıl geliştiğini büyük ölçüde etkileyecektir.

Jacobs ve Farrell (2003) tarafından başarılı bir öğretim için gerekli görülen, öğrencinin özerkliği, anlam üzerine odaklanma, düşünme becerileri, öğrenme ortağı olan öğretmenler gibi özellikler Boray Tekniğinin başarılı olmasını sağlamaktadır.

Ortaya çıkan sonuçlar BT uygulanan sınıfların daha fazla gelişim gösterdiğini işaret etmektedir. Altıncı ve sekizinci sınıflarda birer şube olduğu için deney-kontrol grupları oluşturulamadığından, bu sınıflar ilave bir kontrol grubu olarak değerlendirilmiştir. Bu gruplarda, 5. ve 7. sınıflardaki kontrol sınıflarına benzer gelişme göstermişlerdir.

İngilizce öğretiminde 1950'li yıllardan bugüne kadar etkili olana İşitsel-Görsel yöntemin etkinliğinden (Bekleyen,2015) yararlanılarak tasarlanan Boray Tekniği, öğretmenlere sınıf içi doğrudan etkin uygulama imkânı oluşturarak İngilizce konuşmanın önünde ülkemiz insanına özgü engelleri ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, Boray Tekniği, Parker (2015) tarafından ifade edile "İngilizce Öğrenemiyorum" öğrenilmiş çaresizliğe de çok etkili bir çözüm getirerek tüm öğrencilerden bu algıyı kaldırıyor.

Çalışmada öğretmenler tarafından gözlemlenen en önemli hususlardan biri de BT kullanan öğrencilerin özgüvenleri ve derse katılımları, diğer sınıf öğrencilerine göre daha iyidir. BT sınıflarında oluşturulan ortam diğer sınıflara göre daha katılımcı ve

her öğrencinin aktif olarak öğrenme sürecinde yer aldığı bir çevre olarak öğrencilerin derse karşı daha olumlu bir tutum içinde bulunma olasılığını da etkileyebilmektedir. Bu durumda başarı ve tutumlar arasında bulunan önemli ilişkinin sonucudur. (Karabıyık, Alcı, Toprak, Arıcı, 2012)

Ülkemizin İngilizce öğreniminde daha nitelikli bir düzeye taşınması amacıyla BT sınıf ortamlarında kullanılmaya başlanmalı ve en kısa sürede, gerek yapılacak bilimsel çalışmalar gerekse okullarda uygulanma bakımından tüm ülke çapına yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Bir yaklaşımın, yöntemin bulunamadığını ifade etmektedir. Ayrıca O halde yapılması gereken öncelikle ikinci bir dilin en etkili ve kolay biçimde nasıl öğretileceğinin bilimsel olarak araştırılması ve anadille eğitim yapan kurumlara destek verilmesidir. (Çelebi,2006) tarafından ifade edilen yabancı dilin (İngilizcenin) ikinci dil olarak nasıl öğretileceğinin öncelikli olarak araştırılması gerekiyorsa, bu konuda oldukça iddialı olan ve ülkemizde İngilizcenin konuşulamamasına, öğrenilememesine çare olduğunu iddia eden Boray Tekniğini bilimsel olarak araştırılmasına bir an önce başlanmalıdır.

6. ÖNERİLER

Gelecek çalışmaların, daha büyük özel ve resmi okullarda yapılması, sadece ortaokullarda değil ayrıca ilkokul, lise ve üniversite düzeyinde de yapılması, mümkün olan okullarda tüm sınıf düzeylerini kapsamaması, öğrencilerin motivasyon(güdülenme), özgüven, özsaygı v.b özelliklerini BT'nin nasıl etkilediğinin araştırılması, BT'nin hangi ortamlarda, nasıl kullanılması durumunda daha olumlu sonuçlar verdiğini sorgulanması, öğrenci, öğretmen, velilerin ve yöneticilerin, MBT uygulanan koşullarda, İngilizce öğrenimine karşı algılarında bir değişim olup olmadığının incelenmesi varsa bu değişimin hangi yönde olduğunun belirlenmesi,

Yapılan çalışma, özel bir ortaokulda yapılmıştır. Sonuçlar bu okul çevresinde elde edilmiştir. Ancak çalışma yapılan okulu yeni kurulmuş bir okul olduğu için, okula resmi kurumlardan gelen öğrencilerinde bulunduğu bir gerçektir. 2013 yılından itibaren ilkokul 2. Sınıftan itibaren İngilizcenin zorunlu hale gelmesi sebebiyle (Demirel, 2016), gelecek çalışmalarda 2. Sınıftan itibaren Boray Tekniğinin her yönüyle, İngilizcenin zorunlu olduğu sınıflarda başarıyı nasıl etkilediğinin araştırılması bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır

Bu çalışmada öğrencilerin İngilizce başarılarını karşılaştırmak için Oxford-Online

sınavları kullanılmıştır. Ancak, İngilizce kullanabilme düzeyini ölçmek amacıyla farklı sınavlardan da yararlanılması, sonuçların güvenilirliğini arttıracaktır.

İngilizcenin BT ile öğrenilmesi durumunda öğrencilerin sonraki yaşamlarında dili kullanma becerilerinin etkin kalma düzeyinin incelenmesi, hususlarının dikkate alınarak yapılması önerilmektedir. Nunan (2003) tarafından ifade edilen bize göre daha iyi İngilizce öğretimi yapan ülkeler için bile kaynak israfından bahsedilirken, ülkemizdeki İngilizce öğrenimine ayrılan kaynakların daha verimli kullanılabilmesi için Boray Tekniği bir fırsat kapısı olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- 1) Altunışık v.d, (2007). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı. Sakarya:Sakarya Yayıncılık.
- 2) Bekleyen, N. (2015). *Dil Öğretiminin Tarihsel Gelişimi. Dil Öğretimi.* Ankara: Pegem Akademi.
- 3) Cameron,L.,(2001).*Teaching Languages to Young Learners.* Cambridge, England: Cambridge University Press.
- 4) Çelebi, M.D.(2006). Türkiye'de Anadil Eğitimi ve Yabancı Dil Öğretimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, (2), 285-307.

- 5) Demirel, Ö.(2016). *Yabancı Dil Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- 6) Demirel, Ö.(2013). *ELT Methodology*. Ankara: Pegem Akademi.
- 7) EPI (English Proficiency Index). (2015) (<http://www.ef.com.tr/epi/regions/europe/turkey/>. [15.10.2016]
- 8) Gardner, R.C. (2001). *Integrative motivation: Past, present and future*. Web üzerinden görüntülenme tarihi ve URL adresi, (01.11.2016), <http://publish.uwo.ca/~gardner/docs/GardnerPublicLecture1.pdf>
- 9) Gündoğdu, A. (2009). Pergelin Sabit Ayağını Buraya, Kendi Özümüze Kilitleyerek. *Eğitime Bakış*, 14, 1-2.
- 10) Hanbay, O. (2013). *Çocuklara Yabancı Dil Öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- 11) Haznedar, B. (2010). *Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi: Reformlar, Yönelimler ve Öğretmenlerimiz*. International Conference on New Trends in Education and Their Implications 11-13 November, 2010 Antalya-Türkiye
- 12) Haznedar, B. (2004). *Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi: İlköğretim Yabancı Dil Programı*. Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi. 21 (2) 15-29.
- 13) Işık, A.(2009). *Yabancı Dil Nasıl Öğrenilmez?- Nasıl Öğrenilir?* İstanbul: Elma Yayınları
- 14) Işık, A.(2008). Yabancı Dil Eğitimimizdeki Yanlışlar Nereden Kaynaklanıyor? *Journal of Language and Linguistic Studies* Vol.4, No.2.
- 15) Jacobs, G.M. & Farrell, T.S.C. (2003). Understanding and Implementing the CLT (Communicative Language Teaching) Paradigm. *RELC Journal*. 34 (1). 5-30.
- 16) Karabıyık, B., Alcı, B., Toprak, F., Arıcı, H.E. (2012). İlköğretim 4. Sınıf Öğrencilerinin İngilizce Dersine Karşı Tutumları ve Kaygı Düzeyleri ile İngilizce Dersi Başarısı Arasındaki İlişki. IV. *Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi*. 183-190.
- 17) Nunan, D. (2003). The Impact of English as a Global Language on Educational Policies and Practices in the Asia-Pacific Region. *TESOL Quarterly* Vol. 37, No. 4, Winter 2003.
- 18) MEB (2013) . ‘2.-8. İngilizce Öğretim Programı’. <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx>. [Erişim Tarihi 01.09.2016]
- 19) Oxford University Press (2017)

<https://www.oxfordenglishtesting.com/defaultmr.aspx?id=4582> [Erişim Tarihi: 12.11.2016]

- 20)** Paker, T. (2015). “İletişimsel Dil Öğretim Yöntemi.” ed. N.Bekleyen. *Dil Öğretimi*. Ankara. Pegem Akademi: 118-209.
- 21)** Richards, J.C. & Rogers, T.S.(2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge, England:Cambridge University Press.
- 22)** Yıldırım, G. (2012). *Problems Related to the Concept of Lingua Franca, The Fifth International Conference of English as a Lingua Franca*. The Opening Speech of the Dean of the Faculty of Education, Boğaziçi University.

II. MEŞRUTİYET’TE ABDÜLHAMİD DÖNEMİ KADROLARININ TASFİYESİ VE TEKAÜD SANDIKLARI

Dr. Nursel MANAV¹

Öz

İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Abdülhamid dönemi kadrolarını tasfiyeye başladı. Tasfiye ilk günlerde İstanbul ve taşrada memur ve askerlerin dairelerden çıkarılıp atılmaları, bazılarının tutuklanması veya sürgüne gönderilmesi biçiminde yapılmaktaydı. Ardından hükümet programına alındı ve tüm nezaretlerden çok sayıda memur ve asker tasfiye edildi. Devlet kadrolarından atılanların tepkileri üzerine 1908 yılı Aralık ayında tensikatla ilgili yasa çıkarılmasına karar verildi. 1909 yılında yürürlüğe konulan kanunla memur, asker ve ilmiye mensuplarından bazıları yaş haddinden zorunlu olarak emekli edildi; bir kısmına mazuliyet maaşı bağlandı ve bir bölümü de tazminat ödenerek görevlerinden uzaklaştırıldı. Emekli ve mazuliyet aylıkları, memur ve ilmiye mensupları için Mülkiye Tekaüd Sandığı, askerler için Askeri Tekaüd Sandığı tarafından tediye edilirken; tazminatlar ise hazine kaynaklarıncı ödendi. Ancak, bir süre sonra tazminatlarını iade edenlere yine sandıklarca mazuliyet maaşı tahsis edilmesine karar verildi. Çok sayıda memur, ilmiye mensubu ve askerlerin emeklilikleri veya azledilmeleri nedeniyle bunlara yaşlılık veya mazuliyet aylığı bağlanması sandıkların gelir-gider dengeleri üzerinde giderler lehine önemli miktarda artışa yol açtı. Sandıklarda ortaya çıkan sorunları çözmek için yapılması gerekenler hakkında bilgisine başvurulmak üzere Fransız bir uzman görevlendirildi. Fransız uzmanın önerileri doğrultusunda emeklilik yasalarında hem asker hem de mülkiye memurları aleyhine pek çok değişiklik yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Memur, asker, tensikat, emeklilik, tazminat.

LIQUIDATION OF ABDULHAMID PERIOD STAFF AND PENSION FUNDS IN II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

Abstract

Committee of Union and Progress (CUP/ITC) began to liquidate Abdulhamid period staff after declaration of II. constitutional monarchy. Liquidation, in early days, was made as removal from bureau and dismissal of officers and soldiers in Istanbul and provinces, and arrest or exile some of them. Later it was taken to the government program and many officers and soldiers were dismissed from all ministries. It was decided to enact a law on regulation in December 1908 on the reaction of those who were dismissed from the state service. Some officials, soldiers and scholars were compulsorily retired from the age limit; a part of them were paid dismissal pension and a part were removed from their posts by paying compensation, with the law enacted in 1909. While retirement and dismissal pensions were paid by Civil Fund for officials and scholars, and by Military Fund for soldiers; compensation was paid by treasury resources. However, after a while, it was decided to pay dismissal pensions by their funds to people who returned their compensation. Payment of old-age or dismissal pensions to a large number of officials, scholars and soldiers because of retirement or dismissal of them

¹ nursel.manav1@gmail.com

caused a significant increase in favor of expenditures on the income-expenditure balances of funds. A French expert was appointed to consult his knowledge about what to be done to solve the problems arising in funds. Many changes were made on retirement laws against both military and civil servants in accordance with French expert's recommendations.

Key Words: Official, soldier, regulation, pension, compens.

Giriş

Düzenleme anlamına gelen tensikat, Osmanlı Devleti'nde dönem dönem başvurulan bir yöntemdir. Özellikle mali yılbaşı yaklaşırken bütçe denkliğinin sağlanması amacıyla ihtiyaca göre kimi zaman bürokrasi ve askerlerin maaşlarında, kimi zaman da bu kesimlerin sayısında indirimle gidilmesi yoluyla, hatta koşulların gerektirmesiyle her ikisi aynı anda olmak üzere uygulanmışlardır. Ancak, tensikat, II. Meşrutiyet'ten sonra yapıldığı gibi, hiçbir dönemde gerek yöntem ve gerek nicelik bakımından kıyaslanabilecek boyutta gerçekleştirilmemiştir. 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından başlayıp bürokrasiyle birlikte ilmiye mensuplarıyla askerlere kadar tüm kesimleri içine alan tensikat önce düzensizce ve kurumların çalışmalarına engel olacak biçimde başladı. Bu düzensizliğin yol açtığı karmaşa ortamında yılsonuna kadar sürdürülen ve 1909'da önce gerekli yasal düzenlemeler hazırlanarak, tüm nezaret ve daireleri de içine alacak biçimde gerçekleştirilen tensikata, 1910'da da devam edildi.

1909 tensikatının emeklilik yasaları ile tekaüd sandıkları üzerindeki etkilerini anlayabilmek amacıyla 1908 yılı 24 Temmuz'undan sonra yılsonuna kadar yaşanan gelişmelere biraz daha yakından bakmak gerekmektedir. Bilindiği gibi, II. Meşrutiyet'le birlikte yönetimde önce denetleme yoluyla, ardından bizzat kabinede yer alarak etkin olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarından biri II. Abdülhamid döneminin önemli siyasi ve bürokratik kadrolarını tasfiye olmuştur. Bu tasfiye İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talebi ve gözetiminde sivil ve askeri personelde gerçekleştirilen yoğun bir ayıklama sürecidir. (Kansu 1995: 155-156) Meşrutiyet'in ilanı ile tasfiye süreci, II. Abdülhamid'in saray ve hükümetteki yüksek düzeyli temsilcileriyle başlamış; kimi eski ve yeni nazırların tutuklanması ve kimilerinin dairelerden yaka paça çıkarılmalarıyla sürmüştü. (Kırmızı 1998: 2-4) Kâmil Paşa'nın sadaret koltuğuna oturduktan sonra 16 Ağustos 1908'de açıkladığı hükümet programında (Kansu 1995: 201) savunduğu tensikata kurumların hemen tümünden memurların atılmasıyla devam edildi.

Hemen ardından da tasfiyenin zorunluluğuna dair Sultan II. Abdülhamid'den memurların sayılarının gereğinden fazla, ehliyet ve yeteneklerinin de yetersiz olduğunu ifade eden irade alındı (Tural 2016: 77, 82). Meşrutiyet yönetimiyle birlikte nezaretlerde göreve gelen nazırlar hemen tensikata girişmekteydi. Son vakanüvis Abdurrahman Şeref Bey, Maarif Nazırlığına tayin edildiğinde ilk olarak mektep müdürlerini nezarete çağırması ve tensikat hakkında görüşmüştü (Erkek 2013: 389). Dönemin basın organları da günü gününe tensikattaki gelişmeleri takip ediyordu. Bir an önce tensikatın tamamlanması gerektiğine dair yazılar yayımlanıyor ve henüz tasfiyeyi tamamlamış nezaretlerin yöneticilerini eleştiren makaleler sütunları işgal ediyordu. Mesela, Maarif Nezaretinde henüz bir girişimde bulunulmaması eleştiren (Tanin nr:21 1908: 3) yazıdan birkaç gün sonra Maarif ve Ticaret ve Nafia nezaretlerindeki tensikat ve teşkilat planının ayrıntıları gazetede yer alıyordu (Tanin nr: 23 1908: 2; Tanin nr. 24 1908: 3). Bu nezaretlerin hemen ardından Şura-yı Devlet'te islahata girişildi (Tanin nr: 25 1908: 4). Kimi nezaretlerde tensikat çoğunlukla orta ve alt düzeyde kadroları hedef aldığından kamuoyunda söylentilere sebep olmaktadır ki, bunların başında Adliye Nezareti gelmekteydi (Tural 2008: 228). Kurulan komisyonlar aracılığıyla nezaretlerde yapılan tensikat devam

ederken, Meclis-i Mebusan'a Aralık 1908'de sunulan bir önerge nedeniyle tasfiyenin yasal alt yapısı oluşturuldu (Tural 2016: 78-88).

Bu çalışmada, 1909 tensikatiyla nezaret ve dairelerden tasfiye edilen memur, asker ve ilmiye sınıfına ilişkin nicel veriler ele alınmakta, bir kısmının emekli edilmeleri nedeniyle tensikatın tekaüd fonları üzerindeki etkileri incelenmektedir. Emeklilik fonları üzerindeki tesiri yanında çalışmada, tensikat öncesinde ve sonrasında gerçekleştirilen yasal değişikliklerin sosyal güvenlik sistemine etkileri ortaya konmaktadır. Zira tensikatın yarattığı sorunlar, emeklilik yasalarında memur ve askerler aleyhine çok sayıda tadilat yapılmasına sebep olmuştur. Konunun seçilmesindeki bir diğer neden de II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayıp, 1909 ve 1910'da devam eden tensikatın tekaüd sandıklarının mali yapılarına etkileri ve emeklilik yasalarında yol açtığı değişikliklere dair bir çalışma bulunmamasıdır. Çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) belgeleriyle dönemin önemli yayın organı Tanin gazetesi ve literatürden yararlanılmıştır.

1. Nezaretlerde 1909 ve 1910 Tensikatları

24 Temmuz'dan sonra Kâmil Paşa kabinesinin Ağustos ayında (Kuneralp 1999: 1) görevi devralmasının ardından girilen tensikata 1909 yılından itibaren bir çeki düzen verilmeye başlandı. İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi, memurların sicillerinin incelenmesini, II. Abdülhamid döneminde hafiyelik ve jurnalcılık yapanların tespit edilip, şaibeli olanların ayıklanmasını istiyordu (Toros 1996: 43). Bu süreçte kimi üst düzey bürokratlar görevlerinden alınıp sürgüne gönderiliyorlardı. Nitekim Hicaz Demiryolu'nun başındaki isim İzzet Paşa sürgüne gönderilmiş, Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra resmi adı Hamidiye Hicaz Demiryolu yerine de Hicaz Demiryolu kullanılmaya başlanmıştı (Özyüksel 2000: 183).

1909 yılında tensikat hakkındaki gelişmelere bakıldığında önemli tarihlerden biri, tensik edilen memurların durumunu görüşen Meclis-i Mebusan'da kararlaştırıldığı üzere 12 Mayıs 1909'da açıkta kalacak olanların geçimlerinin temini hakkında bir kanun tasarısı hazırlanması için Şura-yı Devlet'e talimat verilmesidir (BOA, BEO, 3535/265051 Lef 1, 19 Mayıs 1909 / 21 Ra 1327). 1909 yılı, 24 Temmuz 1908'den sonra hükümeti denetlemeyi tercih eden İttihat ve Terakki Cemiyeti kadrolarının kabinede bizzat yer almaya başladıkları dönemdi (Ahmad

Tarihsiz: 99). Az önce ifade edildiği gibi, tensikat için Şura-yı Devlet'te hazırlanan kanun tasarısı Meclis-i Mebusan'a sunuldu. Tasarıyı görüşmek üzere oluşturulan komisyonun başındaki isim, Temmuz 1909'da Rifat Bey'in yerine Maliye nazırlığına gelecek olan Cavid Bey'di (Akşin 1987: 171). Tensikatla ilgili yasa tasarısı 1909 yılı Mayıs ayı sonunda Meclis-i Mebusan'da görüşülmeye başlandı (Tural 2016: 102). Meclis-i Mebusan'da yapılan bir takım değişikliklerden sonra kabul edilerek saraya gönderilen *Devairde İcrası Mutasavvur Olan Tensikat Nizamname Layihası* adlı yasal düzenleme yürürlüğe girdi (BOA, İ.KAN, 6/5 Lef 8, 1 Haziran 1909 / 12 C 1327). Bundan sonra kısaca tensikat kanunu diye anacağımız nizamnameye göre, her nezaret için âyândan bir kişinin başkanlığında tayin edilecek üçer üyeden oluşan komisyonlar tensikata uğrayacak memurları ve bunlar içinde istihdam edilebilir olanlarla, kesinlikle kadro dışında kalması gerekenleri belirleyecekti. Cevaz-ı istihdamı, yani istihdam edilebilir kararı bulunanlara, görev esnasında açığa alınan memurlara verilen mazuliyet maaşı ödenecekti (Tural 2016: 99-100). Tensikat nedeniyle açığa alınanlara mazuliyet maaşı ödenmesine 1908'de zaten başlanmıştı. Şöyle ki, tensikat sırasında Maliye Nezareti ve hazine görevli olup açığa alınanların şiddetli itirazları ve yasadışı olaylara varan tepkileri nedeniyle Eylül 1908'den itibaren geriye dönük olarak 24

Temmuz'dan sonra açığa alınan ve cevaz-ı istihdam kararı verilenlere mazuliyet aylığı bağlanması kararlaştırılmıştı. Tepkiler üzerine maaşları 10 liraya kadar olanlara tamamı, 10 liradan fazla olanlara da 10 liranın tamamı kalan kısmının yarısı ödenmekteydi (BOA, İ. ML, 82/31, 1326/B-4 Lef 1, 14 Ağustos 1908 / 16 B 1326). İstanbul'daki gibi, vilâyetlerde de emeklilik için yeter süre olan 30 yıllık hizmeti bulunanlar tekaüde sevk edilmiş; hükümetin onaylamadığı ancak, yine de istihdam edilebilir olanlar ise mazuliyet maaşı ödenerek açığa alınmaya başlanmıştı (BOA, BEO 3392/254353 Lef 1, 8 Eylül 1908 / 11 Ş 1327).

Tensikat için mecliste kabul edilen yasal düzenlemeye göre, cevaz-ı istihdamı kararı bulunan ancak, mazuliyet maaşı için yeterli hizmet süresi olmayanlara bir iş tedarik edinceye kadar geçinmeleri için ikişer aylık tazminat verilmesi söz konusuydu. Komisyonlar memurları üç sınıfa ayıracak, birinci sınıfta istihdam olunacaklar, ikinci sınıf memuriyet açıldıkça istihdam olunacaklar ve üçüncü sınıf tamamen kadro dışı kalacaklardan oluşacaktı. Birinci sınıftakilere yeni tensikat kanununa göre maaş verilecek; ikinci sınıftakilere ise mazuliyet aylığı ödenecekti. Hiçbir koşulda istihdam olunamayacaklar iki sınıfa ayrılacaktı; birincisi kötü ahlaklı, yani hafiyelik vs. yapanlardı. Bunlara tazminat verilmeyecekti. Ehliyetsizlikleri nedeniyle istihdam edilmeyecek ikinci sınıftakilere

emekliliği gelenler tekaüd edilecekler; hizmet süreleri 25 yıl olan ve emeklilik şartı 30 yılı tamamlamayanların beş senelik aidat bedelleri hükümetçe karşılanacaktı. Diğerlerine ise hizmet sürelerine göre tazminat ödenecekti (Tural 2016: 99-100).

Meclisteki görüşmelerin ardından yürürlüğe giren bu nizamnameyle Abdülhamid dönemi kadrolarının tasfiyesinde yeni bir sürece giriliyordu. Birazdan izah edileceği üzere tensikatın sonuçlarına bakıldığında 1908 yılındaki plansız uygulamadan farklı olarak düzenli ve geniş kapsamlı olduğu görülmektedir. Dönemin tanıkları ve bizzat tensikatta rol oynayanların hatıratları da bunu doğrular niteliktedir. Âyândan Galib Bey ile mebusandan Ali Münif Bey, hükümetin talebi üzerine tensikat hakkında bir rapor hazırlamışlardı. Ali Münif Bey'e göre, bir inkılâp geçiren bir idarede tensikat kadar güç, yıpratıcı, vebal alıcı vazife olamazdı. Vicdanlarını düstur yaparak görevlerini yerine getirdiklerini yazan Ali Münif Bey, Galib Bey'le birlikte, hükümete, açığa alınanların kesinlikte göreve dönmemeleri ve tensike tabi tutulanlar hakkındaki sebebi açıklamamayı teklif ettiklerini belirtir (Toros 1996: 42-43). Nezaretler için teşkil edilen komisyonlar içinde Meşihat'taki tensikat için kurulmuş olanı da vardı. Bu komisyonun aldığı kararlar Meşihat'a bildirildi; ancak, uygulanmadı. Bunun üzerine Halep Mebusu Ali Cenani Bey ile Gümölcine Mebusu İsmail Bey, açıklama

talep etmişlerdi (Yakut 2005: 119). 1909 Ağustos ayında ciddi bir tasfiye ve zorla emeklilik süreci başladı. Nizamnamenin yayımlanmasından sonra Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyân'dan seçilen üyeler nezaretlerdeki tensikat için hazırlıklara girişti (Tural 2008: 234). Kurulacak komisyonlar, tüm nezaret ve dairelerde tensikat ve teşkilat düzenlemesi yapacaklardı. Nezaretlere, tensikat komisyonları için isimleri tespit etmeleri talimatı verildi (BOA, BEO, 3604/270274 Lef 1, 25 Temmuz 1909 / 7 B 1327).

Tensikata uğrayan kurumlar arasında elbette ki 1879 yılında yasal altyapısı hazırlanarak 1880'den itibaren mülkiye memurlarının emeklilik işlemlerini gerçekleştirmeye başlayan Mülkiye Tekaüd ve 1865 yılında kurulmuş olan Askeri Tekaüd Sandığı (Özger, 2001) da vardı. En başta sandığın 1883 yılından beri nazırı ve aynı zamanda Askeri Tekaüd Sandığı'nı da yöneten Tefvik Paşa, görevden alınmış ve yerine Nuri Bey atanmıştı (Manav 2014: 32). Dairelerde tensikatu gerçekleştirecek komisyonlara başkanlık edecek âyânların isimleri belirlendiğinde hem Mülkiye Tekaüd hem de Askeri Tekaüd Sandığı'ndaki tasfiyeye Halep Mebusu Ali Cenani Bey'in başkanlık etmesi kararlaştırıldı (Tural 2016: 118); Logofet Bey üye olarak seçildi. (BOA, BEO, 3604/270274 Lef 2). 1 Ağustos 1909'da üyelerinin belli olmasından sonra (Tural 2008: 212) kurulan komisyonlarca, nezaret

ve dairelerde olabildiği kadar çabuk tensik ve emeklilik işlemleri yapıldı (Sohrabi 2001: 271). Nezaretler için tespit edilen komisyonların, tensikata 10 Ağustosta başladıkları (BOA, BEO, 3524/271788 Lef 1, 25 Ağustos 1909 / 8 Ş 1327) açıklansa da anlaşıldığı kadarıyla bu tarihten önce en azından bazı kurumlarda tasfiyeye girişilmişti (BOA, BEO, 3604/270274 Lef 1). II. Meşrutiyet döneminde Ankara valiliğine tayin edilen Mehmed Tefvik Bey hatıralarında, kanun çıkarılmışsa da uygulamaya geçmesi zaman alacağından Ankara'ya geldikten sonra beklemeden ehliyetsizliği tahakkuk etmiş memurların tensikata başladığını yazar (Hürmen 1993: 44). Tensikatu gerçekleştirmek üzere belirlenen isimler nezaretlere gidip o kurumdan komisyona seçilenlerle bir araya gelmiş ve kadro dışı kalacak memurları tespit etmeye başlamışlardı. (Tanin nr. 351, 1909: 2) Nezaretlerin sona eren tensikatlarına ilişkin defterler birer birer tamamlanıp üst makamlara sunuluyordu (Tanin nr. 359: 2).

1909'daki kapsamlı tensikat devam ederken, sivil ve askeri kadronun tasfiye edilmesinde hükümetin işini kolaylaştıracak bazı yasal değişiklikler sırasıyla yapılmaktaydı. Bu değişikliklerin gerçekleştirilme tarihlerine ve içeriklerine bakıldığında, hükümetin tensikat yasasının kabulünü beklemeden tüm hazırlıklarını yaptığı anlaşılmaktadır. Bunlardan biri mülkiye memurlarının

emeklilik yasasındaki tadilatı. 26 Ağustos 1909 tarihli ve eski yasada değişiklik yapan *Memurin-i Mülkiyyenin Tekaüdüne Dair Kanun*, hükümetin amacına uygun olarak tensikata hazırlık sürecinin bir parçasıydı. Zira yeni kanunla 30 yıldan az hizmet süresi olanların talepleri dışında emekliliğe zorlanmamaları, buna karşılık hizmet süresi 45, yaşları da güneş yılıyla 65 olanların rızalarının aranmamasına karar veriliyordu. Yalnızca tecrübelerinden yararlanılmak istenenler Meclis-i Vükelâ kararıyla görevde kalabileceklerdi (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 298-299). Bunun anlamı şüphesiz Cemiyetin onayladığı kişilerin tensikatın dışında kalmaları, diğerlerinin tasfiye edilmesiydi. Olasılıkla bir diğer sebep yetişmiş kadrolara duyulan ihtiyaçtı. Memurların yanı sıra Haziran-Ağustos 1909 döneminde askerlerin emeklilikleri hakkında çok sayıda yasal değişiklik birbirini izledi. 7 Ağustos 1909'da da *Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu* ve 24 Ağustos'ta *Askeri Tekaüd Kanunu*'nda değişiklik yapıldı; ardından 27 Haziran'da askerlerin emeklilik yaşlarını düzenleyen yasa çıkarıldı (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 288-289). Askerler için uygulamadaki emeklilik yasasında tensikata hazırlık ve yoğun tasfiyenin dışında orduda kalanların durumlarını iyileştirmek amacıyla yapılanlar arasında 10 Haziran 1909 tarihli *Askeri Tekaüd Sandığı'nın İdaresi'nin Nizamname-i Dahiliyesi* (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994:

316-317) ve 2 Temmuz 1909'daki *Tahdid-i Sinn* vardı. Bu yasa ile hizmet süresi 20 yıl olarak belirlendi ve yaş sınırlamasına dair kanun gereğince zabitanın rızasına bakılmaksızın emekli edilmelerinin yolu açıldı (Kansu 1995: 210-211). *Hareket Ordusu Mensubiyle Dersaadet Hadise-i İrticaiyyesinde Malul Olan Berri ve Bahri Zabitan ve Efrad ve Şühedanın Eytam ve Eramiline Tahsis Olunacak Tekaüd ve Fevkülizam Maaşatı Hakkında Kanun* 7 Ağustos 1909'da yayımlandı. *Askeri Tekaüd Nizamnamesine* dâhil olacak gruplara ödenecek maaşları içeren kanunda emekli aylıklarına yapılacak zam miktarları yer almaktaydı (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 292-294).

Daha önce belirtildiği gibi, yasal değişiklikler tamamlanmadan başlayan tensikat, 25 Ağustos 1909'da 8.000 kişiyi aşmıştı. Bu esnada henüz koltuğu Cavid Bey'e devretmemiş olan Maliye Nazırı Rifat Bey, sadarete gönderdiği tezkerede tensikat nedeniyle açıkta kalacak veya emekli edilecek memur ve kâtiplere ödenmesi gereken tazminat bedelinin temin edilmesi gerektiğini bildirdi. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın başkanlığında toplanan Meclis-i Vükelâ üyeleri, tazminatın, memur veya kâtip tensik edildiğinde ödenmesine karar verdi. Bu nedenle Maliye Nezareti'ne gereğinin yapılması talimatı ve mazuliyet ve emekliğe ait işlemlerin hızla yerine getirilmesi direktifinin de Mülkiye Tekaüd

Sandığı Nezareti'ne verilmesini kararlaştırdı (BOA, BEO, 3624/271766 Lef 1, 25 Ağustos 1909 / 8 Ş 1327; Tanin nr: 353, 1909: 2). Tensikat komisyonları, ödenecek tazminat bedelini Maliye Nezareti'ne, mazuliyet ve emekli maaşı bağlanacakları da Mülkiye Tekaüd Sandığı'na bildireceklerdi. Tensikat nedeniyle emekli sandıklarındaki mesai de artmıştı. Emekli olacaklar veya mazuliyet aylığı bağlanacakların sayısı fazla olduğundan sandığın yönetim organı ve içtüzüğüne göre haftada bir kez toplanan idare meclisinin her gün toplanması uygun bulundu. Ayda bir kere bir araya gelen Cemiyet-i Umumiyye üyelerinin ise haftada iki, hatta üç kez çalışması kararlaştırıldı (BOA, BEO, 3624/271766 Lef 1, 25 Ağustos 1909 / 8 Ş 1327).

Hükümet kararı uyarınca zorunlu emekliliğe sevk edilenler ve azledilenlerin isimleri Mülkiye Tekaüd Sandığı'na bildiriliyor, sandık muhasebesi bağlanacak maaşı hesaplıyor; Cemiyet-i Umumiyye üyeleri de bu işlemleri inceleyip onaylıyordu. İstanbul ve taşradan olmak üzere nezaret ve dairelerden tasfiyelerine karar verilen bürokratların bir kısmı emekli edildi; aralarında Bağdad Arazi Komisyonu Reisi Ziya Paşa, Telgraf Muhasebat-ı Umumiyye Müdürü Hayri Bey, Dahiliye Muhasebe Mümeyyizi Şükrü Bey, Mali Kitabeti Osman Nuri Efendi, Yanla İstinaf ve Ceza Reisi İsmail Hakkı Bey'in de bulunduğu çok sayıda bürokrata yaşlılık aylığı bağlandı. Tekfurdağı

Mutasarrıfı Şahab Bey, Mabeyn mütercimlerinden Ahmed Mermi ve Abdullah Sadık Beyler ile İşkodra eski valisi ve Havran eski mutasarrıfı Musa Kazım Paşa gibi açığa alınanların isimler de gazetelerde yayımlanıyordu (Tanin nr: 354, 1909: 3). *Tanin*, tensikatın bir hafta içinde tamamlanacağını haber verdi (Tanin, nr: 354, 1909: 3).

1909 yılı Eylül'ünde *Tanin*'in yazdığı gibi, bir değil iki hafta içinde tamamlanan tensikatta ulaşılan sayılar gün be gün Bâbiâli'ye bildirilmekteydi. Ayrıca bu kişilere ödenmesi gereken meblağ da sadrazama sunulmaktaydı (BOA, BEO, 3704/277766 Lef 1). Daha önce ifade edildiği gibi, tensik edilen, emekliliğine veya azledilmesine karar verilen bürokratların işlemleri Mülkiye Tekaüd Sandığı tarafından yapılmaktaydı. Sandığın Cemiyet-i Umumiyyesi Eylül'ün ilk haftasında 49 memurun emekli, azledilen 13'üne de mazuliyet aylıklarına dair işlemleri onayladı. Bunlar arasında Washington Sefiri Aristarki Bey, Meclis-i Maliye Azası Ali Şefik Bey, Altıncı Daire-i Belediye Muhasebecisi Mustafa Fehmi Efendi gibi bağlı oldukları daire ve kademeleri farklı memurlar bulunmaktaydı (Tanin nr. 363, 1909: 4).

Eylül 1909'da tamamlanan tensikat Ocak 1910'da sadarete atanan İbrahim Hakkı Paşa döneminde de devam etti. İbrahim Hakkı Paşa'nın talimatıyla tensikatla ilgili nizamnameye madde ilave edildi ve

ardından 1910 yılının ilk temizlik dalgası 19 Şubat'taki gerçekleşti (BOA, BEO, 3706/277886 Lef 1, 19 Şubat 1910 / 8 S 1328). Mart ayı ortalarına gelindiğinde çoğunluğu Maliye ve Dahiliye Nezaretleri olmak üzere kimi kurumlarda tensikat tamamlanmıştı (BOA, BEO, 3751/281272 Lef2, 20 Mart 1910 / 8 R 1328).

Aşağıdaki iki tablo sırasıyla 1909 ve 1910 yılında nezaret ve dairelerde gerçekleştirilen tensikata göstermektedir. Yöntem olarak arşiv belgelerine sadık kalınarak memur, asker ve ilmiye sınıfına ait kurumlardaki tensikatta birikimli rakamlar verilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere 1909 yılında toplam 9.045 memur, asker ve ilmiye

mensubu tasfiye edilirken, 1910 yılındaki tensikatla beraber 17.924'e çıkmıştır. Bu verileri toplam memur, ilmiye ve asker sayısı ile kıyaslamak tensikatın nicel boyutunu anlamak açısından önemlidir. Ancak, devlet kadrolarının sayısı hakkında net bir bilgiye ulaşılamadan bu karşılaştırmayı sağlıklı biçimde yapmak mümkün değildir. Yine de nezaret ve dairelerdeki tensikata ilişkin veriler kadro dışına çıkarılanların sayısının bürokratik işleyişi etkileyecek kadar fazla olduğunu göstermektedir. Tensikatla birlikte nezaret ve dairelerde teşkilat yapılarında da değişiklik yapıldığı unutulmamalıdır.

Tablo 1: 1909 Yılında Uygulanan Tensikatın Sonuçları

1909 Yılı Tensikası				
Nezaret/Daire	25 Temmuz	23 Ağustos	25 Ağustos	13 Eylül
Maliye Nezareti	1.176	1.435	1.456	1.595
Dahiliye Nezareti	1.621	1.933	1.962	2.134
Harbiye Nezareti	1.295	-	1.562	-
Hariciye Nezareti	457	-	-	625
Adliye Nezareti	399	-	493	539
Maarif Nezareti	208	-	250	281
Evkaf Nezareti	325	374	379	409

II. MEŞRUTİYET'TE ABDÜLHAMİD DÖNEMİ KADROLARININ
TASFİYESİ VE TEKAÜD SANDIKLARI

Bahriye Nezareti	182	-	227	258
Orman ve Maaden Nezareti	177	-	224	245
Ticaret ve Nafia Nezareti	251	-	337	338
Defter-i Hakani Nezareti	283	333	-	375
Sıhhiye Nezareti	24	-	29	-
Şura-yı Devlet	83	98	-	108
Meşihat	113	-	130	-
Mülkiye Tekaüd Sandığı	169	214	216	238
Askeri Tekaüd Sandığı	25	27	29	35
Divan-ı Muhasebat	-	32	33	39
Hicaz Demiryolu	72	-	95	105
TOPLAM				9.045

Tablo 2: 1910 Yılında Uygulanan Tensikatın Sonuçları

1910 Yılı Tensikası				
Nezaret/Daire	15 Şubat	19 Şubat	20 Mart	Toplam
Maliye Nezareti	2.556	2.587	397	2.984
Dahiliye Nezareti	3.253	3.288	577	3.865
Harbiye Nezareti	-	3.770	-	3.770
Hariciye Nezareti	1.194	1.210	-	1.210
Adliye Nezareti	942	-	160	1.102
Maarif Nezareti	456	-	93	549
Evkaf Nezareti	624	-	97	721
Bahriye Nezareti	-	488	-	488
Orman ve Maaden Nezareti	371	376	-	376
Ticaret ve Nafia Nezareti	561	570	-	570
Defter-i Hakani Nezareti	600	-	-	600
Sıhhiye Nezareti	66	76	-	76
Hazine-i Hassa	191	-	26	217
Şura-yı Devlet	193	194	20	214
Meşihat	263	-	99	362

Mülkiye Tekaüd Sandığı	315	-	39	354
Askeri Tekaüd Sandığı	-	-	-	35
Divan-ı Muhasebat	81	-	16	97
Hicaz Demiryolu	187	-	47	334
GENEL TOPLAM				17.924

2. Tensikattan Sonra Sandıkların Mali Durumu ve Emeklilik Mevzuatlarında Yapılan Değişiklikler

Tensikat hem genel bütçe hem de emeklilik fonları için zorlu bir döneme girilmesine yol açtı. Bu dönemde tekaüd sandıklarının mali açıdan desteklemek zorunda kalan hükümet, emeklilik fonlarına genel bütçeden pay aktardı. Ayrıca emeklilik yasalarında da mecburi değişikliğe gidildi. Tasfiye için her ne kadar yasal hazırlık yapılmışsa da öngörülmeven sonuçlar ve kimi yerde ayarı kaçan tadilatlar nedeniyle sürecin pek çok olumsuz etkisi görülmekteydi. Bunların telafi edilmesi ve tensikatın yarattığı ağır sorunların giderilmesi de ayrı bir yasal değişiklik silsilesine yol açacaktı. Bu çalışmada bir kısmı ele alınsa da hükümet, emeklilik yasalarında birbiri ardına çok sayıda tadilat

yapmak zorunda kalacaktı. Öncelikle tasfiye sürecinden belki de en az hasarlı kurtulan ilmiye mensupları için yasa çıkarıldı. Tensikat nizamnamesine yapılan ilave ile Mart 1910'da öncekilere kıyasla daha az sayıda olmak üzere bir grup bürokratin tensik edilmesinden sonra 2 Mayıs 1910'da ilmiye mensuplarına mülkiye memurlarının emeklilik yasasının uygulanması hakkında kanun yürürlüğe konuldu. Hem ilmiye mensuplarına hem de ailelerine bu yasaya göre maaş bağlanacaktı. Bu düzenlemedeki amaç, tensik edilen ilmiye mensuplarına 14 Eylül 1909 tarihinden sonra bağlanan emekli ve aile maaşlarını mülkiye memurları için olan yasaya uygun meblağa çıkarılmasıydı. Kanun nedeniyle eski ve yeni aylıklar arasındaki farkın ödenebilmesi için Mülkiye Tekaüd Sandığı'na genel bütçeden 20.000 lira aktarılmasına; ancak, uygulamanın bir yıl

sonra geçerli olmasına karar verildi (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 395).

Bu arada Temmuz 1910'da zorunlu erken emeklilik yoluna gidildi. Tekaüde sevk edilenlerin yaşlılık aylıklarından aidat kesintisine devam edilmesine dair düzenleme yapıldı. Artık hizmetlerinden yararlanılmayacak maarif ve mektep müdür ve muallimlerinden 20 sene hizmeti olanların ödemeleri gereken 10 yıllık aidatın tekaüd aylıklarından kesilmesi hakkında 3 Temmuz 1910 tarihli yasa çıkarıldı (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 398). Yine aynı zamanda tensikata uğrayan askerlerin emeklilikleri hakkında tek maddelik kanun yürürlüğe konuldu. (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 401) Aynı tarihli bir başka kanunla *Askeri Tekaüd Yasası*'ndaki emeklilik süresi ümera için 25, erkân için 30 sene olarak değiştirildi. Ayrıca 15 yıl hizmetten sonra istifa etme imkânı getirildi ve yanı sıra yurtiçi ve yurtdışındaki okullardaki eğitim dönemi de istifa için gerekli süreye dâhil olacaktı. Bu değişiklikten önce istifa etmek için askeri okullarda devlet tarafından verilen paranın geri ödenmesi gerekmekteydi (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 406-407).

7 Aralık 1910 tarihinde yayımlanan ve *Mülkiye Tekaüd Kanunu*'nun 29'uncu maddesindeki tadilatla, tensikat neticesinde sermayesi azalan sandığa ait kesintilerin kapsamı genişletildi. Memurların aleyhine olan bu

değişiklikle yeniden devlet hizmetine girenlerin ve mazuliyet maaşı bağlanmadan azledilip bir kez daha memuriyete dönenlerin aylıklarından aidat alınacak; daha önce muaf olan harcırah ve yevmiyelerden %5 kesilecekti. Aylık sahiplerinden yılda bir kez maaş cüzdan bedeli olarak alınan ücrete zam yapıldı. Buna göre, 40 kuruştan bir liraya kadar maaş sahiplerinden birer kuruş, 1-5 lira arasında maaşlardan iki ve 5-10 lira arasındakilerden 3 ve 10'dan 40 liraya kadar ve daha üzerindekiyle de 5 kuruş talep edilecekti. Ayrıca Hazine-i Hassa, Evkaf Nezareti, Şehremaneti ve Ziraat Bankası gibi bütçeye dâhil olmayan daireler adına sandıktan verilen maaş açıklarına karşılık bu kurumlarca ödenmesi gerekli meblağla ilave kaynak yaratılmaya çalışıldı (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 360-361).

Tensikatta gerek emekli edilenlere gerek azledilenlere mazuliyet maaşı ödemek sandıkların zaten bozuk olan gelir-gider dengelerini alt üst etmişti. Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın gelir kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışan hükümet, bu yeterli olmayınca 24 Aralık 1910'da sandığın açığının ödenebilmesi amacıyla Maliye Nezareti bütçesine 57.650 lira konulduğu hakkındaki yasa yürürlüğe koydu. 25 Aralık 1910'da Askeri Tekaüd Sandığı'nın ihtiyaç duyduğu meblağın hazineden ödenmesi için de 112.500 lira tahsisat aktarıldığına dair kanunu çıkardı (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 409-411). Ancak, tensikatla birlikte

mevcut açığı daha da artan Askeri Tekaüd Sandığı için meblağ yeterli olmamıştı. Bu nedenle 9 Ocak 1911'de 418.032 lira daha ilave edildi (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 413).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan hükümetler bir yandan tensikata devam ederken bir yandan da nezaretlerde ıslahat yapmaları için yurtdışından uzmanlar davet edilmekteydi. Maliye Nezareti'ndeki ıslahat için uzmanlığına başvurulmak üzere Fransa'dan Laurent (Tural 2009: 209); gümrükler için İngiliz Crawford çağrılmış; Kont Ostrorog adli danışman olarak atanmış ve Posta ve Telgraf İdaresi için Belçika Posta ve Telgraf İdaresi'ndeki başarılı çalışmaları nedeniyle Sterpin getirilmişti (Ahmad Tarihsiz: 114-115; Woods 1976: 238-239). Tensikat politikası nedeniyle açıkları giderek artan Mülkiye, Askeri ve İlmiye Tekaüd Sandıkları için yapılabilecekler konusunda önerilerde bulunması amacıyla başvuru uzman Fransız Aktüerler Cemiyet-i İlmiyyesi Aza-yı Muavini F. Olter Amar oldu.. F. Olter Amar'ın 1911 yılı Şubat ayı başında tamamladığı raporu, her bir sandık için ayrı ayrı önerilerle doluydu. Bu önerilerin bir kısmı hükümet tarafından kabul edilmese de rapor, içerdiği kimi bilgiler, tensikatın boyutuna ilişkin veriler, emekli veya mazuliyet aylığı ile tensik edilenler ve sandığa getirdiği mali yüke ilişkin istatistikler içermesi nedeniyle önemlidir. Zira bu çalışmanın hazırlandığı sırada Başbakanlık

Osmanlı Arşivinde araştırmacılara açık tasnifler içerisinde yer almayan bir kısım veriler, F. Olter Amar'ın ifadesine göre, sandıkların yöneticilerinin son derece cömert davranışlarıyla kendisine sunulmuştu.

Tekaüd sandıklarının sınırlı olan sermayeleri erimiş; tahmin edileceği üzere 1908 ve 1909'daki tensikat mali dengelerini alt üst etmişti. Özellikle hazinenin nakit sıkıntısı olduğu dönemlerde sermayesi hükümet tarafından düşük faizli kredi olarak alınan Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın sermayesi âdeta erozyona uğramıştı. Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın topladığı aidatlara karşılık ödediği emekli, dul ve yetim aylıkları arasındaki farkla hesaplanan açığı veya aktüeryel dengesi tensikatla birlikte bozulmuştu. Aynı durum Askeri Tekaüd Sandığı için de geçerliydi. İlk olarak Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın açıklarına ilişkin verilere yakından bakıldığında tensikatın emeklilik fonu üzerindeki etkisi net olarak görülmektedir. Raporda, 1906'dan 1910'a kadar olan dönemdeki aktüeryel dengeye yer verilmiştir. Bu yıllar içinde özellikle 1906-1908 arasındaki açığın en önemli sebebi, Amar'ın raporunda yer alması da Osmanlı maliyesinin kronik sorunu bütçe açıklarıdır. Uzun süredir bütçe açıklarıyla boğuşan hükümetlerin eskiden beri maaşları düzenli ödeyemediği bilinmektedir. Bu durum emeklilik aidatlarının zamanında toplanamamasına yol açmakta ve dolayısıyla

gelir ve gider arasında fark meydana gelmektedir. Amar'ın tespiti 1908 ve sonrasındaki açığa ilişkindi. Ona göre, II. Meşrutiyet'le birlikte sandığın açığında

hemen hemen iki kattan daha fazla gerçekleşen artışın sebebi nezaret ve dairelerdeki tasfiyeydi (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 13).

Tablo 3: Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın Mali Yapısı

Mülkiye Tekaüd Sandığı Açığı (Lira)	
Yıl	Lira
1906	112.254
1907	115.774
1908	127.970
1909	214.013
1910	302.261

Tensikat sonunun en önemli parçasıydı. Çünkü nezaret ve dairelerde ıslahat amacıyla yapılan çalışmalar ve tensikat nedeniyle yaşanan karmaşadan uzaklaşmak isteyen kimi memurlar gönüllü olarak emekliye ayrılmışlardı. Ardından da 1909 yılında değişiklik yapılan tekaüd kanunuyla 65 yaşına gelenler de hükümet tarafından tasfiyeye zorlanmıştı. Tensikat sürecindeki gelişmelerden tedirgin ve huzursuz olan memurların bir kısmı da hizmet süreleri 30 yıldan az olmasına rağmen, maluliyetlerini gerekçe göstererek tekaüde ayrılmayı tercih

etmişlerdi. Maluliyet nedeniyle emeklilik talebinde bulunanların sayısı önceki döneme göre iki katına çıkmıştı. Yaş haddi nedeniyle tensikata uğrayanlar da hayli fazlaydı. Daha önce kimsenin isteği dışında emekli edilmesi söz konusu olmadığından 65 yaş nedeniyle tekaüd olan memurların sayısı sadece 465 iken, 1909 tarihli *Memur-in-i Mülkiyye'nin Tekaüdüne Dair Kanun* ile getirilen zorunlu yaş sınırı nedeniyle hemen hemen altı katına çıkmıştı. Bu kişilere tahsis edilen emekli aylıkları da üç katına ulaşıyordu. Sandığın açığının artmasının

sebebini anlamak için kendisi gibi uzman olmak gerekmediğini ifade eden F. Olter Amar’a göre, bu durumun sebebi ıslahat nedeniyle dairelerde meydana gelen karmaşaydı. Karmaşanın yarattığı sorunlar

yüzünden kendisinin önereceği tedbirler uygulansa bile, açık her sene devam edecekti ve bu nedenle sandığa bütçeden kaynak aktarılması gerekmekteydi.

Tablo 4: Tensikatta Zorunlu Emekliler

II. Meşrutiyet’te Yaş Haddi Değişikliği Öncesi ve Sonrasında Zorunlu Emekliler		
	Memur Sayısı	Bağlanan Maaş Miktarı (Lira)
Ağustos 1909’a kadar	465	6.785
Ağustos 1909 sonrası	2.883	18.566

Fransız aktüere göre, Osmanlı tekaüd sandıklarının sermayelerinin zaten azaldığı bir sırada bakiyesi de başka yere sarf edilmiş, yalnız İlmiye Tekaüd Sandığı sermayesine ilişilmeye cesaret edilememişti. 1909’da nizamnamelerde yapılan tadilat durumu bir kat daha kötüleştirmişti. Yapılacak şey uygun bir değişiklikte vahim bir duruma gelmeden sorunun önünü almaktı. İlk olarak mevcut emekli aylıklarının ödenmesi için belirlenecek oranda aidatları arttırmak ve ardından aile maaşlarında değişiklik gerekiyordu. Mülkiye memurları için çıkarılan ve çeşitli tarihlerde yasal değişiklik yapılan emeklilik düzenlemesi bürokratların maaşlarından %5 oranında kesinti yapılması

esasına dayanmaktadır. Fransız aktüer emekli aylıklarının ödenebilmesi için oranını %6’ya yükseltilmesinin bile yetersiz kalacağı görüşündeydi. Maluliyet sebebiyle veya aile maaşı hakkı için memurun hizmet süresinin 10 yıldan 15’e hatta 20 yıla çıkarılmasını önermekteydi (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 13-15). Birazdan izah edileceği üzere askerlerin maaşlarından kesilen aidat oranının arttırılması tavsiyesi hükümetçe kabul edilirken, memurlar için önerdiğini %6 reddedildi. Mülkiye memurlarının maaşlarından %5’ten fazla kesinti yapılmasının uygun olmayacağı kararlaştırıldı (BOA, MV, 154/53, 10 Temmuz 1911 / 13 B 1329).

II. Meşrutiyet döneminde fetvalarıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni desteklediğini aşikâr eden tecrübeli müftüler görevlerinde tutulmuşlardı. Buldukları bölgelerde başarılı çalışmalar yapan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden yana olan müftüler, yaş sınırlamasından dışında bırakıldı. Meclis-i Vükelâ, emeklilik yaşına ulaşmış kimi müftülerin görevlerinde kalmalarını kararlaştırdı. Mesela Muş Müftüsü Mehmed Hamdi Efendi bu isimler arasındaydı (Yakut 2003: 40). F. Olter Amar, ilmiye mensuplarının emeklilik yaşının indirilmesini de eleştirmiş ve bu nedenle aidat oranının %13'e çıkarılması gerektiğini belirtmişti. Fransız aktüere göre, yeni emeklilik nizamnamesiyle 65 yaşında mecburi emekliliği ilmiye sınıfına uygulamak esef vericiydi. İلميye mensuplarının yaş sınırlamasından istisna tutulmalarında hiçbir sakınca yoktu. Fransa'da din adamları 70 hatta 75 yaşlarına kadar görevlerine devam etmekteydi. Buna karşılık memurlarda 60 yaş azami sınırdı. Fransa'da ruhban sınıfına yaş kuralı asla uygulanmamıştı; ancak, yaş haddi uygulanan mülkiye ait sandığın gelir-gider dengesi bozulmuştu. Bu nedenle ilmiye mensuplarına yaş haddi konulmamalı; dul ve yetim aylıkları için de bazı düzenlemeler yapılmalıydı. Yetimlere 20 yaş sınırı getirilmeli; evlenen eşlere de altı ay veya bir yıllık maaş tutarında tazminat

ödenmeliydi (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 13-15).

Fransız aktüerin raporundan en çok değişiklik yapılmasını teklif ettiği emeklilik yasası, tahmin edileceği üzere açığı en fazla olan askerler için uygulanandı. Hükümet, tensikat için gerçekleştirilenler yanında, *Askeri Tekaüd Kanunu*'nda ordu mensuplarının çıkarlarını gözetir nitelikte değişiklikler yapmıştı; ancak, bunların sonuçlarını dikkate almamıştı. Emekli maaşını hesaplamak için getirilen yeni yöntem, askerlerin yaşlılık aylıklarında önemli bir artışa yol açıyordu. Buna göre, bir liralık emekli maaşı, yeni hesaplama yöntemiyle iki lira 25 kuruşa çıkıyordu. Ayrıca yasadaki değişiklik emekli sayısında da dikkat çekecek ölçüde bir artışa sebep olmuş ve sandığın mali dengesini bozmuştu (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 17-18).

Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle emekli askerlerin sayısı gösterilmektedir (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 13-15). 1906'ya kadar belirli belirli bir nispette değişen emekli sayısında gerçekten de bu tarihte önemli bir artış olduğu görülmektedir. Bir sonraki yıldaki artışın ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tensikat politikası ve yasada emekli aylıklarında artışa yol açan değişiklikten kaynaklandığı açıktır.

Tablo 5: Askeri Tekauğ Sandığı'nın Emeklileri ve Açıkları

Askeri Tekauğ Sandığı			
Yıl	Emekli Sayısı	Masraf (Lira)	Gelir (Lira)
1904/05	7.814	455.440	119.061
1905/06	8.946	506.248	158.706
1906/07	12.189	623.112	156.569
1907/08	23.288	1.221.119	519.199

F. Olter Amar'ın hükümete önerisi, *Askeri Tekauğ Kanunu*'nda ciddi şekilde değişiklik yapılmasıydı. Aidat kesintileriyle ancak 3 lira 46 kuruş yaşlılık aylığı bağlanması gereken orduda görevli bir kaymakam, yeni yasayla 45 yaşında emekli oluyor ve yaklaşık 16 lira maaş alabiliyordu. Emekli maaşlarını mevcut yasadaki oranlardan ödeyebilmek için görev aylıklarının 1/3'ünün kesilmesi şarttı (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 15-21). F. Olter Amar'ın askerlerin maaşlarından kesilen aidat oranını %10'a çıkarılması önerisi (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 21) hükümet tarafından hemen uygulandı. 8 Mayıs 1911 tarihli yasa ile tekaüd aidatı oranı %10'a yükseltildi (Kamu Personeli Emeklilik Mevzuatı I 1994: 419). Tensikat nedeniyle ortaya çıkan hasarı düzeltmek bu değişiklikle mümkün olmadı. Mülkiye memurlarından kesilen aidatı arttırmayarak Fransız aktüerin askerlerin için yaptığı öneriyi uygulayan hükümet,

Mayıs 1914'te hizmet süresini tamamlamadan çeşitli sebeplerle emekli olmuş veya azledilmiş olanların tekaüd ve mazuliyet maaşlarından yapılacak kesinti oranını %12'ye çıkarmak zorunda kaldı. İlmî, mülki, askeri dul ve yetim aylıklarından ise %5 kesinti devam etti (Kamu Personeli Emeklilik Mevzuatı I 1994: 455).

SONUÇ

24 Temmuz 1908'den sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından II. Abdülhamid dönemi kadrolarının tasfiyesi için tensikat yapıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetiminin talebiyle, memurların sicilleri incelendi, Abdülhamid'in saltanatında görevde bulunan ve hafiyelik, jurnalcılık yapanlar devlet kadrolarından ayıklandı. 1908'de gerçekleştirilen tasfiyenin ardından 1909'da bir kanun çıkarıldı. Bu kanunla nezaretler için ayrı ayrı komisyonlar kuruldu ve tensikata uğrayacak memurlar ve bunlar içinde istihdam edilebilir olanlarla, kesinlikle kadro dışında kalması gerekenler belirlendi. Aynı zamanda sivil ve askeri kadronun tasfiye edilmesini kolaylaştıracak emeklilik yaşının indirilmesi ve mecburi emeklilik gibi bazı yasal değişiklikler yapıldı. Emeklilik için yeterli hizmet süresi bulunmayan kadro dışında kalacaklara mazuliyet maaşı ödeniyor; diğerlerine emekli aylığı bağlanıyordu.

Maaş ödenen kişi sayısının hızla artması emekli sandıklarının mali yönden sıkıntıya soktu. Komisyonlar tarafından tensik edilenlerin dışında 1908'den itibaren yaşanan karmaşadan uzaklaşmak isteyen çok sayıda memurun da gönüllü veya maluliyet gerekçesiyle emekli olmaları sandıkların ödediği maaş miktarını önceki dönemlere kıyasla kat be kat arttırdı. Sandıkların gelir-gider dengeleri bozulduğu

için hazineden emekli fonlarına kaynak aktarıldı. Bu durum hem genel bütçe hem de emeklilik fonları için zorlu bir döneme girilmesine yol açtı. Ayrıca sandıkların bozulan mali dengelerinin yol açtığı sorunları düzeltebilmek için emeklilik yasalarında zorunlu olarak tadilat yapıldı. Çünkü tasfiye için her ne kadar yasal hazırlık yapılmışsa da değişikliklerin bir kısmının olumsuz etkileri görülüyordu. Bunların telafi edilmesi ve tensikatın yarattığı ağır sorunların giderilmesi de kanunlarda çok sayıda tadilat yapılmasına yol açtı.

Tensikat politikası nedeniyle açıkları giderek artan Mülkiye, Askeri ve İlmiye Tekaüd Sandıkları için yapılabilecekler konusunda önerilerde bulunması amacıyla Fransız uzmana başvurulmak zorunda kalındı. Uzmanın memur ve askerlerin aleyhine olan önerilerinin kısmı kaçınılmaz olarak kabul edildi. Tensikata uğrayanlar ve ailelerinin katlanmak zorunda kaldıkları sıkıntıların yol açtığı bireysel sonuçları bilmek mümkün değilse de deneme yanılma yoluyla yıllar içinde belirli bir düzene oturtulmuş emeklilik sistemleri, tasfiye nedeniyle ortaya çıkan sorunlar yüzünden zor bir döneme girdi. Tensikattan kurtulan memur, ilmiye mensupları ve askerler emeklilik hakları için daha büyük fedakârlıklara katlanmak zorunda kaldı.

KAYNAKÇA:

Arşiv Kaynakları*:

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):
İrade, Maliye (İ.ML)
İrade, Kanun (İ. KAN)
Bâbîâli Evrak Odası (BEO)
Meclis-i Vükelâ (MV)
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): 030-10-132-950-1.
*Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinin numaraları metin içinde yer almaktadır.

Gazeteler:

Tanin: nr. 21, 23, 24, 25, 349, 351, 353, 354, 363.

BASILI ESERLER:

Ahmad, Feroz (Tarihsiz). *1909-1914 İttihat ve Terakkî*. İstanbul: Kaynak Yay.

Akşin, Sina (1987). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakkî*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Erkek, Mehmet Salih (2013). "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2. İstanbul: 385-416.

Kamu Personeli Emeklilik Mevzuatı I (1876-1930) (1994). Ankara: TC. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Sayı: 19094/15.

Kansu, Aykut (1995). *1909 Devrimi, Elusive Transformation: The Revolution of 1909 in Turkey*. çev: Ayda Arbal. İstanbul: İletişim Yay.

Kırmızı, Abdülhamit (1998). "Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilanin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti", *1908-2008 Jön-Türk Devrimi'nin 100. Yılı Uluslararası Kongre Bildirileri*, 1-13. <https://www.google.com.tr/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=1909+tensikat%C4%B1> (Erişim tarihi: 08.03.2017).

Kuneralp, Sinan (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*. İstanbul: İsis Yay.

Manav, Nursel (2014). *Mülkiye Tekaüd Sandığı Kuruluşu ve Faaliyetleri (1880-1890)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Özger, Yunus (2011). *Askeri Tekaüd Sandığı*. İstanbul: IQ Yay.

Özyüksel, Murat (2000). *Hicaz Demiryolu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Sohrabi, Nader (2001). *Revolution and Constitutionalism in the Ottoman Empire and Iran*. USA: Cambridge University Press.

Tevfik Bey, Mehmet (1993) . *Bir Devlet Adamının Mehmet Tefrik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları* 2. Yay. Hzl. F. Rezan Hürmen. İstanbul: Arma Yay.

Toros, Taha (1996). *Ali Münif Bey'in Hâtıraları*. İstanbul: İsis Yay.

Tural, Erkan (2016). *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*. Ankara: İmge Yay.

Tural, Erkan (2008). "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adliye ve Mezâhip Nezareti'nde Bürokratik Reform", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s. 223-252, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/262/2352.pdf> (Erişim tarihi: 03.03.2017)

Tural, Erkan (2009). "Osmanlı Posta Bürokrasisi 1908-1914", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s. 205-230, <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1573/17066.pdf> (Erişim tarihi: 01.02.2017)

Tural, Erkan (2008). "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Evkaf-ı Hümayûn Nezareti'nde Bürokratik Reform" s. 205-225, <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/748/Tural.pdf?sequence=1> (Erişim tarihi: 11.03.2017).

Yakut, Esra. (2005) *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*. İstanbul: Kitap Yay.

Yakut, Esra. (2003) "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Müftülerle İlgili Gerçekleştirilen Hukukî Düzenlemeler", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.33-54, http://w2.anadolu.edu.tr/arastirma/hakemli_dergiler/sosyal_bilimler/pdf/2003-1/sos_bil.2.pdf (Erişim tarihi: 28.02.2017).

Woods, Henry F. (1976). *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde Kırk yıl) 1869-1909*. çev: Em. Amiral Fahri Çoker. İstanbul: Milliyet Yay.

Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından Alkol Kullanımı ve Çeşitli Kriterlere Göre Analizi

Yrd. Doç. Dr. Burcu ÖZCAN¹

Sibel SEVER²

Öz

Günümüzde alkol kullanımının giderek artan önemli bir problem olduğu, yapılan araştırmalarda da alkolün üretim ve tüketimi son yıllarda arttığı bilinmektedir. Alkol kullananların, başlıca alkol alma nedenlerine bakıldığında eğlence amaçlı, stresle başa çıkmak, özenti, sosyal içicilik, arkadaş çevresinde tek kalmamak olduğu söylenebilir. Alkol ile başlayan eğlence ortamı, trajik bir trafik kazasıyla, yakın bir arkadaş tarafından yaralanmakla ve hatta ölümlerle sonlanabilir. Günümüzde bu gibi çeşitli örneklerle alkol kullanımının kişi, aile ve toplum üzerinde yarattığı tehlikeler de görmezden gelinemez boyutlara ulaşmıştır. Yapılan araştırmalarda alkol kullanan erkeklerin Türkiye’de daha yaygın olduğu ve son zamanlarda diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de alkol kullanan kadınların gittikçe arttığı belirtilmiştir. Bu çalışmada Türkiye’de alkol kullanımının, alkol kullanım nedenlerine, cinsiyete, yaşa ve kullanma durumlarına göre etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada Kruskal Wallis ve Mann Whitney U Testleri ile bireyler üzerinde veri analizi yapılmıştır ve bu sonuçlara göre alkol kullanımının, cinsiyet ve yaş kriterlerinden ziyade, temelinde merak, arkadaş etkisi ve eğlence amaçlı sosyal nedenleri yatmaktadır. Ancak bireylerin hiçbir neden yokken bile alkole başlama durumu da göz ardı edilemeyecek bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler- alkol kullanımı, kruskal wallis testi, mann whitney u testi

Alcohol Use in Terms of Socio- Demographic Variables and Analysis According to Various Criteria

Abstract

It is known that the use of alcohol is an increasingly important problem nowadays, and that alcohol production and consumption have increased in recent years. Alcohol users can be said to be recreational, to cope with stress, to get attention, to social drink, not to be alone around friends when it comes to the main reasons for drinking alcohol. The leisure environment that begins with alcohol can be traumatized by a traffic accident, wounded by a close friend, or even ended in death. Today, with such various examples, the danger that alcohol use creates on people, family and society has reached unimaginable dimensions. Studies have shown that alcohol-using men are more widespread in Turkey, and recently, as in other countries, alcohol use is increasing in Turkey. In this study, the effect of alcohol use in Turkey on the causes of alcohol use, sex, age and use cases was examined. In this study, data were analyzed by using Kruskal Wallis and Mann Whitney U Tests, and according to these results, alcohol use is largely based on gender and age criteria, on the basis of curiosity, friend influence and social reasons for entertainment. However, even when there is no reason for the individual to start drinking alcohol, the situation emerges as a situation that can not be ignored.

Keywords- alcohol use, kruskal wallis test, mann whitney u test

¹ Kocaeli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, burcu.ozcan@kocaeli.edu.tr
² sibel.sever2@hotmail.com

I. GİRİŞ

Alkol, geçmişte eski dönemlere dayanan, simyacılar tarafından “hayat iksiri” tabiriyle bilinen ve hastalıklara çözüm yolu olarak kullanılan bir maddedir. Şuan ki dönemimizde ise fazla miktarda, müzmin kullanımıyla ve bunların sonucunda ortaya çıkan sebepler nedeniyle günümüzde çok dikkat edilmesi gereken bireysel, ailesel, toplumsal problem ve sağlık problemi olarak ortaya çıkmıştır. Dünyada zaman içinde yaygınlaşan, bireylerin kronik ve kötüye kullanımıyla tanınan alkol zamanla farklı toplumlar, yönetimler ve görüşlerde değişik açılardan değerlendirilmiştir (Bayar vd. 2008: 221).

Türkiye’de alkol kullanımı, madde kullanımı ve bağımlılıklarıyla alakalı yapılan çalışmaların büyük bölümünü orta öğretim ve lise öğrencileri üzerine ; diğer bölümünü de üniversite öğrencileri üzerine (uygulanmıştır. Çalışmalardaki yöntemden kaynaklı ayrımlar, alkol kullanım yaygınlığıyla ve Türkiye’deki kadınlara ilişkin alkol kullanım yaygınlığını ve alkolün meydana getirdiği sorunlarla alakalı bilgiye varmamızı zorlaştırmaktadır. Ancak çalışmalar sonucunda, alkol ve madde kullanımının erkeklerde daha sık rastlandığı söylenebilir. Diğer bir taraftan bakıldığında, tıp fakültesi öğrencileriyle 1985 ve 2001

senelerinde yapılan benzer iki çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, kızlar içindeki alkol kullanmadaki yaygınlık oranı % 16.4’den, % 45.7’ye artış gösterdiği söylenebilir(Altın-toprak vd. 2008: 198).

2006 yılında yapılan bir çalışmada ise Gençlik Araştırması amacıyla İstanbul ilinin çeşitli 15 ilçesi içerisinde 43 okul seçilmiştir ve 10. Sınıf öğrencilerine toplamda 3843 anket yapılmıştır. Çalışmada, minimum bir kere kullanılan tütün ile alkol kullananların yaygınlığı tütün için %34.3 iken, alkol için %49.7, kullanılan herhangi bir madde yaygınlığı ise %14.3 olduğu saptanmıştır. Kullanılan herhangi bir madde risk oranını arttıran önemli bir etken, öğrencinin arkadaş çevresi içerisinde herhangi bir madde kullanan arkadaşının bulunuyor olmasıdır. Bununla beraber, erkek öğrencilerin arkadaş çevresinde, polisle çeşitli nedenlerden dolayı kaydı bulunan ve hırsızlık yapan arkadaşı bulunma risk oranı kızlara kıyasla yaklaşık 2.5 kat, isteyerek başkalarının malına zarar veren arkadaşının olma risk oranı 2 kat yüksektir. Ancak, kız öğrencilerden madde kullananların, arkadaşları içerisinde sosyal olmayan arkadaşların bulunması riski erkeklere kıyaslanacak olursa daha fazladır. Örneğin, kız öğrenciler içerisinde madde kullananların hırsızlık yapan arkadaşının olma riski 6.6 ise, bu risk erkek öğrencilerde

3.3'tür. Madde kullanan öğrencilerin %50.2'sinde, madde kullanmayan öğrencilerin de %15.2'sinde madde kullanan arkadaşlarının olduğu görülmüştür (Erdem vd. 2006: 111).

İstanbul ilinde yapılan başka bir çalışmada ise, koruma merkezine başvuru yapan çocuklar içerisinde tütün, alkol ve madde kullananların yaygın olduğu saptanmakla birlikte, bu çocuklarda madde kullanım yaygınlığı ve kullanım özellikleriyle alakalı bilgiler azdır. Bu çalışmadaki amaç, İstanbul ilinde koruma merkezine başvuru yapan ve madde kullanan çocuklar içinden madde kullanım yaygınlığının, madde kullanımına başlama yaşlarının ve madde kullanım özelliklerinin belirlenmesidir. Bu araştırma sonucunda varılan, araştırma amacıyla alınan çocuklarda %78'nin tütün ve alkol dışındaki madde kullandığıdır. Erkeklerde ve kızlarda yaygın olarak kullanılan maddeler içerisinde tütün, alkol ve yapıştırıcıdır. Erkeklerde ilk olarak sokakta yaşamaya başladıktan sonra madde kullanımına başlanma riski kızlara kıyasla yaklaşık 3 kat, sokakta yaşamaya başladıktan sonra düzenli kullanıma başlanma riski de 10 kat fazladır. Sokakta yaşayan çocuklarda madde kullanımı ve bağımlılığı yaygınlığı aynı yaş grubuna kıyas edilecek olursa oldukça yüksektir. Bundan dolayı sokakta yaşayan çocuklar için tedavi girişimlerinin artması gerekmektedir(Ögel vd. 2008:135).

Dokuz il bazında ilk ve ortaöğretimde okuyan öğrenciler için kullanılan tütün, alkol ve madde yaygınlığıyla ilgili Ögel ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada, en yüksek madde kullanımı İzmir ilinde bulunmuştur. İlköğretim öğrencilerinin içerisinde hayatı boyunca minimum bir kere alkol kullananların oranı % 15.4, ortaöğretimde ise bu oran alkol için %45.0 olduğu bulunmuştur(Ögel vd. 2004:112).

Alkolün üretim ve tüketimi son yıllarda arttığı bilinmektedir ve alkol tüketimi 1997 yılında 867860 bin litreken, 2006 yılında 968801 bin litreye yükselmiştir(TÜİK 2007). Güncel kayıtlara bakıldığında ise, başka bir çalışmada Türkiye'de 2004-2015 yılları arasındaki alkollü içki tüketimi araştırılmıştır. 2004-2015 yılları arasında en düşük kişi başına tüketim 1,31 litre saf alkol ile 2005 yılında; en yüksek saf alkol tüketimi ise 1,55 litre ile 2012 yılında görülmüştür. 2015 yılında ise kişi başına saf alkol tüketimi 1,39 litredir (Buzrul 2016: 112). Bununla beraber alkol kullanımının kişi, aile ve toplum üzerinde yarattığı tehlikeler de görmezden gelinemez boyutlara ulaşmıştır. Alkol kullanımı heterojen bir durum olması sebebiyle, kişilerin alkol kullanma biçimleri, genetik özellikleri, fizyolojik yapıları, kişilik özellikleri ve eşlik eden ruhsal bozuklukları açısından farklılıklar gösterir. Erkeklerde alkol kullanımı, kadınlara kıyasla 5 kat fazladır ve kalımsal özelliklerin rolü de erkeklerde

daha belirgin şekilde öne çıkmaktadır(Uluhan, Emine “Alkol Bağımlılığı, Alkol ve Cinsellik” <http://www.antalyapsikiyatri.com/> [Erişim Tarihi: 28.12.2016]).

2006 yılında yapılan bir çalışmada alkol bağımlılığı en önemli sağlık problemlerinden biri olarak toplumlarda öne çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar, toplumları meydana getiren kişilerin %90'ı yaşamlarının en az bir döneminde alkol kullandığını, kötüye kullanılan alkol ve bağımlılığının en çok karşımıza çıkan psikiyatrik bozukluklardan biri olduğunu belirtir. A.B.D’de alkol bağımlılığının yaşamı süresince görülme sıklığı erkeklerde %10, kadınlarda da %3-5 civarındadır(Yapıcı 2006:9). Alkol kullanım bozuklukları, dünyada olduğu kadar Türkiye’de de gittikçe artış gösteren, önemli bir problem olduğu görülmektedir. Ancak, Türkiye’de genel nüfus içerisinde ve kadınlar arasından alkol kullanım bozukluklarının yaygınlığının araştırmasını yapan yeterli sayıda ve geniş tabanlı çalışma bulunmamaktadır. Yapılan araştırmalarda alkol kullanan erkeklerin Türkiye’de daha yaygın olduğu ve son zamanlarda diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de alkol kullanan kadınların gittikçe arttığı belirtilmiştir. Kadınlardaki alkol kullanımı çeşitli açılardan erkeklerden farklılık gösterdiği söylenmektedir. Alkol

kullanımına karşı beklentilerin, erkekler ve kadınlar arasında farklılık gösterdiği yapılan çalışmalarda bildirilmektedir. Önceki çalışmalarda, erkeklerin alkol kullanımını tercih etme sebeplerine bakıldığında girişken olma ve anksiyetelerini azaltma olduğu belirtilirken, kadınların ise sosyal açıdan çekici olma ve sosyal anksiyetelerini yatıştırma amacıyla alkol kullandıkları söylenebilir. Fakat, alkol alımından beklentiler de zamanla farklılıklar göstermektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalarda, hem kadınların hem de erkeklerin alkolden beklentilerine bakıldığında sosyal sebeplerin (eğlence amaçlı, kendini iyi hissetmek, yeni insanlarla daha kolay tanışabilmek vb.) daha çok öne çıktığı görülmektedir(Altıntoprak vd. 2008:198).

Burada kullanılan yöntem açıklanırsa çalışma daha iyi anlaşılacaktır. Kullanılan testler, testlerle ilgili formülasyon, teorik kısımlar anlatılmalıdır.

II. ALKOL TÜKETİMİNİN SOSYO- DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Bu çalışmada, Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2015 yılı, T.C. Sağlık Bakanlığı’ndan alınan 2014 yılı TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması verileri baz alınmıştır. Bu veriler doğrultusunda, on beş yaş ve üzeri kadın ve erkeklerin alkole başlama nedenleri incelenmiştir.

Tablo 1:15 Yaş Ve Üzeri Bireylerin Alkol Kullanımına Başlama Nedenlerinin % Dağılımı

	ERKEK	KADIN
Merak	37,1	40,6
Özenti	9,7	3,0
Aile Sorunları	1,2	0,7
Kişisel Sorunlar	1,6	1,5
Arkadaş Etkisi	27,5	12,9
Eğlence Amaçlı	18,1	29,8
Hiçbir Özel Neden Yok	2,0	2,7

Öncelikle bireylerin alkol kullanımına başlama nedenlerinin cinsiyete göre farkı olup olmadığı araştırılmıştır. Normallik testi uygulanmış ve verilerin normal dağılıma

uygun olup olmadığı incelenmiştir. Normallik testinin sonuçları Tablo 2’de verilmektedir:

Tablo 2: Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk Test Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Alkol kullanmaya başlayanların yüzdeleri	,264	14	,009	,817	14	,008

Normal dağılıma uygunluk testlerinden en yaygın olanları Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleridir. 30’dan büyük örneklerde Kolmogorov-Smirnov Testi’ne bakılır. 1933 senesinde Kolmogorov tarafından geliştirilen bu metot, 1939 senesinde Smirnov tarafından

Kolmogorov’un testine benzer nitelikte ancak iki bağımsız örnek grubu için kullanılan bir yöntem şekline almıştır ve testlerin benzerlikleri sebebiyle, uygulamada, Kolmogorov-Smirnov testi şeklinde bilinmektedir (Ankara vd. 2007:105-108).

Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinde P (istatistiksel anlamlılık) değerinin 0,05'den büyük olması durumunda veri setinin normal dağılıma uygun olduğu söylenir. Karşılaştırılması düşünülen sayısal değişkenin her grupta normal dağılıma sahip olduğu belirlendikten sonra gruplar parametrik istatistiksel testler kullanılarak karşılaştırılabilir (Kul 2014:28).

30'dan küçük örneklerde Shapiro-Wilk testine bakılır. Test sonucuna göre; Sig: $0.008 < 0.05$ olduğundan onbeş yaş ve üzeri bireylerin alkol kullanmaya başlama yüzdeleri normal dağılıma uygun değildir. Bu nedenle parametrik olmayan teste başvurulmuştur. Mann-Whitney U Testine göre elde edilen sonuçlar Tablo 3'te aşağıda verilmektedir:

Tablo 3: Mann-Whitney U Test Sonucu

	Alkol kullanmaya başlayanların yüzdeleri
Mann-Whitney U	24,000
Wilcoxon W	52,000
Z	-,064
Asymp. Sig. (2-tailed)	,949
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	1,000 ^b

Parametrik olmayan testlerden biri olan Mann-Whitney U testi, ana kütle dağılımları hakkında varsayımlara dayanmadığı ve küçük örnekler (n_1 ve $n_2 \geq 10$) olduğu durumlarda uygulanır. Parametrik test varsayımları yerine getirilemiyorsa, veri sayısal olarak belirtilen kesikli bir değişken ise (doğan, ölen, hastalanan, yaşayan sayısı gibi), veri ölçümle belirtildiği halde her gruptaki denek sayısı 30'dan az ise ya da denek sayısı yeterli olduğu halde veri parametrik test varsayımlarını yerine getiremiyorsa Mann-Whitney U testi

uygulanır (Akdağ, Mustafa, "İstatistiksel Analizlerde n Sayıları", İnönü Üniversitesi).

Mann-Whitney U testine göre kurulan hipotezler şu şekildedir:

H_0 = Onbeş yaş ve Üzeri Bireylerin Alkol kullanmaya başlama nedenleri cinsiyete göre fark göstermemektedir.

H_1 = Onbeş yaş ve Üzeri Bireylerin Alkol kullanmaya başlama nedenleri cinsiyete göre fark göstermektedir.

Mann-Whitney U Testine göre: Sig. =0.949 > 0.05 olduğundan On beş yaş ve üzeri bireylerin alkol kullanmaya başlama nedenlerinin cinsiyete göre fark göstermediği görülmektedir.

Aynı zamanda Alkol Kullanımına başlamada çeşitli nedenler olup, Onbeş yaş ve Üzeri Bireylerin Alkol kullanmaya başlamada çeşitli nedenlere göre fark gösterip göstermedikleri incelenmiştir. Bu incelemede Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır. Kruskal-Wallis testi üç ya da daha fazla örnekleme karşılaştırmak için kullanılan, tek yönlü varyans analizinin (ANOVA) parametrik olmayan karşılığıdır. İki den fazla bağımsız grupta nicel veriler

elde edilmiş ve veriler parametrik varsayımları yerine getirmiyorsa, grupları birbirleriyle aynı anda karşılaştırmak amacıyla bu test kullanılabilir (Ankara vd. 2007:105-108). Ayrıca parametrik test varsayımları yerine getirilemiyorsa, veri sayısal olarak belirtilen kesikli bir değişken ise ve veri ölçümle belirtildiği halde her gruptaki gözlem sayısı yeterli değilse Varyans Analizi yerine Kruskal Wallis Varyans Analizi kullanılmalıdır (İstatistiki Testler, Sağlık Hizmetleri Sekreterliği, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2012).

Kruskal Wallis Testinin sonuçları Tablo 4'de gösterilmiştir :

Tablo 4: Kruskal Wallis Test Sonucu

	Alkol kullanmaya başlayanların yüzdeleri
Chi-Square	12,629
df	6
Asymp. Sig.	,049

Kurulan Hipotezler şu şekildedir:

H_0 =Onbeş yaş ve Üzeri Bireylerin Alkol kullanmaya başlamada çeşitli nedenlere göre fark göstermemektedir.

H_1 =Onbeş yaş ve Üzeri Bireylerin Alkol kullanmaya başlamada çeşitli nedenlere göre fark göstermektedir.

Kruskal Wallis Testinin sonuçlarına göre: Sig.= 0.049< 0.05 olduğundan Onbeş yaş ve Üzeri Bireylerin Alkol kullanmaya başlamada çeşitli nedenlere göre fark gösterdiği sonucuna ulaşılır.

Tablo 5: Alkol kullanmaya başlama nedenlerinin sıra ortalaması değerleri

	Alkol kullanmaya başlama nedenleri	N	Sıra Ortalaması
Alkol kullanmaya başlayanların yüzdeleri	Merak	2	13,50
	Özenti	2	7,50
	Aile Sorunları	2	1,50
	Kişisel Sorunlar	2	3,50
	Arkadaş Etkisi	2	10,00
	Eğlence Amaçlı	2	11,00
	Hiçbir Özel Neden Yok	2	5,50
	Total	14	

Kruskal Wallis testinin sonucuna göre Alkole başlama nedenlerinin arasında “Sıra Ortalaması” sütununa göre ; “Merak” 13,50 değeriyle ilk sırada gelirken 11,00 ile “Eğlence Amaçlı” , 10,00 ile “Arkadaş Etkisi”

en yüksek yüzdeye sahip nedenlerdir. Ayrıca “Sıra Ortalaması” sütununa göre %5,50 ile Hiçbir Özel Neden Yokken bireylerin alkole başlama nedeni dikkat çekicidir.

Tablo 6: Hala Alkol Kullanan Bireylerin İlk Defa Alkol Kullanma Yaşlarının % Dağılımı

İLK KEZ ALKOL KULLANMA YAŞI	ERKEK	KADIN
<10	2,3	0,7
10-14	9,3	5,5
15-19	55,9	47,8
20-24	23,9	28,7
25-29	5,8	9,0
30-34	1,7	5,6
35+	1,1	2,8

Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2015 yılı, T.C. Sağlık Bakanlığı'ndan alınan 2014 yılı TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması verileri doğrultusunda alkol kullananların ilk kez alkol kullanma yaşları arasında farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Öncelikle verilerin normal

dağılıma uygun olup olmadığını anlamak için normallik testleri uygulanmıştır. Testin sonuçları aşağıdaki Tablo 7'de verilmiştir:

Tablo 7: Shapiro-Wilk Testleri Sonuçları

	Shapiro- Wilk	
	Statistic	Sig.
Halen Alkol Kullananların ilk kez alkol kullanma yaşlarının dağılımı	,744	,001

30'dan küçük örneklerde Shapiro-Wilk'e bakılır. Sig:0.001<0.05 olduğundan alkol kullananların ilk kez kullanma yaşlarının yüzdeleri veri setinin normal dağılıma uymadığı söylenebilir. Veri setinin normal dağılıma uygun olmadığı belirlendikten

sonra Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Bu teste göre alkol kullananların ilk kez alkol kullanma yaşları arasında fark olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Test sonuçları Tablo 8'de gösterilmektedir:

Tablo 8: Kruskal Wallis Test Sonucu

	Halen Alkol Kullananların ilk kez alkol kullanma yaşlarının dağılımı
Chi-Square	11,486
df	6
Asymp. Sig.	,074

Kruskal Wallis testine göre kurulan hipotezler şu şekildedir:

H_0 =Halen Alkol Kullananların İlk kez alkol kullanma yüzdeleri, yaş gruplarına göre fark göstermemektedir.

H_1 =Halen Alkol Kullananların İlk kez alkol kullanma yüzdeleri, yaş gruplarına göre fark göstermektedir.

Kruskal Wallis Testine göre; Sig.= 0.074 > 0.05 olduğundan “Halen Alkol Kullananların İlk kez alkol kullanma yüzdeleri, yaş gruplarına göre fark göstermemektedir.” sonucuna ulaşırız. Herhangi bir yaş grubunda olan bireyin alkole başlama yaşı olarak belirli bir yaş aralığı yoktur.

Tablo 9: Türkiye’de Bireylerin Alkol Kullanma Durumunun % Dağılımı

Alkol Kullanma Durumu	Yaş Aralığı	Erkek	Kadın
Kullanan	15-24	20,9	5,8
	25-34	31,0	10,0
	35-44	27,4	6,7
	45-54	25,6	4,7
	55-64	22,6	2,9
	65-74	11,2	1,3
	75+	4,4	0,5
Daha Önce Kullanan	15-24	11,9	7,1
	25-34	22,4	11,5
	35-44	31,0	10,9
	45-54	34,2	8,3
	55-64	39,7	6,8
	65-74	44,0	5,5
	75+	37,0	2,5
Hiç Kullanmayan	15-24	67,2	87,1
	25-34	46,6	78,6
	35-44	41,6	82,4
	45-54	40,2	87,0
	55-64	37,7	90,3
	65-74	44,8	93,1
	75+	58,6	97,1

Alınan veriler doğrultusunda, araştırma sırasında bireylerin alkol kullanım durumları arasında farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Öncelikle verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığını anlamak için

normallik testleri uygulanmıştır. Testin sonuçları Tablo 10'da verilmektedir:

Tablo 10: Normallik Test Sonucu

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statisti c	df	Sig.	Statisti c	df	Sig.
Bireylerin alkol kullanma dağılımları	,169	42	,004	,869	42	,000

Ki-Kare testinde olduğu gibi belli bir önem derecesinde frekans dağılımlarının test öncesi saptanan belirli bir dağılıma uygunluğunu test etmede yararlanılan bir yöntemdir ve sıra durumunda olan, art arda veriler için kullanılabilir. Hem tek örneklem verisinin belli bir dağılıma uygunluğunun test edilmesinde hem de iki örneklem verisinin aynı dağılımdan gelip gelmediğinin test edilmesinde

yararlanılmaktadır. Ayrıca sürekli ve süreksiz teorik dağılımlara uygunluk için de kullanılmaktadır (Genceli 2007: 306-328).

Kolmogorov-Smirnov testine göre sig:0.004<0.05 olduğundan bireylerin alkol kullanma durumunun yüzdeleri normal dağılıma uymadığını söyleyebiliriz. Bu nedenle non-parametrik bir test olan Kruskal Wallis ile veri analizi yapılmıştır. Veri analizi sonuçları Tablo 11'deki gibidir:

Tablo 11: Alkol Kullanma Durumları Kruskal Wallis Sonuçlar

	Bireylerin alkol kullanma dağılımları
Chi-Square	27,581
Df	2
Asymp. Sig.	,000

Tablo 12: Bireylerin Alkol Kullanma Durumlarına Göre Sıra Ortalaması Değerleri

Ranks			
	Alkol kullanma durumları	N	Mean Rank (Sıra Ortalaması)
Bireylerin alkol kullanma dağılımları	Alkol kullanan	14	11,96
	Daha önce kullanan	14	17,32
	Hiç kullanmayan	14	35,21
	Total	42	

H_0 = Bireylerin alkol kullanma durumunun yüzdeleri, alkol kullanma durumlarına göre farklılık göstermemektedir.

H_1 = Bireylerin alkol kullanma durumunun yüzdeleri, alkol kullanma durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Kruskal Wallis Testine göre; Sig.=0.000< 0.05 olduğundan “Bireylerin alkol kullanma durumunun yüzdeleri, alkol kullanma durumlarına göre farklılık göstermektedir.” sonucuna ulaşırız. Bunu da “Mean Rank(Sıra Ortalaması)” sütunundan görmek mümkündür.”Mean Rank(Sıra Ortalaması)” değerleri, alkolü hiç kullanmayan grupta

35,21 iken, alkolü daha önce kullanan grupta 17,32 ve alkol kullanan kesimde 11,96 olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, 2014 yılında “Mean Rank(Sıra Ortalaması)” sütünuna bakıldığında hiç alkol kullanmayan grubun, bireylerin alkol kullanma dağılımlarında 35,21 değeri ile daha çok etkisi olduğu söylenebilir

Aynı zamanda Alkol Kullanma durumlarının çeşitli yaş grupları üstünde herhangi bir etkisin olup olmadığı incelenmiştir. Bu incelemede Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır. Kurulan hipotezler ve testin sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 13: Alkol Kullanma Durumlarının Çeşitli Yaş Grupları Açısından Kruskal Wallis Sonuçları

Test Statistics ^{a,b}	
	Bireylerin alkol kullanma dağılımları
Chi-Square	,559
df	6
Asymp. Sig.	,997
a. Kruskal Wallis Test	
b. Grouping Variable: Yaş Grubu	

H_0 = Bireylerin alkol kullanma durumunun yüzdeleri, çeşitli yaş gruplarına göre farklılık göstermemektedir.

H_1 = Bireylerin alkol kullanma durumunun yüzdeleri, çeşitli yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir.

Kruskal Wallis Testinin Sonuçlarına Göre: Sig.=0.997> 0.05 olduğundan bireylerin alkol kullanma durumunun yüzdeleri, çeşitli yaş gruplarına göre farklılık göstermediği sonucuna varırız.

Tablo14:Bireylerin Yaş Grupları açısından sıra ortalaması değerleri

Ranks			
	Yaş Grubu	N	Mean Rank (Sıra Ortalaması)
Bireylerin alkol kullanma dağılımları	15-24	6	21,33
	25-34	6	23,42
	35-44	6	22,58
	45-54	6	21,83
	55-64	6	21,50
	65-74	6	21,33
	75+	6	18,50
	Total	42	

“Mean Rank(Sıra Ortalaması)” değerlerine baktığımızda yaş grupları arasında anlamlı bir fark olmadığını görmek mümkündür. Sıra ortalaması değerleri, 15-24 yaş arası için 21,33; 25-34 yaş arasında 23,42; 35-44 yaş aralığında 22,58 ; 45-54 yaşları arasında 21,83 ;55-64 yaş grubunda 21,50 ; 65-74 yaş grubu için 21,33 iken 75 ve üzeri yaş aralığında ise 18,50’dir. Yani yaş grupları arasında alkol kullanma durumunun yüzdeleri farklılık göstermemektedir.

III. SONUÇLAR

Alkol kullanımı dünyada olduğu kadar, Türkiye’de de toplumun tümünü ilgilendiren önemli problemlerden biridir. Alkol bağımlılığı sadece bireylerin günlük yaşantısındaki işlevselliğini yitirmesine sebep olmakla kalmaz; diğer aile fertlerini de ruhsal, sosyal ve ekonomik olarak olumsuz bir şekilde etkiler. Günümüzde alkol kullanımına bakıldığında, cinsiyet ve yaş kriterlerinden daha fazla, temelinde merak, arkadaş etkisi ve eğlence amaçlı sosyal nedenlerin yanı sıra hiçbir neden yokken alkole başlama durumu da göz ardı

edilemeyecek bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2015 yılı, T.C. Sağlık Bakanlığı'ndan alınan 2014 yılı TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması verileri baz alınmıştır. Analizler SPSS 24.0 programında gerçekleştirilmiştir. TÜİK verileri dikkate alındığında “genelde alkol kullanmayan, eş dost veya iş yaşamıyla ilgili sosyal ortamlarda çevresinde alkol kullanan kişilere uyum sağlayıp alkol kullanan bireyler böylece arkadaş etkisi, eğlence sebebiyle ya da merak duygularının tatmini için sosyal içici ismiyle ilk kez alkolü kullanıyor. Genellikle bu gibi durumlar alkol kullanmanın ilk adımını oluşturur. Arkadaş ortamında alkol kullanımı teklifi ile doğum günü, özel kutlamalar, yılbaşı, mezuniyet törenleri, birebir dertleşmek için gidilebilen bir ortamda arkadaşla eşlik etme, ayak uydurma gibi nedenlerle alkol kullanmaya başlanmaktadır” sonuçlarına varılır.

Alkolün ilk kullanım yaşı dikkate alındığında kullanma yaşları arasında belirli bir alkol kullanma yaş aralığı olmadığı, her yaş aralığında alkol kullanılabilirdi ancak 15-19 yaşları arasında erkeklerde %55,9 kadınlarda ise %47,8 oranında alkol kullanımına bakılarak ergenlik döneminin yüzde olarak alkole başlama yaşı üstünde etkisi olduğu sonucuna ulaşılır. Ayrıca bu kullanımın nedenlerinin cinsiyete göre hiç bir farklılığının olmadığı bununla birlikte

kullanıma başlama yaşının çeşitli yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde herhangi bir fark oluşturmadığı görülmüştür.

Bu çalışma ile alkol kullanımında cinsiyet ve yaş ile alkol kullanma durumları ve nedenleri dikkate alınarak bunların alkol kullanım dağılımları üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla TÜİK resmi sitesinden elde edilen veriler kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde kullanılan yöntemler ise nonparametrik testler kullanılmıştır. Verilere öncelikle normallik testleri uygulanmış, veri kaynağına uygun olan nonparametrik testler kullanılmıştır. Verilere ait grup sayısı bağlı olarak nonparametrik testlerden Kruskal-Wallis ve Mann Whitney U Testi kullanılmıştır.

Alkol kullanım durumları dikkate alındığında test sonuçlarına göre alkolü hiç kullanmayan kesimin yüzde olarak daha fazla olduğu söylenebilir. Alkolü daha önce kullanan kesimin şuan alkol kullananlardan daha geniş bir yer tuttuğu ancak hiç kullanmayanlardan ise daha az bir yüzdeye sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca alkol kullanma durumlarının yaş grupları arasında herhangi bir etkiye sahip olmadığı ancak 25-34 yaş grubunun %23,42 oranla bireylerin alkol kullanım durumu dağılımına etkisi olduğu söylenebilir. Toplumda yaratılmış olan “Alkolü erkek kullanır.” algısı yerini,

yapılan araştırmalara bağlı olarak alkol kullanım nedenlerinin cinsiyete göre fark göstermediği gerçeğini ortaya koymuş ve bu algı tamamen değişmiştir.

KAYNAKÇA

- [1] Bayar, Reha ve Yavuz, Mesut (2008). “ Alkol Bağımlılığı”. “Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi” 62: 221
- [2] Altıntoprak, Ender ve Akgür, Serap ve Yüncü, Zeki ve Sertöz, Özen ve Çoşkunol, Hakan (2008). “Kadınlarda Alkol Kullanımı ve Buna Bağlı Sorunlar”. “Türk Psikiyatri Dergisi” 19(2): 198
- [3] Erdem, Gizem ve Eke, Ceyda ve Ögel, Kültegin ve Taner, Sevil (2006). “Lise Öğrencilerinde Arkadaş Özellikleri ve Madde Kullanımı” . “Bağımlılık Dergisi” 7(3): 111
- [4] Ögel, Kültegin ve Aksoy, Alper (2008). “İstanbul’da Koruma Merkezlerine Başvuran Çocuklarda Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Özellikleri” . “Bağımlılık Dergisi” 9(3): 135
- [5] Ögel, Kültegin vd. (2004). “Dokuz İilde İlk ve Ortaöğretim Öğrencilerinde Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı” . “Türk Psikiyatri Dergisi” 15(2): 112
- [6] T.C. Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 25.11.2016]
- [7] Buzrul, Sencer (2016). “Türkiye’de Alkollü İçki Tüketimi”. “Journal Of Food and Health Science” 2(3): 112
- [8] Uluhan, Emine “Alkol Bağımlılığı, Alkol ve Cinsellik” <http://www.antalyapsikiyatri.com/> [Erişim Tarihi: 28.12.2016]
- [9] Yapıcı, Aslıhan (2006). Alkol Bağımlılığında Depresyon Ve Anksiyetenin Yetiyitimi ve Yaşam Kalitesine Etkisi. “ Çukurova: Çukurova Üniversitesi.
- [10] Kul, Seval (2014). “Uygun İstatistiksel Test Seçim Kılavuzu” . “İstatistik Köşesi” :28
- [11] Akdağ, Mustafa, “İstatistiksel Analizlerde “n” Sayıları”, İnönü Üniversitesi
- [12] Ankara, Hüseyin ve Yerel, Süheyla ve Konuk, Adnan (2007). “Açık Ocak Madenindeki Kamyonların Özdeşliklerinin İki Örnek Kolmogorov-Smirnov (K-S) Testi ile Belirlenmesi” .”Fırat Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi” 19(1):105-108.

- [13] İstatistiki Testler, Sağlık Hizmetleri Sekreterliği, T.C. Milli Eğitim, Bakanlığı, Ankara, 2012.
- [14] Genceli, Mehmet (2007). “Kolmogrov-Smirnov, Lillieors and Shapiro-Wilk Tests for Normality”. “Journal of Engineering and Natural Sciences” 25(4):306-328

SINIF ÖĞRETMENLİĞİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSİNDEKİ UYGULAMA ÖĞRETMENLERİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİNİN İNCELENMESİ*

Yrd. Doç. Dr. Serhat SÜRAL¹

Öz

Uygulama öğretmeninin seçimi rastgele bir seçime bırakılmaması gereği ve böyle bir durumun öğretmen adayının almış olduğu eğitimi uygulama geçireceği dönemde aday üzerinde negatif yönde etkiler bırakabileceği düşüncesinden yola çıkılarak, öğretmen adaylarının uygulama öğretmenleri hakkındaki düşüncelerinin belirlenmesi bu araştırmanın önemini oluşturmaktadır. Araştırma nicel bir çalışma olarak tasarlanmış ve genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu modele uygun olarak, ilişkisel tarama modeli ile desenlenmiştir. Bu araştırmanın evrenini, 2016 - 2017 eğitim öğretim yılında Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören dördüncü sınıf, sınıf öğretmenliği öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmada evrende bulunan tüm öğretmen adaylarına ulaşılmıştır. Araştırmada Kiraz (2001) tarafından geliştirilen "Uygulama Öğretmeni Yeterlik Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma kapsamında belirlenen değişkenler cinsiyet, uygulama öğretmeninin kıdemi ve sınıf öğretmeni adaylarının akademik not ortalamalarıdır. Bu değişkenlerin, uygulama öğretmeninden beklentiler ve bu beklentilere sahip olma düzeyleri üzerinde farklı alt boyutlarda anlamlı farklar ortaya koyduğu gözlenmiştir. Yapılan korelasyon analizine göre sınıf öğretmeni adaylarının bu derse verdikleri önem ile beklentileri arasında üç alt boyutta da orta ve yüksek düzeyde ve de pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Son alt problemde ise uygulama öğretmeninden beklentiler ile bu beklentilere sahip olma düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf Öğretmeni, Öğretmenlik Uygulaması, Uygulama Öğretmeni

THE INVESTIGATION OF THEIR THOUGHTS ABOUT MENTORS IN TEACHING PRACTICE COURSE OF PRIMARY TEACHER CANDIDATES

Abstract

The selection of the practice teacher is not a random choice, and it is important for this research to determine the thoughts of the prospective teachers of the candidate teachers, who can influence the candidate in the negative direction during the period when the candidate is taking the training. The study was designed as a quantitative study and the general screening model was used. This model is appropriately designed with the relational scan model. The universe of this research is the fourth grade, classroom teacher students who are studying at Pamukkale University Faculty of Education in 2016 - 2017 academic year. All teacher candidates at the stage of the study were reached. The "Practical Teacher Proficiency Scale" developed by Kiraz (2001) was used in the research. The variables determined in the scope of the study are gender, the average grade of the application teacher, and the academic grade

* Bu makale 16.Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Sempozyumunda (2017) yılında bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim ABD, ssural@pau.edu.tr

average of the classroom teacher candidates. It has been observed that the variables have significant differences in expectation from the application teacher and the level of having these expectations. According to the analysis of correlation, there is a relation between the importance and expectation of classroom teacher candidates for this lesson in medium and high level and positive in three sub-dimensions. In the last sub-problem, the relationship between the expectation from the practice teacher and the level of having these expectations has been examined and remarkable results have been achieved.

Key Words: Primary Teacher, Teaching Practice, Mentor.

Giriş

Öğrencilerine bilişsel, duyuşsal, sosyal, toplumsal yönden gelişimine katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirmiş olduğu, başta öğretim ve bunun yanında ortaya koyduğu eğitimsel katkı ile birlikte; bireyin sağlıklı bir kişilik kazanmasından ileride sahip olacağı mesleğe kadar kritik bir rol üstlenen öğretmenlerin almış oldukları eğitimin etkili ve verimli bir şekilde oluşturulması son derece önemlidir.

Eğitim fakültelerini kazanıp herhangi bir anabilim dalına yerleşen bir öğretmen adayı genel kültür, alan bilgisi ve meslek bilgisi olmak üzere üç ana boyutta sınıflandırılmış derslerden oluşan bir lisans programına tabi tutulmaktadır. Bu üç boyutta yer alan dersler ile birlikte öğretmen adayları almış oldukları eğitimle, öğretmenlik mesleğini gerçekleştirebilecek belli bir yeterlilik düzeyine sahip olurlar. Programdan mezun olduktan sonra çalışmaya başladıkları okullarda karşılaştıkları gerçek ortamla birlikte edindikleri deneyim, onları bu meslek dalında profesyonelleştirmektedir.

Lisans eğitimiyle elde ettikleri yeterlilik düzeyini, profesyonellik seviyesine çıkarmadaki esas faktör ise uygulamadır. Teorik bilginin pratiğe döndüğü nokta olan, mesleğin uygulamaya geçirildiği bölümde, görevine yeni başlamış bir öğretmen, edinmiş olduğu tüm teorik bilgilerin nasıl kullanılması gerektiğini görmeye başlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında öğretmenin, öğretmen adayı olduğu dönemde öğretmenlik uygulaması yapma fırsatı yakaladığı her ortamı en verimli şekilde geçirmesi, meslek hayatına başladığında yaşayacağı sorunları en aza indirmesine katkı sağlayacaktır. Bu fırsatlar ders içerisinde yapacağı sunumlarla olabileceği gibi okullarda gerçekleştirecekleri staj çalışmaları da oldukça önem arz etmektedir.

Karadüz vd.'nin (2009) de söyledikleri gibi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda uygulama yapılması, öğretmen adaylarının öğrenmesini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu dersin etkinliklerinin gerçek öğrenme ortamlarında sürdürülmesi, öğretmen

adaylarının kalıcı öğrenmeler edinmelerini, mesleğe ilişkin yeni tutum ve davranışlar kazanmalarını hiç kuşkusuz ki destekleyecektir. Bu doğrultuda öğretmen adaylarından bu derste edinecekleri kazanımlara ilişkin beklentiler de çok yönlü bir özellik ortaya koymaktadır. Buna ilişkin olarak Sarıçoban (2008) öğretmenlik uygulaması dersinde adaylardan öğretmenlik mesleğinin yeterliklerini geliştirme, kendi alanının ders programını anlayabilme, kullandıkları ders kitapları ve diğer araç ve gereçleri kullanabilme, değerlendirebilme ve gerektiğinde ek öğretim malzemesi geliştirebilme, ölçme ve değerlendirme yapabilme ve son olarak çalışmalarını rehber öğretmeni, üniversite uygulama dersi hocası ve gerekirse diğer stajyer arkadaşlarıyla paylaşarak kendilerini geliştirmeleri beklendiğini ifade etmektedir.

Sonuç olarak öğretmenlik mesleği, doğası gereği kuramsal olarak edinilen bilgilerin beceriye dönüştürülerek kullanılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, mesleki beceri kazandırmanın hedeflendiği uygulama dersleri, öğretmen yetiştirmenin oldukça önemli ve aynı zamanda tamamlayıcı bileşenidir (Kiggundu ve Nayimuli, 2009; Korthagen ve Kessels, 1999; Maphosa, Shumba ve Shumba, 2007; Perry, 2004; Ranjan, 2013; Smith ve Lev Ari, 2005; Wilson, 2006).

Öğretmen adaylarının, öğretmenlik mesleğini etkili ve verimli bir şekilde yapabilmelerine doğrudan katkı sağlayabilme potansiyeline sahip bir ders olan öğretmenlik uygulaması derslerinde, onlara bu konuda yardımcı olacak, doğru geri bildirimlerle aday öğretmenleri doğru şekilde yönlendirecek kişiler ise okullardaki uygulama öğretmenleridir.

Uygulama öğretmenin en önemli işlevinin öğretmen adaylarına öğretmenlik mesleğini tanıtmak ve bu adayların mesleki gelişimlerine katkıda bulunmak olduğu unutulmamalıdır. Uygulama öğretmenin görev ve sorumlulukları şunlardır (YÖK/Dünya Bankası, 1998):

1. *Öğretmen adayını, bir öğretmen olarak öğrencilerine tanıtmak,*
2. *Öğretmen adayının devam çizelgesini günlük olarak tutması ve imzalamak,*
3. *Öğretmen adayın sınıf yönetim becerilerinin geliştirmesine yardımcı olmak,*
4. *Uygulama öğretim elemanına öğretmen adayı hakkında bilgilendirici dönütler vermek,*
5. *Öğretmen adayın uygulama okuluna uyum sağlamasına yönelik gerekli bilgiyi vermek,*

6. Öğretmen adayının her uygulama haftası için mümkün olduğunca çok pratik yapma olanağı sağlanmak,
7. Öğretmen adayının sınav yapma deneyimi kazanması için bu süreçleri gözlemlemelerine izin vermek,
8. Öğretmen adayının uygulama süresinde mümkün olduğunca farklı sınıflarda uygulama yapmasına fırsat tanımak,
9. Öğretmen adayına yönelik verilen dönütleri tamamlayıcı ve pekiştirici profesyonel uygulamalarla göstermek ve
10. Öğretmen adayına çalışmalarında yararlanacağı öğretim araç ve gereçlerini (öğretim planı, ders kitabı, öğretmen kitabı vb.) sağlamaktır.

Son derece önemli maddelerin yer aldığı uygulama öğretmenlerinin görev ve sorumluluklarına bakıldığında, öğretmenlik uygulaması derslerinin öğretmen adaylarına ne kadar büyük katkı sağladığı farklı bir açıdan görülmektedir. Kiraz'ın (2001) yapmış olduğu araştırmasında da uygulama okullarında gerçekleştirilen öğretmenlik uygulaması dersinde başarıya ulaşmada uygulama öğretmenin bilişsel ve duyuşsal açıdan yeterli olması gerektiği belirtilmektedir.

Bu kapsamda öğretmen adaylarını farklı bir seviyeye taşıyacak düzeyde etkililiğe sahip

öğretmenlik uygulaması dersi ve bu dersin verimli geçmesini sağlayacak öğelerden biri olan uygulama öğretmenin önemi, görev ve sorumlulukları bir arada düşünüldüğünde öğretmen adaylarının uygulama öğretmenlerinden kendilerini doğru şekilde yönlendirmelerini ve kaliteli öğretmenler olarak mesleklerini yapmalarını sağlamalarına yardımcı olmayı beklemek en doğal hakları olarak görüldüğü söylenebilir. Kiraz'ın (2003) rol ve sorumluluklarını doğru algılayan ve kendisinden beklenenlerin farkında olan uygulama öğretmenleri, öğretmen adaylarının meslekî gelişimlerine olumlu katkılarda bulunabileceklerdir. Uygulama öğretmenliği becerilerini sergileyemeyen öğretmen-lerle etkileşimde bulunan öğretmen adaylarının ise meslekî anlamda birtakım sorunlarla karşılaşması kaçınılmazdır. Öğretmenler sorumluluklarının farkında olabilir ancak sorumlulukların yerine getirilmesinde yeterli bireysel ve akademik donanıma sahip olmayabilir. Bu durum öğretmen adaylarına mesleki anlamda katkıda bulunabilmelerini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu düşünceden yola çıkarak uygulama öğretmenin seçimi rastgele bir seçime bırakılmaması ve böyle bir durumun öğretmen adayının almış olduğu eğitimi uygulama geçireceği dönemde aday üzerinde negatif yönde etkiler bırakabileceği düşüncesinden yola çıkılarak, öğretmen adaylarının uygulama öğretmen-leri hakkındaki düşüncelerinin

belirlenmesi bu araştırmanın önemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın amacı 2016 - 2017 eğitim - öğretim yılında öğrenim gören Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi son sınıf öğrencisi sınıf öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersindeki uygulama öğretmenleri hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktır. Buradan yola çıkarak alt amaçlar şu şekilde belirlenmiştir:

1) Öğretmen adaylarının uygulama öğretmeninden beklentileri ve bu beklentilere sahip olma düzeylerine ilişkin görüşleri

a) Cinsiyet

b) Uygulama öğretmenin kıdemi

c) Öğretmen adaylarının akademik not ortalaması değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

2) Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine verdikleri önem ile uygulama öğretmeninden beklentileri arasındaki ilişkisi ne düzeydedir?

3) Uygulama öğretmeninden beklentiler ile uygulama öğretmenin beklentilere sahip olma düzeyi arasındaki ilişki ne düzeydedir?

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, çalışma kapsamının evren ve örneklem sayıları, veri toplama aracının geçerlik ve güvenirlik çalışması ve verilerin analizi için kullanılan testler hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel bir çalışma olarak tasarlanmış ve genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu modele uygun olarak, ilişkisel tarama modeli ile desenlenmiştir. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasındaki değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Gay, 1987; Gall, J.; Gall, M.D. ve Borg, 1999).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evrenini, 2016 - 2017 eğitim öğretim yılında Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören dördüncü sınıf, sınıf öğretmenliği öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmada evrende bulunan tüm öğretmen adaylarına ulaşılmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Güvenirlik Katsayısı

Bu Kiraz (2001) tarafından geliştirilen "Uygulama Öğretmeni Yeterlik Ölçeği" kullanılmıştır.

Geliştirilen 46 maddelik 5'li Likert tipi ölçeğin 663 öğretmen adayına uygulanması sonucunda adaylar kendilerine uygulama

sürecinde rehberlik yapan öğretmenlerini 5=oldukça yeterli, 4=iyi, 3=kısmen yeterli, 2=zayıf ve 1= kesinlikle yetersiz olmak üzere değerlendirmişlerdir. Ölçeğin döndürülmüş faktörler için yük değerlerine bakıldığında 25 maddenin üç boyutta toplandığı görülmektedir. Bunlar 11 maddeden oluşan Öğretimin Plânlanması (ÖP), 7 maddeden oluşan Meslekî Rehberlik (MR) ve yine 7 maddeden oluşan Uygulamaya Hazırlık (UH) boyutlarıdır. Boyutlar kısaca açıklanacak olursa; birinci boyut olan ÖP öğretim, ders plânı, öğretim modelleri ve öğretim materyalleri gibi maddeleri içerir. İkinci boyut MR öğretmen adaylarının uygulama

sürecinde yaptıkları etkinliklere yönelik dönüt, meslekî iletişim, yapıcı yaklaşım ve eleştiri gibi unsurları içerirken, üçüncü boyut (UH) ise uygulama öğretmenin verimli bir rehberlik ve yardım yapabilmesine yönelik maddelerden oluşmuştur. Ölçeğin güvenilirliği iç tutarlılık ölçütü ve Cronbach Alpha katsayısı ile hesaplanmıştır. Güvenirlik katsayıları ÖP için .95; MR için .91 ve UH için .86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümüne ilişkin Cronbach Alpha değeri ise .96 olarak bulunmuştur. Genel olarak bakıldığında güvenilirliğe ilişkin bulgular yeterli sayılabilir (Kiraz, 2011: 390-391).

Tablo 1. Ölçme Aracının Belirlenen Örneklem Grubuna Göre Güvenirlik Katsayıları

		Cronbach Alpha	
		Güvenirlik Katsayısı	
Alt Boyutlar	Öğretimi Planlama	.814	.869
	Mesleki Rehberlik	.879	.920
	Uygulamaya Hazırlık	.901	.891
	Toplam	.896	.882

Ölçme aracının çalışma kapsamında belirlenen örneklem grubuna göre güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin her alt boyutu, ölçeğin yapısı

içerisinde yer alan "Uygulama Öğretmenlerinden Beklentiler" ve "Sizin Uygulama Öğretmeninizin Beklentilere Sahip Olma Özelliği" durumlarına göre

verdikleri cevaplara göre güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Her iki durumda da ölçeğin tüm alt boyutlarında ve genel toplamda güvenilirlik katsayıları 0.70'in üzerinde olduğu görülmektedir. Şencan'ın (2005) belirttiği üzere kullanılacak ölçeklerde; ön deneme çalışmaları için 0,60, temel çalışmalar için 0,80 ve uygulamalı çalışmalar için 0,90-0,95 güvenilirlik oranlarının gerekli olduğu belirtilmiş; sosyal bilimlerde yapılan araştırmanın türüne göre güvenilirlik katsayıları değişmekle birlikte, bilimsel içerikli çalışmalarda 0,70 ve yetenek, ilgi ve beceri gerektiren çalışmalarda kullanılacak ölçekler için ise 0,85 düzeyinde bir güvenilirlik katsayısı istenmektedir (Şencan, 2005).

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde öncelikle ağırlıklı ortalama, standart sapma, frekans dağılımı ve yüzdeler gibi betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Sınıf öğretmenliği Anabilim Dalı'nda öğrenim gören öğretmen adayların öğretmenlik uygulaması dersindeki

uygulama öğretmenlerinin yeterliklerine ilişkin yönelik düşünceleri, belirlenen değişkenler kapsamında analiz edilerek karşılaştırılmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen değişkenlere Kolmogorov-Smirnov testi uygulanarak parametrik değerler gösterip göstermediği test edilmiştir. Non-Parametrik değer gösterenler için Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testleri uygulanmıştır. İlişkilerin düzeylerini ve yönünü belirlemek için ise Pearson Korelasyon testi uygulanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde "SPSS (22) for Windows" paket programı kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde sınıf öğretmenliği son sınıf öğrencilerinden oluşan çalışma grubuna uygulanan "Uygulama Öğretmeni Yeterlik Ölçeği" ile öğretmen adaylarının uygulama öğretmenlerine yönelik beklentilerine ve bu beklentileri uygulama öğretmenlerinin yerine getirip getiremediklerine ilişkin veriler toplanmıştır. Bu veriler ışığında elde edilen bulgular yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tablo 2. Çalışma Kapsamında Yer Alan Değişkenlere Uygulanan Normallik Testi Sonuçları

Değişkenler	Kolmogorov Smirnov		
	İstatistik	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi
Cinsiyet	.214	24	.000
Uygulama Öğretmenin Kıdemi	.311	32	.000
Akademik Not Ortalaması	.299	30	.000

Kolmogorov-Smirnov (K - S) testi ile bir örneklemden elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenir. Normal değer gösteriyorsa parametrik, göstermiyorsa non-parametrik testler kullanılır. “p” değerinin 0.05 düzeyinde

anlamli çıkması ($p < 0.05$) non-parametrik; $p > 0.05$ durumunda ise parametrik testlerin kullanılması gerekir (Baştürk, 2010: 89). Araştırmada yer alan tüm değişkenler .05 düzeyinde anlamlı farklar gösterdiği için non parametrik testler kullanılmıştır.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeninin Öğretmen Adaylarının Uygulama Öğretmeninden Beklentileri ve Uygulama Öğretmeninin Bu Beklentilere Sahip Olma Yeterliliği Üzerindeki Anlamlılık Düzeyi

	Alt Boyutlar ve Toplam	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
BEKLENTİLER	Öğretimi Planlama	Kız	80	54,44	4355,50	1115,5	-1,949	,051
		Erkek	36	67,51	2430,50			
	Mesleki Rehberlik	Kız	80	53,70	4296,00	1056,0	-2,348	,019*
		Erkek	36	69,17	2490,00			
	Uygulamaya Hazırlık	Kız	80	54,67	4373,50	1133,5	-1,863	,062
		Erkek	36	67,01	2412,50			
	Genel	Kız	80	53.72	4297.5	1057.5	-2.288	.022*
		Erkek	36	69.13	2488.5			

*p<0.05 düzeyinde anlamlı

	Alt Boyutlar ve Toplam	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
YETERLİKLER	Öğretimi Planlama	Kız	80	56,13	4490,00	1250,0	-1,135	,256
		Erkek	36	63,78	2296,00			
	Mesleki Rehberlik	Kız	80	62,23	4978,00	1142,0	-1,784	,074
		Erkek	36	50,22	1808,00			
	Uygulamaya Hazırlık	Kız	80	58,83	4706,50	1413,5	-,159	,874
		Erkek	36	57,76	2079,50			
	Genel	Kız	80	60.10	4808.0	1312.0	1978.0	.445
		Erkek	36	54.94	1978.0			

*p<0.05 düzeyinde anlamlı

Araştırma kapsamında ele alınan ilk değişken cinsiyete göre sınıf öğretmeni adaylarının uygulama öğretmeninden beklentileri arasında yapılan Mann Whitney U testine göre cinsiyet değişkeninin mesleki rehberlik alt boyutunda ve genel toplam üzerinde anlamlı fark oluşturduğu görülmektedir. Buna göre erkek öğrencilerin (69.17; U:1056.0; Z:-2.348) kız öğrencilere (53.70; U:1056.0; Z:-2.348) göre uygulama öğretmeninden mesleki rehberlik yönündeki beklentilerinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun yanında Tablo 3'e göre genel toplamda da erkek

öğrencilerin (69.13; U: 1057.5; Z:-2.288) kız öğrencilere (53.72; U: 1057.5; Z:-2.288) göre uygulama öğretmeninden beklentilerinin daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ölçekte yer alan öğretimi planlama ve uygulamaya hazırlık alt boyutlarında cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Araştırmanın diğer bir amacı olan uygulama öğretmenin yeterlikleri açısından cinsiyet değişkenine bakıldığında ise tüm alt boyutlarda ve genel toplamda anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 4. Uygulama Öğretmenin Kıdemi Değişkeninin Öğretmen Adaylarının Uygulama Öğretmeninden Beklentileri ve Uygulama Öğretmeninin Bu Beklentilere Sahip Olma Yeterliliği Üzerindeki Anlamlılık Düzeyi

	Alt Boyutlar ve Toplam	Kıdem	N	Sıra Ortalaması	X ²	df	Anlamlılık Düzeyi	Farklar
BEKLENTİLER	Öğretimi Planlama	5 yıldan az	13	78.0	10.755	3	.013*	1-4
		5 - 10 yıl	22	38.3				
		10 yıl üstü	31	62.7				
		20 yıl üstü	50	62.8				
	Mesleki Rehberlik	5 yıldan az	13	43.5	12.920	3	.211	-
		5 - 10 yıl	22	42.0				
		10 yıl üstü	31	54.3				
		20 yıl üstü	50	70.0				
	Uygulamaya Hazırlık	5 yıldan az	13	50.5	11.709	3	.087	-
		5 - 10 yıl	22	41.6				
		10 yıl üstü	31	70.7				
		20 yıl üstü	50	56.3				
	Genel	5 yıldan az	13	54.5	9.305	3	.110	-
		5 - 10 yıl	22	39.0				
		10 yıl üstü	31	62.7				
		20 yıl üstü	50	63.7				

*p<0.05 düzeyinde anlamlı

	Alt Boyutlar ve Toplam	Kıdem	N	Sıra Ortalaması	X ²	df	Anlamlılık Düzeyi	Farklar
YETERLİKLER	Öğretimi Planlama	5 yıldan az	13	88.9	23.808	3	.056	-
		5 - 10 yıl	22	81.5				
		10 yıl üstü	31	53.9				
		20 yıl üstü	50	48.7				
	Mesleki Rehberlik	5 yıldan az	13	91.7	8.309	3	.077	-
		5 - 10 yıl	22	59.7				
		10 yıl üstü	31	58.8				
		20 yıl üstü	50	54.4				
	Uygulamaya Hazırlık	5 yıldan az	13	90.8	9.440	3	.003*	1-4, 2-4, 3-4
		5 - 10 yıl	22	53.6				
		10 yıl üstü	31	51.4				
		20 yıl üstü	50	61.5				
	Genel	5 yıldan az	13	89.8	11.019	3	.241	-
		5 - 10 yıl	22	66.3				
		10 yıl üstü	31	56.5				
		20 yıl üstü	50	53.3				

*p<.05 düzeyinde anlamlı

Araştırmada yer alan diğer bir değişken olan "uygulama öğretmenin kıdemi" değişkenine göre uygulama öğretmeninden beklentiler ve uygulama öğretmenin yeterlikleri arasında anlamlı farkların olup olmadığını belirleyebilmek için Kruskal Wallis testi sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

İlk olarak uygulama öğretmenin kıdemi değişkeninin uygulama öğretmenlerinden beklentiler üzerinde alt boyutlara göre anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığına bakıldığında sadece öğretimi planlama alt boyutunda bir fark olduğu görülmektedir. Araştırmanın diğer bir amacı olan uygulama öğretmenlerinin bu beklentilere sahip olma düzeyine göre uygulama öğretmenin

kıdemi değişkeninin hangi alt boyutlarda anlamlı farklar oluşturduğunu görebilmek için yapılan analizlerde ise sadece uygulamaya hazırlık alt boyutunda anlamlı farklara ulaşılmıştır.

Bunun üzerine değişken içerisinde hangi gruplar arasında anlamlı farkların olduğunu görebilmek adına gruplara kendi içerisinde Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Uygulama Öğretmeninin Kıdemi değişkeni

içerisinde yer alan gruplar birer rakamla kodlanarak Tablo 4 içerisinde gösterilmiştir. Buna göre;

- (1) 5 yıldan az
- (2) 5 - 10 yıl arası
- (3) 10 yıldan fazla
- (4) 20 yıldan fazla

şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 5. Uygulama Öğretmeninden Beklentiler Durumuna Göre Öğretimi Planlama Alt Boyutu İçerisinde Uygulama Öğretmeninin Kıdemi Değişkenine Göre Gruplar Arasındaki Farkların Analizi

Farklar	Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
1 - 4	5 yıldan az	13	85.54	4425.5	1041.0	-1.578	.000*
	20 yıldan fazla	50	71.65	2265.0			

*p<0.05 düzeyinde anlamlı

Değişkende yer alan gruplar arasında, hangi grubun lehine anlamlı farkların olduğunu tespit edebilmek adına yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre iki grupta anlamlı farklar tespit edilmiştir. Buna göre değişken içerisindeki gruplar arasında anlamlı farkın görüldüğü tek ikili grup "5 yıldan az" ile "20 yıldan fazla" gruplarıdır. Bu

gruplar arasında sınıf öğretmeni adaylarının 5 yıldan az kıdeme (85.54; U: 1041.0; Z: -1.578) sahip öğretmenlerden, 20 yıldan fazla kıdeme (71.65; U:1041.0; Z:-1.578) sahip öğretmenlere göre öğretimi planlamaya yönelik beklentilerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 6. Uygulama Öğretmeninin Beklentilere Sahip Olma Düzeyi Durumuna Göre Uygulamaya Hazırlık Alt Boyutu İçerisinde Uygulama Öğretmeninin Kıdemi Değişkenine Göre Gruplar Arasındaki Farkların Analizi

Farklar	Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
1 - 4	5 yıldan az	13	81.25	3.875	1125.0	-1.798	.021*
	20 yıldan fazla	50	69.84	4.258			
2 - 4	5 - 10 yıl arası	22	55.68	4.526	1742.5	-1.553	.006*
	20 yıldan fazla	50	63.89	2.574			
3 - 4	10 yıldan fazla	31	61.41	3.541	2014.0	-1.143	.012*
	20 yıldan fazla	50	65.74	4.102			

*p<0.05 düzeyinde anlamlı

Uygulama öğretmenin beklenilere sahip olma düzeyi açısından uygulama öğretmenin kıdemi değişkenin uygulamaya hazırlık alt boyutunda oluşturduğu anlamlı farklar, değişken içerisindeki gruplar arasında Tablo 6'da gösterildiği gibidir. Buna göre ilk fark "5 yıldan az" kıdeme sahip öğretmenler ile "20 yıldan fazla" öğretmenler arasında olduğu görülmektedir. Buna göre "5 yıldan az" kıdeme sahip (81.25; U: 1125.0; Z:-1.798) öğretmenlerin, "20 yıldan fazla" kıdeme (69.84; U: 1125.0; Z:-1.798) sahip öğretmenlere göre uygulamaya hazırlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Diğer bir anlamlı farkın görüldüğü ikili grup ise; "5-10 yıl arası" kıdeme sahip öğretmenlerle "20 yıldan fazla" kıdeme sahip öğretmenlerdir. Tablo 6'ya

bakıldığında "20 yıldan fazla kıdeme" (63.89; U:1742.5; Z-1.553) sahip öğretmenlerin uygulamaya hazırlık düzeylerinin "5 - 10 yıl arası" kıdeme (55.68; U:1742.5; Z-1.553) sahip öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Son anlamlı farkın "10 yıldan fazla" kıdeme sahip öğretmenler ile "20 yıldan fazla" kıdeme sahip öğretmenler arasında olduğu yapılan Mann Whitney U testi analizine göre ortaya çıkmaktadır. Bu analiz sonuçlarına göre uygulama öğretmenlerinin beklenilere sahip olma açısından uygulamaya hazırlık düzeylerinin "10 yıldan fazla" kıdeme (61.41; U:2014.0; Z-1.143) sahip öğretmenlere göre "20 yıldan fazla" kıdeme (65.74; U:2014.0; Z-1.143) sahip öğretmenlerin lehine olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. Akademik Not Ortalaması Değişkeninin Öğretmen Adaylarının Uygulama Öğretmeninden Beklentileri ve Uygulama Öğretmeninin Bu Beklentilere Sahip Olma Yeterliliği Üzerindeki Anlamlılık Düzeyi

	Alt Boyutlar ve Toplam	Akademik Not Ort.	N	Sıra Ortalaması	X ²	df	Anlamlılık Düzeyi	Farklar
BEKLENTİLER	Öğretimi Planlama	2.00 - 2.50	11	46.00	.448	3	.930	-
		2.51 - 3.00	50	59.23				
		3.01 - 3.50	44	58.40				
		3.51 - 4.00	11	46.10				
	Mesleki Rehberlik	2.00 - 2.50	11	20.50	7.546	3	.059	-
		2.51 - 3.00	50	65.62				
		3.01 - 3.50	44	52.28				
		3.51 - 4.00	11	50.50				
	Uygulamaya Hazırlık	2.00 - 2.50	11	18.00	3.607	3	.307	-
		2.51 - 3.00	50	58.64				
		3.01 - 3.50	44	60.24				
		3.51 - 4.00	11	36.50				
	Genel	2.00 - 2.50	11	25.00	2.351	3	.503	-
		2.51 - 3.00	50	60.60				
		3.01 - 3.50	44	57.63				
		3.51 - 4.00	11	48.50				
	Alt Boyutlar ve Toplam	Akademik Not Ort.	N	Sıra Ortalaması	X ²	df	Anlamlılık Düzeyi	Farklar
YETERLİKLER	Öğretimi Planlama	2.00 - 2.50	11	88.62	11.054	3	.000*	1 - 4
		2.51 - 3.00	50	69.95				
		3.01 - 3.50	44	44.93				
		3.51 - 4.00	11	14.00				
		2.00 - 2.50	11	89.63	10.521	3	.059	-

Mesleki Rehberlik	2.51 - 3.00	50	66.03				
	3.01 - 3.50	44	49.11				
	3.51 - 4.00	11	21.00				
Uygulamaya Hazırlık	2.00 - 2.50	11	90.52				
	2.51 - 3.00	50	60.90	8.536	3	.101	-
	3.01 - 3.50	44	55.09				
	3.51 - 4.00	11	23.85				
	2.00 - 2.50	11	87.98				
	2.51 - 3.00	50	66.80	9.201	3	.069	-
	3.01 - 3.50	44	47.98				
	3.51 - 4.00	11	21.03				

*p<0.05 düzeyinde anlamlı

Araştırmada yer alan üçüncü değişken olan "akademik not ortalaması" değişkenine göre uygulama öğretmeninden beklentiler ve uygulama öğretmenin yeterlikleri arasında anlamlı farkların olup olmadığını belirleyebilmek için Kruskal Wallis testi sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

İlk olarak akademik not ortalaması değişkeninin uygulama öğretmenlerinden beklentiler üzerinde alt boyutlara göre anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığına bakılmış ve hiçbir alt boyutta anlamlı bir farka ulaşılamamıştır. Bu verilere göre "akademik not ortalaması" değişkeninin uygulama öğretmeninden beklentiler üzerinde bir fark oluşturmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Daha sonra uygulama öğretmenin bu beklentilere sahip olma

düzeyi açısından akademik not ortalaması değişkeninin anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı incelenmiş ve sadece öğretimi planlama alt boyutunda bir fark olduğu görülmektedir. Bunun üzerine değişken içerisinde hangi gruplar arasında anlamlı farkların olduğunu görebilmek için gruplara kendi içerisinde Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Akademik not ortalaması değişkeni içerisinde yer alan gruplar birer rakamla kodlanarak Tablo 7 içerisinde gösterilmiştir. Buna göre

(1) 2.00 - 2.50

(2) 2.51 - 3.00

(3) 3.01 - 3.50

(4) 3.51 - 4.00

şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 8. Uygulama Öğretmeninin Bu Beklentilere Sahip Olma Yeterliliği Durumuna Göre Öğretimi Planlama Alt Boyutu İçerisinde Akademik Not Ortalaması Değişkenine Göre Gruplar Arasındaki Farkların Analizi

Farklar	Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
1 - 4	2.00 - 2.50 not ort.	11	71.85	3.225	1329.5	-1.115	.003*
	3.51 - 4.00 not ort.	11	79.63	3.984			

*p<0.05 düzeyinde anlamlı

Değişkende yer alan gruplar arasında, hangi grubun lehine anlamlı farkların olduğunu tespit edebilmek adına yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre iki grupta anlamlı farklar tespit edilmiştir. Buna göre değişken içerisindeki gruplar arasında anlamlı farkın görüldüğü tek ikili grup "2.00 - 2.50" not ortalaması ile "3.51 - 4.00" not ortalaması gruplarıdır. Tablo8'de yer alan verilere göre bu gruplar arasında "3.51 -

4.00" not ortalamaya (79.63; U:1329.5; Z-1.115) sahip öğretmen adaylarının, "2.00 - 2.51" not ortalamaya (71.85; U:1329.5; Z-1.115) sahip öğretmen adaylarına göre uygulama öğretmenlerinin öğretimi planlamaya yönelik sahip oldukları yeterliklerin daha yüksek olduğu düşüncesini ortaya koydukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 9. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Dersine Verdikleri Önem ile Uygulama Öğretmeninden Beklentileri Arasındaki İlişki Düzeyi

		UYGULAMA ÖĞRETMENİNDEN BEKLENTİLER		
		Öğretimi Planlama	Mesleki Rehberlik	Uygulamaya Hazırlık
Uygulama Dersine Verilen Önem	Pearson Korelasyon	.675	.711	.901
	Anlamlılık Düzeyi	.005	.000	.011
	N	116	116	116

Araştırmanın son alt boyutunda ise sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine verdikleri önem ile uygulama öğretmeninden beklentileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaca ulaşabilmek için iki değişkene pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon katsayısının 1.00 olması, mükemmel pozitif ilişkiyi; -1.00 olması mükemmel negatif ilişkiyi; 0.00 olması ilişkinin olmadığını gösterir. Korelasyon katsayısının büyüklük bakımından yorumlanmasında üzerinde tam olarak ortaklaşılan aralıklar bulunmamakla birlikte, korelasyonu yorumlamada şu sınırların sıklıkla kullanılabileceği not edilmelidir. Korelasyon katsayısının, mutlak değer olarak, 0.70-1.00 arasında olması yüksek, 0.70-0.30 arasında olması orta, 0.30 arasında olması ise düşük düzeyde bir ilişki olarak tanımlanabilir (Cohen, 1954). Buna göre öğretmen adaylarının uygulama dersine verdikleri önem ile uygulama öğretmeninden beklentiler açısından öğretimi planlama alt boyutuyla arasında ($r_x=.675$; $p=.005$) düzeyinde bir ilişki görülmektedir. Elde edilen bu veriye göre sınıf öğretmeni adaylarının uygulama dersine verdikleri önem ile uygulama öğretmeninden öğretimi planlamaya yönelik beklentileri arasında orta düzey ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Elde edilen korelasyon değerinin anlamlılık düzeyinin ise .05'ten küçük çıkması, ortaya çıkan bu ilişkinin

anamlı olduğu sonucun ortaya koymaktadır.

Öğretmen adaylarının uygulama dersine verdikleri önem ile uygulama öğretmeninden beklentiler açısından mesleki rehberlik alt boyutuyla arasında ise ($r_x=.715$; $p=.000$) düzeyinde bir ilişki görülmektedir. Elde edilen bu veriye göre sınıf öğretmeni adaylarının uygulama dersine verdikleri önem ile uygulama öğretmeninden mesleki rehberliğe yönelik beklentileri arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Elde edilen korelasyon değerinin .000 çıkması ortaya çıkan korelasyon sonucunu destekler niteliktedir.

Uygulama öğretmeninden beklentiler açısından yapılan son korelasyon analizi ise uygulama öğretmenlerinin uygulamaya hazırlık yönünden beklentileri ile sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine verdikleri önem değişkenleri arasındadır. Bu iki değişken arasındaki değerlere bakıldığında ($r_x=.901$; $p=.011$) verilerine ulaşılmıştır. Bu verilere göre sınıf öğretmeni adaylarının uygulama dersine verdikleri önem ile uygulama öğretmenlerinden uygulamaya hazırlık yönünden beklentileri arasında oldukça yüksek ve yine pozitif yönde bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Diğer alt boyutlarda olduğu gibi iki değişken arasındaki ilişkinin .011

düzeyinde anlamlı çıkması, bu ilişkiyi destekler niteliktedir.

Tablo 10. Uygulama Öğretmeninden Beklentiler ile Uygulama Öğretmeninin Beklentilere Sahip Olma Düzeyi Arasındaki İlişki Düzeyi

			UYGULAMA ÖĞRETMENİNİN BEKLENTİLERE SAHİP OLMA DÜZEYİ		
			Öğretimi Planlama	Mesleki Rehberlik	Uygulamaya Hazırlık
UYGULAMA ÖĞRETMENİNDEN BEKLENTİLER	Öğretimi Planlama	Pearson Korelasyon	.458		
		Anlamlılık Düzeyi	.001		
	Mesleki Rehberlik	Pearson Korelasyon		-.587	
		Anlamlılık Düzeyi		.021	
	Uygulamaya Hazırlık	Pearson Korelasyon			.611
		Anlamlılık Düzeyi			.017

Araştırma kapsamında incelemeye alınan son alt problemde uygulama öğretmeninden beklentiler ile uygulama öğretmeninin bu beklentilere sahip olma düzeyleri arasındaki ilişki incelenmek istenmiştir. Sınıf öğretmeni adaylarının uygulama öğretmeninden öğretimi planlama açısından beklentileri ile uygulama öğretmeninin bu beklentiye karşılama düzeyi arasında ($r_x=.458$; $p=.001$) düzeyinde bir korelasyon elde edilmiştir. Bu sonuca göre sınıf öğretmeni adayları açısından uygulama öğretmenin öğretimi planlamaya yönelik

beklentileri ile bu beklentilere sahip olma düzeyi arasında orta düzeyde ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu; bu ilişkinin .001 düzeyinde anlamlı çıkmasıyla da bu sonucu desteklediği yorumu yapılabilir.

Diğer alt probleme bakıldığında ise; uygulama öğretmeninden mesleki rehberlik beklentileri ile bu beklentilere sahip olma düzeyi arasında ise ($r_x=-.587$; $p=.021$) orta düzeyde ancak negatif yönlü bir korelasyon değerine ulaşılmıştır. Bu bulgu, sınıf öğretmeni adaylarının uygulama

öğretmeninden mesleki rehberlik adına beklentileri ile bu beklentilere sahip olma düzeyleri arasında ters orantının olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Çalışma kapsamında yapılan tüm analizler karşılaştırıldığında en dikkat çekici bulgu olduğu söylenebilir.

Tablo10'a bakıldığında uygulama öğretmeninden beklentiler ile bu beklentilere sahip olma düzeyleri arasındaki son korelasyon analizinin yapıldığı alt boyutun uygulamaya hazırlık boyutu olduğu görülmektedir. İki değişken arasında hesaplanan korelasyon katsayısına ($r_x=.611$; $p=.017$) göre orta düzeyde ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşıldığı yorumu yapılabilir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın iki ana unsurunu oluşturan uygulama öğretmeninden beklentiler ile uygulama öğretmenin bu beklentilere sahip olma düzeylerinin farklı bağımsız değişkenler üzerinde bir fark oluşturup oluşturmadığı incelenmiş; daha sonrasında da sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine verdikleri önem ile uygulama öğretmeninden beklentileri arasındaki ilişki düzeyleri hakkında bilgi edinilmiş ve son olarak bu iki ana unsur alt boyutlar bazında korelasyonel ilişkisi analiz edilerek genel bir değerlendirmeye varılmak istenmiştir.

Araştırma kapsamında belirlenen değişkenler cinsiyet, uygulama öğretmeninin kıdemi ve sınıf öğretmeni adaylarının akademik not ortalamalarıdır. İlk olarak cinsiyet değişkenine bakılmış ve sadece uygulama öğretmeninden beklentiler açısından anlamlı farklara ulaşılmıştır. Bunlar mesleki rehberlik alt boyutu ve genel toplam üzerinde cinsiyet değişkeninin anlamlı fark oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki durumda da erkek sınıf öğretmeni adaylarının beklentilerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre erkek sınıf öğretmeni adaylarının mesleki rehberlik açısından genel toplamda uygulama öğretmeninden daha fazla beklentiye içerisindedir. Bunun nedenleri arasında erkek sınıf öğretmeni adayları kendilerini kız öğretmen adaylarına göre daha yetersiz görüyor olabilir ve bu yönde kendilerini geliştirmek isteyebilirler. Bu beklentileri de uygulama öğretmeni tarafından karşılanmaması durumunda böyle bir sonuç ortaya çıkmış olabilir. Genel beklenti düzeyleri açısından yapılan analizlerde de benzer sonucun görülmesi bu öngörüğü destekler niteliktedir. Bu farkların yanında öğretmen adaylarının cinsiyetlerinin öğretimi planlama ve uygulamaya hazırlık alt boyutları üzerinden anlamlı fark oluşturmadığı da gözden kaçmamalıdır.

En fazla farkların görüldüğü değişken olan uygulama öğretmenin kıdemi değişkenine

bakıldığında, ilk olarak uygulama öğretmeninden beklentiler açısından öğretimi planlama alt boyutunda anlamlı fark görülmüş bu farkın ise 20 yıldan fazla kıdeme sahip öğretmenlere göre 5 yıldan az kıdeme sahip öğretmenlerin lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre kıdemi az olan öğretmenlerin öğretimi planlamada, 20 yıldan fazla kıdeme sahip öğretmenlere göre sınıf öğretmeni adayları açısından daha yeterli olabileceği düşüncesinin, beklentileri arttırdığı düşünülebilir. Yeni mezun olmuş bir öğretmenin yeni yaklaşımları, yöntem ve teknikleri, ölçme değerlendirme süreçlerini daha iyi bildiği düşünülürse; öğretimi planlamadaki beklentilerin de bu düşünceyle daha yüksek olabileceği sonucunu ortaya çıkarmış olabilir. Bu beklentilere sahip olma düzeyi açısından bakıldığında ise uygulama öğretmenin kıdemi değişkeni uygulamaya hazırlık alt boyutunda anlamlı farklar oluşturduğu görülmektedir.

Son bağımsız değişken akademik not ortalamasına göre bakıldığında ise tek anlamlı farkın uygulama öğretmenin bu beklentilere sahip olma düzeyi açısından öğretimi planlama alt boyutunda olduğu görülmektedir. Bu anlamlı fark, 2.50'nin altında not ortalamasına sahip öğretmen adaylarına göre 3.51'in üzerinde not ortalamasına sahip öğrencilerin lehine çıkmıştır. Not ortalaması oldukça yüksek

olan sınıf öğretmeni adaylarının uygulama öğretmenin beklentileri karşılama beklemesi muhtemel bir sonuç olarak düşünülebilir. Öğretmen adaylarına göre sadece öğretimi planlama açısından beklentilere sahip olma düzeyinde anlamlı farkın görülmesi dikkat çekici bir sonuçtur. Diğerlerinde anlamlı farkların görülmemesinin nedenleri farklı bir araştırma konusu olarak çalışılması gerekebilir.

Araştırmanın amacına ulaşabilmek için yapılan bir diğer uygulama, sınıf öğretmeni adaylarına öğretmenlik uygulaması dersinin önemini 1 ile 10 puan arasında puanlamaları istenmiş ve bu puanlar ile sınıf öğretmeni adaylarının uygulama öğretmeninden beklentileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan korelasyon analizine göre sınıf öğretmeni adaylarının bu derse verdikleri önem ile beklentileri arasında üç alt boyutta da orta ve yüksek düzeyde ve de pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca göre sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik uygulamasına verdikleri önem arttıkça uygulama öğretmeninden beklentilerin de arttığı net bir şekilde söylenebilir. Özellikle uygulamaya hazırlık alt boyutunda elde edilen korelasyon katsayısının oldukça yüksek olması öğretmen adaylarının en fazla beklentinin bu yönde olduğu şeklinde yorumlanabilir. Parker'in (2008) yaptığı çalışmada ise öğretmen adaylarının çoğunun dersi

planlama aşamasında uygulama yeterli yardım alamadığı ve öğretmen adaylarının uygulama öğretim elemanları tarafından en fazla iki veya üç kez izlendiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Araştırmada en önemli bulguların yer aldığı son alt problemde ise uygulama öğretmeninden beklentiler ile bu beklentilere sahip olma düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. İlk olarak öğretimi planlama boyutuna göre korelasyon analizi yapılmış ve beklentiler ile beklentilere sahip olma düzeyi arasında orta düzeyde ve pozitif yönde korelasyon katsayısı elde edilmiştir. Buna göre sınıf öğretmeni adaylarının uygulama öğretmeninden beklentileri arttıkça uygulama öğretmenin bu beklentilere sahip olma düzeyi de orta düzeyde de olsa artmaktadır. Ancak mesleki rehberlik boyutuna göre uygulama öğretmeninden beklentiler ile bu beklentilere sahip olma düzeyleri arasında orta düzeyde negatif yönde bir ilişkiye rastlanmaktadır. Bu bulguya göre sınıf öğretmeni adaylarının uygulama öğretmeninden beklentileri arttıkça uygulama öğretmenin bu beklentilere sahip olma düzeyi azalmaktadır. Bu demek oluyor ki uygulama öğretmenlerinin mesleki rehberlik düzeyleri sınıf öğretmeni adayları açısından beklentilerin altında kaldığıdır. Okullarımızda rehberlik çalışmalarına ne kadar önem verildiği bir tartışma konusudur.

Rehberlik çalışmalarının sınıflarda ne kadar etkili uygulanıp uygulanmadığı araştırılmalıdır. Bu sonuç ne yazık ki uygulama öğretmenlerinin mesleki rehberlik yönünden beklentileri karşılayamadığı şeklinde yorumlanıyor olması; rehberlik çalışmalarının yeteri kadar uygulanmadığı yönünün daha ağır bastığını göstermektedir. Son alt boyutta ise ilk iki alt boyuta göre daha yüksek bir korelasyon değeri elde edildiği görülmektedir. Uygulama öğretmeninden beklentiler ile bu beklentilere sahip olma düzeyleri arasından uygulamaya hazırlık açısından yüksek düzey sınırına yakın orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki görülmektedir. Bu da nispeten sınıf öğretmeni adaylarının beklentilerinin uygulama öğretmeni tarafından karşılandığı şeklinde yorumlanabilir.

Gökçe ve Demirhan'ın (2005) yapmış oldukları araştırmada öğretmen adayları; uygulama öğretmenlerinin ders planları ve materyallerinin geliştirilmesi sürecinde yeterince destek olmadıklarını, uygulama öğretmenleri; ÖU etkinliklerinde kendilerinden beklenen görev ve sorumlulukları her zaman ya da çoğu zaman gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Aytaçlı'nın (2012) çalışmasında ise uygulama öğretmenlerinin öğretmen adaylarının işlediği dersi gözleme oranının düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının genel yetenek-kültür, alan bilgisi ve meslek bilgisi dersleri içerisinde gerekliliği ve işe vurukluk düzeyi belki de en yüksek ders olma potansiyeline sahip öğretmenlik uygulaması derslerinin etkili ve verimli geçebilmesi öğretim üyesinden ziyade uygulama öğretmenine bağlıdır. Uygulama öğretmenin her hareketi öğretmen adayı açısından gözlenmekte ve uygulanmaktadır. Çünkü öğretmen adayı açısından uygulama öğretmeni tam bir rol modelidir. Bu yüzden uygulama öğretmenlerinin görev ve sorumlulukları son derece önemlidir. Bu önemin okullardaki öğretmenlere aktarılması, eksik yönlerini geliştirmelerine hizmet içi eğitimlerle destek olunması gerekmektedir.

Kaynakça

Aytaçlı, B.(2012). İlköğretim matematik öğretmenliği lisans programında yer alan okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerinin değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

Baştürk, R. (2010). Bütün Yönleriyle SPSS Örnekli Nonparametrik İstatistiksel Yöntemler. Anı Yayıncılık, Ankara.

Cohen, L.(1954). Statistical Methods For Social Scientists: An Introduction. Prentice Hall.

Eraslan, A. (2009). İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının"

Öğretmenlik Uygulaması" Üzerine Görüşleri. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 3(1).

Gay, L.R. (1987). Educational Research Compentencies For Analysis And Application. New York: Macmillan Publishing Company.

Gall, J.; Gall, M.D.; Borg, WR. (1999). Appling Educational Research. New York: Longman.

Gökçe, E.; Demirhan, C. (2005). Öğretmen adaylarının ve ilköğretim okullarında görev yapan uygulama öğretmenlerinin öğretmenlik uygulaması etkinliklerine ilişkin görüşleri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 38(1), 43-71.

Hurioğlu, L. (2016). Öğretmenlik uygulaması dersinde dönüt-düzeltilmenin öğretmen adaylarının öğretimi planlama ve uygulama becerileri ile öz-yeterlik düzeylerine etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.

Karadüz, A.; Eser, Y.; Şahin, C.; İlbay, A.Z. (2009). Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Etkililik Düzeyi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6, 11 (442-455).

Kasap, G. (2015). Öğretmen adaylarının okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerine yönelik görüşlerinin incelenmesi (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Giresun Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Giresun.

Kiggundu, E., & Nayimuli, S. (2009). Teaching practice: a make or break phase for student teachers. South African Journal of Education, 29, 345-358.

Kiraz, E. (2001). Aday Öğretmen-Rehber Öğretmen Etkileşimi. Mesleki Gelişimde Diğer Boyut. Eurasian Journal of Educational Research, 5.

Kiraz, E. (2003). Uygulama öğretmenleri yeterlilik ölçeği: Ölçü aracı geliştirme örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(4), 387-398.

Korthagen, F. & Kessels, J. (1999). Linking theory and practice: Changing the pedagogy of teacher education. *Educational Researcher*, 28(4), 4-17.

Maphosa C, Shumba, J.; Shumba, A. (2007). Mentorship for students on teaching practice in Zimbabwe: Are student teachers getting a raw deal? *South African Journal of Higher Education*, 2, 296-307.

Özkılıç, R., Bilgin, A., & Kartal, H. (2008). Öğretmenlik Uygulamaları Dersinin Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 7(3).

Paker, T. (2008). Öğretmenlik uygulamasında öğretmen adaylarının uygulama öğretmeni ve uygulama öğretim elemanının yönlendirmesiyle ilgili karşılaştıkları sorunlar, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(23), 132-139.

Perry, R. (2004). Teaching practice for early childhood. A guide for students. (2nd ed.) New York: Routledge Falmer.

Ranjan, R. (2013). A study of practice teaching programme: A transitional phase

for student teachers. *Voice of Research*, 1(4), 24-28.

Sarıçoban, A. (2008). Okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerine ilişkin uygulama öğretmenleri ve öğretmen adaylarının görüşleri, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(3), 31-55.

Smith, K.; Lev-Ari, L. (2005). The place of the practicum in pre-service teacher education: The voice of the students. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 33(3), 289-302.

Süral, S. (2015). Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının öğretmen yetiştirme programındaki derslerin gerekliliği ve işe vuruşluk düzeyleri hakkındaki görüşleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1).

Şencan, H. (2005). Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Wilson, E. K. (2006). The impact of an alternative model of student teacher supervision: Views of the participants. *Teaching and Teacher Education*, 22, 22-31.

YÖK/Dünya Bankası. (1998). Fakülte-Okul İşbirliği, Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, Ankara, Öğretmen Eğitimin Dizisi.

Kop Bölgesi Hayvansal Üretimi Üzerindeki Finansal ve Pazarlama Risklerinin Tespiti

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Serdar YALÇINKAYA¹

Öz

Gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı; KOP (Konya Ovası Projesi) (Konya, Karaman, Niğde ve Aksaray) bölgesinde hayvancılık faaliyetinde bulunan çiftçilerin karşılaştıkları riskleri tespit etmek ve bu risklere göre risk yönetim stratejileri oluşturmaktır. Belirlenen amaca ulaşabilmek için KOP bölgesinde bulunan Konya, Karaman, Niğde ve Aksaray illerinde hayvancılık faaliyetinde bulunan 400 çiftçiye anket soruları sorularak veri toplanmıştır. Toplanan anketlerin 5 adeti eksik veri nedeni ile geçersiz sayılarak 395 adet anket verisi ile analizler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analizler doğrultusunda kuraklık, hastalık ve yem fiyatları hayvancılık yapan çiftçilerin en çok önemstedikleri riskleri olduğu görülmüştür. İnekçilik yapan çiftçilerin hayvan sayıları ile bu belirtilen risklerin herhangi bir ilişkisini olmadığı, koyunculuk yapan işletmelerde ise hayvan sayıları ile yem fiyat riskinin arasında negatif bir korelasyonun varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: KOP Bölgesi, Hayvansal Üretim, Risk Yönetimi

DETERMINATION OF FINANCIAL AND MARKETING RISKS ON ANIMAL PRODUCTION IN KOP AREA

Abstract

The purpose of this study is to determine the risks faced by farmers engaged in animal husbandry in KOP area (Konya Plain Project) and develop risk management strategies according to these risks. To reach the stated goal, data were gathered by asking survey questions to 400 farmers engaged in animal husbandry in cities in KOP area like Konya, Karaman, Niğde and Aksaray. As 5 surveys are considered invalid because of missing data, analyses have been made based on the data gathered from 395 surveys. In line with the analyses made; drought, illnesses and feed prices have been found to be the risks that farmers care most about. It has been determined that there is no correlation between these identified risks and the number of the animals owned by the farmers engaged in dairying whereas there is a negative correlation between the risk of feed prices the number of animals owned by the farmers engaged in sheep breeding.

Key Words: KOP Region, Animal Production, Risk Management

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya Ereğli Kemal Akman Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, syalcinkaya@konya.edu.tr

*Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi BAP Koordinatörlüğünün sağladığı fonlarla gerçekleştirilmiştir.

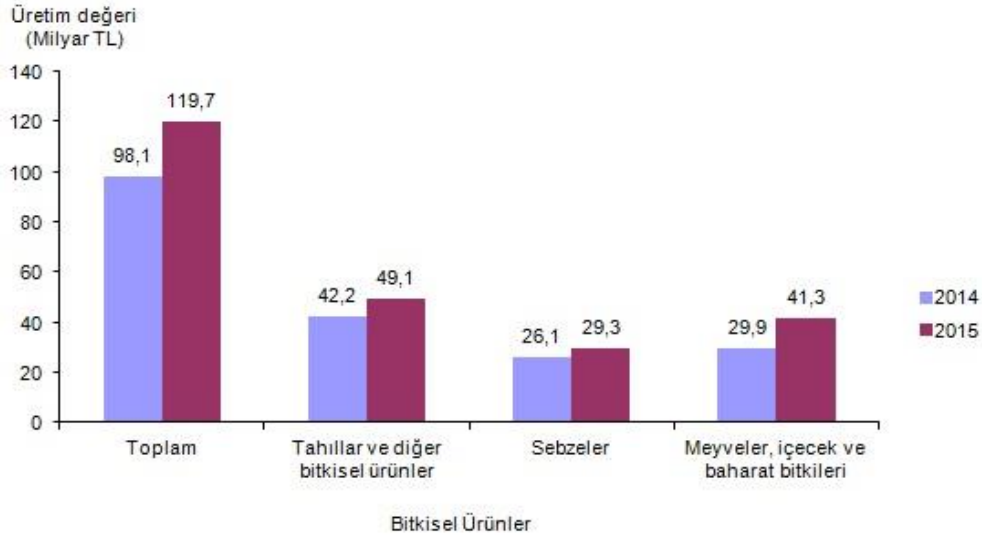
GİRİŞ

Gelişmiş toplumlarda sağlıklı ve kaliteli gıdaya uygun fiyatlardan ulaşım, diğer bir ifade ile gıda arz güvenliği oldukça önemli konudur. Dengeli bir beslenme için, bitkisel besinler ile beraber hayvansal besin kaynaklarının da tüketilmesi önemlidir. Yetişkin bir kişinin günlük 30-35 gram hayvansal protein alması gerekmektedir (Anonim, 2004; Kızılay ve Akçaöz, 2008). Tarımın kendi yapısından kaynaklanan fiyat dalgalanmaları, tarımsal gelirden önemli ölçüde istikrarsızlıklara sebep olmakta ve oluşan volatilitenin şiddeti tarım üreticisinin en önemli belirsizlik kaynağını oluşturmakta, üretici geleceğe yönelik yatırım ve kararlarda risk ve belirsizlik ile karşı karşıya kalmaktadır (Akçay vd., 2000). Aynı zamanda tarımsal üretimdeki belirsizlik ortamı çiftçiler üzerinde strese neden olmakta, karar alma aşamasında çiftçilerin tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Ceyhan vd., 1997; Bauer ve Bushe, 1993). Tarımsal risklere bağlı olarak hayvansal gıda arz güvenliği, üretim maliyetlerinin artması

ve üretici gelirlerinin azalması tehditleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca hayvansal tarım üretiminde sadece fiyatlara bağlı pazar riskleri yoktur, pazar riskinin yanında, üretim (iklim) riskleri, finansal riskler ve insan kaynaklarına bağlı riskler de bulunmaktadır. Risk ve belirsizliklerin işletme gelirinde yıl içinde ve yıllar arasında meydana getirdiği dalgalanmaların, üretken kaynakların alternatif alanlara tahsisi üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi ve tarım işletmelerinin sürekli değişen koşullarda ayakta kalabilmesi için risk analizinin yapılması gerekmektedir. Tarımda, üretim dalı, işletme, bölge veya sektör düzeyinde karşı karşıya kalınan riskin ölçülebilmesi durumunda, ölçülen riskin derecesine bağlı olarak risk stratejileri önerilebilecektir (Karahana, 2002).

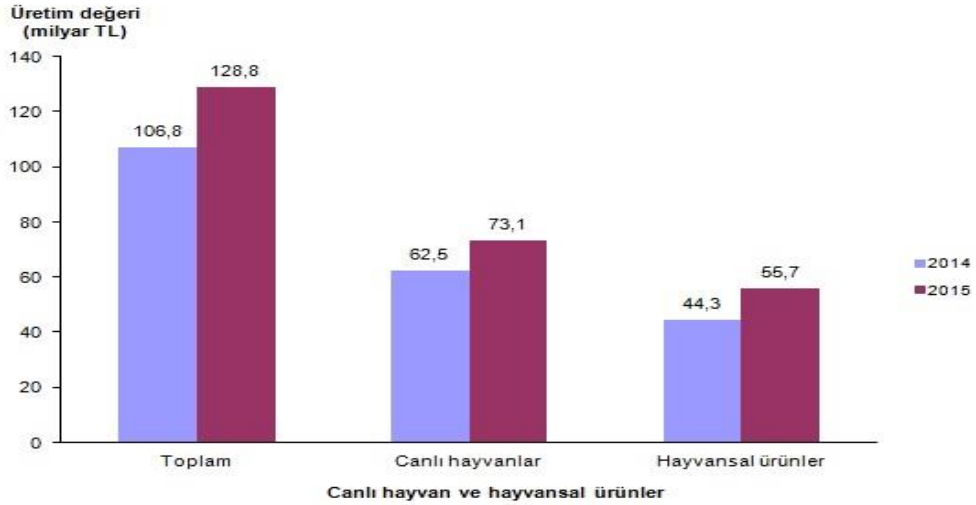
TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2015 verilerine göre yıllık 175,4 milyar TL olan tarım üretiminin şekil-1’de gösterildiği gibi 119,7 milyar TL’sini bitkisel üretim ve şekil-2’de gösterildiği gibi 55,7 milyar TL’sini ise hayvansal üretim oluşturmaktadır.

Şekil-1: Türkiye Bitkisel Üretim Değerleri

Kaynak: TÜİK Haber Bültenleri; www.tuik.gov.tr/bulten

Şekil-2: Türkiye Hayvansal Üretim Değerleri

Kaynak: TÜİK Haber Bültenleri; www.tuik.gov.tr/bulten

Tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki oranı sürekli azalmakla birlikte 2015 yılı verilerine göre %19 ve tarımsal üretimin toplam GSYİH içerisindeki oranı da %7,54 olarak tespit edilmiştir.

Tablo-1: Tarımsal İstihdam

Yıllar	Toplam	Tarım (Bin Kişi)	Tarım (%)
2005	19 633	5 014	25,5
2006	19 933	4 653	23,3
2007	20 209	4 546	22,5
2008	20 604	4 621	22,4
2009	20 615	4 752	23,1
2010	21 858	5 084	23,3
2011	23 266	5 412	23,3
2012	23 937	5 301	22,1
2013	24 601	5 204	21,2
2014	26 410	5 914	22,4
2015	25 454	4 842	19,0

Kaynak: TÜİK; www.tuik.gov.tr

TÜİK'in bu verileri doğrultusunda hayvansal üretim, ülkemiz tarım ekonomisi ve gıda güvenliği için oldukça önemlidir. Konunun önemine bağlı olarak hayvansal üretimin karşılaştığı risklerin tespiti ölçümü ve yönetilmesi büyük bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayvancılığın önemine bağlı olarak, hayvancılığın yoğun olarak gerçekleştirildiği KOP bölgesi içerisinde hayvansal üretim risklerini tespit etme ve risk yönetim stratejilerini önermeyi amaçlayan anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

KOP BÖLGESİ TARIM VE HAYVANCILIK YAPISI

Çatalhöyük kalıntıları ve diğer arkeolojik kazılar sonucunda KOP bölgesi en eski tarihlerden itibaren insanlık için önemli bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bölgede su kaynaklarının yetersizliği önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bölgenin su sorununu çözmek amacı ile ilk olarak Osmanlı Devleti tarafından 1907-1914 tarihleri arasında Konya-Çumra sulama projesini başlatmış ve proje KOP yapısının temelini oluşturmuştur. 1985 yılında Devlet Su İşleri tarafından çeşitli sulama yatırımları

gerçekleştirilmiş ve bölgesel Konya Ovaları Projesi ortaya çıkmıştır. Kamu kaynaklarının verimli kullanılması ve sadece sulama amacının dışında kırsal kalkınmayı sağlamak için 2011 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile KOP Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuştur (KOP; 2016).

KOP Bölge Kalkınma İdaresi'nin ilk kuruluşunda Konya, Karaman, Aksaray ve Niğde illeri yer almakta idi 2016 yılında Nevşehir, Yozgat, Kırşehir ve Kırıkkale illeri de eklenmiştir. Ancak araştırmanın yapıldığı

dönemde sonradan dahil olan iller olmadığından araştırma uzayında da yer almamaktadırlar.

KOP Bölgesinin nüfusu Tablo-2'de gösterildiği gibi ülke toplam nüfusunun içerisinde ortalama %4'lük bir orana sahiptir. Toplamda bölgenin nüfusu artarken Türkiye içindeki oranı sürekli olarak azalmaktadır. Ayrıca bölgenin nüfusunun en büyük kısmını Konya barındırmakta diğer iller ise oldukça az seviyelerdedir.

Tablo-2: KOP Bölgesi Nüfusu

İller	2009	2010	2011	2012	2013
Aksaray	376.907	377.505	378.823	379.915	382.806
Karaman	231.872	232.633	234.005	235.424	237.939
Konya	1.992.675	2.013.845	2.038.555	2.052.281	2.079.225
Niğde	339.921	337.931	337.553	340.270	343.658
KOP	2.941.375	2.961.914	2.988.936	3.007.890	3.043.628
Türkiye	72.561.312	73.722.988	74.724.269	75.627.384	76.667.864
KOP/Türkiye (%)	4.05	4.02	4.00	3.98	3.97

Kaynak: Küçükçongar, vd.; 2015

KOP bölgesi tarım alanları Tablo-3'de belirtildiği gibi üç milyon hektara yaklaşmakta ve bu alanların %65'ni Konya'da bulunan tarım arazileri oluşturmaktadır.

Tablo-3: KOP Bölgesi Tarım Alanları

Bölge	Tarıma Elverişli Alan (ha)	İllerin KOP Bölgesi'ndeki Payı (%)
Aksaray	377.076	13.04
Karaman	317.721	10.99
Konya	1.904.438	65.90
Niğde	290.263	10.07
KOP	2.889.500	100.00
Türkiye	23.794.963	

Kaynak: Küçükçongar, vd.; 2015

Bu arazi yapısı içerisinde ayrıca Türkiye mera toplam alanı içerisinde KOP bölgesi mera alanı %11'lik bir paya sahiptir. Hayvan sayılarına bakıldığında TÜİK 2013 yılı verilerine göre büyükbaş hayvan sayısı 1.131.447 adet, küçükbaş hayvan sayısı ise 3.648.947adettir. Büyükbaş hayvan sayısında KOP bölgesi Türkiye'nin %7,79'nu bulundururken, küçükbaş hayvan sayısında Türkiye'nin %10,81'nibulundurmaktadır (KOP BKİB, 2014).

Bu veriler doğrultusunda KOP bölgesi hayvancılık faaliyetleri açısından oldukça önemli bir bölge durumundadır. Bu bölgede hayvancılık faaliyetlerinin özellikli olarak incelenmesi ve ortaya çıkabilecek olumsuzlukların önceden tespit edilmesi Türkiye'de hayvancılık faaliyetlerine katkı sağlayacaktır. Bu gerekçelere bağlı olarak KOP bölgesi hayvancılık faaliyetleri üzerindeki finansal ve pazarlama risklerinin tespiti oldukça önem kazanmaktadır.

LİTERATÜR

Hayvancılık üzerindeki risklerin belirlenmesinde ve risk yönetimi konusunda ulusal ve uluslararası birçok yayın bulunmaktadır. Bu yayınlar içerisinde belirlenen en önemli çalışmalar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Lien ve arkadaşları (2003), Norveç'te süt sığırcılığı işletmelerinin üretimde karşılaştıkları risk kaynaklarını ve risk yönetimi stratejilerini belirleme amacı ile 530 işletmede anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Tespit edilen en önemli risk kaynakları üretim riski ve risk yönetimi stratejisi olarak; nakit para bulundurmak, çeşitlilik ve esneklik olduğunu önermişlerdir.

Bardhan ve arkadaşları (2006), Hindistan'da 59 çiftçiye anket çalışması yapmış ve elde edilen verileri yorumlamışlardır. Süt sığırcılığı üzerine en önemli risklerin çiftçilerin sağlık durumu ve hayvan hastalıkları olduğunu tespit etmişlerdir. Risk yönetimi strateji olarak; hijyen yapısını geliştirmek ve maliyetlerin düşürülmesi olarak önerilmiştir.

Kızılay ve Akaçaoz (2008) Antalya bölgesindeki hayvancılık işletmelerinin en önemli risk unsuru olarak süt fiyatlarındaki istikrarsızlığı belirlemişlerdir. Süt üretiminde kullanılan girdi fiyatlarının ürün fiyatlarına göre daha yüksek oranda artması ülkede süt sığırcılığı üretim faaliyetinin azalmasına neden olduğunu belirtmiştir. Araştırmacılar sorunun giderilmesi için hükümet, üreticilere ucuz girdi temin edilmesi için, damızlık sığır yetiştirici birliklerine destek sağlaması gerektiğini belirtmektedirler. Ayrıca üretimde karşı karşıya kaldıkları risklerin ölçümü ve bunlara karşı uygulanabilecek stratejileri belirlemek için üreticilerin düzenli olarak kayıt tutmaları için çalışmalar yapılması gerektiğini önermişlerdir.

Meuwissen ve arkadaşları (2001), Hollanda'da hayvancılık yapan 612 çiftlikte risklerin tespiti ve risk yönetimi stratejileri geliştirmek için anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Yapılan çalışmada karma üretim gerçekleştiren çiftliklerle

sadece süt üretimi gerçekleştiren çiftliklerin birbirinden farklı risklere maruz kaldıklarını tespit etmişlerdir. Karma üretim yapan çiftlikler üretim risklerine maruz kalırken, süt üreten çiftlikler ise maliyet fiyatlarındaki volatiliteden dolayı fiyat riskleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Risk yönetim stratejisi olarak karma üretim gerçekleştiren çiftlikler için hayvanları sigortalanmasını uygun görürken, süt üreticileri için ise kamunun maliyet fiyat volatilitelerini düşürmesinin gerektiğini savunmuşlardır.

Uzunöz ve arkadaşları (2004), 1984 ve 2001 yılları arasındaki istatistiki verileri kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında; çiftçilerin gelirlerindeki volatilitenin en önemli nedeni maliyet fiyatlarındaki volatiliteler olarak belirlemişlerdir. Hayvan başına süt veriminin azlığı, kesif yem fiyatlarının yüksekliği, hayvan beslemede meraların ve kaba yemlerin yeterince kullanılmaması gibi faktörler süt maliyetlerini yükseltmektedir. Belirlenen risklerin yönetilmesinde, ürün ve girdi fiyatları arasındaki dengeyi koruyabilecek politikaların etkin bir şekilde uygulanması gerektiğini önermektedirler.

Şahin ve Miran (2007), İzmir bölgesinde tarımsal risklerin sınıflandırılması ve risklerin derecelendirilmesi ile ilgili anket çalışması gerçekleştirmiştir. Çalışmalarında veri zarflama ve ÇBÖ (Çok Boyutlu Ölçekleme) yöntemlerini kullanmışlardır. Çalışmalarının bulgular kısmında Pazar riskini % 51,8, Üretim

riskini % 45,6, insan riskini % 2,5 ve finansal riskleri ise % 0,1 olarak hesaplamıştır.

Bozoğlu ve arkadaşları (2004), Trabzon'un Tonya ilçesinde örnek hayvancılık işletmelerinin süt üretiminde karşılaşılan faaliyet ve mali riskleri, fiyat ve verim değerlerine bağlı olasılık dağılım fonksiyonları kullanılarak ölçülmüştür. Yapılan çalışmada örnek hayvancılık işletmelerinin borçlarını ödeyememe riskinin % 57 olduğu ve bu riskin % 50'sinin faaliyet riskinden, % 7'sinin ise mali riskten kaynaklandığı tespit etmişlerdir.

YÖNTEM

KOP bölgesi içerisinde hayvancılık faaliyetinde bulunan çiftçilerin maruz kaldıkları risklerin tespiti amacı ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. TÜİK tarafından en son 2014 yılında gerçekleştirilen tarım işletme yapısı araştırma verilerine göre Tablo-4'de de gösterildiği gibi KOP bölgesinde 166189 adet tarım işletmesi bulunmaktadır.

Tablo-4: KOP Bölgesi Tarımsal İşletme Sayıları (2014)

	İşletme Sayısı	Alan(Dekar)
Konya	99 536	13 036 853
Niğde	24 683	1 675 806
Karaman	17 577	1 298 194
Aksaray	24 393	1 710 537
Toplam	166 189	17 721 390

Kaynak: TÜİK: www.tuik.gov.tr

Araştırılacak ana kitle büyüklüğü 166189 adet olarak kabul edilerek örnek kütle hesaplaması yapılmıştır. Evren büyüklüğü 10000'in üzerinde olan yapılarda örneklem büyüklüğünü tespit etmek için kullanılan formül aşağıda gösterildiği gibidir (Özdamar, 2003, 116-118):

$$n = \frac{P.Q.Z_{\alpha}^2}{d^2}$$

(1)

n: Örneklem büyüklüğü

P: Evrendeki *X*'in gözlenme oranı, *Q* (1-*P*):

X'in gözlenmeme oranı

Z_α: *α*= 0.05, 0.01, 0.001 için 1.96, 2.58 ve 3.28

değerleri

d= Örneklem hatası

Formül (1)'e göre $d = \%5$ hata payı ve $P=Q = \%50$ olasılık şartları altında 169189 evren büyüklüğünde örnek kütle miktarı 384 adet olarak hesaplanmıştır. Belirtilen bölgelerde çiftçiler tarafından 400 adet anket cevaplandırılmış ve bunların içerisinde 5 adet anket veri eksikliği nedeni ile geçersiz sayılmış, 395 adet anket ise geçerli olarak kabul edilmiştir.

Anket çalışması 6 bölümden oluşturulmuştur: Birinci bölümde hayvancılık yapan tarım işletmesinin hayvan sayıları, doğum ve ölüm sayıları sorulmuştur. İkinci bölümde insan kaynaklarından ortaya çıkan risklerin tespiti için sorular, üçüncü bölümde biyolojik ve hastalıklardan kaynaklanan

risklerin tespiti için sorular, dördüncü bölümde iklim risklerinin tespiti için sorular, beşinci bölümde pazar risklerinin tespiti için sorular ve altıncı bölümde finansal risklerin tespiti için sorular hazırlanmıştır. Birinci bölüm dışında kalan bölümlerin tamamında Beşli Likert Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen anket verileri SPSS-V15 paket programına yüklenerek gerekli güvenlik analizler gerçekleştirilmiştir.

Anketlerin güvenilirliğinin tespiti için Alpha Güvenlik Testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo-5'de gösterilmiştir. Elde edilen Alpha ($0,762 > 0,5$) sonucuna göre gerçekleştirilen anket çalışması "güvenilir" olarak kabul edilmiştir.

Tablo-5: Alpha Güvenlik Test Sonuçları

	N	%
Geçerli	395	100,0
Geçersiz	0	,0
Toplam	395	100,0
Cronbach Alpha Değeri	Değişken Sayısı	
0,762	13	

Gerçekleştirilen anket çalışmasının dağılımının test edilmesi için One Sample Kolmogorov-Smirnov Testi gerçekleştirilmiş ve teste tabi tutulan tüm değişkenlerin

değeri ($p < 0,05$) olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuca bağlı olarak anket çalışmasının sonuçları parametrik dağılmamaktadır. Gerçekleştirilecek

korelasyon analizi non-parametrik yapılarda kullanılan Sperman Korelasyon olarak kabul edilmiştir.

Tablo-6: One Sample Kolmogorov-Smirnov Test Sonuçları

	koyun sayısı	inek sayısı	günlük süt	geçen yıl	geçen yıl inek	ilk 5 ayında	ilk 22 ayında	hastalıklar	et fiyat	süt fiyat vol.	veterinerlerin	banka	yem fiyatları	kuraklık	yem	soğuk	ürünleri	hırsızlık	tahsilat	çoban	
N	39 5	39 5	39 5	39 5	39 5	39 5	39 5	39 5	39 5	39 5	39 5	39 5	39 5	395	39 5	39 5	39 5	39 5	39 5	39 5	
Mean	58	35	43 2	38	20	2	2	9, 0	8, 4	7,8	5,0	6, 6	9,1	9,5 4	7,1	5,8	7,9	5,9	7,4	5,3	
Std. Deviation	23 1	90	112	12 9	56	66	6, 8	2,0	2,4	3,0	3,2	3,5	1,7	1,4	3,2	3,3	3,2	3,6	3,5	3,6	
Absolute	0, 4	0,3 4	0,3 5	0,3 8	0,3 6	0,3 3	0,3 5	0, 45	0,3 9	0,3 7	0,1 7	0,2 9	0, 44	0,5 0	0,2 9	0,2 3	0, 42	0,2 7	0,3 8	0,2 0	
Positive	0,3 1	0,3 1	0,3 5	0,3 2	0,3 2	0,3 1	0,3 4	0,3 2	0,2 7	0,2 3	0,1 7	0,1 7	0,3 0	0,3 7	0,1 9	0,1 9	0,2 6	0,1 5	0,2 3	0,1 6	
Negative	- 0, 4	- 0,3	- 0,3	- 0,3	- 0,3	- 0,3	- 0,3	- 0, 4	- 0,3	- 0,3	- 0,1	- 0,2	- 0, 4	- -0,5	- 0,2	- 0,2	- 0, 4	- 0,2	- 0,3	- 0,3	- 0,2
Kolmogorov-Smirnov Z	7,9 4	6,8 8	7,0 9	7,6 2	7,1 6	6,5 6	7,0 8	8, 94	7,8 1	7,4 1	3,5 4	5,8 5	8,7 4	10, 0	5,9 0	4,7 1	8, 49	5,3 9	7,7 0	4,1 0	
Asymp. Sig. (2-tailed)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	

Anket çalışmasının gerçekleştirildiği KOP bölgesinde, hayvancılık yapan çiftçiler

“koyunculuk ağırlıklı” ve “inekçilik ağırlıklı” olarak iki gruba ayrılmıştır. Koyunculuk

yapan çiftçilerin tespitinde elde tutulan koyun sayısı ile inek sayısı arasında oranlama gerçekleştirilmiş ve bu oran 1'den büyük ise koyunculuk ağırlıklı hayvancılık yapan çiftçi olarak tanımlanmıştır. Aynı işlem inekçilik yapan çiftçilerin tespitinde de kullanılmıştır. Toplanan verilerin üzerinde frekans ve

sperman korelasyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Tablo-7 araştırma bölgesinde genel, koyuncu ve inekçi açısından doğum, ölüm, süt ve genel sayılar ile çiftçilik süreleri verilmiştir.

Tablo-7: Hayvancılık Genel Verileri

Ortalama	Hayvancılıkta Çalışma Süresi (yıl)	Ort. Koyun Sayı	Ort. İnek Sayısı	Günlük Ortalama Süt (Lt)	Koyun Doğum Sayısı	İnek Doğum Sayısı	Koyun Ölüm Sayısı	İnek Ölüm Sayısı
Bölge Genel	18,02	58,93	35,86	433,17	38,36	20,14	2,89	2,50
Koyunculuk	16,86	148,65	4,73	101,98	96,71	3,14	7,07	0,86
İnekçilik	18,99	0,75	56,76	656,19	0,51	31,55	0,18	3,61

Yukarıdaki veriler doğrultusunda genel ortalama koyun sayısının 58,93 adet ve inek sayısının 35,86 adet olduğu anlaşılmaktadır. Ağırlıklı olarak koyunculuk yapan çiftçilerde ortalama koyun sayısı 148,65 adet ve inek sayısı ise 4,73 adet olarak tespit edilmiştir. Ağırlıklı olarak inekçilik yapan çiftçilerde ise ortalama koyun sayısı 0,75 adet ve inek sayısı ise 56,76 adet olarak tespit edilmiştir. Koyunculuk yapan çiftçilerin koyun yetiştiriciliği yanında inek yetiştiriciliği

yaptıkları ancak inekçilik yapan çiftçilerin koyun yetiştirmekten çekindikleri anlaşılmıştır.

Tablo-8'da koyun ve inek doğum, ölüm ve doğuma göre ölüm oranları gösterilmiştir. Koyun doğum oranı (%65,09) ile ineklerin (%56,16) doğum oranından daha çok olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca koyunların ölüm oranı (%4,91), ineklerin ölüm oranından (%6,98) daha düşük çıkmaktadır.

Tablo-8: Hayvancılık Doğum ve Ölüm Verileri

	Koyun Sayısına Göre Koyun	İnek Sayısına Göre İnek	Koyun Sayısına Göre Koyun	İnek Sayısına Göre İnek	Doğuma Göre Koyun	Doğuma Göre İnek
Koyunculuk Yapan Çiftçiler	65,06%	66,44%	4,76%	18,14%	7,31%	27,31%
İnekçilik Yapan Çiftçiler	68,18%	55,59%	23,86%	6,35%	35,00%	11,43%

Ayrıca koyunların doğuma göre ölüm oranı (%7,54) ineklerin doğuma göre ölüm oranından (%12,43) daha düşük tespit edilmektedir. Hayvanların ölüm oranlarının çiftçilerin kendi uzmanlığında daha düşük iken, kendi uzmanlıkları dışında ise oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Hayvansal üretimde uzmanlaşma, hayvanların ölüm oranlarını ve buna bağlı olarak üretim maliyetlerini azaltmaktadır.

Hayvancılık yapan çiftçilerin karşılaştıkları riskler ve bu risklerden çekinme derecelerini 1 en düşük ve 10 en yüksek olacak şekilde derecelendirmeleri istendiğinde Tablo-9'de gösterilen değerler ortaya çıkmaktadır. Tablo-9'de inekçilik ve koyunculuk yapan çiftçilerin değerleri ayrı, ayrı ele alınırken ayrıca her iki çiftçi grubunun ortak dereceleri de gösterilmiştir.

Tablo-9: Hayvancılık Genel Risk Unsurları

Risk Unsurları		Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Değişim Katsayısı (STD Sapma/Ortalama)
HASTALIKLAR	Genel	395	9,03	2,092	0,23
	İnekçilik	279	8,93	2,18	0,24
	Koyunculuk	170	9,2	1,889	0,21
ET FİYAT VOLATİLİTESİ	Genel	395	8,48	2,486	0,29
	İnekçilik	279	8,5	2,602	0,31
	Koyunculuk	170	8,48	2,264	0,27
SÜT FİYAT VOLATİLİTESİ	Genel	395	7,81	3,033	0,38
	İnekçilik	279	8,33	2,77	0,33

	Koyunculuk	170	6,97	3,244	0,47
VETERİNERLERİN YETERSİZLİĞİ	Genel	395	5,07	3,251	0,64
	İnekçilik	279	5,04	3,304	0,66
	Koyunculuk	170	5,01	3,127	0,62
BANKA KREDİLERİ	Genel	395	6,63	3,594	0,54
	İnekçilik	279	6,98	3,51	0,5
	Koyunculuk	170	6,22	3,653	0,59
YEM FİYATLARI	Genel	395	9,11	1,796	0,19
	İnekçilik	279	9,28	1,677	0,18
	Koyunculuk	170	8,98	1,806	0,2
KURAKLIK	Genel	395	9,54	1,467	0,15
	İnekçilik	279	9,49	1,605	0,17
	Koyunculuk	170	9,49	1,489	0,16
YEM BULAMAMA	Genel	395	7,14	3,279	0,45
	İnekçilik	279	7,18	3,414	0,48
	Koyunculuk	170	6,88	3,127	0,45
SOĞUK	Genel	395	5,87	3,362	0,57
	İnekçilik	279	6,01	3,45	0,57
	Koyunculuk	170	5,82	3,214	0,55
ÜRÜNLERİ SATAMAMA	Genel	395	7,97	3,25	0,40
	İnekçilik	279	8,05	3,237	0,4
	Koyunculuk	170	7,93	3,228	0,41
HIRSIZLIK	Genel	395	5,95	3,686	0,61
	İnekçilik	279	5,83	3,657	0,63
	Koyunculuk	170	6,08	3,704	0,61
TAHSİLAT	Genel	395	7,41	3,581	0,48

	İnekçilik	279	7,36	3,638	0,49
	Koyunculuk	170	7,16	3,704	0,52
	Genel	395	5,33	3,684	0,69
	İnekçilik	279	5,68	3,701	0,65
ÇOBAN BULAMAMAK	Koyunculuk	170	4,72	3,55	0,75

Tablo-9’de gösterilen veriler doğrultusunda hem genelde, hem de ayrı, ayrı uzmanlık alanlarında çiftçiler en büyük risk olarak kuraklığı tanımlamaktadır. Kuraklık riski genelde 9,54 ortalama ve 1,467 standart sapmaya sahiptir. Kuraklık riskinin ardından çiftçilerin çekindikleri ikinci büyük risk yem fiyatları olarak tespit edilmektedir. Bu risk faktöründe inekçilik yapan çiftçilerin risk algısı koyunculuk yapan çiftçilerin risk algısından daha yüksek çıkmaktadır. Bunun nedeni ise koyunların merada beslenme imkânları olması olarak düşünülmektedir. Yeme ulaşma riski ise göreceli olarak yem fiyatlarının riskinden daha düşük tespit edilmiş ve çiftçilerin fiyat etkeni olarak düşünülmediğinde yeme ulaşmakta büyük zorluklar çekmediği anlaşılmıştır. Çiftçilerin üçüncü sırada önemli gördükleri risk ise hastalıklar olarak tespit edilmiş ancak koyunculuk yapan çiftçiler açısından bu risk inekçilik yapan çiftçilere oran yüksek seviyelerde seyrettiği anlaşılmıştır. Bunun olarak küçük baş sürülerinin üye sayısının çokluğu ve salgın hastalıklardan sürünün daha çok etkilenmesi olarak yorumlan-

mıştır. Et fiyatlarının volatilitesi her iki çiftçi grubu açısından da etkin risk olarak tanımlanmakta iken, süt fiyatlarının volatilitesi koyunculuk yapan çiftçiler açısından düşük risk olarak algılanmakta, inekçilik yapan çiftçiler açısından ise önemli bir risk unsuru olarak tanımlanmaktadır. Bu veriler doğrultusunda bölgede koyunculuk yapan çiftçiler yoğun olarak et üretimi için çiftçilik yaparken, inekçilik yapan çiftçilerin ise hem et hem de süt üretimi yapmaya odaklandıkları anlaşılmaktadır. Banka kredileri, ürünleri satamama ve tahsilat riskleri ise her iki grup çiftçiler için orta seviyede risk gruplarını oluşturmakta, veteriner yetersizliği ve çoban bulamama ise çiftçiler açısından düşük risk grubunu oluşturmaktadır.

Hayvancılık yapan çiftçilerin maliyetlerini etkileyen unsurları 1 en az ve 8 en çok olarak derecelendirmeleri istenmiş ve sonuçlar Tablo-10’de gösterilmiştir. Toplanan veriler doğrultusunda en önemli maliyet kaynağı her iki grup çiftçi için de yem fiyatları olarak tespit edilmiştir.

Tablo-10: Hayvancılık Maliyet Önemlilik Algısı

Maliyet Türleri		Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Değişim Katsayısı (Std. Sapma / Ortalama)
Yem fiyatları	Genel	395	6,21	2,24	0,36
	İnekçilik	279	6,41	2,14	0,33
	Koyunculuk	170	6,02	2,27	0,38
Çoban ücreti	Genel	395	2,65	2,25	0,85
	İnekçilik	279	2,83	2,3	0,81
	Koyunculuk	170	2,32	2	0,86
Veteriner ücreti	Genel	395	4,22	2,04	0,48
	İnekçilik	279	4,54	2,03	0,45
	Koyunculuk	170	3,75	2,03	0,54
İlaç fiyatları	Genel	395	5,79	1,83	0,32
	İnekçilik	279	5,88	1,91	0,33
	Koyunculuk	170	5,71	1,76	0,31
Ahır giderleri	Genel	395	3,32	2,06	0,62
	İnekçilik	279	3,59	2,15	0,6
	Koyunculuk	170	2,89	1,87	0,65
Ölümler	Genel	395	3,78	2,34	0,62
	İnekçilik	279	3,97	2,47	0,62
	Koyunculuk	170	3,59	2,23	0,62
Damızlık fiyatları	Genel	395	5,54	2,39	0,43
	İnekçilik	279	5,75	2,38	0,41
	Koyunculuk	170	5,39	2,27	0,42
Banka kredileri	Genel	395	3,67	2,87	0,78
	İnekçilik	279	3,96	2,94	0,74
	Koyunculuk	170	3,11	2,55	0,82

Göreceli olarak, koyunculuk yapan çiftçilerin yem maliyetlerinin inekçilik yapan çiftçilerin yem maliyetlerinden düşük olduğu anlaşılmıştır. Maliyet unsurları içerisinde ikinci sırada damızlık hayvan fiyatları yer almaktadır. Bu unsur her iki grup içinde de oldukça yüksek dereceye sahip olup inekçilik yapan çiftçiler açısından koyunculuk yapan çiftçilere göre biraz daha yüksektir. Maliyetleri etkileyen üçüncü unsur ise ilaç fiyatları olarak tespit edilmiştir. Çoban ücretleri, ahır giderleri, banka kredi faizleri ve ölümler ise 4 ortalamasının altında kalarak beklenmeyen bir sonuç ortaya koymaktadır. Hayvancılık yapan çiftçilerin maliyetlerini en çok yem fiyatları, damızlık hayvan fiyatları ve ilaç giderleri olduğu anlaşılmıştır.

Anket verileri kullanılarak inekçilik yapan çiftçilerin ve koyunculuk yapan çiftçilerin ayrı ayrı hayvan sayıları ve diğer değişkenler arasında oluşan korelasyon değerleri Tablo-11 ve Tablo-12'da verilmiştir. Bu analiz gerçekleştirilirken temel amaç hayvan sayılarının artması ile risk unsurlarının arasında bir ilişkinin varlığının araştırılmasıdır. Eğer hayvan sayıları ile belirtilen risk unsurunun ilişkisi var ise; hayvan sayısı artırılarak ya da azaltılarak bu risklerin yönetilmesi mümkün olacaktır. Eğer hayvan sayısı ve risk grubu arasında bir ilişki yoksa hayvan sayılarının değiştirilmesi ile bu riskler yönetilemez anlamı çıkmaktadır.

Tablo-11: İnekçilik Yapan Çiftçilerin Korelasyon Analiz Sonuçları

Spearman's rho Risk Grubu		İnek Sayısı Korelasyon Katsayısı
	İnek sayısı	1
	Günlük süt üretimi	,721(**)
	Geçen yıl inek doğumu	,810(**)
	İlk 22 ayında ölen inek sayısı	,563(**)
İnekçilik Yapan Çiftçinin Algıladığı Riskler	Hastalıklar	-0,014
	Et fiyat volatilitesi	-0,026
	Süt fiyat volatilitesi	0,029
	Veterinerlerin yetersizliği	-0,03

	Banka kredileri	0,076
	Yem fiyatları	-0,049
	Kuraklık	-0,075
	Yem bulamama	-0,104
	Soğuk	0,013
	Ürünleri satamamak	0,004
	Hırsızlık	0,105
	Tahsilat	-0,091
	Çoban bulamamak	,193(**)
İnsan Riski	Hayvanlarla kim ilgilenir	,442(**)
	Yeterli bilginiz var mı	-0,094
	Çobanınızın bilgisine güveniyor musunuz	,234(*)
	Hayvan ölümlerinden kim sorumludur	,264(**)
Biyolojik Riskler	Ne sıklıkla hastalanır	,172(**)
	Ne sıklıkla veteriner çağırırsınız	,216(**)
	Ne sıklıkla hayvanlarınız ölür	,189(**)
	Ölümlerin nedeni	,193(**)
İklim Riskleri	Nasıl beslenir	-0,122
	Mera yeterli mi	0,085
	Hava şartları yeterli mi	0,02
Pazar Riskleri	Et fiyat volatilitesi	-,134(*)
	Süt fiyat volatilitesi	-,197(**)
	Damızlık fiyat volatilitesi	-0,019
	Sütü nasıl satarsınız	,183(**)
	Hayvanlarınızı nasıl satıyorsunuz	0,03

	İstediğiniz fiyattan satabiliyor musunuz	-0,086
	Sizce hayvancılık kredilerinin faiz oranı nasıl	-0,098
	Hayvancılığa devam edecek misiniz	-0,078
	Yemin ne kadarını siz üretiyorsunuz	-0,114
Çiftçilerin Üretim Maliyetini Etkileyen Unsurlar	Yem fiyatları	-0,034
	Çoban ücreti	,324(**)
	Veteriner ücreti	-0,058
	İlaç fiyatları	0,026
	Ahır giderleri	,154(*)
	Ölümler	-0,092
	Damızlık fiyatları	0,076
	Banka kredileri	,181(**)
Finansal Riskler	Gelir yeterli mi	-,219(**)
	Finansman şekli	,229(**)
	Krediyi nereden buluyorsunuz	,336(**)
	Devlet desteği alıyor musunuz	-,214(**)
	Hayvan satış vadesi	0,046
	Hayvan tahsilat sorunu	-,189(**)
	Süt tahsilat sorunu	0,022
	Banka kredi vadesi	,442(**)

** %99 güven aralığında

* %95 güven aralığında

Tablo-12: Koyunculuk Yapan Çiftçilerin Korelasyon Analiz Sonuçları

Spearman's rho		Koyun Sayısı Korelasyon Katsayısı
Risk Grubu		
	Koyun sayısı	1
	Günlük sut üretimi	,344(**)
	Geçen yıl koyun doğumu	,860(**)
	İlk 5 ayında ölen koyun sayısı	,561(**)
Koyunculuk Yapan Çiftçinin Algıladığı Riskler	Hastalıklar	0,024
	Et fiyat volatilitesi	-0,031
	Süt fiyat volatilitesi	-0,151
	Veterinerlerin yetersizliği	0,135
	Banka kredileri	0,016
	Yem fiyatları	-,353(**)
	Kuraklık	0,06
	Yem bulamama	,199(*)
	Soğuk	-0,098
	Ürünleri satamamak	,247(**)
	Hırsızlık	,262(**)
	Tahsilat	,339(**)
	Çoban bulamamak	,214(**)
İnsan Riski	Hayvanlarla kim ilgilenir	,570(**)
	Yeterli bilginiz var mı	-0,008
	Çobanınızın bilgisine güveniyor musunuz	-0,03
	Hayvan ölümlerinden kim sorumludur	,251(**)
	Ne sıklıkla hastalanır	,206(**)

Biyolojik Riskler	Ne sıklıkla veteriner çağırırsınız	0,101
	Ne sıklıkla hayvanlarınız ölür	,246(**)
	Ölümlerin nedeni	,167(*)
İklim Riskleri	Nasıl beslenir	-,672(**)
	Mera yeterli mi	,456(**)
	Hava şartları yeterli mi	0,118
Pazar Riskleri	Et fiyat volatilitesi	0,033
	Süt fiyat volatilitesi	,326(**)
	Damızlık fiyat volatilitesi	,176(*)
	Sütü nasıl satarsınız	,169(*)
	Hayvanlarınızı nasıl satıyorsunuz	-0,029
	İstedığınız fiyattan satabiliyor musunuz	,206(**)
	Sizce hayvancılık kredilerinin faiz oranı nasıl	-0,141
	Hayvancılığa devam edecek misiniz	-0,038
	Yemin ne kadarını siz üretiyorsunuz	-,199(*)
Çiftçilerin Üretim Maliyetini Etkileyen Unsurlar	Yem fiyatları	-,358(**)
	Çoban ücreti	,466(**)
	Veteriner ücreti	,252(**)
	İlaç fiyatları	-,202(*)
	Ahır giderleri	0,081
	Ölümler	,311(**)
	Damızlık fiyatları	-0,114
	Banka kredileri	0,118
Finansal Riskler	Gelir yeterli mi	,329(**)
	Finansman şekli	,190(*)

Krediyi nereden buluyorsunuz	,200(*)
Devlet desteği alıyor musunuz	-,291(**)
Hayvan satış vadesi	,386(**)
Hayvan tahsilat sorunu	-,419(**)
Süt tahsilat sorunu	0,048
Banka kredi vadesi	0,209

** %99 güven aralığında

* %95 güven aralığında

Hayvan sayıları ile hayvan doğum ve ölüm sayıları arasında çok yüksek derecede ve pozitif korelasyonun tespiti beklenen bir sonuç olup, koyunculuk ve inekçilikte bir birine yakın derecededir. Ancak inekçilikte süt üretiminin, hayvan sayılarına bağlı olarak artışı koyunculukta göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırma yapılan bölgede inekçilik yapan çiftçilerin koyunculuk yapan çiftçilere göre daha fazla süt üretimi önemsedikleri anlaşılmıştır. Elde edilen bu bulgulara bağlı olarak koyunculuk faaliyetinin temel amacının et üretimi olarak tanımlanması yanlış olmayacaktır.

Tablo-9'de her iki çiftçilik grubunun derecelendirdikleri (algıladıkları) risklerin içerisinde en büyük ortalama ve en düşük standart sapmaya sahip olan kuraklık riskinin her iki çiftçilik grubunda da hayvan sayısından bağımsız olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hastalıklar, soğuk, süt fiyat volatilitesi, et fiyat volatilitesi, veteriner

yetersizliği ve banka kredileri de her iki çiftçi grubu için aynı şekilde hayvan sayılarından bağımsızdır. Belirtilen bu risklerin yönetiminde hayvan sayıları önemsiz duruma geldiğinden çiftçinin hayvan sayısını azaltması ya da arttırması bu riskleri ortadan kaldırmamaktadır. Bu risklerin yönetiminde hayvan sayılarının değiştirilmesinin dışında tedbirlerin alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Çiftçilerin ikinci sırada önemli risk unsuru olarak belirttikleri yem fiyatlarında ise; inekçilik yapan çiftçilerin hayvan sayıları ile yem fiyatları arasında bir ilişki tespit edilemezken, koyunculuk yapan çiftçiler açısından ise hayvan sayıları ile yem fiyatlarının oluşturduğu riskler arasında %99 anlamlılık seviyesinde (-0,353) negatif ve oldukça yüksek korelasyona tespit edilmiştir. Bu tespite bağlı olarak koyunculuk yapan çiftçilerin hayvan sayıları arttıkça yem fiyat riski azalmaktadır. Ancak koyun sayısı arttıkça yem bulamama riski ise

artmaktadır. İnek sayıları ile yem bulamama riski arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Ayrıca koyun sayısı arttıkça yem maliyet riski azalmakta ancak yeme ulaşma, üretilen ürünleri satamama, tahsilat ve hırsızlık riskleri artmaktadır. İnekçilikte ise belirtilen bu risklerin hayvan sayılarından bağımsız olduğu anlaşılmaktadır. Çoban bulamama riski ise her iki hayvancılık türü için de düşük oranlara sahip olmakla beraber, hayvan sayılarına bağlı olarak doğru oranda artmakta ya da azalmaktadır.

Koyunculuk ve inekçilik yapan çiftçilerin her ikisi de hayvan sayıları arttıkça daha çok çobanlardan yardım almaktadır. Bu sonuç daha önce elde ettiğimiz bulgular ile aynı doğrultuda ilerleyerek hayvan sayısı arttıkça çobana olan ihtiyaç artmaktadır. İnekçilik yapan çiftçiler hayvan sayıları arttıkça çobanlarının bilgisine daha çok güvenmekte iken, koyunculuk yapan çiftçilerde çobanın bilgisine güven sayısının bir önemi bulunmamaktadır.

Hayvan “sayıları” ile “hastalanma sıklığı” arasında hem koyunculuk, hem de inekçilik yapan çiftçilerde %99 güven aralığında pozitif korelasyon bulunmaktadır. Ancak koyunculuktaki korelasyon katsayısı inekçilikten daha yüksek tespit edilmiştir. Elde edilen bu tespit sonucunda koyun popülasyonunun artışı ile hastalanma sıklığı, inek popülasyonunun artışına göre

“hastalanma sıklığından” daha yüksek seviyededir.

Koyunculuk yapan çiftçilerin hayvanlarını besleme şekilleri ile hayvan sayıları arasında % 99 güven aralığında ve oldukça yüksek derecede (-0, 672) korelasyona sahiptir. Koyun sayısı arttıkça çiftçiler daha çok merada hayvanları beslemektedirler. Buna bağlı olarak daha önce tespit edilen koyun sayısı artışına bağlı olarak yem fiyat risklerinin azalması daha anlamlı olmaktadır. İnekçilikte ise hayvan sayısı ile beslenme şekli arasında bir ilişki olmayıp, hayvan sayısı kaç olursa olsun hayvanların beslenme şekli değişmemektedir. Aynı zamanda koyunculuk yapan çiftçilerin hayvan sayıları arttıkça meraların yeterlilik oranı artarken, inekçilikte meraların yeterliliği ile hayvan sayıları arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

İnekçilik yapan çiftçilerin hayvan sayıları arttıkça sattıkları süt ve hayvanların fiyatlarının volatilitesi azalmaktadır. Ancak koyunculuk yapan çiftçilerin hayvan sayıları arttıkça satılan sütün fiyatındaki volatiliteler artmakta, hayvan satış fiyatındaki volatiliteler ve hayvan sayısı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Bu tespitlere bağlı olarak inekçilik yapan çiftçilerin hayvan sayıları arttıkça daha stabil bir piyasa yapısına kavuşurken, koyunculuk yapan çiftçilerin özellikle süt satışında stabil olmayan bir piyasada ticaret yaptıkları anlaşılmaktadır.

Koyunculuk yapan çiftçilerin hayvan sayıları arttıkça yem giderlerinin ve ilaç giderlerinin toplam maliyet içerisindeki önemi azalmakta iken, inekçilik yapan çiftçilerin bu giderlerinin toplam maliyet içerisindeki önemi değişmemektedir. Veteriner ve ölüme bağlı giderlerin toplam maliyete etkisi koyunculukta hayvan sayısı arttıkça artmakta, inekçilikte ise bu maliyetlerin hayvan sayıları ile ilişkisi bulunmamaktadır. Çoban giderleri ise her iki hayvancılık türü için de hayvan sayılarına bağlı olarak artmaktadır. Ahır giderleri ve banka kredi faizlerinin maliyet içerisindeki önemi inekçilik yapan çiftçiler için hayvan sayısına bağlı olarak artmakta iken koyunculuk yapan çiftçiler için hayvan sayıları ile ilgili bir ilişki bulunmamaktadır.

İnekçilik yapan çiftçilerin gelir yeterliliği hayvan sayısı arttıkça artmakta, ancak koyunculuk yapan çiftçilerin gelir yeterlilikleri azalmaktadır. Koyunculuk yapanların hayvan sayıları arttıkça hayvan satışlarının vadesi artmakta iken inekçilik yapan çiftçilerin satış vadeleri hayvan sayılarından etkilenmemektedirler. Her iki hayvancılık grubunun da hayvan sayılarına bağlı olarak tahsilat sorunu artmakta iken koyunculuk yapanlarda bu sorunun inekçilik yapanlara göre çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Hayvan sayılarına göre süt satışının tahsilat sorunu her iki hayvancılık grubu içinde hayvan sayılarından bağımsız olarak tespit edilmiştir. Ayrıca her iki

hayvancılık grubu da hayvan sayıları arttıkça aldıkları devlet desteği azalmaktadır. İnekçilik yapan çiftçilerin hayvan sayıları arttıkça kullandıkları kredinin vadeleri uzamakta, koyunculuk yapanların ise kredilerin vadesi hayvan sayılarından bağımsız hareket etmektedir.

Hayvancılık yapan çiftçilerin karşılaştıkları riskler karşısında gelirleri ve dolaylı olarak hayvancılığa olan devam etme isteklerinin de etkileneceği düşünülerek, bu iki değişken ve diğer faktörler arasında Sperman Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiş ve sonuçları Tablo-13'de ve Tablo-14'de sunulmuştur. Her iki hayvancılık türünde de devamlılık ve gelir arasında beklendiği gibi %99 güven aralığında yüksek korelasyon tespit edilmiştir. İnekçilik yapan çiftçilerin inek sayısı ve doğan hayvan sayısı artışı ile gelirleri arasında pozitif korelasyon tespit edilirken, koyunculuk yapan çiftçilerin aynı değerler arasında ters bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak inekçilik yapan çiftçilerin hayvan sayılarını arttırmaları gelirleri arttırmakta, koyunculuk yapan çiftçilerin hayvan sayıları artışına bağlı olarak gelirleri azalmaktadır. İnekçilik yapan çiftçilerin gelirlerinde süt büyük bir girdiye neden olmakla beraber, koyunculukta süt üretiminin gelire bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. İnekçilik hem et, hem de süt üretiminde etkili bir alan olmakla beraber, koyunculukta sadece et üretimi etkin faktör olarak tanımlanmaktadır. Buna bağlı olarak

inekçilikte iki farklı gelir türü gelir üzerindeki riskleri azaltmakta, ancak koyunculukta aynı risk dağıtım imkânı bulunmamaktadır.

Tablo-13: İnekçilik Yapan Çiftçilerin Gelir ve Devamlılık Korelasyon Analiz Sonuçları

İnekçilik Spearman's rho		Gelir Yeterliliği Korelasyon Katsayısı	Hayvancılığa Devamlılık Korelasyon Katsayısı
	gelir yeterli mi	1	,566(**)
	hayvancılığa devam edecek misiniz	,566(**)	1
	inek sayısı	-,219(**)	-0,078
	günlük süt üretimi	-,306(**)	-0,091
	geçen yıl inek doğumu	-,133(*)	-0,041
	ilk 22 ayında ölen inek sayısı	-0,122	0,07

** %99 güven aralığında

* %95 güven aralığında

Tablo-14: Koyunculuk Yapan Çiftçilerin Gelir ve Devamlılık Korelasyon Analiz Sonuçları

Koyunculuk Spearman's rho		Gelir Yeterliliği Korelasyon Katsayısı	Hayvancılığa Devamlılık Korelasyon Katsayısı
	gelir yeterli mi	1	,494(**)
	hayvancılığa devam edecek misiniz	,494(**)	1
	koyun sayısı	,329(**)	-0,038
	günlük süt üretimi	0,101	0,029
	geçen yıl koyun doğumu	,446(**)	0,107
	ilk 5 ayında ölen koyun sayısı	,183(*)	-0,092

** %99 güven aralığında

* %95 güven aralığında

Her iki hayvancılık grubunun da devamlılık ve hayvan sayıları, doğum sayıları ve hayvan ölüm sayıları arasında herhangi bir korelasyon tespit edilememiştir. Hayvancılığa devam etmenin en temel unsuru olarak “gerçekleştirilen faaliyetten elde edilen gelir”, en önemli unsur olarak tespit edilmiştir.

SONUÇ

Yapılan araştırma sonucunda KOP bölgesinde hayvancılık yapan çiftçilerin beyanına göre koyunların doğum oranı ineklerin doğum oranından daha yüksek ve koyunların ölüm oranları ineklerin ölüm oranlarından daha düşük çıkmaktadır. Buna göre hayvan popülasyonunun artış hızının ve et arzının arttırılması için koyunculuk inekçiliğe göre daha başarılı olarak kabul edilebilir.

Bölge çiftçisinin hayvancılıkta en çok önemseydiği risklerin başında kuraklık riski, hemen ardından yem fiyatlarının yüksekliği ve hastalıklar gelmektedir. Burada kuraklık riskinin yüksek çıkması; yem fiyatlarında gerçekleşecek fiyat değişimini, susuzluğa bağlı verimsizliği ve hastalık artışlarını tetikleyeceği beklentisi olarak yorumlanmaktadır. Kuraklığın sistematik olmayan (makro) bir risk olarak kabul edildiğinde, bu riskin çiftlik temelinde yönetilmesi beklenemez. Tüm piyasayı aynı şekilde etkileyecek kuraklığın portföy yönetimi ve ürün çeşitliliğine bağlı risk

yönetim sistemleri fayda sağlamayacaktır. Bunun yerine kuraklığa bağlı finansal kayıpların giderilmesi için sigorta sistemlerinin kullanılması hayvancılık yapan çiftçinin faaliyetinde devamlılığını sağlayacaktır. Çiftçilerin ikinci sırada önemseydikleri risk grubu ise et ve süt fiyatlarının volatilitesidir. Ancak bu risklerin hayvan sayılarının artmasına bağlı olarak azaldığı anlaşılmaktadır.

Çiftçilerin maliyetlerini etkileyen en önemli unsur olarak yem oluşturmakta, onun arkasından damızlık hayvan fiyatları takip etmektedir. İnekçilik yapan çiftçilerin inek sayısı artışı ile yem maliyetleri arasında bir bağıntı bulunmazken, koyunculuk yapan çiftçilerin hayvan sayısı arttıkça yemin toplam maliyet içerisindeki önemi azalmaktadır. Bunun en önemli nedeni olarak; koyun sayısı arttıkça beslenme şekilleri “daha çok meraya çıkarma” olarak tespit edilmektedir. Buna bağlı olarak yem maliyetleri düşerken çoban ücretleri artmaktadır. İnekçilik yapan çiftçilerin hayvan sayısına bağlı olarak hayvan beslenme şeklinde bir değişim olmamaktadır. Tespit edilen bu yapıya bağlı olarak yem fiyatlarının toplam maliyete ve toplam gelire etkisi değiştirilebilir olarak kabul edilmektedir. Uygun inek ve koyun kombinasyonlarına bağlı hayvancılık portföyleri hazırlanarak yem maliyetlerinin azaltılabileceği düşünülmektedir.

Tablo-9'de belirlenen risk faktörleri inek sayıları ile bir bağıntı göstermemektedir. Buna bağlı olarak inek sayısının arttırılması ya da azaltılması bu riskleri ortadan kaldırmamaktadır. Ancak koyun sayısının artmasına bağlı olarak ürün satışı (ürünün pazarlanması), satış vadesi uzamakta ve tahsilatın gerçekleştirilmesi zorlaşmaktadır. Ancak daha önce belirtildiği gibi sayı arttıkça yem maliyetleri azalmaktadır. Ayrıca frekans analizi bulgularına bağlı olarak genel anlamda tahsilat riski diğer risklere göre oldukça düşüktür. Koyunculuk yapan çiftçiler hayvan sayıları azaldıkça daha çok evde yem kullanarak besicilik yaparken, koyun sayısı arttıkça çoban bulmak kolaylaşmakta ve daha çok merada besicilik yapılmaktadır. Koyunculuk yapmak isteyen çiftçiler az miktarda hayvan sayısına bağlı olarak çoban bulamayacaklarını düşünerek koyunculuktan vazgeçmektedirler. Buna bağlı olarak koyunculuk yapan çiftçiler 4,73 baş ortalama ile küçük oranlı inek beslerken, inekçilik yapan çiftçiler koyun beslememektedirler. Hem koyunculuk, hem de inekçilik yapan çiftçilerin hayvan satışında tahsilat, vade ve et fiyat volatilitesi sorunu yaşamaları, et piyasasının etkin bir piyasa yapısına sahip olmadığını göstermektedir. İnekçilik yapan çiftçilerin süt piyasasında aynı sorunlar yaşanmamakta ve süt piyasasının daha etkin bir piyasaya sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Her iki hayvancılık grubu içinde hayvancılık faaliyetine devamlılığın temel faktörü elde edilen gelirin yeterliliği olarak tespit edilmiştir. Çiftçiler gelirleri arttıkça hayvancılık faaliyetine devam etmek istemektedir. Hayvan sayıları arttıkça gelirin artışına bağlı olarak devamlılık da beraberinde gelmektedir. Ancak her iki hayvancılık grubunda da hayvan sayıları arttıkça devlet desteği oranları azalmaktadır. Bu veriler doğrultusunda çiftçinin hayvancılığa devam etmesinde devlet desteklerinden daha çok kendi elde ettikleri gelirin artışı daha önemli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Çiftçiler hayvancılık işletmelerinin fon ihtiyacını çok büyük oranda öz kaynaklardan karşılamakta, kullandıkları yabancı kaynakların önemli bir kısmını da kendi çevrelerinden karşılamaktadırlar. Bankalardan kredi kullanımı oldukça az seviyededir. Bu durum hayvancılık işletmelerinin iflas risklerini azaltmakta, ancak finansal kaldıraçtan faydalanma oranlarını azaltmaktadır. Finansal kaldıraç kullanılmamasına bağlı olarak finansal verimlilik düşmekte ve hayvancılık sektöründe gerekli büyüme sağlanamamaktadır.

ÖNERİLER

Elde edilen bulgular doğrultusunda tespit edilen risklerin yönetilmesinde aşağıda belirtilen çözüm önerileri sunulmuştur:

- Hayvancılık yapan çiftçilerin kuraklık ve hastalıklardan kaynaklanan risklerden korunmaları için uygun sigortalama maliyeti ile korunmaları mümkündür.
- Et ve süt fiyatlarının volatilitésinden kaynaklanan risklerin önlenmesi için et ve süt piyasalarının etkin hale getirilmesi gerekmektedir. Süt piyasası mandıracılığa bağlı olarak et piyasasına göre daha etkin bir piyasa haline gelmiştir. Ancak etin rafta bekleme süresinin çok kısa olmasından dolayı süt piyasasına benzer şekilde sanayileşmesi mümkün görülmemektedir. Et piyasasının etkinliğinin artırılması için ette uzmanlaşmış ticaret borsalarının etkinliğinin artırılması gerekmektedir. Et borsalarının etkinliğine bağlı olarak hem üretici, hem de tüketici gerçeğe en yakın fiyattan işlem yapabileceklerdir. Et borsalarının etkinliğinin artırılması için gerekli fon, devlet teşviklerinin doğrudan destekleme şeklinde kullanılması yerine, piyasa etkinliğinin artırılması için kullanılması ile elde edilebilir.

Devlet teşviklerinin bu şekilde kullanılması ile kamu kaynakları daha efektif kullanılması sağlayacaktır.

- Analizlerden elde edilen sonuçlara göre; inekçilik yapan çiftçilerin et üretiminde birim yem maliyetleri düşürmek için bir miktar koyun beslemelerinin yeterli olacağı anlaşılmaktadır. Ancak az miktarda koyun beslenmesinin çoban bulma sorununa bağlı olarak mera kullanımını ortadan kaldırmakta, buna bağlı olarak yem maliyetlerinin düşürülmesi sağlanamamaktadır. Bu durumun ortadan kaldırılması için çiftçilerin birleşerek ortak çoban bulmaları gerekmektedir. Eğer ortak çoban bulunarak koyun sürüleri oluşturulabilirse; inekçiliğin yem fiyat risklerini ve koyunculüğün gelir yetersizliği sorunlarının “hayvancılık portföyü” oluşturulmasıyla çözülebileceği anlaşılmaktadır.
- Belirlenen ortak çoban stratejisine bağlı olarak riskler portföy yönetimi ile yönetilebilir duruma gelmektedir. Ancak optimum hayvan portföyünün oluşturulması ise uzmanlar tarafından gerçekleştirilmeli ve devlet destekleri de bu portföylerin yönetilmesine yönelik olmalıdır.

KAYNAKÇA

Akçay, Y., K. Esengün, H. Kızılaslan, M. Uzunöz, (2000).” Türkiye’de Önemli Bazı Tarla Ürünlerinde İç Ticaret Hadleri ve Belirsizlik Analizleri (1978-1998)”, Türkiye IV. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tekirdağ.

Bardhan, D., Y. P. S. Dabas, S. K. Tewari, and A. Kumar. (2006). An Assessment of Risk Attitude of Dairy Farmers in Uttaranchal (India). International Association of Agricultural Economists Conference, Gold Coast, Australia.

Bauer, L. and Bushe, D., (1993). Risk Management Identifying Risk Attitudes, University of Alberta Faculty of Extension and British Columbia Ministry of Agriculture, Canada.

Bozoğlu, M., Ceyhan, V., ve Cinemre, H. A. (2004). Süt sığırcılığı üretim dalında risk ölçümü ve risk yönetimi stratejileri: Tonya örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi (Turkish Journal of Agricultural Economics)*,(9), 4-18.

Ceyhan, V., H. A. Cinemre ve K. Demiryürek. (1997). Samsun İli Terme İlçesinde Çiftçilerin Risk Davranışlarının Belirlenmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Araştırma Seri No:3.

Delgado C. L. , (2003), “Rising Consumption of Meat and Milk in Developing Countries Has Created a New Food Revolution”, The American Society for Nutritional Sciences , November 1, vol. 133 no. 11 3907S-3910S

Karahan, Ö. (2002). Tarımda Üreticilerin Risk Karşısındaki Davranışları Üzerine Bir Araştırma: Ege Bölgesinden Bir Örnek Olay. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir.

Kızılay, H. ve Akçaöz, H. (2008). Antalya ilinde süt sığırcılığı yetiştiricileri birliğine üye olan ve olmayan işletmelerde risk analizi. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 18(1).

KOP, (2016). KOP Bölge Kalkınma İdaresi, <http://kop.gov.tr/sayfalar/tarihcemiz/152> (e.t.:10.01.2016)

KOP BKİB, (2014). KOP Bölgesi Sosyo-Ekonomik Göstergeler. KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları. Konya

Küçükçongar, M., Kan, M., Özdemir, F. ve Demirtaş, M., N., (2015). Kop Bölgesinde Tarımsal Eğitim Ve Yayım İhtiyaç Analizi. Konya: KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

Lestari, D.A., Abdullah L., (2015), Comparative Study of Milk Production and Feed Efficiency Based on Farmers Best Practices and National Research Council, Media Peternakan, August 2015, 38(2):110-117 DOI: 10.5398/medpet

Lien, G., O. Flaten, M. Ebbesvik, M. Koesling, and P. S. Vale. (2003). Risk and Risk Management in Organic and Conventional Dairy Farming: Emprical Results From Norway. International Farm Management Congress Farming At The Edge.

Meuwissen, M. P. M., Huirne, R. B. M. and Hardaker, J. B., (2001). Risk and Risk Management: An Empirical Analysis of Dutch Livestock Farmers, Livestock Production Science, 69: 43-53.

Şahin, A., ve Miran, B. (2007). Çiftçi Algılarına Göre Bitkisel Ürünlerin Risk Haritası Bayındır İlçesi Örneği. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 44(3).

TÜİK; Türkiye İstatistik Kurumu: www.tuik.gov.tr (e.t.: 08/07/2016)

Uzunöz, M., & Esengün, Y. A. K. (2004). Türkiye’de Süt Üretiminde İç Ticaret Hadleri ve Risk Analizleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2004(2).

**ZÜLFE, Ömer (Hazırlayan): Hecrî Kara Çelebî Muhyî'd-dîn
Mehmed Dîvân (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin): Ankara 2016.
Türk Dil Kurumu Yayınları.**

Nihal DEMİR*

Öz

Ömer Zülfe tarafından hazırlanan Hecrî Dîvân'ının tanıtımını yaptığımız bu yazıda öncelikle çalışmanın ana hatlarına değinilmiş daha sonra çalışmada yazarının görüşünden ayrıldığı bazı noktalara dikkat çekilmiştir. Bu yolla çalışmaya katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beyit, Dîvân, Hecrî.

Abstract

The Hecrî prepared by Ömer Zülfe this paper is primarily addressed to the outline of the work I was working then separated from the opinions of the authors drawn attention to some points that we're promoting Dîvân. This way contributed to the work.

Keywords: couplet, Dîvân, Hecrî.

Çalışmaya konu olan Hecrî mahlaslı şairin adı Mehmed, lakabı Muhyî'd-dîn olup Kara Çelebi olarak tanınmıştır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Hecrî'nin ölüm yılı 965/1557'dir. Karamanlı mı yoksa Bursalı mı olduğu da tezkireciler tarafından aydınlatılamamış bir husustur. Hecrî ve Kara Çelebi-zâdeler olarak bilinen ailesi kadılık, müderrislik, kazaskerlik, şeyhülislamlık gibi önemli vazifelerle Osmanlı Devleti'ne hizmet etmişlerdir.

Hecrî, Kemal Paşa-zâde gibi devrin önde gelen âlimlerinden aldığı eğitimle öncelikle muîd olmuş daha sonra Bursa, Kütahya, Amasya ve Edirne'de çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Şam ve Bursa

kadılıklarına atanan Hecrî, bir süre sonra müderrislik vazifesine geri dönmüştür. Yeniden kadılık mesleğini icra eden Hecrî Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulunmuştur. İstanbul kadılığı yaptığı esnada vefat eden şairin kabri Edirnekapı'da hocası Kemal Paşa-zâde'nin kabrinin yanında bulunmaktadır.

Hecrî'nin kaleminin kuvvetli, şiirlerinin latifeli ve ilminin derin olduğu konusunda tüm tezkireciler hemfikirdir. Ancak Hecrî birkaç beyiti haricinde kendini övmekten çekinmiş, vakur duruşunu korumuştur. Hecrî, şiirlerini atasözleri ve deyimlerle işleyerek îrâd-ı mesel başta olmak üzere

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

kullandığı söz sanatlarıyla tekdüzelikten sıyrılarak şiirine canlılık getirmiştir.

Kelam ve fıkıh ilimlerinde derin bilgisi olduğu bilinen Hecrî'nin şiirlerini topladığı *Dıvân*'ından başka bu ilimlere olan hâkimiyetini gösteren Arapça eserleri de vardır. *Vâkııāt-ı Kıra Çelebî, Sefînetü'd-Dürer, Risâle fı'l-Vakf, Gül-i Sad-Berg, Vakfet-i Kıra Çelebî* fıkıh, kelam ve hadis üzerine yazdığı eserlerindedir.

Zülfe çalışmasına konu olan *Hecrî Dıvânı*'nı eserinde şu şekilde ele almıştır: “Ön Söz” (7), “Kısaltmalar” (8), “İşaretler” (9), “Kaynaklar” (11-13), “Hecrî/Hayatı” (15-21), “Edebî Kişiliği” (23-38), “Metin Kurulurken Tutulan Yol” (39-40), “Divân-ı Hecrî” (41), “Gazeller” (41-148), “Musammatlar” (149-156), “Ekler” (157-158), Dizin (159-212). Son olarak sayfa numarası vermeden çalışmasının sonuna *Dıvân*'ın tıpkıbasımını eklemiştir.

Hecrî'nin hayatını “Adı ve Mahlası” (15), “Doğum Yeri ve Ailesi” (15-16), “Eğitimi ve Mesleği” (16-17), “Ölümü” (17-18), “Eserleri” (18-19), “Hayatı ve Kişiliğine Dair İzler” (19-21) başlıkları altında değerlendirmiştir.

Hecrî'nin edebî kişiliğini ise “Kaynakların Şiirini Değerlendirişi” (23-24), “Kendi Şiirini Değerlendirişi” (24-25), “Dil ve Üslupla İlgili Dikkatler” (25-32), “Kullanılan Vezinler” (32-34), “Atasözleri, Deyimler, Kalıp Sözler” (35-38) başlıkları altında toplamıştır. “Atasözleri, Deyimler, Kalıp Sözler”

başlığında *Dıvân*'da gazel ve musammatlarda geçen atasözlerine, deyimlere ve kalıp sözlere yer verilmiştir. Ancak bazı atasözü ve deyimlerin metinde geçtiği şekliyle değil de günümüz Türkçesine aktarılmış olarak bu bölüme alınmış olması dikkat çekicidir.

“Gazeller” bölümünde yüz kırk iki gazel transkribe edilmiştir. Okuyucuya kolaylık sağlamak adına beyitlerin satır numaralarına göre aynı sayfa içerisinde dipnot olarak çevirilerine de yer verilmiştir. Gazeller numaralandırılarak Arap alfabesi esas alınarak dizilmiştir. Her gazelin başında vezinler ve ait oldukları bahirler yer almaktadır.

Musammatların da çevirileri tıpkı gazeller gibi bulunduğu sayfada dipnot olarak verilmiştir. Her musammatın başında vezinler ve ait oldukları bahirler yer almaktadır.

Çalışmanın ana hatlarından sonra çalışmada yazarının görüşünden ayrıldığı bazı hususlara değinmek isterim:

1. Atasözleri, deyimler, vecizeler, kalıp sözler döneminin dil özelliklerini, yaşam koşullarını ve toplumun hayata bakışını anlatmada önemli birer malzemedirler. Bu sebeple bunları döneminde kullanıldığı şekliyle anlamak ve o bağlamda değerlendirmek gerekir.

Çalışmanın “2.5. Atasözleri, Deyimler, Kalıp Sözler” (35-38. s.) bölümünde yer alan bazı atasözleri, deyim ve kalıp sözlerin metnin orijinalinde geçen şekline sadık kalınmadan günümüz Türkçesine aktarılmış biçimleriyle bu bölüme alınması zannımca uygun değildir. Örneğin:

arayan tanrısını bulur (G. 109/5)

Hâlbuki metnin orijinalinde “isteyen tanrısın bulur”. Dönemin dil özelliklerine sadık kalınarak bu atasözünün bu şekliyle bu bölüme alınması daha uygun olacaktır.

*buldı hecrî isteyüp sîmîn şanemlerde seni
tanrısın bulur demişler çünki ey yâr isteyen
bıçak kemiğe dayanmak (G. 8/4)*

Metnin orijinalinde “bıçak kemüğe êrmek” biçiminde yer alması sebebiyle bu deyim “Atasözleri, Deyimler, Kalıp Sözler” bölümüne bu şekliyle alınması daha uygun olacaktır.

*tîg-i hicrân-ıla derdâ kemüğe êrdi bıçak
yêter ey hûnî yêter cevri ü cefâ bir kerem êt*

2. Dizin bölümündeki *dâğ* (Far. *yara*) maddesi içerisinde Tü. olan *dağ* (Tü. *dağ*) kelimesine de yer verilmiştir. *dağ* (Tü. *dağ*) sözcüğü için ayrı bir maddebaşı oluşturulması gerekmektedir. Örneğin;

*dil zâr sîne tahta kara pullar oldı dâğ
ğam şeş-derinde umma şağın hecriyâ küşâd
(G. 18/5)*

beyitinde yer alan *dâğ* kelimesi Far. *yara* anlamındadır ve bu maddebaşı içerisine alınabilir. Ancak;

*def'êtdi bâde ile ğamum pîr-i mey-fürûş
dağları aqdarur dediler himmetü'r-ricâl*

beyitinde yer alan *dağ* kelimesi Tü. *dağ* anlamındadır ve bu kelime için ayrı bir *dağ* maddebaşı oluşturulmalıdır.

Zülfe'nin “Dizin” bölümüne maddebaşı olarak aldığı G. 128/1'de geçen *oynayavuz* bu haliyle dizine girmemelidir. *oyna-* fiilinin 1.çokluk istek eki almış biçimiyle oluşan *oynayavuz*, *oyna-* madde başı içerisinde verilmelidir. *oynayavuz<oyna-(y)avuz*.

Dizinde yer alan *benzer* maddebaşı da *benze-* maddesi içerisine alınmalıdır. G. 51/5'de geçen bu madde *benze-*fiilinin geniş zaman

ekiyle çekime girmiş şeklidir. Bu yüzden ayrı bir maddebaşı yapılmamalıdır.

3. Dizin bölümüne *artuğ* ve *yoğ* şeklinde alınan maddebaşlarının *artuğ* ve *yoğ* şeklinde Dizin'e alınması gerekmektedir.

artuğ ve *yoğ* kelimeleri kendisinden sonra ünlü ile başlayan bir ek aldığında ötümlüleşir. Bu sebepten beyitlerde *artuğa*, *yoğ-iken* biçimlerini almaktadır. Ancak bu kelimeler Dizin'e *artuğ* ve *yoğ* şeklinde alınmalıdır.

4. Dizin bölümüne alınan *uyan-*, *uyanık*, *uğrın*, *koçal-* gibi kelimeler 17. yy.a ait ses ve ses benzeşmeleri üzerine önemli bir inceleme olan Meninski'nin *Thesaurus*'una bakıldığında böyle okunmamalıdır. Hecrî'nin de 16. yy.da yaşadığı göz önüne alındığında bu kelimelerin Meninski'nin sözlüğünde belirttiği üzere sırasıyla *oyan-* (554. s.), *oyanık* (554. s.), *oğrın* (554. s.), *koçal-* (3784. s.) şeklinde okunması ve Dizin'e de böyle alınması gerekmektedir.

KISALTMALAR

- Far. : Farsça
G. : GazelS
Tü. : Türkiye Türkçesi

KAYNAKÇA

MENINSKI, Franciscus á Mesgnien: *Thesaurus Linguarum Orientalium Turciae-Arabicae-Persicae*, I-IV: (Yayımlayan: Mehmet ÖLMEZ): İstanbul 2000: Simurg. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 32.

STEINGASS, F.: *A Comprehensive Persian- English Dictionary* London 1892.

TAŞ, İbrahim: *Yûsuf ile Zelfihâ* İstanbul 2008: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 42.

Frankfurt Okulu ve Eleştirisi, (The Frankfurt School and Its Critics), Thomas Burton Bottomore, Say Yayınları, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, 2016, 2. Baskı, 128 sayfa.

Yrd. Doç. Dr. Tamer Yıldırım¹

Genel olarak yazar, bu eserde bize Frankfurt Okulu'nun doğuşunun ve çöküşünün ana özelliklerini ve aynı zamanda 'Eleştirel Kuram'ın belli başlı önderlerinin bazı bakımlardan tartışmalı olacak eleştirel bir değerlendirmesini sunmaktadır. Thomas Burton Bottomore, Frankfurt Okulu'nun tutarlı bir Marksçı toplum kuramı paradigması oluşturmada başarısız olduğunu, felsefi düşünme düzeyinden tarih ve ampirik olguları incelemeyi reddetmelerinden dolayı sorunlu olduklarını ifade etmeye çalışmaktadır. Eser, Peter Hamilton tarafından yazılan "Editörün Önsözü" (s. 7-10) ile başlamaktadır ve burada Hamilton, Bottomore'un Frankfurt Okulu'nun hem Marksist açıklamalar hem de toplumbilim açıklamalarını kısır olarak görmesine rağmen bu durumun Okul'un insanların ilgisini çekmesini engellemediğini belirtmektedir.

Bottomore'un eleştirileri tarihsel olarak ele alındığında haklı olduğunun söylememiz mümkün değildir zira Okul başlangıçta Marksist bir temelde iken daha sonra ayrı bir düşünce okulu biçimini aldı ve bu durum özellikle sürgün döneminde gerçekleşti. Yani şartlar ve dönemin değişmesi ister istemez düşünsel anlamda değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

Eserin "Giriş" kısmında (s. 11-16) genel olarak Okul'un oluşumu ve önemli üyeleri hakkında bilgi verilmiştir. Bottomore'a göre özellikle Theodor W. Adorno'nun 1969, Marx Horkheimer'in 1973'teki ölümleriyle birlikte artık bir Okul olarak var olmaktan hükmen uzaklaşmış, son yıllarda köken olarak kendisini etkileyen Marksizm'den radikal bir biçimde kopmuştur. Buna rağmen Frankfurt Okulu'nun bazı merkezi kavramları birçok

sosyal bilimcinin yapıtlarına girmiş, modern kapitalizm teorilerinin yeniden ortaya konulan biçimlerinde ve toplumsal bilginin şartlarının yeni eleştirisinde, özgün bir şekilde okulun son dönem temsilcilerinden J. Habermas da dâhil olmak üzere geliştirilmiştir. Yani Okul'un kendisini düşünsel olarak farklı bazı ilkelerle devam ettirmesi gibi bir durum söz konusudur.

Eserin 1. bölümü olan "Okulun Oluşumu" (17-32)'de Okul'un ilk dönemi hakkında bilgi verilmiştir. Enstitü bu dönemde Almanya'da Nazizm'in yükselişiyle birlikte iki özgül sorun üzerinde yoğunlaştı: Otorite ve anti-semitizme ilişkin kişilik özellikleri. Devamında Horkheimer, Enstitü'nün yöneticisi oluşuyla birlikte Almanya'da işçilerin tutumlarıyla ilgili ampirik bir çalışma başlamıştı. Sürgünlük döneminde ampirik araştırma ve eleştirel teori arasındaki ilişki sorunu çok daha açık bir biçimde görüldü. Fakat Adorno'nun sonradan yaptıkları, yalnızca çok daha tam bir şekilde ampirik araştırmayla bir bilim adamı olarak Amerika'daki tecrübeleri hakkındaki düşüncelerinde ve pozitivism tartışmasına katkılarında olmak üzere açığa çıktı. Bununla birlikte bu çalışmalar izleyen döneme aittir yani Frankfurt Okulu'nun altın çağıdır. Pozitivism eleştirisi, ya da bilimciliğin, yeni bir egemenlik biçimi, geç kapitalist ya da daha geniş olarak, yirminci yüzyılın ileri endüstriyel toplumlarının niteliği olarak bilimsel ve teknolojik rasyonalitenin eleştirel bir belirlenimiyle karışmıştır. Diğer yanda ise, modern toplumda özellikle anti-semitizm biçiminde varolan irrasyonel inanç ve tavırların eleştiri ve çözümlemesi yer almaktadır. Oluşum ve sonraki dönemlerinde daha çok olmak üzere Frankfurt Okulu kendisini giderek Marx'ın

¹ Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, tyildirim@sakarya.edu.tr

teorisinden ve klasik Marksizm'den bu teorinin geniş bir kısmını ortadan kaldırarak ve bu teoriyle sistematik ve eleştirel herhangi bir karşılaşmaya girmeksizin ayırdı. 1950'de Frankfurt'a dönüşünden hemen sonra Enstitü, bütünüyle Horkheimer ve özellikle Adorno'nun düşünceleri tarafından belirlendi. Bu yeni formunda Enstitü iyi tanımlanmış bir düşünce, öncelikle de Adorno'nun kişisel ösel ilgileri olan bir estetik teori ve felsefe okulu karakteri kazandı. Zaten Adorno'nun düşüncesinde felsefe öncelikli bir yere sahiptir. Okul'un felsefi karakteri, Adorno'nun ampirik yöntemlerin kullanılmasını savunması ve sosyolojinin artık bir anlamın yorumlamasıyla araştırılacak bir kültürel bilim olarak değerlendirilmemesi gerektiğini iddia etmiş ve 1959'dan sonra da pozitivism eleştirisi çalışmalarının sürükleyici bir motifi olmuştur. Fakat Adorno'nun pozitivism eleştirisi son tahlilde bir çeşit kuşkuculuk olarak görülebilir.

Fakat görünen o ki, eleştirel teorisyenler tarafından pozitivism eleştirisine bağlanan büyük öneme rağmen, bu konu hakkındaki çalışmalarından açıkça ortaya çıkan birkaç şeyden biri de pozitivismin neyi içerdiğinin açık kavramsal yapıyla verilmeyişidir. Yani Pozitivizmi bir bilgi teorisi ve bir bilim felsefesi olarak eleştirirken, Frankfurt Okulu düşünürleri belirsiz ve değişken bir eleştiri nesnesi düşüncesiyle hareket ettiler.

İkinci bölüm olan "Eleştirel Kurama Doğru" (s. 33-70)'da Okul'un düşüncesinin özgün olan yanları eleştirel bir şekilde ele alınmaktadır. Bu dönemde (1950-60) Adorno'nun düşüncesi, Frankfurt Okulu'nun teorisine çeşitli ve önemli düzenlemeler katmıştır. Fakat Adorno'nun geç dönem felsefesi Frankfurt Okulu'nun çöküşünün başlangıcının sinyalini de vermiştir. Okul'un bilimciliği siyasal muhafazakârlık ve pasiflik birleştirmeleri konusunda ise, üyelerinin karşı-bilimciliğinin kendilerini giderek muhafazakâr nitelikler kazanan bir edilgenlikten kurtarmadığı da söylenebilir. Okul'un önde gelen üyelerinin hiçbirinin radikal siyasal bir harekette yer almadıkları, katkıda bulunmadıkları da inkâr edilemez bir

olaydır. Adorno ve Horkheimer kendilerini 1960'ların öğrenci hareketinden uzak tutmuşlardır. Bu düşünürlerin bazı metinlerinin, öğrenci hareketlerini cesaretlendirdikleri düşünülebilirse de Okul kendilerini her türlü çatışmanın üzerine koyan serbest-tavırlı entellektüelleri temsil eder hale gelmiştir. Bu konuda Okul'un kendine özgü bazı değerlendirmeleri etkilidir. Örneğin Adorno'nun bu konu üzerindeki düşüncesi parçalı ve çift anlamlıdır. Sınıf teorisi üzerine yazdığı çok erken Adorno "ezilenlerin kendilerini artık bir sınıf olarak hissetmediklerini iddia etmiştir. Bunun yerine sınıflı toplumun mutlak olarak açık doğası, içinde geliştiği kitle toplumu tarafından gizemleştirilmekte ve proletarya, Marx'ın teorisine karşı biçimde, toplumsal olarak iktidarsızlaşmaktadır." Bu bakış açısından, sınıf çatışması tarihin önceki dönemlerinin herhangi bir düzeyinde tarihin yönlendirici gücü olamaz ve sınıf çatışması her ne kılıkta olursa olsun "kitle toplumu"nun varlığına girdiği şekliyle aranmalıdır. Fakat 1960'lardaki bir denemisinde Adorno "günümüz batılı toplumları hala sınıflı toplumlardır; bu toplumlardaki çatışmalar herhangi bir zamanda bütüncü bir kargaşa içerisinde örgütlenmiş toplumu tahrip edebilir ve bun rasyonelleşmiş toplumlarda "kültür endüstrisi'nin etkisi altında insanların en içsel davranış örüntülerinde bile kendilerini, kendilerine yapılanlarla özdeşleştireceklerini iddia ederek bu ihtimali reddediyor gözükmektedir" demektedir. 1968 Alman Sosyoloji Konferansının açış bildirisinde tekrar, modern toplumların geç kapitalizm ya da endüstriyel toplum olarak nitelendirilmesi gerektiği konusunda Adorno, sınıfların hala varılmaktayken, işçi sınıfı bilincinin yokluğunu gözlemledikten sonra, Marx'ın bazı temel kavramlarını, artık değer, yoksullaşma, üretim ilişkileri üzerinde üretici güçlerin etkisi gibi, sorgulamaya devam ederek, sistem'in, yönlendiren konumunda olanlar da dâhil olmak üzere, teknolojik rasyonalitenin kişisel olmayan güçleri tarafından yönetilen toplumun bütün üyelerinden bağımsızlaştığı sonucunda

varan bir tez gelişmiştir. Ayrıca Frankfurt Okulu adeta ümitsiz bir dünya görüşüne sahip olduğu söylenebilir. Biçimsel bir anlamda, son döneminde modern Batı toplumunun bir çözümlemesinden kaynaklanan bu durum, özellikle Almanya’da baskın olan ve 19. yüzyılın sonundan itibaren yalnızca bir bilim teorisi olarak pozitivizme muhalefet biçiminde değil, fakat bu sıfatla bilim ve teknolojiye karşı genel bir düşmanlıkla, bunların toplumsal ve kültürel doğurguları çerçevesinde ifade edilen daha geniş ve yürürlükteki bir toplumsal düşüncenin arka planına karşı da değerlendirilmiştir.

Bottomore’a göre Okul’un modern toplum eleştirisinin en dolu ve açık biçimde H. Marcuse’un *One Dimensional Man*’inde sergilenen modern toplumun doğasının çözümlenmesi üzerine temellenmektedir. Bu çözümlemenin göstermeyi amaçladığı şey kapitalist toplumdaki iki esas sınıfın, burjuvazi ve proletarya, etkili tarihsel özneler olarak kaybolduklarıdır. Bu nedenle bir taraftan başat bir sınıf olmayışı, bunun yerine kişisel olmayan bir güç tarafından gerçekleştirilen bir tahakkümün varlığı, diğer taraftan işçi sınıfının uyarıldığı ve pasifize edildiği için, muhalefet eden bir sınıfın yokluğu. Bu şekilde değerlendirildiği Marcuse’un diğer düşünürlerden bu anlamda ayrıldığı en önemli nokta kendisinde Marksist düşüncenin ilkelerinin daha yoğun bir şekilde kendisini göstermesidir. Burada parantez arası bir durum olarak şunu da belirtmemiz gerekir ki; Okul’un önemli isimlerinden biri olan Horkheimer hayatının sonunda eleştirel bir teorisyen olmayı bırakarak bir tür dinsel düşünceye yönelmiş hatta “teolojik bir öge içermeyen, benim kabul edebileceğim herhangi bir felsefe olduğuna inanmıyorum” demiştir.

Okul’un en önemli eleştirilerinden biri de ‘Kültür Endüstrisi’ düşüncesidir. Adorno ve Horkheimer konu ile ilgili değerlendirmelerinin bazı eksiklikleri vardır. Her şeyden önce bu değerlendirmenin diğer toplum tiplerindeki kültürel egemenliğin etkisiyle, kültür endüstrisinin etkisinin nasıl

farklaştığını tam olarak kavramak güç olmaktadır. Sözgelimi, kilise Ortaçağ Avrupa’sındaki kültür endüstrisi olarak değerlendirilebilir. Marx’ın ‘egemen sınıfın düşünceleri, her çağda egemen düşüncelerdir’. Burada sergilendiği şekliyle kültür endüstrisi tamamıyla bastırıcı bir etkiye mi sahiptir yoksa Adorno ve Horkheimer’in bu olguyu sert bir şekilde eleştirmeleri, hiç olmazsa kısmen Amerikan ticari radyo, tv. ve film endüstrisiyle karşılaşmalarıyla ortaya çıkan kültürel şokun bir sonucu olarak mı yorumlanmalıdır? Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Frankfurt Okulu olgun döneminde birbiriyle ilintili üç ögeyi sunmuştur. Sosyal bilimlerde pozitivizmin ya da bilimciliğin epistemolojik ve metodolojik bir eleştirisi, teknokratik-bürokratik yeni bir egemenlik biçiminin yaratılışında temel bir etmen olarak bilim ve teknolojinin ideolojik etkisine yönelik eleştirel bir tavır ve kültür endüstrisi ya da daha genel olarak tahakkümün kültürel boyutlarıyla bir ilgilenim. Bu farklı öğeler sadece Frankfurt Okulu’na özgü değildir; Birinci Dünya Savaşı’ndan 1960’lara kadar olan bütün dönemde Avrupa’da ortaya çıkan diğer toplumsal ve felsefi düşünce oluşumlarıyla yakından ilişkilidir.

3. bölüm “Çöküş ve Yenilenme”de (s. 71-92) genel olarak okulun gerilemesi ve Habermas’ın düşüncesinin genel bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Başta belirtildiği gibi Adorno ve Horkheimer’in ölümü ve 1970’lerin başındaki radikal öğrenci hareketlerinin çöküşüyle birlikte Frankfurt Okulu’nun tarihinde önemli bir dönem sona erdi. Bir anlamda Marksist düşüncenin bir biçimi olarak değerlendirilen Okul’un varlığı bitti, çünkü Marksizm’le ilişkisi giderek seyreilmekte ve siyasal hareketlerle herhangi bir bağı bulunmamaktaydı. Bu dönemde Okul, Marx’ın düşüncesini çok daha açık ve düşündürücü bir şekilde başlangıç noktaları olarak aldı ve görevlerini Marksist teorinin aşılmasında değil yeniden inşasında buldu. Bu anlamda Habermas aslında okuldan bir kopuş değildir. O, iletişimsel eylem teorisi sunuluşunda Adorno ve Horkheimer’in

araçsal akıl eleştirisini diğer düşüncelerinin yanında incelemiştir.

Sonuç bölümü “Eleştirinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi” (s. 93-112). Marksist düşünce temelinde Habermas ağırlıklı olarak bir değerlendirme yapılmaktadır.

Genel olarak baktığımızda Bottomore, Okul’a yönelik eleştirilerini büyük ölçüde itiraz ederek geçiştirmiş gibidir. Kültür endüstrisi eleştirisinin dışında önemli diyebileceğimiz bir değerlendirme yok gibidir. Yani Bottomore kendi bakış açısına göre okulun başarısını ve başarısızlıklarını göstermeye çalışmış ve bu noktada bağlı olduğu Marksist damar her zaman kendisini göstermiştir. Oysa Okul’un görüşleri farklı şekillerde de değerlendirilebilir. Yazardan bu tür değerlendirmelerin yapılmasının bekleneyeği yerlerde “bu bizim konumuz değil” diyerek konu atlanmıştır.

Fakat şu unutulmamalıdır ki, Frankfurt Okulu düşünürlerinin sosyalizme seyrek olarak gönderme yaptıkları ve genellikle SSCB’yi eleştirirken bunun yerine radikal bir hareketin amacı olarak özgürleşimi yeğledikleri açıktır. Yani Eleştirel teorinin amacı toplumun dönüşümü ve insanın özgürleşimi olarak açığa çıkar. Belki de Okulu modern dönemde hala etkili kılan yön burasıdır.

TUNA, Prof. Dr. Orhan & Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ
(2011) Sosyal Siyaset, İstanbul: Filiz Kitabevi. Sayfa
sayısı: 312. ISBN:987-975-368-016-5

Dr. Aynur YUMURTACI¹

Giriş

Türkiye’de sosyal siyasetin ele alınışı 1930’lu yıllara dayanmaktadır. Sosyal siyasetin Türkiye’de şekillenmesinde Nazi Almanya’sından kaçarak Türkiye’ye gelen Prof. Dr. Gerhard Kessler (d.1883-ö.1963)’in önemli katkıları bulunmaktadır. Prof. Dr. Kessler, 1930 yılı itibarı ile İstanbul Üniversitesi’nde Sosyoloji ve Sosyal Siyaset dersleri vermiş, Türkiye’de İş ve İşçi Bulma Kurumu, şimdiki adı ile İŞKUR’un kurulması ve sendikaların etkinlik göstermesinde öncü isim olmuştur.

Bu dönemi takiben, 1940’larla beraber, Profesör Kessler’in Asistanı Prof. Dr. Orhan Tuna (d.1910-ö.1987)’nin sosyal siyasetin gelişiminde önemli katkıları olduğu görülmektedir. Prof. Dr. Orhan Tuna, Prof. Dr. Sabri Ülgener’in ardından 1958-1960 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dekanlığı görevini yürütmüştür. Prof. Dr. Orhan Tuna günümüz ve öncesinde pek çok sosyal siyasetçinin yetişmesinde etkin role sahip olduğu gibi, “Sosyal Siyaset”, “Toplu İş Sözleşmesi Düzeninin

İktisadi ve Sosyal Tesirleri”, “Grev Hakkı”, “Aziz Dostum ve Meslekdaşım Fındıkoğlu” kendisinin başlıca eserleri arasında yer almaktadır. İncelemesi yapılan “Sosyal Siyaset” isimli kitabın Fakülteler Matbaası tarafından 1966 yılında basıma giren ilk baskısı Prof. Dr. Orhan Tuna’nın kaleminden çıkmış önemli bir eserdir. Daha sonraki yıllarda (1981-1988-1991-1997-2011) Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’ında katkıları ile “Sosyal Siyaset” isimli eser muhtelif baskıları ile genişletilerek tekrar yayınlanmıştır.

Prof. Dr. Orhan Tuna’nın öğrencisi olan Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş (d.1933-ö.2016) ise 1959 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat bölümünde Asistan olarak çalışmaya başlamış ve 1999 yılına kadar Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Kürsüsü’ndeki görevini sürdürmüştür. “Avrupa Birliği ve Türkiye”, “Türkiye’yi Yükselten Yıllar”, “Avrupa Birliği mi Türkiye mi?” Prof. Dr. Yalçıntaş’ın eserlerinin bazılarını oluşturmaktadır. Prof. Dr. Yalçıntaş yakın dönem önce aramızdan ayrılmış olup, vefatına kadar konferans, seminer ve kongre programları vasıtası ile sosyal siyaset konusunda ilgilileri ve tüm

¹ İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, aynur.yumurtaci@gmail.com, ayyumurtaci@yahoo.com

sosyal siyaset camiasını büyük bir şevk ile aydınlatmıştır (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 2017).

Bu çalışmada, incelemesi gerçekleştirilen “Sosyal Siyaset” isimli kitabı eser; Prof. Dr. Orhan Tuna’nın 1966 yılında basılan “Sosyal Siyaset” isimli eserinin Prof. Dr. Orhan Tuna ve Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş tarafından gözden geçirilip genişletilerek yeniden (Filiz Kitabevi tarafından) yayınlanmış son baskısını oluşturmaktadır. Eserin Prof. Dr. Orhan Tuna tarafından yazılan ilk baskısı üç bölüm (Sosyal siyaset ile ilgili mefhumlar, sosyal siyasetin doğuşunu hazırlayan faktörler, sosyal siyasetin vasıtaları) kapsamında hazırlanmış iken, 2011 yılına ait incelemesi yapılan baskısı zaman içerisinde sosyal siyasetin araştırdığı konulara ilişkin muhtevanın da genişlemesi sebebi ile sekiz bölümden (sosyal siyaset kavramı ve muhtevası, işgüçlerinin sağlandığı kaynaklar ve emek piyasaları, sosyal siyasetin sosyo-ekonomik yapı ile ilgili fonksiyonları, ücretler-verimlilik, zamanla ve ekonomik gelişmeye paralel olarak değişen sosyal siyaset problemleri, kapitalizm, sosyal siyasetin sosyalist doktrinlerle münasebeti, sosyal siyasetin vasıtaları) oluşmuştur (Tuna, 1966; Tuna ve Yalçıntaş, 2011)

Eserin, gerek sosyal siyasetçilere, gerekse de konunun ilgilileri ve alan öğrencilerine teorik ve pratik boyutları ile geniş bir bakış açısı kazandırmak amacı ile kaleme alınmış

olması, bu eserin önemini ortaya koyduğu gibi, bu eserin incelenmesinin de temel sebebidir. Bu bakış açısından yola çıkılarak hazırlanan bu incelemede, kitabın içeriği öncelikle sistematik olarak ortaya konmakta ve değerlendirilmekte, ardından kitap dil ve üslup bakımından incelenmektedir. Bu açıklamaların ardından “Sosyal Siyaset” isimli eserin alana olan katkısı ve gelecekte yapılacak olan çalışmalara sağlayacağı etki değerlendirilmekte ve çalışma sonuçlandırılmaktadır.

1. Kitabın İçeriğine İlişkin Açıklamalar ve Değerlendirmeler

“Sosyal Siyaset” isimli eser, Prof. Dr. Orhan Tuna ve Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş tarafından sekiz ana bölüm altında hazırlanmıştır. Kitapta, sosyal siyasete ilişkin farklı konular her bir bölümde teorik ve pratik boyutları ile ve geniş bir bakış açısı ile incelenmiştir. Eserde bir bölümden bir diğer bölüme atıf yapılarak farklı ancak birbiri ile bağlantılı konular bir arada değerlendirilmiş, böylelikle hem durum analizi yapılmış, hem de sosyal siyasetin çok disiplinli (multi-disipliner) bir alan olduğu ortaya konmuştur.

Kitabı çalışmanın birinci bölümünde; sosyal siyaset geniş ve dar anlamları ile tanımlanmakta ve içerik bakımından değerlendirilmektedir. Bu bölümde tarihsel süreçte sosyal siyasetin doğuşundan yola çıkılarak geçirdiği gelişimlerin ve

değişimlerin ortaya konduğu görülmektedir. Yazarların, sosyal siyasetin gelişimini açıklamakta izledikleri anlatım biçimi sistematik bir yapıya sahip olmakla beraber, bu anlatım biçimi ile önemli konulara vurgu yapmaları, konunun daha rahat anlaşılmasını sağlamaktadır. Çalışmanın birinci bölümü, sosyal siyasetin tarihsel gelişiminin açıklanması bakımından önem taşıdığı kadar, sosyal siyaset kavramının dilimize hangi kökenlere dayanarak girdiğini ortaya koyması bakımından da önemlidir.

Bu bölümde sosyal siyasetin gelişimi bakımından özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arası dönemlere dikkat çekilmektedir. Bu dönemler arasında Prof. Dr. Kessler'in üniversite reformu ile Türkiye'ye gelişinin sosyal siyasetin şekillenmesinde önemli bir dönüm noktası olduğunu açıklamakta fayda vardır. Bu açıklamaların ardından yazarlar sosyal siyaset olgusunu tanımlamaktadırlar. Buna göre yazarlar geniş manada sosyal siyaseti; insanlık tarihine kadar götürürlerken, dar manada sosyal siyaseti; kapitalist sosyal düzen içerisindeki iki sınıf olan işçi ve işveren sınıflarının sorunlarını çözümlenmeye yönelik alternatifler üretmek biçiminde ele almaktadırlar. Bu açıklamalarda yazarlar öncelikle sosyal adalete, ardından sosyal barışa dikkat çekerek aslında sosyal siyasetin amaçlarına da vurgu yapmaktadırlar.

“Sosyal Siyaset” isimli çalışmanın ikinci bölümünde ise; işgücünün sağlandığı kaynaklar ve emek piyasaları konusu üzerine odaklanılmış olmakla birlikte, öncelikle emek piyasaları ele alınmaktadır. Bu bağlamda emek piyasaları en açık ifade ile emek arzı ve talebinin karşılaştığı piyasalar olarak tanımlanmaktadır. Emek piyasası türleri günümüz sosyal siyasetçileri tarafından ideal, tabii, himayeci, güdümlü, müessesesevi, esnek emek piyasaları olarak tasnife tabi tutulurken, yazarlar temel olarak bu ayrımı, modern dinamik emek piyasaları ve klasik emek piyasaları olarak ortaya koymakta ve aralarındaki yedi temel farkı açıklamaktadırlar. Bu farklar temel olarak; kantite, temerküz, meslek faktörü, mobilite, toplu iş ilişkileri, mutlak şahıs hürriyeti ve sınıf bilinci şeklinde sıralanmakta ve ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmektedir. Emek piyasalarına yönelik gelişmenin hem işçiler, hem de işverenler bakımından gelişimi için kalitatif yapıya dikkat çekilmekte ve özellikle teknik eğitimin güçlendirilmesi yazarlar tarafından vurgulanmaktadır. Bu bölümde özellikle değişen koşullar altında teknik-mesleki eğitimin yenileme eğitimi biçiminde düzenlenmesine dikkat çekilmekte ve emek piyasalarında emeğin gelişimine yer verilmektedir.

Bununla birlikte emek piyasalarında makro boyutta istihdam şartlarının düzenlenmesi konusuna da vurgu yapılarak bu şartlar ferdi

(bireysel) ve toplu iş ilişkileri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda toplu ilişkiler anlamında ücretliler içerisinde sendikacı olanların payının artmasının toplu pazarlık sürecini olumlu yönde etkileyeceği yaklaşımı yazarlar tarafından desteklenmektedir. Böylelikle toplu pazarlığın gücü ifade edilmektedir. Bu bölümde en dikkat çeken husus, emek piyasası türlerinin sadece tanımlanmakla kalmayıp verilen örneklerle konunun daha da kapsamlı bir biçimde anlaşılmasının sağlanmasıdır. Böylece konu ile ilgilenenler tarafından hem teorik boyutun, hem de pratik-uygulama boyutunun zihinlerde şekillenmesi kolaylaşmakta ve bilgi daha kalıcı bir hale dönüşmektedir.

Kitabı çalışmanın üçüncü bölümünde; sosyal siyasetin sosyo-ekonomik yapı ile ilgili fonksiyonları; nüfus, istihdam, işgücü, işsizlik konuları bakımından değerlendirilmektedir. Buna göre öncelikle mesleki ve iktisadi faaliyeti açıklayan yazarlar, ardından nüfusu faal ve faal olmayan nüfus olarak ikiye ayırmışlardır. Nüfus ile ilgili genel bilgileri verip nüfus sayım kriterlerini ayrıntıları ile ortaya koyduktan sonra istihdam seviyesini belirleyen faktörleri sistematik bir biçimde açıklamışlardır. Böylelikle emek piyasaları bakımından önem arz eden işgücüne katılma oranlarını, işgücünün mesleki mevkiye, sektörler ve iktisadi faaliyet alanlarına göre dağılımını ele almışlardır.

Bu bölümde yazarların öncelikle nüfus faktörünü açıklamasının sebebi, işgücü piyasalarını etkileyen en önemli faktörlerden birinin üretim faktörlerinin de temel unsuru olan emek olmasıdır. Böylelikle çalışma çağındaki nüfusa istihdam sağlanmasının kalkınma açısından önemi de dile getirilmiştir.

Bu bölümde ayrıca, Türkiye'deki nüfus dinamiklerinin dünyadaki diğer ülkelerle karşılaştırması yapılmış, temel demografik değişkenler olması sebebi ile özellikle doğum-ölüm, iç-dış göç olgularına değinilmiştir. Bu durumda bir yandan ülke olarak Türkiye'deki dinamiklerimizi görmemiz hedeflenirken, diğer yandan uluslararası boyutun da işin içine katılması ile geniş perspektiften ülkeler arası karşılaştırma yapılması amaçlanmıştır.

“Sosyal Siyaset” isimli çalışmanın dördüncü bölümünde; Yazarlar ücretler ve verimlilik adı altında, öncelikle ücret ve gelir dağılımının tanımını yapmışlardır. Bu tanımlardan hareketle, gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik politikalar üzerinde durmuşlar ve maliye politikalarına ayrıca vurgu yapmışlardır. Yazarlar, literatürdeki çoğu çalışmanın aksine, gelir dağılımı politikaları ile gelirler politikasının ayrımını etraflıca incelemişlerdir. Bu ayrıma dikkat çekmek için gelir dağılımı politikasını; Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'nin gelir grupları olan; ücret, faiz, kar ve rant arasında

payların değerlendirilmesi olarak tanımlamaktadırlar. Gelirler politikasını ise, tüketici fiyatları ve ücretlere yönelik düzenlemeleri kapsayan uygulamalar vasıtası ile ele almaktadırlar.

Çalışmanın bu bölümünde, verimliliği ele alan ikinci kısımda, verimlilikte meydana gelen artışın gelir dağılımı üzerindeki rolü değerlendirilmiş; bir birim emek verimi artışının toplam emek verimliliği üzerinde özellikle milli geliri arttırıcı etkisi vurgulanmıştır. Ayrıca yazarlar gelir dağılımı, ücretler ve verimlilik ile ekonomik krizler arasındaki etkiyi de özellikle kriz dönemleri için ücretin aleyhine işleyen bir mekanizma olarak değerlendirmektedirler. Bu konuda yazarların vurguladığı temel noktalar; tam istihdam, fiyat istikrarı, dengeli ödemeler bilançosu, devamlı ekonomik büyüme olarak sıralanmış olmakla beraber, bu dört temel unsurun ücret politikasının gelişiminde oynayacağı role de vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu noktada gerek yazarların görüşleri, gerekse de literatürdeki genel eğilimler dikkate alındığında, gelir dağılımında adaleti sağlamanın hem ekonomik yönden, hem de sosyal yönden refahı arttıracağını söylemek olanaklıdır. Özellikle konu ile ilgili olarak insani gelişmişlik verileri bakımından yüksek düzeye sahip ülkeler ile düşük düzeye sahip ülkeler değerlendirildiğinde, aradaki farkın büyüklüğü ölçüsünde refah uygulamalarının

kalitesinin de farklılaşacağını söylemek mümkündür.

Bu yorum ile beraber, çalışmanın ücretler ve verimlilik ile ilgili kısmı genel olarak değerlendirildiğinde; gerek Türkiye'yi diğer ülkelerle ücretlerin gelişimi ile ilgili olarak kıyaslayan tablolar, gerekse de farklı tüketim unsurlarına göre satın alma gücü ile ücretlerin mukayese edilmesinin günlük yaşama dair örneklerle sunulması (1 kg. ekmek için 1963 yılında 43 dakika çalışmak yeterli iken bu verinin 1984 yılı için 1 saat 20 dakika olması) konunun aydınlatıcı bir perspektiften ele alındığını göstermektedir. Ayrıca bu açıklamaların değişik ülke örnekleri bakımından verilmesi ve konunun uluslararası boyutta da ele alınması konuyu teorik yönden pratiğe taşımış olup böylelikle konunun hareket kazanmasına da hizmet edilmiştir.

Kitabi çalışmanın beşinci bölümünde; zamanla ve ekonomik gelişmeye paralel olarak değişen sosyal siyaset problemlerine değinilmektedir. Bu problemler, yazarlar tarafından iki dönemde incelenmektedir. Birinci dönem 19. yy.'ı kapsamına alırken, ikinci dönem günümüzdeki sosyal siyaset sorunlarını içermektedir. Gerek dar, gerekse de geniş anlamda sosyal siyasetin kapsamına giren gruplar bakımından problemlerin insanlığın var oluşundan bu yana mevcut olduğu ve bu problemlerin kapsamının değişen koşullara göre

şekillendiği hususu yazarlar tarafından büyük bir dikkatle ortaya konmuştur. Bu bağlamda 19. yy'ın sosyal siyasete ilişkin sorunları; İş hukukuna yönelik düzenlemelerin yapılması, hür sendikacılığa ilişkin ilk girişimler ve Bismarck dönemi ile sosyal sigortalara yönelik ilk uygulamalar kapsamında daha çok dar manada sosyal siyasete hizmet eden konuları içermiştir. Gerek yazarların görüşlerinden, gerekse de farklı araştırmalardan hareketle 19. yy'a ilişkin düzenlemelerin ilk sistemli uygulamalara temel teşkil ettiği görülmektedir. 20.yy. ve sonrasında sosyal siyasete ilişkin problemler önceki dönemlere göre daha da genişlemiştir. Bu durumda özellikle ücretlere yönelik uygulamalara dikkat çekilmektedir. Bunun yanı sıra çalışma süreleri, tatiller, işçilerin yönetime katılması, sendika temsilcilerinin işletme içi kararlarda söz sahibi olması emek göçü, (fordist üretim sistemlerinin karşısında durularak) çalışmanın insanileştirilmesi, konut sorunu ve sosyal güvenliğe yönelik sorunlar sosyal siyasetin çözüm önerileri üretmesi gereken alanların başlıcalarını içermektedir.

Bu bölümde, sosyal siyasetin sorunları işçi-işveren ilişkileri ve sendikal ilişkiler bağlamında ele alınmakla birlikte, bu sorunların özellikle 2000'li yıllarla birlikte dezavantajlı gruplar olarak adlandırılan; kadınlar, gençler, yaşlılar bakımından da ele alınmasının konunun mahiyetini daha da

genişleteceği yazarlar tarafından ileri sürülmüştür. Gerçekten de günümüzde dezavantajlı gruplara yönelik sorunların artışı ve bu sorunlara paralel olarak yeni çözüm önerilerinin geliştirilme çabaları, sosyal siyasetin kapsamının genişlediğini ve yazarların ileri sürdüğü hususu doğrulamaktadır. Çalışmada sosyal siyaset açısından tüm dezavantajlı gruplara yönelik tedbirler kapsamlı olarak sıralanmamakla birlikte, bu durum sosyal siyaset alanına yönelik Türkçe literatür içerisinde örnek teşkil eden ve değerlendirilmesi yapılan bu kitabı çalışma için bir eksiklik olarak düşünülmemelidir.

“Sosyal Siyaset” isimli çalışmanın altıncı bölümünde yazarların kapitalizm olgusunu farklı perspektiflerden ele aldıkları görülmektedir. Çalışmada kapitalizmin içeriğinin kavranması yönünde üç nokta üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki fertlere hürriyet ve sözleşme serbestisi tanıyan ferdi iktisat düzeyi olarak ifade edilirken, ikincisi ekonomik hayatın üretime yönelik yönünü dikkate almaktadır. Son noktada ise ekonomik hayata yönelik riskler ve üretim biçimleri üzerinde vurgu yapılmaktadır. Kapitalist üretim biçiminde riskin her şeyden öte teşebbüse ait olduğuna değinilmekle beraber, ferdi iktisat biçiminin kollektivist yapıdan ve sosyalist yapıdan ayrılan yönleri bakımından devletin rolü üzerinde de durulmaktadır. Bu durumda, kollektivist bir yapıda iktisadi

faaliyetlerin devletin görevi dâhilinde olduğu vurgulanmaktadır.

Öte yandan, ekonomik hayatta yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesi, üretilen ürünlerin ulusal sınırları aşması ve uluslararası alana ulaşması gibi durumlarda rol oynayan temel etkenler; 17. yy'da Kolonyal Dönem ile malların taşınması, büyük üreticinin malların pazarlanması için aracıya ihtiyaç duyması, ulaşımın gelişmesi ile şehirlerin sayısının hızla artması gibi sebeplere bağlanmış ve tüm bu gelişmeler bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu durumda kapitalist düzenin temel niteliklerini; ferdi iktisat düzeni, üretim tekniği bakımından işbölümü sistemi ve serbest rekabet şartlarında aramak gerekmektedir.

Kapitalist sistemde ücretliler yapısal olarak ikiye ayrılmış, kapitalist fabrika sanayiinde çalışanlarla beyaz yaka ücretliler arasındaki farklar yazarlar tarafından ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bu bölümde yazarlar kapitalist sistem öncesi ve sonrasında zihniyet biçimlerini de ayrıntılı bir biçimde ele almış olmakla birlikte, kapitalizm öncesi iktisadi faaliyetlerin etkinliğinin daha zayıf olduğu ortaya koymaktadırlar. Aslında bu durum kapitalizm öncesi dönemlerde çalışmanın daha çok insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir faaliyet olarak nitelendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Kazanç düşüncesinin ön plana çıkarak "Homoekonomikus"un meydana

gelişi ve rekabet düşüncesinin sistemde yer alışı kapitalist sistemin dayanağı olarak adlandırılmaktadır. Özellikle rekabet fikri ile bölümün başında yazarlar tarafından ortaya konan risk unsuruna da dikkat çekilmiş, aynı zamanda risk unsurunun ilerlemenin en temel anahtarı olduğu yönünün de altı çizilmiştir. Sistemin temel dayanağı sadece ihtiyaca yönelik üretim değil, kazancın da sağlanmasına hizmet edilmesidir.

Kapitalizmin ele alındığı altıncı bölümde, kapitalizm ve sosyal siyaset bir arada değerlendirilmekle beraber, sosyal siyasetin temel amacının kapitalizmin oluşturduğu sorunlara çözümler aramak ve üretilen alternatif politikalar vasıtası ile başarılı uygulamaların hayata geçirilmesini sağlamak olduğu da yazarlar tarafından vurgulanmaktadır. Bu bağlamda yazarlar, sanayileşmenin başlangıcında görülen temel sorunları; işsizlik, devletin müdahale eksikliği ve işçilerin ekonomik ve sosyal haklarına yönelik toplu örgütlenme hakkının olmaması olarak sıralarken, kitle üretiminin yaygınlaşması ile birlikte şehirlerin sayısının hızla artması, aile yapısında meydana gelen değişme ve kültürel yapının dönüşüme uğramasının da yeni sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel sorunları ve çözüm arayışlarını peş peşe getireceğini ileri sürmektedirler. Sosyal siyasetin (geniş ve dar anlamda) ele aldığı grupların günümüzde yaşadığı durumlar bu yorumu doğrulamaktadır.

Kitabi çalışmanın yedinci bölümünde; sosyal siyasetin sosyalist öğretilerle ilişkileri kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Yazarlar Sosyalist öğretilerin doğuşuna yönelik ilk örneklerin “İslam Sosyalizmi”ne dayandığına dikkat çekerken, “Sanayi Devrimi” ile “Modern Sosyalist Öğretiler”in ortaya çıkması neticesinde özellikle çalışma yaşamına vurgu yaparak toplumun ferde üstünlüğünü açıklamaktadırlar. Bu açıklamaların ardından sosyalizmin türlerini üç dönemde incelemiştirlerdir. Sosyalizm türleri; 19. yy.’ın birinci yarısında “Ütopik Sosyalizm”, 19. yy.’ın ikinci yarısında “İhtilalci Sosyalizm” ve 20. yy. ile şekillenen “Demokratik Sosyalizm” olarak tasnif edilmektedir. Sosyalizm üç dönemde, üç farklı tür üzerinden incelenmiş olmakla birlikte, aynı dönemler içerisinde bile öğreti farklılıkları ile karşılaşıldığına yazarlar tarafından özellikle dikkat çekilmektedir. Örneğin; Ütopik Sosyalist’lerden olan Sismondi Sanayi öncesi dönemdeki üretim şekillerinin uygulanmasını desteklerken, Saint Simon’un özel mülkiyetin korunarak bundan tüm toplumun yararlandırılmasına yönelik düşüncesi aynı dönemde şekillenmiş iki görüş olarak ortaya konmaktadır.

“Ütopik Sosyalizm” ile mükemmel bir dünya kurmak hedeflenirken, “İhtilalci Sosyalizm” ile mevcut rejimin ihtilalci bir anlayış ile ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Buna karşın “Demokratik Sosyalizmin” kapitalist sistem ile kolektivist sistem arasında olduğu

görülmektedir. Demokratik sosyalizmde sosyal sorunların parlamenter yapı içerisinde çözüme kavuşacağı düşünülmele beraber, pragmatik bir anlayıştan hareket edildiği de vurgulanmaktadır. Bu durumda sosyalist öğretilere ilişkin açıklamalar ve günümüz modern sosyal siyaset uygulamaları bağlamında bir değerlendirme yapıldığında; sosyal siyasetin İhtilalci ve Ütopik Sosyalizm gibi bir anlayışa hizmet etmediği, dönemin sorunlarına ilişkin reformcu bir nitelik taşıdığı yazarlar tarafından ortaya konmaktadır. Sosyal siyaset, çalışanların korunmasına yönelik sosyalizm ile birleşmekle beraber, özellikle toplumlara ekonomik ve sosyal faktörlerin oluşturacağı riskler karşısında bir bütün olarak ele almayı ve oluşan sorunlara çözüm üretmeyi amaçlamaktadır.

“Sosyal Siyaset” isimli çalışmanın sekizinci bölümünde; Sosyal siyasetin vasıtaları ele alınmıştır. Bu bağlamda sosyal siyasetin vasıtaları, öncelikle ulusal vasıtalar kapsamında incelenmiş ve kamu müdahalesi araçları ve kolektif kendi kendine yardım mekanizmaları olarak tasnife gidilmiştir. Her iki sosyal siyaset vasıtasının da alt başlıklar altında tüm ayrıntıları ile verilmiş olması konuyu bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirmek ve konuya geniş bir bakış açısı kazanmak bakımından önemli bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir.

Bu değerlendirmenin ardından çalışmada sosyal siyaset ve kalkınma ilişkisi kalkınma planları doğrultusunda açıklanmaktadır. Özellikle planlamanın demokratik ve kültürel yapısı vurgulanmakla beraber, sosyal siyaset-kalkınma ilişkisi; eğitim, sağlık ve konut politikaları boyutu ile ele alınmıştır. Kalkınma planları dâhilinde sosyal siyasetin hedefleri; sosyal gelişme, sosyal barış, sosyal bütünleşme ve sosyal denge boyutları bakımından aıklan-maktadır.

Esasında gerek yazarların açıklamalarından hareketle, gerekse de literatürde yer alan çalışmalara göre sıralanan tüm hedeflerin hem birbirini etkilediği, hem de birbirinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Sosyal siyasetin vasıtaları olarak kamu müdahalesi araçları ve kollektif kendi kendine yardım mekanizmaları bütünlük oluşturmaktadır. Kollektif kendi kendine yardım mekanizmaları yazarlar tarafından sendikalar, kooperatifler ve siyasi hareketler ile ilgili kurumlar bakımından ele alınmaktadır. Günümüzde literatürdeki çoğu çalışmada kollektif kendi kendine yardım mekanizmaları ağırlıklı olarak sendikaları içerisine alırken, incelenen kitabi çalışmada üçlü bir tasniften hareketle değerlendirmelere yer verilmesi geçmişte ve günümüzde sosyal siyaset vasıtalarının etkinliğini kavrayabilmek açısından önem taşımaktadır. Ayrıca çalışmada sendikaların ve kooperatiflerin ayrı ayrı başlıklar altında detaylı bir şekilde incelenmesi; kooperatif-

lerin konut ve emek kooperatifleri vasıtası ile sendikaların etkinlikleri üzerinde etkili olduklarını da ortaya koymaktadır.

Bu bölümde yazarlar tarafından sosyal siyasetin ulusal vasıtalarına ek olarak uluslararası vasıtalarının da ele alındığı görülmektedir. Uluslararası kuruluşların ortaya çıkmasına neden olan 19. yy.'a ait gelişmelere ve bir takım koruyucu düzenlemelere çalışmada yer verilmektedir. Bu kapsamda özellikle Uluslararası alışma rgt'nün (U) kuruluşu ve kuruluşun organlarının görevlerine de ayrı ayrı değinilmektedir. Çalışmanın kapsamında yer alan uluslararası sosyal siyaset vasıtalarından bir diğeri de uluslararası mesleki kuruluşlardır. Bu kuruluşlar Uluslararası Sendikalar Federasyonu vb. kurumlar olmak üzere uluslararası mevzuatın oluşturulması ve çalışma yaşamına ilişkin düzenlemelerin hayata geçirilmesi için çalışmalarda bulunmaktadırlar. Kitabi çalışmanın son bölümünde ağırlıklı U ve uluslararası düzeyde bazı işçi ve işveren sendikalarının tepe örgütlerine yer verildiği ve diğer bazı kurumların kapsam dışında bırakıldığı gözlenmiştir. Bu durumun U'nn ye sayısı bakımından yüksek bir potansiyele sahip olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

2. Kitabın Dil-Üslup Açısından Değerlendirilmesi

Prof. Dr. Orhan Tuna ve Prof. Dr. Nevzat Yalçintaş tarafından kaleme alınan “Sosyal Siyaset” isimli eser Türkçe literatür incelemeleri bakımından alanında hazırlanmış çalışmalar arasında öncü niteliğe sahiptir. İncelemeye konu olan çalışma kitabın 2011 yılına ait baskısını içermekle birlikte, bu çalışmanın önceki dönemlerde de oldukça fazla sayıda baskıya sahip olduğu gözlenmiştir. Özellikle Prof. Dr. Tuna'nın 1940'lı yıllarda Prof. Dr. Kessler'e Asistanlık yaptığı ve Prof. Dr. Yalçintaş'ın da Prof. Dr. Tuna'nın bir öğrencisi olduğu düşünüldüğünde, kitabın kaleme alınmasında hâkim olan dilin Türkçe'nin kurallarına uygunluk ve dile hâkimiyet anlamında başarılı bir anlatıma ve dilin korunmasına örnek teşkil ettiği görülmektedir.

Bununla birlikte her alanda yaşanan hızlı dönüşüm gibi Türkçe'de de hızlı bir dönüşüm yaşandığı gözlerden kaçmamaktadır. Bu değişim sonucunda dilde geçmişte kullanılan bazı kavramların yerini günümüzde yenilerinin aldığı gözlenirken, kimi kelimelerin de gittikçe daha az kullanılır bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Öyle ki bu farklılıklar birkaç nesil sonrasında bambaşka bir kullanım oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu bakış açısından hareketle, “Sosyal Siyaset” isimli kitabi çalışma, çalışmada kullanılan bazı kelimelerin manasının tam anlamı ile bilinmemesinden dolayı yeni nesil araştırmacılar, uygulayıcılar ve öğrenciler tarafından yeterince anlaşılammaktadır. Buna karşın bu durum incelenen kitabi çalışmanın dil yönünden kusurlu olduğu anlamını asla taşımamaktadır. Aksine çalışmada Türkçe'nin tüm zenginliği ve inceliği kullanılmış olup, çalışma oldukça açıklayıcı bir anlatıma sahiptir.

Bundan dolayı, çalışmanın sonraki baskılarında önceki baskılarındaki anlatım dili korunacak şekilde bir güncelleme yapılması, diğer bir deyişle kitapta yer alan bazı kavramların geçmiş ve günümüzdeki kullanım biçimleri ile birlikte verilmesi sağlanmalıdır. Böylece hem yeni nesil sosyal siyasetçilere ve potansiyel uygulayıcılara (sosyal siyaset öğrencileri) kolaylık sağlanacak, hem de konunun ilgilileri bakımından kitabın daha geniş kitlelere ulaşmasına vesile olunacaktır.

Sonuç

İnsanın var olduğu her yerde ve her durumda sosyal ve ekonomik meselelerin daima vücut bulacağı düşünüldüğünde, süreçlerin hızla ilerlemesi ile çözüm bekleyen sorunların sayısının daha da artması ve karmaşıklaşması beklenmektedir. Bu durumda yapılması gereken; öncelikle sorunları teorik boyutta uygun bir

düzele yerleştirebilmek iken, sonrasında çözüm odaklı ve pratiğe yönelik faaliyetlere hız kazandırmak önem arz etmektedir.

Bu bağlamda incelemesi yapılan kitabı çalışmanın başlık ve içerik olarak sosyal siyaseti konu almasından da hareketle, gerek konuların ana ve alt başlıklar olarak açıklanışı, gerekse de temel açıklamaların ardından yorumlarla zihinlerde kalıcılık sağlaması bakımından okuyucuda ilgi oluşturduğu düşünülmektedir. Böylelikle kitap hem okuyucuyu düşünmeye sevk etmesi, hem de alana ışık tutması bakımından bir başvuru kitabı niteliği de taşımaktadır. Ayrıca incelenen bu çalışma, yazarlarının önceki araştırmaları ve değerlendirmelerine yönelik bilgileri de içermesi bakımından özellikle Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri gibi çok disiplinli bir alan için çok büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan “Sosyal Siyaset” isimli çalışmada, gerek Türkiye, gerekse de dünyanın diğer ülkeleri bakımından sayısal verilere ilişkin kısımların güncellenmesinin özellikle alana ilgi duyan kişiler bakımından kitabın yararını daha da arttıracakı düşünülmektedir.

Bu bağlamda Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü’nün Duayen Hocalarından Prof. Dr. Orhan Tuna’nın ve Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’ın vefat etmiş olması sebebi ile bölümün hayatta olan Duayen Hocalarının

katkıları doğrultusunda eserin bütünlüğü bozulmadan alana ilgi duyan uzman araştırmacılar tarafından özellikle kitapta yer alan tablolar başta olmak üzere, sayısal verilere ilişkin güncellemelerin sonraki baskılarda yayınlanması ile “Sosyal Siyaset” gibi alanında öncü bir çalışmanın her daim güncelliğinin korunmasına hizmet edilmesi gerekliliği düşünülmektedir. Böylelikle sosyal siyaset alanında gerçekleştirilmiş ve konusunda öncü niteliğe sahip bu değerli çalışmanın değişen ve gelişen dinamikler çerçevesinde sürekli etkinlik göstermesi sağlanmış olacaktır.

İncelemesi yapılan bu eserin, yazarları tarafından sistematik bir düzenle hazırlanması ve alana ilişkin pek çok konuyu içermesi “Sosyal Siyaset”i diğer çalışmalardan ayırırken, çalışmanın kavram kargaşasından uzak oluşu, geçmişe ilişkin emek yoğun bilgi içeriği ile günümüz ve geleceğe de ışık tutacak öngörülerini içermesi “Sosyal Siyaset”i kıymetli bir rehber haline getirmekte.

KAYNAKÇA

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi (2017), “Fakültemizde Görev Yapıp Ayrılan Öğretim Elemanlarımız”, http://iktisat.istanbul.edu.tr/?page_id=6985, (Erişim Tarihi: 10.05.2017).

Tuna, Orhan, Yalçıntaş, Nevzat (2011) Sosyal Siyaset, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Tuna, Orhan (1966) Sosyal Siyaset, İstanbul: Fakülteler Matbaası.

TEKİN, Talat (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara:

Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülfidan ÇİÇEKLİ*

A Grammar of Orkhon Turkic Talat Tekin'in doktora tezi olarak 1965'te tamamlanmış ve 1968'de basılmıştır. Basımının ardından Türk diliyle ilgili çalışmalarda temel başvuru kaynağı olarak literatürde yerini almıştır. Gramerin ilk olarak 2000 yılında Türkçe baskısı olmuş. Daha sonra 2003'te ve sonrasında ise gramerin 2. ve 3. baskıları yapılmıştır. Türkçe baskısı, 1968'deki baskının doğrudan bir çevirisi olmayıp genişletilmiş, düzeltilmiş ve alanda olan yenilikleri gramere aktarmış olan bir baskısıdır.

Bu baskıdaki en önemli fark, paragrafların konu bütünlüğüne göre tekrar gözden geçirilmesi bunun yanı sıra metin içerisinde ve sözlükte yer alan Çince sözcüklerin Çince işaretlerinin eklenmesidir. İlaveten kelimeler ve ekler dizini eklenmiştir.

Orhon Türkçesi Grameri adlı çalışmanın tanıtımını yaptığımız bu yazıda öncelikle eserin ana hatlarına değinilmiştir. Daha sonra eser üzerinde bazı noktalara dikkat çekilerek esere katkı da bulunulmuştur.

Eser altı bölümden oluşmaktadır: I: Giriş (21-23), II: Yazı (25-28), III: Yazım (29-45), IV: Ses

Bilgisi (47-77), V: Biçim Bilgisi (79-175), VI: Sözdizimi (177-196).

Kısaltmalar, Sunuş ve Ön Söz bölümlerinden sonra gelen "Giriş" bölümünde Orhon Türkçesi ile ilgili bilgilere, Orhon Türkçesinin başlıca seslik ve biçimlik özelliklerine, Orhon Türkçesinin adlandırılışı ile ilgili çeşitli görüşlere ve son olarak runik harfli bazı ek yazıtlara yer verilmiştir.

"Yazı" bölümünde runik alfabe ile ilgili bilgi verilmiş ve son olarak runik harf tablosu verilmiştir.

Asıl çalışma "Yazım" adını taşıyan üçüncü bölüm ile başlamaktadır. Bu bölümde "Yazım Kuralları" başlığı altında ünlülerin ve ünsüzlerin yazımı ile ilgili hususlara değinilmiştir. Son olarak noktalama konusuna yer verilmiştir.

"Ses Bilgisi" bölümünde ünlü, ünsüz sistemi tanıtılmış ve bu sistem içerisindeki bazı ses bilgisel olaylara ve son olarak vurgu konusuna yer verilmiştir.

"Biçim Bilgisi" bölümünde söz yapımı ve çekim konularına değinilmiştir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Eserde son olarak “Metin Örnekleri”, “Dizin”, “Sözlük” ve “Kaynaklar” bölümlerine yer verilmiştir.

Eserin tanıtımından sonra eser üzerinde yaptığım inceleme sonucunda elde ettiğim bazı verilere değinmek isterim:

1. Orhon Türkçesi’nde {-l}gmA} Eylem Sıfatsı “bir eylemi ya da işi yapan” anlamında kullanılır. Söz konusu ek ile ilgili olarak eserin “Sözlük” bölümünde sözcük “*ayğma* hakan adına emir veren, sözcü” (295. s.) şeklinde verilmiştir. Bu maddede *ay-* fiili yeni bir anlam ile birlikte ad görevinde kullanıldığı için ayrı bir madde başı olarak verilmesi makuldür. Söz konusu ek ile ilgili olarak “*aytğma* denen, denilen” (295. s.) maddesinde *ayt-* “söylemek, demek” fiiline doğrudan yeni bir anlam kazandırmamıştır bu nedenle ayrı bir madde olarak belirtilmeyebilir. Bazı eylem sıfatsı ekleri kalıcı olarak isme dönüşür. Bu durum yaygın olarak kullanılmalarından ve sözlüklerde yer almalarından anlaşılabilir. Bu nedenle eylem sıfatsı eki alan her sözcüğü müstakil bir sözcük olarak değerlendirilmemelidir. Madde başı yapılmadan sözcüğün anlam ve kullanım sıklığına bakılmalıdır.

2. Eserin “Sözlük” bölümünde yer verilen “*birdin* güney, güneyden, *birğärü* güneye” (297. s.) maddelerinde sözcüklere eklenen eklerden dolayı sözcükler ortak bir köke götürülerek “*biri*” şeklinde madde başı olarak belirtilerek ilgili sözcükler bu madde başı altında belirtilebilir. “*kurıdın*, *kurdın* batıda,

batıdan, *kurıgaru*, *kurgaru* batıda, batıya doğru” (305. s.) maddeleri de aynı şekilde ortak bir köke götürülerek “*kuri*” şeklinde madde başı olarak belirtilebilir.

3. Eserin “Sözlük” bölümünde yer verilen “*biz biz*” (297. s.) maddesi altında verilen “*bizintä* bizden”, “*biziñ* bizim”, “*bizni* bizi” zamirin çekimlenmiş şekilleri olmasından dolayı sözlükte ayrı birer madde başı olarak belirtilmeyebilir.

Benzer olarak “*män ben*” maddesinin altında verilen “*mäniñ* benim” (306. s.) maddesinde de zamire eklenen ek iyelik eki olmasından dolayı ayrı bir madde başı olarak belirtilmeyebilir.

4. Eserin “Sözlük” bölümünde sözcüklerin çoğul şekillerine yer verilmiştir. Örneğin: *iniy+gün*, *bod+un* gibi ilgili bölümde “*tigin* prens” (310. s.) sözüğünün “*tigit* prensler” şekline de yer verilebilir.

Benzer şekilde {+sIz}, {+sUz} yokluk sıfatları türeten ek ile türeyen sözcüklere de “Sözlük” bölümünde yer verilmiştir.İlgili bölümde “*ok* ok;boy, kabile, kabile örgütü” (306. s.) maddesine ilaveten sözcüğün {+sUz} eki ile türeyen “*oksuz* dağınık, örgütsüz” şekline de yer verilebilir.